

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**MUSTAFA B. ABDURRAHMAN BAŞTERZİ’NİN KİTABU’L-
MİNAHU’R-RABBANİYYE FÎ BEYÂNİ’L-MANZÛMETİ’R-
RAHMÂNİYYE ADLI ESERİNDEKİ TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FATMA ADSOY

**Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : Tasavvuf**

Tez Danışmanı: Yrd. Doç Dr. Sezayi KÜÇÜK

ARALIK - 2012

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MUSTAFA B. ABDURRAHMAN BAŞTERZİ'NİN KİTABU'L-
MİNAHU'R-RABBANİYYE FÎ BEYÂNİ'L-MANZÛMETİ'R-
RAHMÂNİYYE ADLI ESERİNDEKİ TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FATMA ADSOY

Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : Tasavvuf

Bu tez 18/12/2012 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği – oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. Ramazan Muslu	Kabul	Ramazan
Yrd. Doç. Dr. Sezay Küçük	Kabul	Sezay
Yrd. Doç. Dr. Mahmut ZENGİN	Kabul	Mahmut Zengin

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Fatma ADSOY

20/11/2012

ÖNSÖZ

İslam'ın ulaştığı memleketlerde Müslümanlar maddi fetihler gerçekleştirirken manevi fetihlerin de vukua gelmesi bir zaruret olmuştur. Bu sebeple ülkelerin İslam'la tanışmasının hemen ardından inşa edilen cami, medrese ve tekkeler de manevi fetihlerin bir uzantısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir İslam beldesi olan birçok memleket gibi Cezayir'in fethi de bu bağlamda ele alınmalıdır. Cezayir'in İslamla tanışması sahabeden Ukbe b. Nâfi' (ö. 62/682)'in yaşadığı dönemlere kadar uzanır. Cezayir'de de fethi müteakib birçok cami, medrese, tekke inşa edilmiş ve tasavvufi mânâda tarikatlar manevî fethin devamını sağlamışlardır.

Cezayir'de bu mânâda teşkilatlanarak faaliyet gösteren tasavvuf yollarından biri de Halvetiyye tarikatıdır. Bir tasavvuf müessesesi olan tarikatlar, kendilerine özgü metod, zikir, sülûk ve terbiye usûlleriyle İslam coğrafyasının değişik ülkelerinde farklılık arz eder. Bunlar içerisinde Halvetiyye'nin, kurulduğu tarihten bu yana gerek kol, şube gerekse yaygınlık açısından ayrı bir yeri vardır. Rahmâniyye tarikatı ise Halvetiyye'nin Şâbâniyye koluna bağlı bir alt şubesidir. Temelleri Kerîmüddin Ahî Muhammed (ö. 751/1350-51) tarafından atılan ve kurucusu olarak bilinen isimlerden biri olan Ömer el-Halvetî (ö. 800/1397) tarafından kurulan Halvetiyye, Ömer el-Halvetî'nin halefi Yahya eş-Şirvânî (ö. 862/1457 veya 868/1463-64)'den sonra "Rûşenîlik", "Cemâlîlik", "Ahmedîlik" ve "Şemsîlik" olmak üzere dört ana kola ayrılmıştır. Rahmâniyye ise, Cemâlîlik'ten neş'et eden Şâbânîliğin Karabaşiyye kolundan doğan "Bekrîlik" in bir alt koludur. Bekrîlik'in kurucusu, XVIII. yüzyıl mutasavvıflarından Mustafa Kemâleddîn el-Bekrî (ö. 1749)'dir. Bekrîlik de "Hıfîlik", "Semnânîlik" ve "Kemâlîlik" gibi alt kollara ayrılmıştır. Rahmâniyye ise Hıfniyye'nin bir alt koludur.

Tarikatın kurucusu kabul edilen Muhammed b. Abdurrahman el-Ezherî (ö. 1208/1794) ve müellifimize kadar haleflerinin yaşadığı dönem olan XVIII-XIX. yüzyılda İslam dünyasında, birtakım siyasi çekişmeler ve sosyal problemlerin olduğu, tarikatların da bu sıkıntılara maruz kaldığı bir hakîkattir. Bununla birlikte tasavvuf ve tarikatlar her dönemde gönül kazanma ve insanlığa hizmeti düstur edinmiş birer terbiye müessesesi olmuştur. Rahmâniyye tarikatı şeyhleri de

tezimizde görüleceği üzere “*Yaratanın emirlerine ta‘zim, yaratılana şefkat*” düsturu ve hassasiyetiyle mürîdlerini terbiye etmiştir.

Çalışmamızda Cezayir coğrafyasında yetişmiş Halvetiyye’nin Rahmâniyye kolu müşidlerinden Mustafa b. Abdurrahman Başterzi’nin hayatı, eserleri ve özellikle *Kitâbu’l-Minahu’r-Rabbâniyye fî beyâni’l-Manzûmeti’r-Rahmâniyye* adlı eserindeki tasavvufî düşünceleri incelenecektir.

Bu çalışma giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Girişte çalışmanın konusu, amaç ve yöntemi; birinci bölümde Mustafa b. Abdurrahman Başterzi’nin hayatı ve tarîkatı; ikinci bölümde *Minah*’ın tanıtımı ve eserde istifade edilen kaynaklar; üçüncü bölümde ise müellifin düşünceleri ele alınmıştır.

Çalışmamızın hazırlanması esnasında yol gösterici yardım ve teşvikleri, ilgi ve anlayışı için tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Sezayi Küçük Bey’e, konu tespitinde ve sonrasında yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Ramazan Muslu Bey’e, tercüme konusunda destek aldığım Mustafa Dinç hocama, sabır ve sebatıyla eşim ve çocuklarıma, kaynak temininde yardımcı olan Ayşegül Mete, Meryem Yiğit ve adlarını burada zikredemediğim diğer zevâta da teşekkürü bir borç bilirim.

Fatma ADSOY

20/11/2012

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iv
ÖZET	vi
SUMMARY	vii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: MUSTAFA B. ABDURAHMAN BAŞTERZİ’NİN HAYATI, ESERLERİ, TARİKATI VE SİLSİLESİ	3
1.1. Hayatı	3
1.2. Eserleri	4
1.2.1. Kitâbu’l-Minahu’r-Rabbâniyye fî beyâni’l-manzûmeti’r-Rahmâniyye.....	4
1.2.2. Salli yâ ze’l-celâl ve sellim ‘ale’l- Mustafâ ve âlihi ve külli men telâ.....	5
1.2.3. Kitâbu’ d-dürri’l-muntazam fî fevâidi kavlihî sallallahu aleyhi ve sellem “Men lem yesteti’l-bâete fe’lyesum.....	5
1.3. Risaleleri	6
1.3.1. Risâletün fi’l-vakf ‘alâ mezhebihî.....	6
1.3.2. Risâletü Tuhfetu’n-nâzırîn fî ibtâli’l-kavli bi-nakzı’l-hukmi bi-sıhhati’l-vakfi ba’de mevti’l-vâkıfîn	6
1.3.3. Risâletü Tahrîru’l-makâl fî mes’eleti’l-intikâl.....	7
1.3.4. Risâletü Cevâb ‘an suâl.....	7
1.3.5. Şerhu Manzûmeti’ş-şeyh Ebî Zeyd Seyyidî Abdurrahmân fi’l-hisâb, Muktesiran ‘ale’l-ameli dûne’t-tebyîn li kelâmihi	8
1.4. Abdurrahman b. Ahmed Başterzi ve Hayatı	9
1.4.1. Tasavvufî Kişiliği.....	9
1.4.2. Halifeleri	10
1.4.3. Eserleri	11
1.5. Halvetiyye Tarikatının Bir Şubesi Olarak Rahmâniyye.....	16
1.5.1. Cezayir’de Tasavvufî Hayat ve Rahmâniyye Tarîkatı	18
1.6. Rahmâniyye Silsilesi	23
1.6.1. Başterzi Ailesinin Kostantîne’deki Rahmâniyye Zaviyesi Postnişinleri	28

BÖLÜM 2: KİTÂBU'L-MİNAHU'R-RABBÂNİYYE FÎ BEYÂNİ'L-MANZÛMETİ' R-RAHMÂNİYYE ADLI ESERİN TANITIMI VE

KAYNAKLARI.....	30
2.1. Kitâbu'l-Minahu'r-Rabbâniyye fî beyâni'l-manzûmeti'r-Rahmâniyye.....	30
2.2. Eserin Kaynakları ve Tanıtımı	35
2.2.1. Kur'an-ı Kerim.....	35
2.2.2. Tefsirler	35
2.2.3. Hadisler	36
2.2.4. Tasavvufî Eserler	39
2.2.5. Akâid ve Kelam	43
2.2.6. Diğer Eserler	45

BÖLÜM 3: MUSTAFA B. ABDURRAHMAN BAŞTERZİ'NİN TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ.....

GÖRÜŞLERİ.....	48
3.1. Mustafa b. Abdurrahman Başterzi'nin Tasavvufî Görüşleri.....	49
3.2. Tahalluk Kavramları	49
3.2.1. İbadet ve Ahlâkla İlgili Olanlar	49
3.2.1.1. Tevbe	50
3.2.1.2. Duâ	52
3.2.1.3. Vera'	53
3.2.1.4. Takvâ	54
3.2.1.5. Zühd.....	55
3.2.1.6. Sabır.....	56
3.2.1.7. Şükür.....	57
3.2.1.8. Kanaat	57
3.2.1.9. Tevekkül	58
3.2.1.10. Vird.....	59
3.2.1.11. Zikir (Telkîn)	63
3.2.1.12. Sıdk.....	74
3.2.1.13. İhlâs	75
3.2.2. Seyr u Sülûk Mertebeleri ile İlgili Olanlar.....	76
3.2.2.1. Şerîat-Tarîkat-Hakikat	76

3.2.2.2. Seyr u Sülûk	80
3.2.2.3. Şeyh-Mürîd-Nakîb.....	80
3.2.2.4. Sâlik.....	114
3.2.2.5. Nefs.....	115
3.2.2.6. Bey'at ve İntisab.....	132
3.2.2.7. Mücâhede ve Riyâzât.....	135
3.2.2.8. Halvet (Uzlet) ve Çile.....	138
3.2.2.9. Ârif	145
3.2.2.10. Velî-Velâyet.....	146
3.3. Tahakkuk Kavramları.....	147
3.3.1. Kalbî ve Vicdânî Olanlar	147
3.3.1.1. Hüzün	147
3.3.1.2. Havf ve Recâ	147
3.3.1.3. Heybet ve Üns	149
3.3.1.4. Fenâ ve Bekâ	150
3.3.2. Marifet ve Bilgi Kavramları.....	151
3.3.2.1. Marifet/ Marifetullah.....	151
3.3.2.2. Tecellî	153
3.3.2.3. Havâtır ve Vâridât	154
3.3.2.4. Vâkıa.....	157
3.3.2.5. Rûya.....	157
SONUÇ.....	159
KAYNAKÇA	162
ÖZGEÇMİŞ.....	170

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
a.s.	: Aleyhissalâtü ve's-selâm
AÜ	: Ankara Üniversitesi
b.	: Bin, ibn
Bk./bk.	: Bakınız
by.	: Basım yeri yok
c.	: Cilt
c.c.	: Celle celâluhû
çev	: Çeviren
D.E.Ü.Y.	: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
İA	: İslam Ansiklopedisi
h.	: Hicrî
haz.	: Hazırlayan
ktp.	: Kütüphanesi
MEB	: Milli Eğitim Basımevi
neşr	: Neşreden
ö.	: Ölümü, ölüm tarihi
r.a.	: Radıyallahu anh

SAÜ	: Sakarya Üniversitesi
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa aralığı
sy.	: Sayı
tah.	: Tahkik
ts.	: Tarihsiz
UÜ	: Uludağ Üniversitesi
vb.	: ve benzeri
vr.	: varak
y.	: Yıl

Tezin Başlığı: Mustafa b. Abdurrahman Başterzi'nin <i>Kitâbu'l-Minahu'r-Rabbâniyye fî beyâni'l-Manzûmeti'r-Rahmâniyye</i> Adlı Eserindeki Tasavvufî Görüşleri	
Tezin Yazarı: Fatma ADSOY	Danışman: Yrd. Doç. Dr. Sezayi KÜÇÜK
Kabul Tarihi:	Sayfa Sayısı: vii (ön kısım) + 170 (tez)
Anabilimdalı: Temel İslam Bilimleri	Bilimdalı: Tasavvuf
<p>Halvetiyye, Ömer b. Ekmeleddin'in (ö.800 /1397) dördüncü kuşaktan halefi, ikinci pîr olarak tanınan el-Bakûbî'den (ö. 868/1463-64) sonra dört ana kola ayrılmıştır. Bunlardan biri Cemâlifiktir. Rahmâniyye, Halvetiyye'nin Cemâlifik'ten neş'et eden Şâbânîliğin Karabaşîyye kolu olan "Bekrîlik"ten doğan bir şubesidir. Cezayir'in Rahmâniyye ile tanışmasını sağlayan Muhammed b. Abdurrahman el-Ezherî (ö.1208/1794)'dir. el-Ezherî'nin yetiştirdiği şahsiyetlerden biri olan Abdurrahman b. Ahmed Başterzi (ö. 1221/1806) ve halefi Mustafa b. Abdurrahman Başterzi (ö.1252/1836) zamanında ise Orta ve Doğu Cezayir'in özellikle dağlık bölgelerinde tarîkat faaliyetleri yayılmış ve geniş kitlelere hitap etmiştir. Baba Başterzi'nin yazdığı <i>el-Manzûmetü'r-Rahmâniyye</i> adlı eser, oğlu Mustafa Başterzi tarafından şerh edilmiştir. Arapça olan bu eser, Rahmâniyye âdâbı, erkân ve prensiplerini konu alır. Arap dili, belâgat ve şiirini ustalıkla kullanan Abdurrahman Başterzi'nin, aynı maharetini oğlunda da görebiliyoruz. Bu mühim şahsiyetin hayatı, eserleri, tasavvufî yolu ve defalarca istinsah edilen <i>Kitâbu'l-Minahu'r-Rabbâniyye fî beyâni'l-Manzûmeti'r-Rahmâniyye</i> adlı eseri bağlamında tasavvufî görüşleri çalışmamızın konusunu teşkil etmektedir.</p> <p>Giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşan çalışmamızın ilk bölümünde Mustafa b. Abdurrahman Başterzi'nin hayatı, eserleri, tarîkatı ile babası Abdurrahman Başterzi'nin hayatı ve eserleri incelenmektedir. İkinci bölüm ise <i>Kitâbu'l-Minahu'r-Rabbâniyye fî beyâni'l-Manzûmeti'r-Rahmâniyye</i> adlı eserin yazılış amacı, konusu, istifade edilen kaynakları ihtiva etmektedir. Eserdeki düşüncelerin incelendiği son bölümde ise Rahmâniyye hakkında bilgi verilerek müellifin <i>Manzûme</i> beyitleri çerçevesinde zikir, âdâb, seyr u sülûk, nefis ve mertebeleri gibi kaleme aldığı görüşleri açıklanmıştır.</p>	
Anahtar Kelimeler: Mustafa b. Abdurrahman Başterzi, Halvetiyye, Rahmâniyye, <i>Kitâbu'l-Minahu'r-Rabbâniyye fî beyâni'l-Manzûmeti'r-Rahmâniyye</i> , âdâb.	

Title of the Thesis: Mustafa b. Abd al-Rahman Başterzi's opinions in his work: <i>Kitab al-Minah al-Rahmaniyya fi bayan al-Manzuma al-Rahmaniyya</i>	
Author: Fatma ADSOY	Supervisor: Assist. Prof. Dr. Sezayi KÜÇÜK
Date :	Nu. of Pages: vii (pre text) + 170 (main body)
Department: Basic Islamic Sciences Subfield: Sufism (Tasawwuf)	
<p>Khalwatiyyah, the fourth generation successor of Omar b. Akmal al-Din (d.800 /1397), After the second patriarch, known as al-Bakûbî'den is divided into four main branches One of these branches is Jamaliyya. Rahmaniyya emerged from Bakriyya which is one of these ctions of the Shabaniyya-Qarabashiyya that of arose from Jamaliyya. Rahmaniyya was introduced to Algeriaby Muhammed b. Abd al-Rahman al-Azhari (d.1208/1794). Itexists in middle and east Algeria espeacially in the highlands. The order was sprea doutby Abd al-Rahman b. Ahmad Başterzi (d. 1221/1806) who is trained by Muhammed b. Abd al-Rahman al-Azhari and by his khalifa and also his son, Mustafa b. Abd al-Rahman Başterzi (d.1252/1836). Mustafa b. Abd al-Rahman Başterzi wrote a commentary to his father'sbook name is <i>al-Manzuma al-Rahmaniyya</i>. This work written in Arabic is aboutto âdâb, erkan and pillars of the Rahmaniyya. Abd al-Rahman Başterzi was very skillful in the field of Arabic, literature and poems. And we see the same skillfullness on his son. This work is about to the life of this significant individuâl, his works, order and thoughts within his book of which over time, made copies by numerous hands: <i>Kitab al-Minah al-Rahmaniyya fi bayan al-Manzuma al-Rahmaniyya</i>.</p> <p>In the first chapter of this work of which consists of introduction, three chapters and conclusion, Mustafa b. Abd al-Rahman Başterzi's life, works, order, silsila and his father, Abd al-Rahman Başterzi's life and Works are under scrutiny. These cond chapter contains the book: <i>Kitab al-Minah al-Rahmaniyya fi bayan al-Manzuma al-Rahmaniyya</i>'s purpose of being written, to picand references. In the last chapter that remarks of his ideas in his book is explained the aut hors thoughts which are about the âdâb, sayrsuluq, nafsandits stages by means of giving information about Khalwatiyya-Rahmaniyya.</p>	
Keywords: Mustafa b. Abd al-Rahman Başterzi, Khalwatiyya, Rahmaniyya, <i>Kitab al-Minah al-Rahmaniyya</i> , âdâb.	

GİRİŞ

Tezin Konusu

Tezimiz, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümün konusunu Halvetiyye-Rahmâniyye şeyhlerinden Mustafa b. Abdurrahman Başterzi'nin hayatı, tasavvufî yolu ve eserleri oluşturmaktadır. Bu bağlamda tezimize konu olan eser müellifimizin babasına ait te'lifin şerhi olduğu için babasının hayatı ve eserlerine dair bilgi vermeyi de uygun gördük.

İkinci bölüm *Kitâbu'l-Minahu'r-Rabbâniyye fî beyâni'l-Manzûmeti'r-Rahmâniyye* adlı eser, amacı ve müellifin eserde istifade ettiği kaynakların ayrıntılı bir şekilde tanıtımını konu almaktadır.

Başterzi'nin görüşlerinin kaleme alındığı üçüncü bölümde, onun zikrettiği kavramların ikili tasnife tabi tutularak –tahalluk ve tahakkuk kavramları çerçevesinde- açıklama ve değerlendirmeleri yer almaktadır.

Tezin Amacı ve Önemi

Tezimiz, Mustafa b. Abdurrahman Başterzi'nin kim olduğu, nerede yaşadığı, şahsiyet ve hayatı, tarîkat ile silsilesini ayrıntılı bir şekilde ortaya koymak amacını taşımaktadır. Aynı zamanda *Kitâbu'l-Minahu'r-Rabbâniyye fî beyâni'l-Manzûmeti'r-Rahmâniyye* adlı eserinin yazılış amacı, konusu, istifade ettiği kaynakları ile müellifin görüşlerinin ele alınması hedeflenmiştir.

Yöntem ve Sınırlılıklar

Araştırmamıza Mustafa b. Abdurrahman Başterzi'nin tezimize konu olan eserini Türkiye yazmaları toplu kataloğu, İSAM'ın diğer kütüphanelerini de kapsayan kataloğunda yer alıp almadığına bakarak başladık. Zikri geçen kütüphanelerde esere ulaşamadık. Cezayir'de yayımlanan matbu¹ bir nüshayı esas aldık.

---

¹ Eserin metnini bizlere temin eden Prof. Dr. Ramazan Muslu Bey'e teşekkür ediyoruz.

Kaynak taraması ve analizi tekniği kullanılarak, önce Mustafa b. Abdurrahman Başterzi'nin hayatı, şeyhleri, halifeleri ve tasavvufi yolunu hususî bir şekilde ele alınmasına gayret ettik. Başterzi'nin hayatı hakkında kendisiyle bağlantı kurduğumuz Cezayir Kùltür Bakanlığı'nda Bilimsel Koordinasyon Kurulu Başkanı Dr. Zaîm Hınşelâvî tarîkatın resmi internet sitesini kaynak olarak gösterdi. İnternet sitesi her başlığıyla incelendi. Bunun yanında sitenin gösterdiği referanslara da bakıldı. Ancak yeterli bilgiye ulaşamayınca Cezayir Vahran Üniversitesi Öğretim Görevlisi Ömer Rezkiben ile bağlantıya geçtik. Ne yazık ki onun tavsiye ettiği kaynaklarda da yeterli bilgiye ulaşamadık. Rezkiben'in yönlendirmesi ile üçüncü bir isim olan Mun'im Kâsımî ile görüştük. Bu şahıs, Başterzi hakkında ayrıntılı bir çalışmanın kendi ülkelerinde de olmadığını, bir akademisyenin bu hususta araştırma yaptđını, ancak bu araştırmanın henüz neticelenmediğini bize aktardı. Biz de ulaşabildiğimiz kaynaklar çerçevesinde elde ettiğimiz bilgileri tezimizde kullanmaya çalıştık.

Çalışmanın ikinci bölümünde gayretimizi *Kitâbu'l-Minahu'r-Rabbâniyye fî beyâni'l-Manzûmeti'r-Rahmâniyye* adlı eseri, yazılış amacını ve müellifin istifade ettiği te'lifâtı mufassal bir şekilde ortaya koymaya harcadık.

Müellifin tasavvufi düşüncesini değerlendirmeye çalıştığımız üçüncü bölümde evvela Başterzi'nin eserde istifade ettiği âyet ve hadislerin tahririni tespit ettik. Tasavvufi kavramları ise *Minah* çerçevesinde tahalluk ve tahakkuk kavramları şeklinde incelemeye çalıştık. Ayrıca Kuşeyrî'nin er-*Risâle*, Gazzâlî'nin *İhyâ* ve *Mişkâtü'l-envâr* ve İbn Atâullah İskenderî'nin *el-Hikemü'l-Atâiyye* adlı eseriyle karşılaştırdık.

BÖLÜM 1: MUSTAFA B. ABDURRAHMAN BAŞTERZİ'NİN HAYATI, ESERLERİ, TARİKATI VE SİLSİLESİ

1.1. Hayatı

Hayatı hakkında yeterli derecede bilgiye ulaşamadığımız Mustafa b. Abdurrahman b. Ahmed b. Hamûde b. Mâmeş Başterzi el-Hanefî el-Kostantînî (ö. 1252/1836)², Rahmâniyye tarîkatının XIX. asırdaki önemli şahsiyetlerindedir. Babası, Abdurrahman b. Ahmed b. Hamûde b. Mâmeş Başterzi (ö. 1222/1807)'dir. Kaynaklarda Ahmed³ ve Mahmud ve Muhammed⁴ adında kardeşlerine rastlanmaktadır. Şeyhi ve aynı zamanda babası hakkında aşağıda ayrıca bilgi verilecektir.

Mustafa b. Abdurrahman, başkent Cezayir'de dünyaya gelmiş⁵, ilim tahsiline de Kostantîne'de başlamıştır. İlk hocası babasıdır. Evvela şer'î ilimleri tahsil eden Mustafa, ilim, hıfz, vera' ve dinî emirlere riâyette zamanının örnek şahsiyetlerinden biri kabul edilmiştir. Astronomi ilminde de eşi nadir bulunur bir kimsedir. Aynı zamanda bir şâirdir. Aklî ve naklî ilimlerle mücehhezdir. Hanefî mezhebinden olup Hanefî müftüsüdür. Sûku'l-gazel, Kasbah ve Seyyidî Kettânî Camiilerinde hatiplik yapmıştır.⁶ Babasının vefatından sonra Kostantîne'deki zaviyeye şeyh olmuştur. Fransızların Cezayir'i işgali sırasında direniş örgütleri içerisinde yer almış ve 1252/1836⁷ yılında taun (veba) hastalığı sebebiyle vefat etmiş, Kostantîne-Sûku'l-Gazel'deki kabrine

---

² Adil Nüveyhiz, *Mu'cemu a'lâmi'l-Cezâyir*, Beyrut: Müessesetü Nuveyhizi's-Sekâfiyye, 1980, s. 31.

³ Abdalbâkî Miftâh, *Ezvâun 'ale't-tarîkati'r-Rahmâniyyeti'l-Halvetiyye*, Cezayir: 2004, s. 68

⁴ Miftâh, aynı yer

⁵ Zaîm Hınşelâvî, "el-Manzûmetü'r-Rahmâniyye fi'l-âdâbi's-şer'iyeti'l-müte'allikati bi't-tarîkati'l-Halvetiyye", *Mâ verâü'n-nas*, Alger: Kültür Bakanlığı Yay., 2008, s. 300.

⁶ Rabi' b. Selâme, *el-Hayâtü'l-edebiyye fî Kostantîniyye*, Kostantîne: Vüzaretü't-ta'lîm, 2005, s. 92; Miftâh, *a.g.e.*, s. 65.

⁷ Vefat tarihi konusunda farklı bilgiler mevcuttur. 1252/1836 yılı ağırlıklı olarak doğruluk kazanmaktadır. Bk. Tarîkatın resmi internet sitesi <http://www.rahmaniacostantine.com>. (15.07.2011); Mustafa b. Abdurrahman Başterzi, *Kitâbu'l-Minahu'r-Rabbâniyye fî beyâni'l-Manzûmeti'r-Rahmâniyye*, Kostantîne: Dâru'l-ba's, 2003, s. 10; Hınşelâvî, *a.g.m.*, s. 300; Miftâh, *a.g.e.*, s. 67; Selâme, *a.g.e.*, s. 95. Ancak vefat tarihi konusunda "h. 1287/1870'den sonra vefat etti" şeklinde farklı bir bilgi veren kaynaklar da vardır. Bk. Ömer Rıza el-Kehhale, *Mu'cemu'l-müellifin: Terâcimu musannifi'l-kütubi'l-Arabiyye*, Beyrut ts., XI/259; Nuveyhiz, *a.g.e.*, s. 31.

defnedilmiştir. Bu mekân Başterzi Kabristanı olarak bilinir.⁸ Kendisinden sonra yerine kardeşi Mahmud b. Abdurrahman Başterzi şeyh olmuştur.⁹

Mustafa b. Abdurrahman Başterzi, önemli şahsiyetler yetiştirmiştir. Bunlardan biri de Muhammed b. Muhammed eş-Şâzelî el-Kostantînî (ö. 1877)'dir.¹⁰ Bûzeyd kabilesinden olup 1222/1807 yılında doğmuştur. Fıkıh, hadis, lügat, edebiyat ve hitabet eğitimi almıştır. Ayrıca Şeyh Muhammed b. Sâlim, Şeyh Ahmed el-Abbâsî'nin ilim meclislerinde bulunmuş, onlardan malikî fıkıh okumuş ve hitabet eğitimi almıştır. İbn Battâl'dan fıkıh ve usûl okumuştur. Mustafa b. Abdurrahman Başterzi'den de çeşitli ilimler tahsil etmiş,¹¹ 1844 yılında Kostantîne'de malikî kadılığı yapmıştır. Yaklaşık yirmi yıl bu vazifeyi sürdürmüş, sonra da Seyyidî Kettânî Medresesinin idaresini üstlenmiştir. Vefatına kadar da bu vazifede kalan Muhammed eş-Şâzelî 1844-49 yılları arasında Fransa ve Avrupa'ya seyahetlerde bulunmuştur.¹²

Mustafa Başterzi kaynaklarda şu şekilde tavsif edilir: “O, şeyh, imam, allâme, seçkinlerin seçkini, gece ve gündüzlerin parıltısı, meşhurların büyüklerinden, gönül önderi, mertebe ve konum olarak yüksek bir yerde olan, onurlu, mümtaz şanı yüce, fakîh, âkil, kâdî, vera‘ sahibi bir şahsiyettir.”¹³

1.2. Eserleri

1.2.1. *Kitâbu'l-Minahu'r-Rabbâniyye fî beyâni'l-manzûmeti'r-Rahmâniyye*

(كتاب المنح الربانية في بيان المنظومة الرحمانية)

Eserin ayrıntılı tanıtımı ikinci bölümde inceleneceği için burada kısaca bilgi vermekle yetineceğiz. Eserin ismi *Kitâbu'l-Minahu'r-Rahbbâniyye fî şerhi'l-Manzûmeti'r-Rahmâniyye* olarak da geçer.¹⁴ Babasının yazdığı “*el-Manzûmetü'r-Rahmâniyye*” adlı

---

⁸ Miftâh, *a.g.e.*, s. 67; Selâme, *a.g.e.*, s. 95.

⁹ Miftâh, *a.g.e.*, s. 68.

¹⁰ Selâme, *a.g.e.*, s. 104.

¹¹ Muhammed eş-Şâzelî'nin Başterzi'den aldığı ilmin ne olduğu hususunda zikri geçen kaynakta ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Eserde Arapça öğrenci anlamında “tilmiz” ifadesi ile karşılaşıyoruz. Bk. Selâme, *a.g.e.*, s. 104-105.

¹² Selâme, aynı yer.

¹³ Miftâh, *a.g.e.*, s. 65; *Minah*, s. 7.

¹⁴ Selâme, *a.g.e.*, s. 92.

eserin şerhidir. Müellif, şerhi 1251/1835 yılında bitirdiğini kaydeder.¹⁵ Halvetiyye tarikatının usûl ve âdâbına dair müracaat kaynağıdır. Birinci baskısı, Bû Sa'ade'deki Hâmil Zaviyesi şeyhi Muhammed b. Kasım tarafından Tunus resmî matbaasında 1307/1890¹⁶ Şaban ayında, ikinci baskısı ise yine Tunus resmî matbaasında 1351/1932 Rebi'ü'l-ahir ayında¹⁷ yapılmıştır. Cezayir'de de birkaç kez basıldığı kaydedilen eserin¹⁸ son baskısı Dâru'l-ba's, Muhammed b. Abbûd Başterzi tarafından 1424/2003'te¹⁹ gerçekleştirilmiştir.

1.2.2. *Salli yâ ze'l-celâl ve sellim 'ale'l- Mustafâ ve âlihi ve külli men telâ*

(صل يا ذا الجلال و سلم على المصطفى و آله و كل من تلا)

Manzum bir eserdir. Muhammed b. es-Sağîr el-Muhtâr adlı zâtın *Ta'tîru'l-ekvân bi neşri şezâ nefehâti ehli'l-irfân* adlı eserinin içinde yer alır. 1916 yılında Cezayir'de Se'âlebî Matbaası'nda basılmıştır.²⁰ Abdulkâdir el-Mücâvî (ö. 1914),²¹ bu manzumenin şerhini yapmıştır. 1301/1886 yılında tamamlamış ve eserine de "*Mevâhibu'l-kebîri'l-müt'âl*" adını vermiştir.²² Eserin başında şu bilgi kayıtlıdır: "Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla. Allah'a hamd, Resûlüne salât ve selâm olsun. Latîf ve habîr olan Cenab-ı zü'l-Celâlin rahmetine muhtaç âciz bir kul olan Abdulkâdir b. Abdullah b. Muhammed b. Abdulkerîm b. Abdurrahman el-Mücâvî der ki; "Amelimin azlığını itiraf ederim. Ehlu'l-vakt ve tarikat, hakikat ve Allah'a doğru olan seyrin madeni Seyyidî Mahmud b. Abdurrahman Başterzi, ilmiyle âmil ve fâzıl Şeyh Mustafa b. Abdurrahman Başterzi'nin te'lif etmiş olduğu bu kasideye muhtasar bir şerh yazmamı emretti. Ben de her ne kadar şerhe ehil olmasam da bu te'lifi faydalı gördüğüm için onun talebine icabet ettim. Allah Teâlâ'nın bu çalışmadan nice bereketler hâsıl ettirmesini ümit ederek eserime *Mevâhibu'l-kebîri'l-müte'âl* adını koydum."²³

¹⁵ *Minah*, s. 243.

¹⁶ Hınşelâvî, a.g.m., s. 300; Selâme, a.g.e., s. 92

¹⁷ Miftâh, a.g.e., s. 65.

¹⁸ Hınşelâvî, a.g.m., s. 300.

¹⁹ Hınşelâvî, a.g.m., s. 300; Miftâh, a.g.e., s. 65; *Minah*, s. 246.

²⁰ Miftâh, a.g.e., s. 65.

²¹ Ömer b. Kayne, *Şahsiyyetün Cezâiriyye*, Kostantîne: Dâru'l-bât, 1983, s. 12.

²² Miftâh, a.g.e., s. 66.

²³ Selâme, a.g.e., s. 93.

1.2.3. *Kitâbu'd-dürri'l-muntazam fî fevâidi kavlihi sallallahu aleyhi ve sellem "Men lem yestetil-bâete fe'lyesum"*²⁴

(كتاب الدر المنتظم في فوائد قوله صلى الله عليه و سلم : [من لم يستطع الباءة فليصم])

Eser, risale olarak da kayıtlıdır. Bir başka adı *el-Cevherü'l-manzûm*²⁵, dur. Hz. Peygamber (a.s.)'in "Evlenmeye güç yetiremeyen oruç tutsun."²⁶ hadisinin şerhidir.

1.3. Risâleleri

1.3.1. *Risâletün fî'l-vakf 'alâ mezhebihi*²⁷ (رسالة في الوقف على مذهبه)

1.3.2. *Risâletü Tuhfetu'n-nâzirîn fî ibtâli'l-kavli bi-nakzı'l-hukmi bi-sıhhati'l-vakfi ba'de mevti'l-vâkıfîn*

(رسالة تحفة الناظرين في ابطال القول بنقض الحكم بصحة الوقف بعد موت الواقفين)

Risâle matbu değildir. 26 sayfa olup ve her bir sayfasında 18 satır mevcuttur. Müellifin hattı açık, anlaşılır ve okunaklıdır.

Eser, şu şekilde başlar:

"Fettâh, âlîm, rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla. Nebiy-yi Kerîm'e, âline ve ashabına salât ve selâm olsun. Temkîn ehliyle dini hâkim kılan, faziletiyle hakkı mübini bir zaman sonra da olsa ızhar eden ve derin ahkâmın üzerindeki karanlığı inkişaf ettiren Allah'a hamd olsun. Ekmel-i mürseline ki şöyle buyurarak "Allah kime hayrı nasip ederse dininde fakih kılar."²⁸ Âl ve ashabına da salât ve selâm olsun. İlmiyle âmil âlimlerin ayaklarının tozu olan Mustafa b. Abdurrahman el-Halvetî el-Hanefî. Bu kelimeler, bazı çağdaş âlimlerin yakîn ile sabit maksatlı cümleleri dışında mücerred ibarelere dayanarak rivâyet ettikleri görüşlerinin vehmini kesen cümlelerdir.

²⁴ Miftâh, a.g.e., s. 67.

²⁵ <http://www.rahmaniaconstantine.dz/06.htm> (03.04.2011); Selâme, a.g.e., s. 93

²⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/447.

²⁷ Kaynaklarda yalnızca eserin ismi mevcut olup hakkında ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Bk. Miftâh, a.g.e., s. 67.

²⁸ Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahih*, İstanbul: Çağrı Yay., 1981, "İlim", 14.

Ben mütekaddimîn ve müteahhirîn âlimlerin kitaplarını araştırarak, hakkı mübînî hükmetmeye yardımcı olması ve Müslümanların vakıflarına saldıranlara engel olması için bu bilgileri bir araya getirmeye çalıştım. *Risâletü tuhfetu'n-nâzırîn fî ibtâli'l-kavli bi-nakdı'l-hükmi bi-sıhhati'l-vakfi ba'de mevti'l-vâkıfîn* adını verdim. Bir hatime ve iki lem'a şeklinde tertip ettim... Risâlenin sonunda ise “Kelimeleri dizginlerinde tutamayıp fazla yazmaya daldık. Ancak Allah'ın “**Şüphesiz ki bunda akıllı olan veya hazır bulunup kulak veren kimseler için bir öğüt vardır.**”²⁹ âyet-i kerîmesi akl-ı selîm olanlara kâfîdir.³⁰ Cenâb-ı Hakk'a hamd, Nebî'ye salât ve selâm olsun...”³¹ der.

1.3.3. *Risâletü Tahrîru'l-makâl fî mes'eleti'l-intikâl* (رسالة تحرير المقال في مسألة الانتقال)

Eser matbu değildir. 16 sayfa ve her sayfada 18 satırdan oluşur. Hattı açık ve okunaklıdır. Başterzi, “Tebdil, tağyir ve intikalden münezze olan Allah'a hamd olsun. Suâl vechiyle şüpheyi kaldıran Allah'a şükürler olsun. Ekmelü mürşîdine salât olsun. Yıldızlar gibi yol gösteren âl ve ashabına selâm olsun. Ümmetin ihtilafı kullara bir rahmettir.

Bir mezhepten diğer bir mezhebe geçmek konusunda çok soruldu ve kendisini kırmak istemediğim bir kişi benden bu konuda yazmamı istedi. Bu konuda ilgili usûl-ı fıkıh ve furû'-ı fıkıh âlimlerinin görüşlerini de topladıktan ve istihâre yaptıktan sonra yazmaya karar verdim. Yalnız Allah'tan yardım istedim. Kitabıma *Tahrîru'l-makâl fî mes'eleti'l-intikâl* adını verdim. Üç bahis ve bir hatime ile tertip ettim.”³² der.

1.3.4. *Risâletü Cevâb 'an suâl* (رسالة جواب عن سؤال)

Bu risale, müellifin en mühim teliflerindedir. Yazma olarak bulunur. Üç büyük sayfa ve her bir sayfa 30 satırdan müteşekkildir. Hattı diğer eserlerinde olduğu gibi açık ve okunaklıdır.

Müellif, şöyle der: “Allah'a hamd olsun. Vakfeden kişi: “onlardan biri ölürse”; (yani vakfedenin çocuklarından biri ölürse) ve akabinde çocuğu olmazsa, onun nasîbi en

---

²⁹ Kâf, 50/37.

³⁰ Miftâh, a.g.e., s. 66.

³¹ Miftâh, aynı yer; Selâme, a.g.e., s. 94.

³² Miftâh, aynı yer; Selâme, aynı yer.

yakın akrabaya düşer. Onlardan biri ölür ve akabinde çocukları da yoksa, fakat anne-baba bir veya baba bir kardeş var ise, hepsi onun nasîbinden yararlanabilir mi? Yoksa sadece anne-baba bir kardeşe mi tahsis edilir?³³

Sorunun maksadını ve bazı akıl sahiplerinin (ulemanın) bununla ilgili verdikleri cevabı araştırdıktan sonra Allah'ın yardımıyla derim ki: Vâkıfın “onlardan yani vakıfın çocuklarından her kim geride kimseyi (çocuk) bırakmaksızın ölürse onun payı ona en yakın olana geçer” sözünde yer alan zamir vâkıfa, başta olması hasebiyle, raci olursa payı sadece ana-baba bir olanlara değil bütün kardeşlerine kalır. Zamir mevkufun aleyhe (kendisine vakıf yapılan) raci olursa da böyledir, zira oğlun vâkıfa nispeti birdir.”³⁴

1.3.5. *Şerhu Manzûmeti’ş-şeyh Ebî Zeyd Seyyidî Abdurrahmân fi’l-hisâb, Muktesiran ‘ale’l-ameli dûne’t-tebyîn li kelâmihî*³⁵

(شرح منظومة الشيخ أبي زيد سيدي عبدالرحمان في الحساب, مقتصرًا على العمل دون التبيين لكلامه)

Şeyh Ebî Zeyd Seyyidî Abdurrahman'ın hesap konusundaki manzumesinin şerhidir.³⁶

Müellifin te’lifatı yalnızca bunlarla sınırlı değildir. Kostantîne dışına da yazdığı çeşitli risaleleri vardır. Onun Kostantîne’de kadılık, müderrislik, müftülük vb. görevleri icra ederken, meseleleri çözümedeki açık ve güçlü üslubunu ortaya koyan belgeleri (fetvâ) de mevcuttur. Bu belgeler onun şer’i meseleleri çözümedeki üstün yeteneğini açıkça ortaya koymaktadır. Aynı şekilde kendisinin veya başkalarının ona şer’i meseleleri sormak için yazdığı çok sayıda mektupları da bulunmaktadır. Ayrıca çeşitli kasideleri ve dinî manzumeleri vardır. Onların en meşhuru Cezayir’de medfun olan Abdurrahman Seâlebî’yi metheden kasidesidir.³⁷ Kasidenin kafiyesi şöyledir:

ن----- ن-----
أ----- ن-----

³³ Miftâh, aynı yer; Selâme, *a.g.e.*, s. 95.

³⁴ Selâme, *a.g.e.*, s. 95.

³⁵ Miftâh, *a.g.e.*, s. 67.

³⁶ *Minah*, s. 9.

³⁷ Selâme, *a.g.e.*, s. 95, 118.

ن----- أ-----
ن----- ب-----
ن----- ه-----
ن³⁸----- ج-----

1.4. Abdurrahman b. Ahmed Başterzi ve Hayatı

Abdurrahman b. Ahmed b. Hamûde b. Mâmeş Başterzi el-Kostantînî³⁹ (ö. 1221/1806)'nin doğum tarihi net bir şekilde bilinmemektedir.⁴⁰ Aslen Türktür.⁴¹ Cezayir'in Kostantîne şehrinde yaşamıştır.⁴² Edîp ve şâir bir sûfidir.⁴³ İlim, amel, zühd ve tasavvufî hayatta Cezayir'in ileri gelenlerindedir.⁴⁴ Hanefî mezhebi fakihlerindedir. Aynı zamanda mâlikî fihına da vâkıftır.⁴⁵ Kostantîne ve Tunus Zeytûne Üniversitesi ulemasından şerîat ve edebiyat ilimlerini tahsil etmiştir. Tasavvufî eğitimini şeyh Muhammed b. Abdurrahman el-Ezherî'den almıştır. el-Ezherî, 1769 veya 1770 yılında Cezayir'e gelmiş, başkent Cezayir yakınlarındaki Hama'ya yerleşmiştir. Hama'da bir zaviye inşa eden el-Ezherî, orayı dinî- ilmî bir merkez haline getirmiştir.⁴⁶ Rahmâniyye tarîkatını Kostantîne'de yayan odur.⁴⁷ Kaynaklarda Cemaziye'l-evvel ayının üçüncü gecesini 1221/1806 senesinde vefat ettiği nakledilen el-Ezherî, Yezâr Kabristanına defnedilmiştir.⁴⁸

³⁸ *Minah*, s. 10.

³⁹ Salâh Müeyyed el-'Akabî, *et-Turuku's-sûfiyye ve'z-zevâyâ bi'l-Cezâyir, Târihuhâ ve neşâtuhâ*, Paris: Librairie de l'Orient [Mektebetü'ş-Şark]; Dârü'l-Burak, 2002, s. 763; Nuveyhiz, *a.g.e.*, s. 30; Selâme, *a.g.e.*, s. 89.

⁴⁰ <http://www.rahmaniaconstantine.dz/06.htm>, (01.01.2011).

⁴¹ http://www.kacimisoufisme.org/ara/index.php?option=com_content&view=article&id=55:2009-07-31-15-02-57&catid=42:2009-07-30-23-45-40&Itemid=73, (24.04.2012).

⁴² Miftâh, *a.g.e.*, s. 68.

⁴³ Nuveyhiz, *a.g.e.*, s. 30.

⁴⁴ Ebu'l -Kasım Sa'dullah, *Tarihu'l-Cezayiri's-sekafi*, II/156, Cezayir: 1998; Hayreddin Zirikli, *el-A'lâm, Kâmûsu Terâcim li-eşhuri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-Arabi ve'l-müste'mirîn ve'l-müsteşrikîn*, Beyrut: Dârü'l-ilmî'l-melâyin, 1986, III/298.

⁴⁵ Aynı zamanda Ezherî'nin de öğrencisidir. Bk. Abdulkâdir en-Nefâtî, "Tunus'ta Rahmâniyye: Seyyidi Beşir Enmûzec Zaviyesi", *Sâvletu'r-rûh*, Kültür Bakanlığı Yay., 2010, s. 243.

⁴⁶ Nefâtî, *a.g.m.*, s. 242.

⁴⁷ Sa'dullah, aynı yer; Zirikli, aynı yer.

⁴⁸ Miftâh, *a.g.e.*, s. 63; 'Akabî, *a.g.e.*, s. 764; Hınşelâvî, *a.g.m.*, s. 299; Ebu'l-Kâsım Muhammed Hıfnevî, *Ta'rifu'l-halef bi ricali's-selef*, Cezayir: Piyer Fontâne eş-Şarkıyyâ Matbaası, 1906, II/198; <http://www.rahmaniaconstantine.dz/06.htm>(01.01.2011); Selâme, *a.g.e.*, s. 89.

1.4.1. Tasavvufî Kişiliği

Ebu'l-Kâsım Muhammed Hifnevî (ö. 1942)⁴⁹ *Ta'rifu'l-halef bi ricâli's-selef* adlı eserinde şöyle der: "O, tasavvuf, ilim, amel, hakikat, zühd ve celalet olarak biriciktir. İlim hikmet, itkân ve ıslahta zamanında tektir."⁵⁰

*er-Ravzu'l-bâsim fî tercemeti Muhammed b. Ebi'l-Kâsım*⁵¹ adlı eserin müellifi Muhammed b. el Hâc Muhammed el-Hâmilî (ö. 1897),⁵² onun hakkında şöyle der: "Kerameti zâhir, ahvâli fâhir bir zâttır. Açık kerametlerin, iftihar edilecek hallerin, büyük hakikatlerin, ledünnî ilimlerin, nûranî mânâların güvenilen fatihi, keşfedilen bir nur ve manevî ilimlerde pay sahibidir. Âyetlerin hakikatının açıklayıcısıdır. O Cenab-ı Allah'ın kendilerini vücut sahasına çıkardığı kişilerdendir. Onun olağanüstü halleri vardır. Allah onun lisanı üzerine hikmetler icra etmiştir. Onu sûfî hallerin nihâyetine erdirmiştir. Veliliğin sırrına mâlik kılmıştır. O, ilmi, ameli, zuhdü, tahkikatı riâset ve celâletle tasavvuf erbabındandır. el-Ezherî'nin sohbetinde bulunmuş ve tasavvuf eğitimini ondan almış ve sülûkunu onda tamamlamıştır."⁵³

1.4.2. Halifeleri

Abdurrahman b. Ahmed Başterzi'nin aşağıda zikrettiğimiz halifelerinden ilk ikisi kendi adlarına birer kol tesis etmiştir. Onun tespit edebildiğimiz kadarıyla halifeleri şunlardır:

1. Muhammed b. Azzûz el-Bercû (ö. 1233/1818)⁵⁴ Bu zât, Rahmâniyye tarîkatını Cezayir'in güneydoğusuna yayan⁵⁵ ve tarîkatın Azzûziyye olarak isimlenmesinde kendisine nisbet edilen kişidir. Berc denilen yerde 1170/1757 civarında doğmuştur. Soyuna Hz. Hasan kanalıyla Hz. Ali'ye dayanır. Tarîkat eğitimini Muhammed b. Abdurrahman el-Ezherî'den almış ve Abdurrahman Başterzi'nin vefatından sonra Berc

---

⁴⁹ Ömer b. Kayne, *Şahsiyyetün Cezâiriyye*, Kostantîne: Dâru'l-bîat, 1983, s. 57.

⁵⁰ Hifnevî, *a.g.e.*, II/197. (Bk. s. 108, 281. Dipnot); Selâme, *a.g.e.*, s. 89.

⁵¹ Eserin adı *ez-Zehru'l-bâsim fî tercemeti Muhammed b. Ebi'l-Kâsım* olarak da geçer. Bk. Miftâh, *a.g.e.*, s. 63.

⁵² Kayne, *a.g.e.*, s. 58.

⁵³ Miftâh, *a.g.e.*, s. 63; 'Akabî, *a.g.e.*, s. 764.; Hifnevî, *a.g.e.*, s. 197.

⁵⁴ Abdurrahman b. Muhammed Cilâlî, *Tarihü'l-Cezayiri'l-âm*, Beyrut: Dâru's-Sekâfe, 1980, IV/51.

⁵⁵ Aynı zamanda Ezherî'nin de öğrencisidir. Bk. Nefâtî, *a.g.m.*, s. 243.

denilen yerde kendisine bir zaviye kurmuştur. 1233/1818 yılında hac dönüşü Bere'deki zaviyesine defnedilen Muhammed b. Azzûz'un kabri halen ziyaret edilmektedir.⁵⁶

2. Ahmed et-Ticânî (ö. 1230/1815)⁵⁷ Ticâniyyenin kurucusudur. Fas şehrinde, 1150/1737-38 yılında doğmuştur. Babası Seyyid Ebû Abdullah b. Muhtar'dır. Yedi yaşında Kur'an-ı Kerim'i ezberleyen et-Ticânî, islamî ilimlerde kendini yetiştirmiştir. Zamanın büyük âlim ve şeyhleriyle görüşmüştür. Kâdirî şeyhi Ebû Abdullah ile Melâmî şeyhi Sâlih Ebû Abbâs'tan feyz almış, daha sonra Medine'de Mahmud b. Abdulkerîm Semmânî ile tanışarak ondan esmâ ve müsemmânın sırlarını öğrenmiştir. Ardından Mısır'a dönmüş ve Şeyh Mahmud el-Kürdî'nin gözetiminde seyr u sülûkünü tamamlayarak icâzet almıştır. 1191/1777'de Fas'a dönmüş ve tarîkatını burada yaymıştır.⁵⁸

3. Mustafa b. Abdurrahman Başterzi (ö. 1252/1836)

Abdurrahman Başterzi'nin oğludur. Yukarıda kendisi ile ilgili bilgi verilmiştir.

4. Salih b. Muhammed el-Anterî (ö. 1293/1876)⁵⁹

5. Ebu Abdullah Muhammed b. Habib el-Kostantînî (ö. 1252/1836) Başterzi zaviyesinde medfundur.⁶⁰

6. Muhammed es-Seyyârî el-Kostantînî⁶¹

1.4.3. Eserleri

Abdurrahman Başterzi'nin birçok te'lifi, kaside ve şiirleri vardır. Eserleri, kendisinin ilim, zekâ, irfan, kabiliyetini gösterir.⁶²

1. 'Umdetü'l-mürîd fî beyânî't-tarîka (عمدة المرید فی بیان الطريقة)⁶³

---

⁵⁶ <http://www.rahmaniaconstantine.dz/09.htm> (05.04.2012).

⁵⁷ Cilâlî, *a.g.e.*, s. 51; ö. 1805 şeklinde Bk. Ramazan Muslu, *Mustafa Kemâleddin Bekrî ve Tasavvufî Görüşleri*, İstanbul: Erkam Yay., 2005, s. 79.

⁵⁸ Sadık Vicedânî, *Tarîkatler ve Silsileleri, Tomar-ı Turuk-ı Aliyye*, (Haz: İrfan Gündüz), Enderun Kitabevi, İstanbul: 1995, s. 227.

⁵⁹ http://www.kacimisoufisme.org/ara/index.php?option=com_content&view=article&id=131:2011-08-11-13-05-12&catid=54:2011-08-11-12-41-37&Itemid=74 (24.04.2012); Selâme, *a.g.e.*, s. 99.

⁶⁰ <http://www.rahmaniaconstantine.dz/09.htm> (05.04.2012)

⁶¹ <http://www.echoroukonline.com/ara/aklam/analyses/58204.html> (06.10.2010)

⁶² Selâme, *a.g.e.*, s. 89.

2. *Gunyetü'l-mürîd fî şerh-i kelimeti't-tevhîd*⁶⁴ (غنية المرید فی شرح كلمة التوحید)

Müellifin önemli bir eseri olan bu kitap, matbudur. Tunus resmî matbaasında 1322/1904'de basılmıştır.⁶⁵ 352+30 sayfadır. Eklenen otuz sayfa kasidelerinden müteşekkildir. Tevhide dair meseleleri nazım olarak şerh etmiştir. 28 beyit ve 45 babdan oluşur.⁶⁶

Başterzi, eserinde Cenab-ı Hakk'a hamd ve resûlüne salâttan sonra "Birçok Müslüman kardeşimin "La ilahe illallah" zikri ile çok sayıda meşgul olduğunu görüyorum. Ancak onların gereği gibi bunun mânâsına nüfuz edemediklerini de biliyorum. Bazı fazilet sahibi kimseler benden bu ismi celal-i onlara özetlememi istedi. Ben ise kendimi bu makamda görmüyordum. Nitekim Allah'ın yardımıyla başladım ve bitirdim."⁶⁷ der.

3. *el-Manzûmetü'r-Rahmâniyye fî'l-esbâbi's-şer'iyeti'l-müte'allikati bi't-tarîkati'l-Halvetiyye* (المنظومة الرحمانية في الأسباب الشريعة المتعلقة بالطريقة الخلوتية)

Eserin adı *el-Manzûmetü'r-Rahmâniyye fî'l-âdâbi's-şer'iyeti'l-müte'allika bi't-tarîkati'l-Halvetiyye* olarak da geçer.⁶⁸ Matbudur. Birkaç kez basılmıştır.⁶⁹ Oğlu ve halifesi Mustafa b. Abdurrahman eseri şerh etmiştir. Yedi yüzden fazla beyitten oluşan, ayrıca şerhiyle birlikte yapılan basımı da okuyucunun istifadesine sunulmuştur. Abdulhamîd b. Bâdis (ö. 1940) tarafından tashihi yapılmıştır. Bin Bâdis şöyle der: "*el-Manzûmetü'r-Rahmâniyye*, Halvetiyye tarikatının usûlü ve şer'î terbiye âdâbına dair bir eserdir. Şerhiyle birlikte olan ilk baskısı büyük rağbet görmüş ve iki defa basılmıştır. Baskı için gerekli masrafı Halvetiyye tarîkatı şeyhi ve bu gün Kostantîne'de bulunan Şeyh Mustafa b. Mahmud b. Muhammed b. Mahmud b. Abdurrahman Başterzi üstlenmiştir. Tashihini yapmam için mezkûr şahıs beni görevlendirdi. Talebini olumlu karşıladım. Kardeşlerimden bu şer'i tarikte üzerlerine düşen ilmi, ameli ve edebi hatırlamalarını rica ederim. Bilsinler ki sadece sözde intisap nefislerinin ilerlemesi için

⁶³ Eser hakkında bilgiye ulaşamadık.

⁶⁴ Eserin adı *Gunyetü'l-mürîd fî şerhi nazmi mesâili kelimeteyi't-tevhîd* olarak da geçer. Bk. Hınşelâvî, a.g.m., s. 300.

⁶⁵ Miftâh, a.g.e., s. 64; Hınşelâvî, a.g.m., s. 300-301.

⁶⁶ Selâme, a.g.e., s. 89. Miftâh, a.g.e., s. 63; 'Akabî, a.g.e., s. 764.

⁶⁷ Selâme, a.g.e., s. 89.

⁶⁸ Hınşelâvî, a.g.m., s. 301.

⁶⁹ *Minah*, s. 246.

yeterli değildir. Bu neşriyatımız insanları her iki dünyada onlarsız saadet ve ilerleme olmayan ilim ile öğrenmeye çağırıyor. O zaman dinin hakikatini öğrensinler. Mürşidlerinin nasihatlerinden istifade etsinler. Ve Allah'ın izniyle o gün hidâyete erenlerden olsunlar. Allah'tan Müslümanların hayrına çalışanlar için yardım, fayda ve mükâfat istiyoruz. 1341/1922 14 Şevval/Çarşamba, Abdulhamîd b. Bâdis, Kostantîne.”⁷⁰

İsmi geçen eser Rahmâniyye tarîkatının âdâb, usûl, erkân ve şartlarını beyâna dair bir eserdir. *Manzûme*, ilim ve tasavvuf ricali arasında meşhurdur. Müellif, eserine şöyle başlar:

Yâ mu‘in senin adınla başlarız /Emin’e salât u selâm ederiz.

Telkîni bize getirene/ Evliya yolunda

Ey şifa isteyen/ Mustafa’ya tabi olmak isteyen

Vefâ tarîkine gir / Halvetiyye tarîkine.

Ey tevfiik isteyen/ Tahkîk ehline sülûk etmek isteyen

Bu yola hizmet et / Sûfîlerin yoluna.

Senedi sahih olana/ Ezherî’nin yoluna

Başterzi, güzel ve akıcı üslûbunu *Manzûme*’nin sonuna kadar sürdürür ve şu sözleriyle eserine son verir:

Ben senin zelîl bir kulunum/ Âciz ve güçsüzüm

Sen benim yüce Mevlamsın/ Duâlarımızı kabul eyle...⁷¹

Manzûme, tek bir vezin ve kafiyeden oluşmaz. Bir mısradan diğerine farklılık gösterir. Eserin kafiyesi hakkında Arapça ibarelerine dair küçük bir temsil olması için şöyle örnek verebiliriz.

---

⁷⁰ Miftâh, a.g.e.,s. 63; Abdulhamîd b. Bâdis tarafından taktîm ve tashîhi yapılan eser, Kostantîne 1923, Matbaatü’-n-necâh’ta basılmıştır. Bk. Hınşelâvî, a.g.m., s. 300-301; ‘Akabî, a.g.e., s. 160, 163.

⁷¹ Selâme, a.g.e., s. 89.

أ ----- أ -----
ب ----- أ -----
ج ----- ج -----
ب ----- ج -----
د ----- د -----
ب ----- د -----

Başterzi, üç mısradaki aynı harfi kullanmıştır. *Manzûme* bu şekilde başından sonuna kadar şiire müziksel bir nağme katmaktadır.⁷² Şiirin lafız ve ibâreleri dini anlamda doyurucu aynı zamanda da ruhu kavrayıcı niteliktedir.⁷³

4. Şehdü'l-kelâm min kasâidi'l-veliyi'l-imâm Şeyh Başterzi Abdurrahman adıyla ona ait altı kaside ve tevşîh⁷⁴ denilen şiir türünde yazdığı bir eserdir.⁷⁵ 7 Ramazan 1423/2002 yılında tamalanmıştır.⁷⁶

Bu eserlerinin haricinde çeşitli mektupları mevcuttur. *Abdurrahman Başterzi' nin Muhammed b. Azzûz el-Bercû için kaleme aldığı mektup şöyledir:*⁷⁷

“Allah’ın selâmı, rahmeti ve bereketi üzerine olsun. Seninle muhabbeti olanların, dostlarının, aşiretinin, talebelerinin ve kardeşlerinin de üzerine olsun.

Mektubun bana ulaştı. Mektubun benim için senin şahsını ifade ediyor. Ayakların gidemediği yere kalemler ulaşır. Mektubuna müştâkım. Allah mükâfatını versin. Allah seni âşıklardan eylesin. İşte Allah için sevginin hali budur. Bundan dolayı Allah hayrını arttırsın. Allah Teâlâ hayır işlerinde bizlere uzun ömür versin ki ibadete doyalım. Senin o zarif sözlerin kalplerimizi diriltti. Bize yakın olanların yanında bizim için bir ayıp ise ve senin sevgin dışında hiçbir şey görmedik, hiçbir şeyi güzel bulmadık. Evet, mülklerin

⁷² Selâme, *a.g.e.*, s. 153.

⁷³ Selâme, *a.g.e.*, s. 159.

⁷⁴ Çoğu yedi beyitle sona eren bir çeşit Endülüslü Arap şiir çeşidi. Bk. Mevlüt Sarı, *el-Mevârid: Arapça-Türkçe Lügat*, İstanbul: Bahar Yay., 1982, s. 1656.

⁷⁵ <http://www.rahmaniaconstantine.dz/06.htm> (21.02.2011).

⁷⁶ *Minah*, s. 246.

⁷⁷ *Miftâh*, *a.g.e.*, s. 64.

sahibine olan seyr u sülûkteki asıl hedef de işte budur. Öyleyse Allah’a şükret ki Allah seni bereketlendirsın. Üstad bize bir hikâye anlattı. Ma’ruf el-Kerhî rüyasında kendisine şöyle sorulduğunu görür: “Allah Teâlâ sana nasıl muâmele etti?”, O “Hayırla muâmele etti.” der. Ona tekrar sorulur: “Allah korkusundan mı yoksa zühdünden dolayı mı?” Ma’ruf, “İbni Simak’ın nasihatleriyle amel etmemden dolayı” der. Üstad, “Size İbni Simak’ın vaazından bir şeyler öğreteyim mi?” der. Bizim “Evet” dememiz üzerine devam eder: “Her kim Allah’tan tamamen yüz çevirirse Allah da ondan tamamen yüz çevirir. Kim de kalbini Allah’a yöneltirse Allah da rahmetini ona yöneltir ve yarattıklarının yüzlerini ona çevirir...” Bana niçin başka bir mektupta değil de benim kartımda bana yazıldı deme! Yazılar sıkışmasın diye. Sen biliyorsun ki şeyh, genellikle ona gönderilen kartta yazardı. Faydasız söz ve çok övmeyi sevmezdi. Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulur: *“İlimden bir mesele öğrenmek dünyadan ve içindekilerden daha hayırlıdır. Allah, bildiği ile amel eden kimseyi bilmediğine varis kılar.”*

Ey dost! Hiçbir mahlûka iltifat etmeden ve sırtını onlara dayamadan kalbini Allah’a çevir. Böylece Allah Teâlâ sana iki elbise ihsan eder. Ancak bu peyder pey olacaktır. Allah’ın kanunu böyle gerçekleşir. Öncelikle nefesine nasihat et. Nefesine nasihat eden, başkasına da nasihat etme gücünü bulur. Kendi nefsimize ve başkalarına nasihat etme konusunda Allah yardımcımız olsun! Kalbimiz, dilimiz ve bütün âzâlarımızla, O’na yönelme konusunda Allah, üstünlüğü, cömertliği, keremi ve nimetiyle bizi rızıklandırsın. Sözlerimizi aleyhimize delil kılmasın. (Âmîn)”

Bize selâm gönderene sen de selâmlarımızı ilet. Bütün evlatlarımız, ehlimiz, kardeşlerimiz, sevdiklerimiz, tam bir selâm ile size çok çok selâm ediyorlar. Mübarek efendime ve annesine selâmlarımızı ilet...Eğer benden razıysan ben senden razıyım. Kalpten bunu biliyorsun. Bedenler birbirinden uzak olsalar da kalpler arasında bir uzaklık yoktur. Seyyidim Mustafa senin doğruluğunu ve niyetinin sürekliliğini bana bildirdi. Şeyh bize şunu tekrar tekrar söyledi: Kim Allah’ın âdeti üzerine hareket etmeye devam ederse onun iki dünyadaki mutluluğu da devam eder. Bunun aksine davrananlara mutluluk yoktur...H. 1214⁷⁸

---

⁷⁸ Miftâh, a.g.e., s. 64-65.

1.5. Halvetiyye Tarîkatının Bir Şubesi Olarak Rahmâniyye

İslam'da tasavvuf geleneğinin en yaygın tarîkatlarından biri Halvetiyye'dir. Mustafa Başterzi XIX. asırda Cezayir'de yaşamış Halvetiyye'ye bağlı Rahmâniyye tarîkatı şeyhidir. Halvetiyye'nin kökenlerine geçmeden tasavvufî düşüncede halvetin ne anlama geldiğine bakalım.

Dilimizde halvet, (الخلوة) “İssız yerde yalnız kalma”⁷⁹ anlamına gelmektedir. Geniş anlamda ise halvet, “büsbütün yalnız durmak, تنها yer, ibadet, zikir ve riyâzet ile meşgul olmak üzere تنها bir hücreye kapanma, hamamın özel bölmesi”⁸⁰ mânâlarına gelir. Tasavvuf literatüründe “Hiçbir insan veya meleğin olmadığı yerde, ruhun gizlice Allah ile konuşmasıdır.”⁸¹ şeklinde de tarif edilmiştir. Halvetten gaye, tasavvufî hayata yeni başlayan kimsenin belli bir müddet hemcinslerinden ayrı kalıp, zihnini Allah düşüncesi üzerinde yoğunlaştırmasıdır.⁸²

Tasavvufun ilk kaynaklarından olan *Kuşeyrî Risâlesi*'nde halvetin uzletle birlikte zikredildiğini görüyoruz. Kuşeyrî, “Halvet safvet ehlinin sıfatı, uzlet, vuslat ehlinin emaresidir.” der. Yine ona göre mürîdin başlangıçta halvet halinde bulunması şarttır. Uzleti tercih eden bir kimse için hak olan şey, mürîdin insanların şerrinden değil, insanların o mürîdin şerrinden selâmette bulunmalarıdır.⁸³

Halvetiyye'nin tarihî teşekkül sürecini incelediğimizde, bu yapıda derin tesirleri olan dört büyük mânâ mimarının adı karşımıza çıkmaktadır. Bunlar, Ebü'n-Necîb Sühreverdî (ö. 563/1168), İbrâhim Zâhid el-Gilanî (ö.681/1282), Ömer b. Ekmelüddin el-Halvetî (ö. 800/1397) ve Seyyid Yahya eş-Şirvânî (ö. 869/1464)'dir. Tarîkatın yaygınlık

---

⁷⁹ Türkçe Sözlük: *Türk Dil Kurumu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998, I/935.

⁸⁰ Şemseddin Samî, *Kamus-ı Türkî*, İstanbul: Dersaadet, 1317, s. 587; Ferid Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi, 1988, s. 382.

⁸¹ Ali b. Muhammed eş-Şerîf Cürcanî, *Târîfât*, Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1985, s. 106; Abdurrezzak Kâşânî, *Letâifu'l-a'lâm fi işarâtu ehli'l-ilhâm: Tasavvuf Sözlüğü*, (çev: Ekrem Demirli), İstanbul: İz Yayıncılık, 2004, s. 234.

⁸² Mustafa Aşkar, “Bir Türk Tarîkatı Olarak Halvetiyye'nin Tarihî Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili”, *AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXXIX/ 536.

⁸³ Abdulkerim Kuşeyrî, *Tasavvuf İlimine Dair Kuşeyrî Risâlesi*, (haz: Süleyman Uludağ), İstanbul: Dergâh Yay., 1991, s. 239.

kazanması Yahya eş-Şirvânî'den sonra olmuştur.⁸⁴ Tarîkat, pek çok kol ve şubeye ayrılmıştır. Bu özelliği sebebiyle bazı yazarlar tarafından “*tarîkat fabrikası*” olarak isimlendirilmiştir.⁸⁵

Halvetîliğin Yahya eş-Şirvânî'den sonra dört ana kola ayrıldığı görülür. Bu kollar ve kurucuları kronolojik olarak şöyledir:

- 1.“Rûşenîlik”: Dede Ömer Rûşenî (ö. 1486)
- 2.”Cemâlîlik”: Cemâl Halvetî (ö. 1493)
- 3.”Ahmedîlik”: Ahmed Şemseddin Marmaravî (ö. 1504)
- 4.”Şemsîlik”: Şemseddin Ahmed Sivâsî (ö. 1597)

Halvetiyye, Yahya eş-Şirvânî'nin halifelerinden Muhammed Bahaeddin Erzincânî (ö. 1474), Aydınlı Dede Ömer Rûşenî ve Habib Karamanî (ö. 1496) tarafından Anadolu'ya getirilmiş ve halifeleri aracılığıyla da İstanbul, Rumeli, Kırım, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'ya yayılmıştır.⁸⁶

Rahmâniyye, Cemâlîlik'ten neş'et eden Şâbânîliğin Karabaşîyye'ye bağlı “Bekrîlik”ten doğan bir şubedir. “Bekrîlik”, XVIII. yüzyıldan itibaren Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da faaliyet gösteren Mustafa Kemâleddîn el-Bekrî (ö. 1749)'ye nisbet edilir. Bekrîlik de “Hıfîlik”, “Semnânîlik” ve “Kemâlîlik” gibi alt kollara ayrılmıştır⁸⁷. Rahmâniyye ise Hıfîyye'nin alt kolu olan bir tarîkattir. Bu tarîkatın Halvetiyye'nin bir kolu olduğunu *Manzûme* metinlerinden de anlıyoruz.

Ey şîfa isteyen, Muhammed Mustafa'ya ittiba etmek isteyen,

*Vefâ yoluna gir, Halvetiyye yoluna.*⁸⁸

---

⁸⁴ Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarîkatlar Tarihi*, İstanbul: Dergâh Yay., 1999, s. 289; Süleyman Uludağ, “Tarîkat-ı Aliyye-i Halvetiyye'nin Tarihî Kökenleri”, *Keşkûl Dergisi*, İstanbul: Timaş Yay., 2012, sy:23, ss. 10-11.

⁸⁵ Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarîkatlar Tarihi*, İstanbul: Dergâh Yay.,1999, s. 289.

⁸⁶ Ramazan Muslu, *Anadolu'da Tasavvuf Yolları*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007, s. 123.

⁸⁷ Muslu, aynı yer.

⁸⁸ *Minah*, ss. 15-30. Fanny Colonna'nın kaydettiğine göre Rahmâniyye hakkındaki ilk çalışma, Rahmâniyye'nin kurucusuna ait *Le Père Giacobetti*, “*La Confrérie Rahmaniye: régles et commentaires*” (*Rahmâniyye Tarîkatı: Kurallar ve Yorumlar*) adlı eserdir. Bu eser, “*Le livre des dons*

1.5.1. Cezayir’de Tasavvufî Hayat ve Rahmâniyye Tarîkatı

Cezayir, Akdeniz kıyılarından Büyük Sahra’nın güney kesimlerine kadar sokulan geniş toprakları ile Afrika kıtasının alan bakımından Sudan’dan sonra ve çok küçük bir farkla ikinci büyük ülkesidir.⁸⁹

Günümüzde Cezayir’de Milli Zaviyeler Vakfı verilerine göre sayıları on bin civarında zaviye mevcuttur. Bu veriler, ülke için tasavvufî hayatın ne kadar hayatî ve önemli olduğunu gösterir.⁹⁰ Cezayir’de tasavvufun temelleri İslam’ın ilk zuhur ettiği yıllara kadar gider. O dönemde Ehl-i Beyt neslinden bazı kimseler, bu toprakları özellikle 680 yılında vukû bulan Kerbela faciası ve sonrasında Emevî ve Abbâsîlerden kaçıp sığınacakları bir yer olarak kabul etmişlerdir. Bu bağlamda Cezayir’deki İslam tarihi sürecinin, Ehl-i Beytin rûhâniyeti ile doğrudan bir bağlantısı vardır.⁹¹ Ehl-i beyt, sûfîlerin önderi ve irfanlarının kaynağıdır. Dolayısıyla tarîkat şeyhleri mezheplerini ve düşüncelerini onlara dayandırmışlar, silsilelerinin başına onları yerleştirmişlerdir. Bugün Cezayir’de sayıları kırktan fazla olan sûfî tarîkatlarının kurucularının tamamı olmasa da büyük bir bölümünün aslı Hz. Hasan’a dayanır.⁹² Rahmâniyye tarîkatı kurucusu ve bugünkü şeyhleri de Hz. Peygamber’e kadar uzanan bir soya sahiptir.⁹³

Tasavvuf Cezayir’de zamanla güçlenmiş, Sudan ile Orta Akdeniz arasında geniş yollarda gerçekleşen ticaret sayesinde, buralarda teşkilatlanarak Büyük Sahra’dan Çad sahillerine ve Timbuktu’ya kadar yayılmıştır. Böylece sahillerin de güvenliğini sağlayan

---

de Dieu” –ki bu, tezimize konu olan eserin Fransızca’ya çevirisidir- adlı çok uzun manzum bir eserin XVI. asrın sonunda yapılan bir tercümesi ile onun halefi Mustafa Başterzi’nin şerhinden müteşekkildir. İkinci çalışma ise tarîkatın Kabilî koluyla ilgili bilgiler vermektedir. (Bk. Fanny Colonna, “XIX ve XX. asırda Aurés’te Sûfî Tarîkatlar: Cezayir’deki Dini Güçlerin Sosyal Tarihine Bir Katkı”, *İslam Dünyasında Tarîkatlar*, Alexander Popovic, Gilles Veistein (çev: Osman Türer) İstanbul: Sûf Yay., 2004, s. 507.)

Burada eserin XVI. yüzyılın sonunda yazıldığı şeklinde hatalı bir bilgi aktarımının olduğunu vurgulamak gerekecektir. Nitekim kitabın müellifinin vefat tarihinin XIX. yüzyıl olması bunu ispatlamaktadır. Ayrıca Colonna, eserin müellifini ‘Rahmâniyye’nin kurucusu’ olarak nitelendirerek Abdurrahman Başterzi’yi tarîkatın piri olarak kabul etmiştir. Hâlbuki tarîkatın kurucusu, Muhammed b. Abdurrahman el-Ezherî’dir. Belki Abdurrahman Başterzi’yi pir-i sani kabul etmek daha doğru olabilir.

⁸⁹ Sırrı Erinç, “Cezayir”, *DİA*, VII (İstanbul1993), s. 483.

⁹⁰ Zaîm Hınşelâvî, “Cezayir Tarihinde Tasavvuf”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, (çev: Dilaver Güner), İstanbul: 26 (2010/2), s. 234.

⁹¹ Hınşelâvî, “Cezayir Tarihinde Tasavvuf”, s. 222.

⁹² Hınşelâvî, “Cezayir Tarihinde Tasavvuf”, s. 224.

⁹³ ‘Akabî, *a.g.e.*, s. 155.

ribatlar kurulmuş, yeni bir açılım meydana gelmiş, bütün tarîkatların özü olan zühd ve murâbata hareketinin temelleri burada atılarak îsâr, yardımlaşma ve diğergamlık gibi fütüvvetin esasını oluşturan güzel ahlâk prensipleri yaygınlaştırılmıştır.⁹⁴ Hicri VI. asırdan itibaren zaviyeler inşa edilmiştir ve bunlar, h. I. yüzyılın sonlarından itibaren savunma amaçlı olarak kurulmuş olan ribatların yerini almıştır. Cezayir dolaylarındaki ribatların artması h. V. asır dolaylarında olmuştur. Ribatlardaki insanlar, bölgelerini savunuyor, denizden gelen düşmanı gözetliyor, çeşitli teknik ve taktiklerle sürekli düşmânâ karşı hazır bir halde bekliyorlardı. Bunun yanında da ribatlarda itikâfa çekilir, murakabe halinde zühdî bir hayat yaşamışlardı.⁹⁵ Zaviyelerde manevî ilimlerin yanında fıkıh, usûl, Kur'an, tefsir, hadis, tilâvet, lügat, beyân, nesir, şiir, semâ, cifr, tılsım, astroloji, mantık, veterinerlik, çiftçilik, ziraat ve tıp gibi ilimler de tahsil edilirdi.⁹⁶

Cezayir'deki tarîkat isimleri Arapça alfabetik sıralamaya göre şu şekilde gösterilebilir:⁹⁷

Bekkâiye	Cezûliye	Zerrûkiye	Sıddîkiye	Kâdiriyye
Bekriye	Habîbiye	Zeyâniye	Tayyibiye	Kerz
Bûzeydiye	Hansâliye	Sahnûniye	Arûsiye	Küntiye
Bûseniye	Derdûriye	Senûsiye	Azûziye	Medyeniye
Bûabdaliye	Derkâviye	Şâbbiye	Aleviye	Nâsiriyye
Bûaliye	Râşidiye	Şâziliye	Ammâriye	Hebriye
Tîcâniye	Rahmâniye	Şeyhiye	Îsâviye	Vezzâniye

⁹⁴ Hınşelâvî, "Cezayir Tarihinde Tasavvuf", s. 226.

⁹⁵ Hınşelâvî, "Cezayir Tarihinde Tasavvuf", s. 227.

⁹⁶ Hınşelâvî, "Cezayir Tarihinde Tasavvuf", s. 234.

⁹⁷ Hınşelâvî, "Cezayir Tarihinde Tasavvuf", s. 232.

Rahmâniyye Orta ve Doğu Cezayir'in özellikle dağlık bölgelerinde faaliyet gösterir.⁹⁸ Ülkenin dağlık bölgesine girmeyi başaran diğer tarikat ise Kâdiriyye'dir.⁹⁹ G. Yver'in verdiği bilgilere göre Rahmâniyye, bu tarikatlar içinde en çok müntesibi olan tarikattır. Onu Ticâniyye, Kâdiriyye, Tayyibiyye, Şeyhiyye, Derkâviyye ve İseviyye takip eder.¹⁰⁰ Rahmâniyye mensuplarının 1897 yılında 156.214 kişi olarak tespit edilen sayısı,¹⁰¹ 1961'de 230.000 civarına ulaşmıştır. Müntesipleri daha çok Cezayirlilerden oluşan tarikatın en fazla yayıldığı yerler başta Kâbiliye bölgesi olmak üzere Kostantîne, Annâbe, Betna, Biskre ve Sahrâ'dır.¹⁰² En meşhurlar zaviyeleri Kostantîne, Hanka Seyyidi Naci, Tulka (Biskre), Evladu Celal, Nefta (Tunus)'dır.¹⁰³ Tarikat Tunus ve Filistin bölgelerinde de etkin faaliyet göstermektedir.¹⁰⁴ Ayrıca Banjagara'da da tarikat mensupları bulunmaktadır.¹⁰⁵ Günümüzde yaşayan Şeyh el-Hâc Muhammed Şerîf, tarikatın yayılması ve yenilenmesinde maddî ve manevî olarak çalışmaktadır.¹⁰⁶

Cezayir tasavvufu birçok büyük şahsiyet yetiştirmiştir. Bu şahsiyetlerin başında Rahmâniyye tarikatının kurucusu Muhammed b. Abdurrahman el-Kactûlî el-Ezherî (ö. 1794) gelir. Kendisine Kactûle (Kaştûle) kabilesine nisbeten Kactûlî, Ezher'deki tahsiline ve hocalığına binaen Ezherî denir. Zevâvî ve Ebû Kabreyn nisbeleriyle de tanınır. Cezayir şehrinin doğusundaki Berberî Kactûle kabilesinin Âyt İsmâil koluna mensuptur. Soyu Fas'ta ilk İslâm devletini kuran İdrîsîler'e dayanır. İlk eğitimini Curcura'daki zaviyede Seyyid Hüseyin b. A'râb'dan aldıktan sonra tahsiline Şeyh Muhammed b. Ebü'l-Kâsım et-Tâcdîvî'nin yanında devam eder. 1740'ta hac dönüşü Kahire'de kalıp eğitimini Ezher'de sürdürür. Daha sonraki yıllarda Mâlikî fakihî olarak tanınan ve Halvetiyye tarikatının Derdîriyye kolunu kuracak olan arkadaşı Ahmed b. Muhammed ed-Derdîr vasıtasıyla Ezher ulemâsının reisi Muhammed b. Sâlim el-Hıfî'nin öğrencileri arasına katılır; aynı zamanda Halvetiyye'nin Hıfniyye kolunun

---

⁹⁸ Nâsirüddin Saîdûnî, "Cezayir: Kültür ve Medeniyet", *DİA*, VII (İstanbul 1993), s. 495.

⁹⁹ Hınşelâvî, "Cezayir Tarihinde Tasavvuf", s. 225.

¹⁰⁰ G. Yver, "Cezayir", *İA*, MEB, III (İstanbul 1988), s. 143.

¹⁰¹ Cilâlî, *a.g.e.*, s. 48.

¹⁰² Ahmet Kavas, "Rahmâniyye", *DİA*, XXXIV (İstanbul 2007), s. 418; 'Akabî, *a.g.e.*, s. 158.

¹⁰³ İsmail 'Arabî, *Mucemu'l-fırak ve'l-mezâhibu'l-İslâmiyye*, Mağrib: Dâru'l-âfâki'l-cedîde, 1993, s. 186.

¹⁰⁴ 'Akabî, *a.g.e.*, s. 157; Muslu, *Mustafa Kemâleddin ve Tasavvufî Görüşleri*, s. 83.

¹⁰⁵ Kadir Özköse, "Batı Avrupa'da Tasavvuf Akımlarının Etkisi", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Samsun: 2003, sy.2, s.156.

¹⁰⁶ Miftâh, *a.g.e.*, s. 68.

kurucusu olan bu zâta mürîd olur. Şeyhi tarafından tarîkat faaliyetleri için Sudan'ın batısındaki Dârdur'a, oradan da Hindistan'a gönderilir. Altı yıl sonra Kahire'ye döndüğünde Hıfî onu halife tayin edip memleketi Cezayir'e yollar. 1177 (1763-64) veya 1183 (1769-70) yılında doğup büyüdüğü köye gelerek Mağrib'de ilk Halvetî zaviyesini açar ve çok sayıda mürîd edinir. Kabîliye bölgesine yayılan şöhreti oradaki diğer tarîkat mensuplarını rahatsız etmeye başlayınca 1790'lı yılların başında bölgeden ayrılıp Hâmme'ye yerleşir ve faaliyetleriyle bütün Cezayir şehri Mâlikî müftüsü el-Hâc Ali b. Emîn başkanlığındaki meclis tarafından muhâkeme edilir. Neticede yanlış bir fikrinin ve davranışının olmadığına karar verilir. Bu olayın ardından Cezayir beylerbeyi onu sarayına davet ederek onurlandırır. 1208'de (1794) vefat eden Muhammed b. Abdurrahman biri köyünde, diğeri Hâmme'de iki kabrinin bulunması dolayısıyla "Ebû Kabreyn" lakabıyla anılmıştır. Kaynakların çoğunda şeyhin, köyünde ölüp buraya defnedildiği kaydedilmektedir.¹⁰⁷

Muhammed b. Abdurrahman'dan sonra Âyt İsmâil'deki zaviye, Rahmâniyye'nin merkez zaviyesi olarak kabul edilmiş ve makamına damadı Ali b. İsa el-Mağribî geçmiştir. Onun döneminde ülkenin her tarafında açılan zaviyelerle Rahmâniyye, Cezayir'in en yaygın tarîkatı haline gelmiş ve etkisi Tunus eyaletine kadar ulaşmıştır. Bu dönemde Tunus'un Nefta şehrindeki zaviyede faaliyet gösteren halifesi Şeyh Mustafa b. Muhammed b. Azzûz ile birlikte tarîkatta Azzûziyye diye anılan bir kol ortaya çıkmıştır.¹⁰⁸

Burada şu hususu belirtmek gerekir ki Ali b. İsa, Ezherî'nin yetiştirdiği ender şahsiyetlerden biridir. Ancak Ezherî daha başka mühim isimler de yetiştirmiştir. Abdurrahman Başterzi de bunlardan biridir. Başterzi, tarîkatın Kostantîne'deki tek ismidir. Onun isminin Ali b. İsa'nın gölgesinde kalmasının, Türkçe kaynakların daha çok Ali b. İsa'dan bahsetmesinin sebebi olarak, kaynakların yetersizliği ve çevirilerin azlığını görüyoruz. Nitekim o mevkide tarîkatın yayılmasında ve günümüze kadar devam etmesinde onun katkısı büyüktür. Başterzi, şeyhi tarafından görevlendirilerek Kostantîne'deki zaviyeyi tesis etmiş, tarîkatı yaymak ve telkin ile görevlendirilmiştir.

---

¹⁰⁷ Kavas, aynı yer.

¹⁰⁸ Kavas, aynı yer.

Cezayir’de irfan sahasında ismi öne çıkmış, hatta şeyhlik makamında oturmuş ârifeler de vardır. Mesela; Şerife Lâle Zeynep binti Muhammed b. Belkâsım el-Haseniye el-Fâtımiye’dir. Rahmâniyye tarîkatının en mühim zaviyelerinden birini 1904’te Bû Saâdet vahasında vefat edinceye kadar idare etmiştir.¹⁰⁹

1830 yılında Fransa’nın Cezayir’i işgali sürecinde Rahmâniyye, Fransızlar’a karşı en fazla direniş gösteren tarîkat olur. Mukaddes cihat ilan ederek ihtilal kuvvetlerine karşı direnmişlerdir.¹¹⁰ Fransız ihtilalinin hemen akabinde zaviyeler, halka ve müesseselere karşı mücadele veren cesaret örneği cihat görevlerini tekrar hatırlamışlardır. Zaviye ve ribatlarda yetişip de savaş meydanlarındaki kudret ve cesaretleri ile öne çıkmış birçok isim de vardır. Orâs’taki Rahmâniye zaviyesinde yetişip büyüyen ve şehit olan Mustafa b. Bû el-Iyd ve Seyyid el-Havâss ile Rahmâniyye tarîkatı şeyhlerinden Muhammed b. İsa’nın kızı Şerife Lâle Fâtıma Ensümer¹¹¹ ve 1871’de direnen Şeyh Muhammed Amizyan el-Haddâd da bunlardandır.¹¹²

Sonuç olarak Cezayir’de tasavvuf edebiyatı, seyr u sülûku, mûsikîsi, imâreti vb. bütün mefhum ve uygulamaları ile asırlardır fert hayatını şekillendiren bir yapıya sahiptir.¹¹³

Rahmâniyye tarîkatının özellikleri *Minah*’ta genişçe işlendiği için burada kısaca bilgi vermekle iktifa edilecektir. Üçüncü bölümde ise tasavvufî görüşleri ayrıntılı olarak incelenecektir.

Fanny Colonna’nın kaydettiğine göre tarîkat mensuplarının en önemli özellikleri, Kur’an-ı Kerim’e bağlılıklarıdır.¹¹⁴ Rahmâniyye’nin zikir usûlü Halvetiyye ile genelde aynı olmakla birlikte Muhammed b. Abdurrahman’ın bu usûlde bazı değişiklikler yaptığı belirtilmektedir. Günlük zikir olarak toplu halde kelime-i tevhid (La ilahe illallah) cezbeye gelinceye kadar 12.000’den -70.000’e kadar tekrarlanır ve daha sonra şeyh mürîdin ilerlemesinden memnun ise üçer defa “Allah”, “Hû”, “Hakk”, “Hayy”, “Kayyûm” ve “Kahhâr” isimleri zikredilir. Büyük zikir denilen haftalık zikir, Hz.

---

¹⁰⁹ Hınşelâvî, “Cezayir Tarihinde Tasavvuf”, s. 233.

¹¹⁰ ‘Akabî, *a.g.e.*, s. 155.

¹¹¹ Hınşelâvî, “Cezayir Tarihinde Tasavvuf”, s. 228.

¹¹² Arabî, *a.g.e.*, s. 186.

¹¹³ Hınşelâvî, “Cezayir Tarihinde Tasavvuf”, s. 234.

¹¹⁴ Colonna, *a.g.m.*, s. 489.

Peygamber'e salâvat getirmek şeklindedir. Bu zikre perşembe günü öğleden sonra başlanıp Cuma günü ikinci vaktine kadar devam edilir. Müridlerin virdleri istiâze, istiğfar, kelime-i şehâdet, Fâtiha sûresi ve bazı duâlardan ibarettir.¹¹⁵

Tarîkatın edebiyatına dair eserler genelde yazma halindedir.¹¹⁶ Bu da tarîkatın tanınmasını güçleştiren bir etkidir.

Minah ve *Manzûme* tarîkata dair usûl, âdâb ve erkân konusunda kaynak bir eserdir. Ayrıca Muhammed b. Muhammed el-Hamilî'nin *Ravzu'l-bâsım fî Menâkibi'ş-Şeyh Muhammed b. el-Kâsım* adlı eseri de mühimdir.¹¹⁷

1.6. Rahmâniyye Silsilesi

“Birbirine bağlı, birbiriyle ilgili şeylerin ard arda veya yan yana dizilerek meydana getirdiği sıra, dizi; soy kütüğü, şecere, rütbe ve mevki yönünden bir sınıf içindeki derecelenme” gibi anlamlara gelen “silsile” kelimesi, ıstılahta bir tarîkatın birbirine icazet veren şeyhlerinin isimlerini ihtiva eden liste anlamında kullanılmıştır. Tasavvufî anlayışta tarîkat silsilelerinin Hz. Peygamber ile başladığı kabul edilir. Bu bağlamda silsileler, önceleri muhtemelen şifahi yollarla aktarılmış daha sonra köklü tarîkatların kurulmaya başlandığı VI. (XII) yüzyıldan itibaren yazıya geçirilmiştir¹¹⁸ denilebilir. Böylece günümüze kadar devam ede gelen silsilenâmeler oluşturulmuştur.

Silsilenâmeler, hadis ilminin tasavvufa bir tesiri olarak görülse¹¹⁹ de böyle bir zincirle Hz. Peygamber'e bağlı olmayan şahsın, tarîkat bünyesinde irşada ehliyeti manevi anlamda yetişmesi ve yetiştirmesi kabul edilmez. Azîz Mahmud Hüdayî (ö. 1038/1623), silsilelerin kesintisiz bir şekilde Hz. Peygamber'e kadar ulaşmaları şartını, “Tevhiden istifade için mutlaka kesintisiz bir silsileye sahip bir mürşid-i kâmil tarafından telkîn edilmesi zorunludur” şeklinde ifade eder.¹²⁰

---

¹¹⁵ Kavas, a.g.m., s. 418; D. S. Margolouth, “Rahmâniyye”, *İA*, MEB, IX (İstanbul 1993) s. 606.

¹¹⁶ Kavas, aynı yer.

¹¹⁷ Margolouth, a.g.m., s. 607. Kavas ve Margolouth, yazdıkları ansiklopedi maddesinde *Manzume* müellifini Muhammed b. Başâtârî olarak kaydeder. Ancak müellifin adı Abdurrahman b. Ahmed Başterzi'dir.

¹¹⁸ Necdet Tosun, “Silsile”, *DİA*, XXXVII (İstanbul 2009), s. 207.

¹¹⁹ Abdullah Aydın, *Doğuş Devrinde Tasavvuf ve Hadis*, Ankara: Seha Neşriyat, 1986, s. 198.

¹²⁰ H. Kamil Yılmaz, *Aziz Mahmud Hüdayî Hayatı, Eserleri, Tarîkatı*, İstanbul: Erkam Yay., 2007, s. 152

Herhangi bir tarîkat silsilesi incelendiğinde iki husus dikkati çeker: Birincisi, tarîkatın asıl kurucusu kabul edilen ve tarîkatın genellikle adını aldığı zâttan, Hz. Peygamber'e kadar olan isnadıdır. İkincisi ise tarîkatın kurucusu kabul edilen zâttan sonra senedde yer alan şahıslar içindir. Birincisinde silsilede yer alan zevâtın bir sonrakinin bir önceki ile karşılaşması, etkileme ve etkilenmelerinin tarihen mümkün olmadığı durumlar vardır. Bu bir problemdir. Mutasavvıflar bu durumu “üveysîlik”, yani bir şeyhin, kendisinden önce yaşamış başka bir şeyhin rûhaniyetinden feyiz alarak, manen görüşme yolu ile yetişebileceği şeklinde izah etmeye çalışmışlardır. İkincisinde ise şeyh, halife yetiştirerek kendisinden sonraki kişi ile arada tarihen boşluk bırakmaz. Bu ise sened zinciri açısından daha sıhhatli ve güvenilirdir.¹²¹

Halvetiyye-yi Rahmâniyye, Hz. Peygamber'den sonra Hz. Ali vasıtasıyla oluşur. Rivâyete göre bir gün Hz. Ali, Peygamberimiz'den, ‘Allah’a en yakın, kullara en kolay yolu göstermesini’ ister. Bunun üzerine Hz. Peygamber, huzurlarında Hz. Ali'ye diz çöktürüp, gözlerini kapattırmıştır ve ona üç defa açıktan “*La ilahe illallah*” kelimesini tekrar ettirmiş ve Hz. Ali de tekrar etmiştir.¹²²

Rahmâniyye silsilesini, tarîkatın kurucusu kabul edilen Muhammed b. Abdurrahman el-Ezherî¹²³ (ö. 1208/1794, Cezayir)'ye kadar olan şahıslar ve sonrası olarak ikiye ayırmak mümkündür.¹²⁴ Hz. Muhammed (a.s.), Ali b. Ebî Tâlip (ö. 40), Ebû Saîd Hasan b. Yesâr el-Basrî (ö. 110/728),¹²⁵ Habîb el-‘Acemî (ö. 130/748),¹²⁶ Ebû Süleyman Dâvûd b.

---

¹²¹ Aşkar, a.g.m., s. 553

¹²² *Minah*, s. 39-40. Bu hadisin kaynağına ulaşamadık.

¹²³ Bu bilgi henüz ispatlanmamıştır. Bk. Hınşelâvî, “el-Manzûmetü'r-Rahmâniyye fi'l-âdâbi's-şer'iyeti'l-müte'allikati bi't-tarîkati'l-Halvetiyye”, s. 287.

¹²⁴ Silsilenin tespitinde şu kaynaklardan yararlanılmıştır: *Minah*, s.18-25; Süleyman Uludağ, “Halvetiyye”, *DİA*, XV (İstanbul 1997), s. 393; Muslu, a.g.e., s. 29; Aşkar, a.g.m., ss.555-558; Miftâh, a.g.e., s. 6-20; Vicdânî, a.g.e., s. 171- 180; <http://www.rahmaniaconstantine.dz/09.htm> (01.05.2012).

¹²⁵ 21/642'de Medine'de doğdu. Tâbiîn neslinin en önemli temsilcilerindendir. Babasının Irak'ın fethi esnasında Basra'dan getirilen esirlerden olduğu söylenir. Annesi, Hz. Peygamber'in eşi Ümmü Seleme'nin azatlısı ve hizmetkârıdır. Onun bilgili ve hakîm olarak yetişmesinde Ümmü Seleme'nin rolü büyüktür. Birçok İslamî disiplinin doğuşunda tesiri vardır. (Bk. Fuad Sezgin, *Târîhu't- Tûrâsi'l- 'Arabî*, (Ar. çev: Mahmud Fehmi Hicâzî) c. I, cüz. IV/9, Vizâretü Ta'limu'l-Âlî 1983; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, (çev: Mehmet Akkuş), Ali Yılmaz, İstanbul: Seha Neşriyât, 1990, I/51; Süleyman Uludağ, “Hasan-ı Basrî”, *DİA*, XVI (İstanbul 1997), s. 291; Ferîdüddin Attâr, *Tezkiratü'l-evliya*, (çev: Süleyman Uludağ) İstanbul: Mavi Yayıncılık, 2002, I/6576.)

¹²⁶ İran asıllı olup Basra'ya yerleşmiştir. Hasan el-Basrî'nin öğrencilerindendir. Daima Hasan el-Basrî'nin meclisinde bulunur ve ondan istifade ederdi. (Bk. Attâr, a.g.e., I/85-90; Vassaf, a.g.e., I/52.)

Nusayr et-Tâî (ö. 165/782),¹²⁷ Ma'rûf Ali el-Kerhî b. Feyrûz (ö. 200/816),¹²⁸ Ebu'l-Hasan es-Serî b. Muğlis es-Sekatî (ö. 257/871),¹²⁹ Ebu'l-Kâsım Cüneyd b. Muhammed el-Kavârîrî el-Bağdâdî (ö. 298/910),¹³⁰ Mimşâd ed-Dinâverî (ö. 299/912),¹³¹ Muhammed el-Bekrî (ö. 380/990),¹³² Vecîhüddin Ebû Hafs Ömer el-Kâdî (ö. 442/1050),¹³³ Ömer el-Bekrî (ö. 487/1094),¹³⁴ Ebu'n-Necib Abdulkâhir b. Abdullah Sühreverdî (ö. 563/1168¹³⁵),¹³⁶ Kutbeddin Muhammed b. Ahmed el-Ebherî (ö.623/1226¹³⁷),¹³⁸ Rukneddin Muhammed el-Buhârî en-Nehhâs (ö. 615/1218),¹³⁹ Şihâbeddin Muhammed eş-Şirâzî (ö. 629/1231), Cemâleddin Tebrizî Halvetî (ö. 672/1273),¹⁴⁰ İbrahim Zâhid el-Gilânî (ö. 700/1300),¹⁴¹ Muhammed b. Nur Halvetî (ö.

¹²⁷ Ebû Hanife'nin öğrencilerinden ve İbrahim Ethem'in çağdaşıdır. Habîb er-Râî'den etkilenerek tasavvuf yoluna girmiştir. (Bk. Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 123; Attâr, *a.g.e.*, I/261-265)

¹²⁸ Ma'rûf el-Kerhî, Hıristiyan bir aileden dünyaya geldiği rivayet edilir. Serî es-Sekatî'nin üstadıdır. Hadisle meşgul olmuştur. (Bk. Sezgin, *a.g.e.*, IV/108; Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 116-117; Attâr, *a.g.e.*, I/317; Yaşar Aydın, "Menâkıbu Ma'rûf el-Kerhî", *UÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy: 1, c. 1, 1986, ss. 141-144)

¹²⁹ Tasavvuf ilminin imamı olup muhtelif ilimlerde pay sahibidir. Cüneyd-i Bağdâdî'nin dayısı ve şeyhi, Ma'rûf el-Kerhî'nin ise talebesidir. (Bk. Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 117-119; Attâr, *a.g.e.*, I/323-333)

¹³⁰ 215/830 tarihinde Bağdat'ta dünyaya geldi. Aslen Nihâvent'lidir. Tasavvufta sahv yolunun temsilcisidir. Döneminin meşhur âlimlerinden İbrahim b. Halid'den fıkıh ilmini tahsil etmiştir. (Bk. Sezgin, *a.g.e.*, s. 131; Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 139; Attâr, *a.g.e.*, II/13-46)

¹³¹ Hakkında bilgi için Bk. Kuşeyri, *a.g.e.*, s. 157; Attâr, *a.g.e.*, II/193-196)

¹³² Kudüs'te doğmuştur. Anne ve babası Hz. Ebu Bekir'in soyundandır. Gençliğinde Mimşad ed-Dinâverî ile tanışmış onunla birlikte hac yaptıktan sonra Bağdat'a dönmüştür. Bağdat'ta on yıl kadar şeyhine hizmet etmiştir. Doğum yeri olan Kudüs'te vefat etmiştir. (Bk. Aşkar, a.g.m., s. 556; Vicdânî, *a.g.e.*, s. 168.)

¹³³ Hz. Ebu Bekir'in soyundandır. Sühreverd'de doğmuş, Bağdat'ta ilim tahsil etmiş ve orada vefat etmiştir. (Bk. Vicdânî, *a.g.e.*, s. 171)

¹³⁴ Çocukluğundan itibaren şeyhi Vecîhüddin'in yanında kalmış ve onun terbiyesinde yetişmiştir. Abbasiler döneminde yaşamış ve Dinever'de vefat etmiştir. (Bk. Aşkar, a.g.m., s. 556; Vicdânî, *a.g.e.*, s. 169.)

¹³⁵ Miftâh, *a.g.e.*, s. 7; Reşat Öngören, "Sühreverdî, Ebü'n-Necîb", *DİA*, XXXVIII (İstanbul 2010), s. 35.

¹³⁶ 490 yılı civarında İran'ın Cibâl bölgesindeki Sühreverd kasabasında doğdu. Hz. Ebû Bekir'in neslinden olduğu için Bekrî nisbesiyle anılır. İlk tahsilini memleketinde yaptıktan sonra İsfahan'a gidip orada hadis tahsili yaptı. 507 yılı civarında Bağdat Nizamiye Medresesinde dersler aldı. Bu yıllarda Bağdat'ta bir tekkede şeyh olan amcası Kâdî Vecîhüddin Ömer b. Muhammed kendisine sûfî hırkası giydirdi. 545'te Nizamiye Medresesine baş müderris oldu. 557'de birtakım siyasi sebeplerden dolayı medreseyi bırakarak Bağdat'tan ayrıldı ve sonraki yıllarda Bağdat'ta vefat etti. *Âdâbü'l-mürîdîn* adlı eseri meşhurdur. (Bk. Vicdânî, *a.g.e.*, s. 171; Öngören, a.g.m., s. 35-36)

¹³⁷ Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, İstanbul: OSAV, 2007, s. 161.

¹³⁸ Semerkand'ın Ebher köyünde doğdu. İlim tahsili için Azerbaycan'a oradan da Bağdat'a gitti. Moğol muhasarasında vefat etti. Şam'da kendi tekkesinde medfundur. (Bk. Aşkar, a.g.m., s. 557)

¹³⁹ "Secâsî", "Sencâsî", "Necâşî", "Sincânî" nisbeleriyle tanınır. Asıl adı Ali b. Haydar b. Muhammed'dir. (Bk. Vicdânî, *a.g.e.*, s. 173, 72. Dipnottan)

¹⁴⁰ N. Yılmaz, *a.g.e.*, s. 162.

¹⁴¹ Azerbaycan bölgesinde Gilan'a bağlı "Siyaverud" köyünde doğdu. İlim tahsilini Gilan'da tamamladı. Sadi Şirâzî'nin manevi terbiyesinde yetişti. Şeyh, tarafından görevlendirilerek Cemaleddin Ezherî (ö.

751/1350),¹⁴² Ömer b. Ekmeleddin el-Halvetî (ö. 800/1397),¹⁴³ Muhammed Bayram el-Halvetî eş-Şîrvânî (ö. 812/1409),¹⁴⁴ İzzeddin el-Hâc el-Halvetî (ö. 828/1424),¹⁴⁵ Sadreddin Ömer Hıyâvî (ö. 860/1455),¹⁴⁶ Yahya el-Bâkûbî eş-Şîrvânî (ö. 868/1463-64),¹⁴⁷ Muhammed b. Bahâeddin eş-Şîrvânî el-Erzincânî (ö. 869/1464),¹⁴⁸ Cemâleddin Çelebi Sultan el-Aksarâyî el-Halvetî (ö. 899/1494),¹⁴⁹ Hayreddin Tokâdî (ö. 940/1525), Şâbân-ı Velî (ö. 976/1568-69),¹⁵⁰ Muhyiddin el-Kastamonî (ö. 1013/1604-05),¹⁵¹ İsmail el-Çorûmî (1070, ö. 1057/1647),¹⁵² Ali Alâeddin Karabâş Velî (ö. 1097/1685-86),¹⁵³

760/1358)'ye gitti. Halvetiyye tarikatında ilk defa yedi isimle müridlerine sülûk yaptıran bu şahıstır. (Bk. Aşkar, a.g.m., s. 557; N. Yılmaz, a.g.e., s. 162).

¹⁴² N. Yılmaz, a.g.e., s. 164.

¹⁴³ Lâhicân'da doğmuştur. Halvet zikrini çok severek ömrünün çoğunu halvette geçirdiği için halvetî lakabını almıştır. Halvetiyye tarikatının piri olarak kabul edilir. İrşat makamına geçtikten sonra Tebriz, Mısır ve Hicaz'a seferlerde bulunmuştur. (Bk. Vicdânî, a.g.e., s. 175).

¹⁴⁴ Şeyh Ahî Mirem, "Heri" kasabasının "Kelibat" köyünde doğmuştur. Heri ve Şirvan'da ilim tahsil etmiştir. Timur istilası sırasında Anadolu'ya gelmiş ve Kırşehir'e yerleşmiştir. (Bk. Aşkar, a.g.m., s. 558)

¹⁴⁵ İzzeddin Türkmânî olarak da bilinir. "Şamahî" kasabasında doğmuş ve "Merağa" kasabasında vefat etmiştir. (Bk. Aşkar, a.g.m., s. 558)

¹⁴⁶ Şirvan bölgesinde "Hıyav" köyünde doğduğu için "Hıyâvî" nisbesiyle tanınır. (Bk. Aşkar, a.g.m., s. 558)

¹⁴⁷ Tarikatın ikinci piri olarak geçer. Şirvan'ın merkezi Şamahî'de doğmuştur. Halvetiyye tarikatında zikir esnasında okunan (Vird-i Settâr) bu zatın tertibidir. Bu sebeple buna Vird-i Yahya da denir. Kendisine ait pek çok eseri olup bunlardan bazıları şöyledir. *Şifâü'l-esrâr, Esrâru't-tâlibîn, Etvâr-ı Kalb*. Bakû'de vefat etmiş ve buraya defnedilmiştir. (Bk. Vicdânî, a.g.e., s. 179).

¹⁴⁸ Erzincan'da dünyaya gelmiştir. Dönemin seçkin müderrislerindedir. Kabri Erzincan Ulu Camii civarındadır. (Bk. Aşkar, a.g.m., s. 558)

¹⁴⁹ Aksaray'da dünyaya gelmiş olan zat, Halvetiyye tarikatının Cemâliyye kolunun kurucusu kabul edilir. Tefsir, hadis, tasavvuf ve diğer ilimlere ait yirmi kadar eseri mevcuttur. (Bk. Vicdânî, a.g.e., s. 205-207).

¹⁵⁰ Kastamonu'da dünyaya gelmiş olan Şâbân-ı Velî, İstanbul'a giderek şer'î ilimlerde tahsilini tamamladıktan sonra memleketine dönerken Bolu'da Hayreddin Tokâdî ile karşılaşmış ve orada ona hizmet etmiştir. Bu zatın manevi terbiyesi altında seyr ü sülûkunu tamamlayarak hilafet almış, irşad ile görevli olarak Kastamonu'ya gelmiştir. İrşad halkasında pek çok ârif ve halifeler yetiştirmiştir. (Bk. Vicdânî, a.g.e., s. 201-212)

¹⁵¹ Kastamonu'da dünyaya gelmiştir. Şer'î ilimleri tahsili esnasında üzerine cezbe hali gelmiş, Şabân Efendi'nin halifelerinden ve bulunduğu yerde irşat faaliyetlerinde bulunmakta olan Mahmud Efendi'ye intisap edip, tasavvufî eğitimini tamamlamıştır. Şeyhi Mahmud Efendi'nin vefatı üzerine Kastamonu'daki Şabân-ı Velî'ye intisap etmiştir. Sülûkunu tamamladıktan sonra hilafete nâil olarak halkı irşad etmek için Şam'a görevlendirilmiştir. Sonraki yıllarda tekrar Kastamonu'ya dönmüş ve 1013/1604 senesinde vefat etmiştir. (Bk. N. Yılmaz, a.g.e., s. 92)

¹⁵² Sekiz yıl postnişinlik vazifesini sürdürdükten sonra Hacc'a gitmiştir. Hac dönüşü Şam'da vefat etmiştir. (Bk. N. Yılmaz, a.g.e., s. 98)

¹⁵³ Şâbâniyye-i Halvetiyye'nin Karabaşîyye şubesinin kendisine nisbet edildiği kimse Ali Alaeddin el-Atvel'dir. Boyu çok uzun olduğu için "Atvel", Şabaniyye'ye mensup olanlara has siyah sarıklı bir taç giydiği için "Karabaş" ve keramet ehli zat olduğu için "Velî" unvanlarını almıştır. 1020/1611'de Sivas'ta doğmuştur. İlk tahsiline burada başladıktan sonra 1057/1647 senesinde İstanbul'a gelmiş ve Fatih medreselerinden mezun olmuş, sonraki yıllarda tasavvufa meyletmiş ve Çorumlu İsmail

oğlu Mustafa el-Edirnevî (ö. 1114¹⁵⁴/1702),¹⁵⁵ Abdullatîf b. Hüsâmeddin el-Halebî (ö. 1121/1709-10), Mustafa b. Kemaleddin el-Bekrî (ö. 1162/1749),¹⁵⁶ Muhammed b. Sâlim el-Hıfnevî veya Hıfnî (ö. 1181/1767),¹⁵⁷ Muhammed b. Abdurrahman el-Ezherî (ö. 1208/1794).¹⁵⁸

Muhammed b. Abdurrahman el-Ezherî'nin yetiştirdiği yirmi dört kadar zâttan söz edilir. Ali b. İsa el-Mağribî (ö. 1836) ile Abdurrahman b. Ahmed b. Hamûde b. Mâmeş Baştzerzi el-Kostantîni¹⁵⁹ (ö. 1806) de bunlardandır.¹⁶⁰

Efendi'ye intisap etmiştir. Kısa sürede hilafete nail olan Karabaş Velî, 1097/1685 yılında Mısır'da vefat etmiştir. (Bk. N. Yılmaz, *a.g.e.*, s. 105-107; Vicdânî, *a.g.e.*, s. 213)

¹⁵⁴ <http://www.rahmaniaconstantine.dz/09.htm> (01.05.2012); Miftâh, *a.g.e.*, s. 14; N. Yılmaz, *a.g.e.*, s. 110.

¹⁵⁵ Karabaş Ali Efendi'nin oğlu ve halifesidir. Zâhirî ilimleri başta babası olmak üzere devrin ulemasından tahsil ettikten sonra babasından sülûkunu tamamlamıştır. 1104/1692 yılında Edirne'ye gitmiştir. Yaklaşık bir yıl burada kaldıktan sonra tekrar İstanbul'a dönmüştür. 1114/1702-1703 yılında Üsküdar'da vefat etmiş, Nasuhî Tekkesi haziresine defnedilmiştir. (Bk. N. Yılmaz, *a.g.e.*, s. 110)

¹⁵⁶ Soyu Hz. Ebû Bekir'e dayanan el-Bekrî 1099/1688 yılında Şam'da doğmuştur. Henüz küçük yaşlarda iken babasını kaybetmiş, amcası bakım ve eğitimini üstlenmiştir. Şam'da ilim tahsil ederek Abdülganî b. İsmail en-Nâblusî'nin irşad halkasında yetişmiştir. Daha sonra Abdullatif b. Hüsâmeddin el-Halebî vasıtasıyla Halvetiyye tarikinde sülûk etmiştir. Halebî, ona yirmi yaşlarında iken hilafet icazeti vermiştir. Bu isimlerin yanında kendisini yetiştiren pek çok hocası vardır. Edirne, Kudüs, Mısır ile Hicaz beldelerini dolaşmış, daha sonra İstanbul yoluyla Haleb, Şam ve oradan da Kâbe'ye gitmiştir. 1162/1749'da Kahire'de vefat etmiştir. (Bk. C. Brockelmann, "Bekrî", *İA*, II, MEB (İstanbul 1986), s. 460; Miftâh, *a.g.e.*, s. 14-21; Vicdânî, *a.g.e.*, s. 224; Muslu, *Mustafa Kemâleddin Bekrî ve Tasavvufî Görüşleri*, s. 25)

¹⁵⁷ "Hıfnî", "Hıfnavî" veya "Hıfnevî" nisbeleriyle anılan Muhammed b. Sâlim, 1101 (1690) yılında Mısır'ın Bilbîs şehrine bağlı Hafnâ köyünde doğdu. Hıfza babaannesinin yanında başladı, on dört yaşında iken Kahire'de hıfzını tamamladı. Usûl-i fıkıh, tefsir, hadis, kelam, mantık, nahiv ve arûz gibi ilim dallarında geniş bir bilgi sahibi olan Hıfnî, Ezher'de ders vermeye başladı. Bu yıllarda tasavvufa ilgi duydu ve Ahmed eş-Şâzilî'ye intisap etti. 1133 (1721) yılında Kâhire'ye gelen Mustafa Bekrî ile tanıştıktan sonra da ona intisap etti. 1171 (1758) yılında Ezher şeyhliğine getirildi. Kahire'de vefat eden Hıfnî, Ezher'de büyük bir topluluk tarafından cenaze namazı kılındıktan sonra Karafe mezarlığına defnedildi. (Bk. Miftâh, *a.g.e.*, s. 21-27; Vicdânî, *a.g.e.*, s. 225; Muslu, *Mustafa Kemâleddin Bekrî ve Tasavvufî Görüşleri*, ss. 62-65)

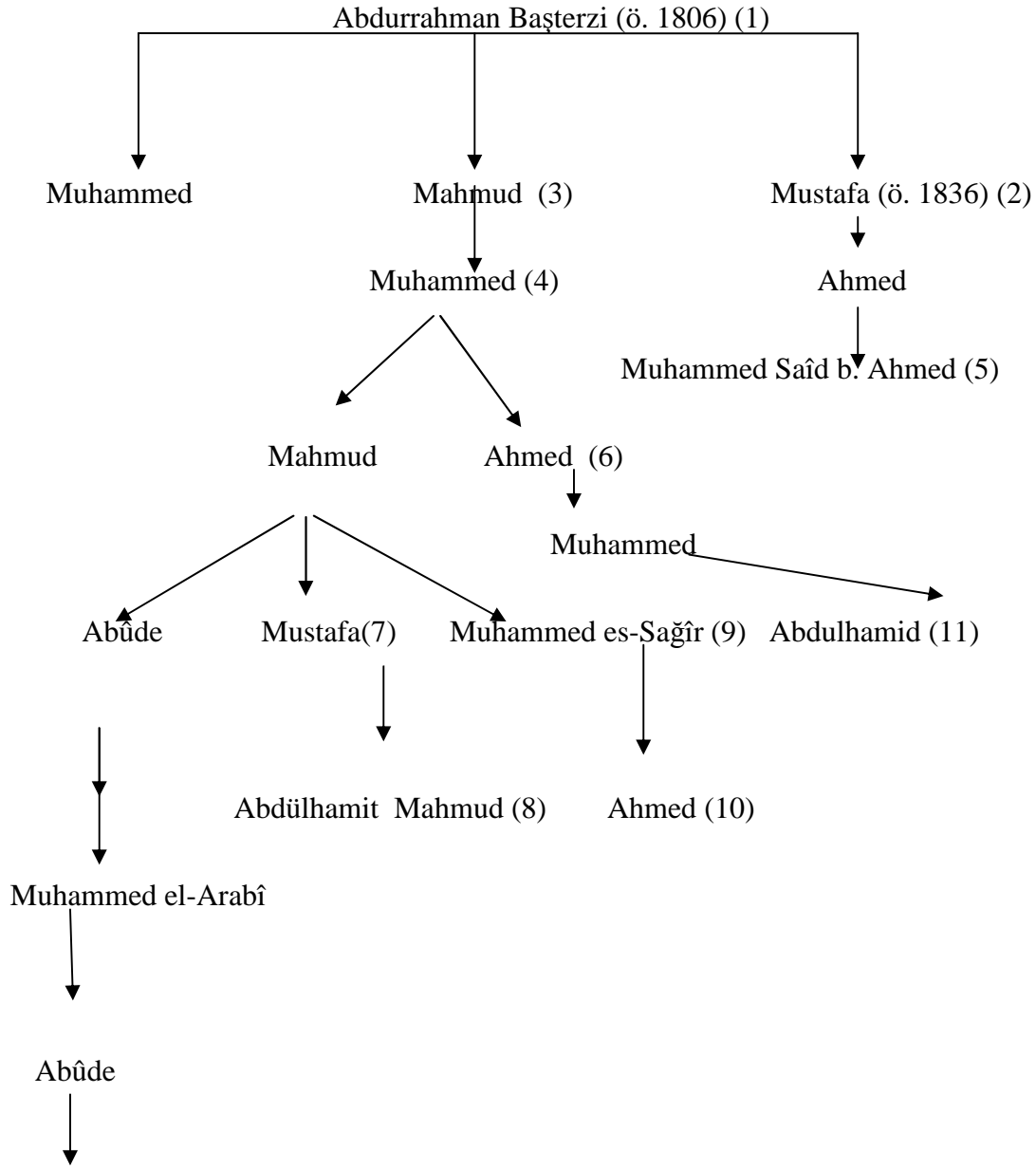
¹⁵⁸ "el-Zevâvî" nisbesiyle tanınır. İsmi Mehemed şeklinde mim'in fethasıyla okunur. 1715-1720 senesinde dünyaya gelmiştir. Tahsil için Ezher'e gelmiş ve burada Hıfnî ile tanışmıştır. Tahsilini ve seyr u sülûkünü tamamladıktan sonra tarîkatı yaymak için Sudan'a görevlendirilmiş, ancak bir müddet sonra Mısır'a dönmüştür. Nihayet kendisine hırka giydirilmiştir. Sonra memleketi Cezayir'e gelerek Zevâve bölgesinde "Kactula" denilen dağlık bir bölgede irşad faaliyetine başlamıştır. *Minah*'ta zamanın kutbu olarak nitelendirilir. (Bk. *Minah*, s. 29; Harîrîzâde Muhammed Kemâleddin Efendi, *Tibyânü vesâilî'l-hakâik fî beyâni selâsili't-tarâik*, Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi, nr. 430, I, vr. 300^b-301^a; Muslu, *Mustafa Kemâleddin Bekrî ve Tasavvufî Görüşleri*, s. 78)

¹⁵⁹ 'Akabî, *a.g.e.*, s. 159.

¹⁶⁰ Hıfnevî, *a.g.e.*, II/453.

Günümüze kadar gelen Cezayir- Kostantîne'deki Rahmâniyye postnişinleri, Başterzi ailesine mensup şeyhlerdir. Silsile şu şekildedir:

1.6.1. Başterzi Ailesinin Kostantîne'deki Rahmâniyye Zaviyesi Postnişinleri

Muhammed eş-Şerîf (12)¹⁶¹

¹⁶¹ Bu tablo <http://www.rahmaniaconstantine.dz/09.htm>. (21.03.2012) ve Miftâh, *a.g.e.*, s. 68'e göre düzenlenmiştir. Ancak silsilenin altıncı tabakasında sadece internet sitesindeki bilgiler esas alınmıştır.

Yukarıdaki tablo ışığında Abdurrahman Başterzi'den günümüze kadar gelen postnişinleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Abdurrahman b. Ahmed Başterzi
2. Mustafa b. Abdurrahman Başterzi
3. Mustafa b. Abdurrahman'ın kardeşi Şeyh Mahmud b. Abdurrahman Başterzi
4. Şeyh Mahmud'un oğlu Muhammed b. Mahmud Başterzi
5. Muhammed Said b. Ahmed b. Abdurrahman Başterzi
6. Ahmed b. Muahmmed b. Mahmut Başterzi
7. Mustafa b. Mahmud b. Muhammed b. Mahmud Başterzi
8. Abdulhamid Mahmud b. Mustafa Başterzi
9. Muhammed es-Sağir b. Mahmud b. Muhammed b. Mahmud Başterzi
10. Ahmed b. Muhammed es-Sağir Başterzi
11. Abdulhamid b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Mahmud Başterzi
12. el-Hâc Muhammed eş-Şerîf b. 'Abûde b. Muhammed el-'Arabî b. 'Abûde b. Mahmud b. Muhammed b. Mahmud b. Abdurrahman Başterzi

BÖLÜM 2: KİTÂBU'L-MİNAHU'R-RABBÂNİYYE FÎ BEYÂNÎ'L-MANZÛMETİ'R-RAHMÂNİYYE ADLI ESERİN TANITIMI VE KAYNAKLARI

2.1. *Kitâbu'l-Minahu'r-Rabbâniyye fî beyâni'l-manzûmeti'r-Rahmâniyye*

(كتاب المنح الربانية في بيان المنظومة الرحمانية)

Müellif, *Minah*'ta babasının güçlü uslûbunu aratmayacak ölçüde mükemmel şerhler ortaya koyar. Şerhleri zaman zaman lügat çalışmalarıyla destekler. Belâğat, sarf ve nahiv bilgisiyle açıklamalarda bulunur.¹⁶² Beyti izah ederken başta Kur'an-ı Kerim ve hadisler olmak üzere çeşitli kaynaklara müracaat eder. Bu hususta “**Eserin Kaynakları**” başlığı adı altında bilgi verilecektir. Bazen beyitleri yine beyitle izah eder.¹⁶³ Bu izahta bazen söyleyeni belli olmayan beyitler de kullanır.¹⁶⁴

Başterzi esere **mukaddime** ile başlar ve şöyle der: “Kutsî nurları üzerimize yağdırana, hissî ışıkların parlamasını sağlayana, sırlı latifenin nurunu tevdi edene, onları mübarek, ulvî bir ağaçtan tutuşturulmuş dürrî yıldız gibi yapan Allah'a hamd ederiz. Hidâyete çağırانların en şerefisine salât ve selâm ederiz. O, ümmeti dalaletten, günahlardan kurtaran en faziletli kimsedir. O'nun temiz âline, ashab ve tâbiinine selâm olsun.

Sabah akşam bazı ihvânı kazanmak için “Lealle” ve “asâ” ile teallül etmek bana fayda vermedi. Onlara daha başka nasıl faydalı olacağımı düşündüm durdum. Sonunda Halvetiyye tarîkatıyla ilgili şerî uygulamalar hakkında babamınte'lify olan “*el-Manzûmetü'r-Rahmâniyye*”yi mütalaa ile elde edilecek faydalı bilgileri yazmayı uygun gördüm. O eser ki tarîkatı kaybolmaktan koruyarak faydalı, kazançlı bir sahaya çıkarmıştır. Bu şekilde pek çok mecmua özellikle de manzumeler vardır. Bu sebeple şerhlerin tamamını kayıt altına almadık. Kendisinden hoş rayihalar yayılan tahkik neşirleri de olsa kimi zaman sakındırmalar, uzaklaştırmalar olmakla beraber ihmal zaviyelerinde bunların faydaları vardır. Ancak ben ilim olarak bu mevkî sahiplerinden

---

¹⁶² *Minah*, s. 123.

¹⁶³ *Minah*, s. 62.

¹⁶⁴ *Minah*, s. 52.

değilim. “Kâle” ve “kîle” demeden yani daha önceki müelliflerden alıntılar yapmadan bu şerh işini yapmaya ehil de değilim.”¹⁶⁵

Burada eser hakkında bilgi vermek istiyoruz. Kitap, dokuz bölümden oluşur. Müellif, bölümlerin veya bölüm içerisindeki başlıkların sonuna genel olarak konuyu özetleyen sonuç cümleleri yazar. Eserdeki bölümlerin başlıkları şu şekildedir:

Tarîkatın silsile zincirine dair “**Sened Babı**”. Hz. Peygamber’den el-Ezherî’ye kadar olan şahsiyetler, mükemmel bir üslup ve şiir dehası ile dile getirilmiştir.¹⁶⁶

“**Yolun Mertebeleri Babı**”nda tarîkatın esasları olan şerîat, tarîkat ve hakîkat anlatılır. Hz. Peygamberin Cibril hadisi diye meşhur olan sözü ile başlayarak bu üç mertebenin de esasının tevbe olduğuna vurgu yapar. Tevbe, inâbe ve evbe kavramlarını açıklayarak şerîat-tarîkat-hakîkat arasındaki bağın kuvvetinden bahseder.¹⁶⁷

“**Telkîn Babı**” toplu zikrin menşei, faydaları, yapılış şekli, âdâbı ve tarîkate intisap gibi hususları içerir.¹⁶⁸

“**Erkân ve Usûl Babı**” ile yolun esasları ve şartları maddeler halinde açıklanır. Az yemek, az konuşmak, az uymak, uzlet, zikre devam, kalbi ve bedeni temizlemek, kalbi şeyhe bağlamak gibi hususlar ile virdin dokuz şartını kaleme alınmıştır. Bunlar;

-Zikri çok yapmak,

-Müzakere yani tezkîr, va‘z,

-Yılda en az iki defa şeyhi ziyaret etmek,

-Zıtlıklardan (çelişkilerden) ve kötü sohbetten kaçınmak,

-Şeyhin emrine itaat,

-Şeyhin hakkını gözetmek,

-Şeyhin huzurunda veya gıyabında ona hürmet göstermek,

---

¹⁶⁵ *Minah*, s. 11.

¹⁶⁶ *Minah*, ss.15-31.

¹⁶⁷ *Minah*, ss.32-38.

¹⁶⁸ *Minah*, ss.39-50.

-Mürîdin aklını, ilmini ve riyâset sevgisini azletmesi ve ölçüsünü şeyhinin muvafakat ettiği şeye göre belirlemektir.

Yine bu bölümde yolun esaslarına dair on üç husus dile getirilir. Birinci esas günahlara tevbedir. Sonra nefisle mücâhede, hüzn, duâ, havf, reca, vera‘, takva, zühd, sabır, şükür, kanaat ve tevekküldür.¹⁶⁹

“**Zikir Babı**” adı altındaki bölümde zikir halkalarına katılmanın faydaları, zikre mülâzemet ve terki durumunun zemmi, toplu zikrin şekli, zikrin edepleri gibi konular kaleme alınmıştır. Zikrin âdâbına dair beşi zikirde önce, on ikisi zikir esnasında, üçü de zikirde sonra olmak üzere yirmi husus anlatılır. Zikirde önceki beş husus; tevbe, taharet, kalbî zikir, istimdad ve istidad sahibi olmaktır. Zikir esnasındaki edepler ise maddî ve manevî olarak taharetle dizlerinin üzerine oturmak, zikir mahallinin güzel kokularla temizlenmesi, karanlık mekânları tercih etmek, helal ve rahat olan güzel giysileri giymek, gözleri kapatmak, şeyhinin suretini gözlerinin karşısında tahayyul etmek, sıdk –ki bu lisanın kalbe mutâbık olmasıdır-, ihlâs, ism-i celâl zikri, gönül huzuru ve Allah Teâlâ ve şeyhin haricindeki her varlığı kalpten nefyettir. Zikirde sonraki edepler ise; sükût, himmet ve gücü kudretince nefsinin bağlamak, su içmemektir.¹⁷⁰

“**Mürîdlerin Âdâbı**” bölümünde ise mürîdin kendine, şeyhine ve ihvânına karşı edeplerini içerir. Kendi nefsinin dair edepleri, kıyafet, yiyecekler ve sözlerde vera‘ sahibi olmak, taharet, ilim ve amelle şöhrete karşı zahit olmak, özellikle seher vakitlerinde nefsinin az uyumaya alıştırmak, nefse muhalefet, yoksulluk ve fakirliğin şiddetinde zorlanmamak, nefsi riyâzet ve mücâhede ile terbiye, vüsûlü geç bırakmamak, amel ve hâllerini mümkün olduğunca gizlemek, haset, gıybet, yalan, ihanet, kibir, ‘ucûb, riyâ, vb. zemmedilen davranışlardan uzak durmak, açlığa ve gece ibadetine devam etmek, insanlarla kavga ve mücadeleyi terk etmektir. Bu bölümde ayrıca kişiyi kemale erdiren yirmi edebe ve tarîkattan çıkarılmasını gerektiren sebeplere işaret eder. Mürîdin şeyhiyle beraber iken edepleri ise mürşidinin önünden yürümemesi, yalnızca kendisi ve şeyhinin bulunduğu tek bir sofrada yemek yememesi, şeyhinin huzurunda uyumaması,

---

¹⁶⁹ *Minah*, ss. 51-84.

¹⁷⁰ *Minah*, ss. 85-104.

bir şeye yaslanmaması ve esnememesi, şeyhin sabah ve akşam mürîdler için tertip ettiği zikir meclislerine devam etmesi, mürşidin vaazından ve tezkîrinden ayrı kalmaması gibi hususlardır. İhvânına karşı edepleri; Müslümanların maslahatına çalışmak, ihvâna yaptığın hizmetin ve onların işlerini görmekle minnet ve eziyet vermeyi aklına getirmemek, kusurları örtmek, din kardeşine şefkatle davranmak vb. hususlardır.¹⁷¹

“Halvet Bahsi”nde halvetin mürîdin vusûlündeki önemi ve halvetin şartlarına işaret edilir. Müellif, halvetin yirmi dört şartını sıralar ve izah eder. Şartların ilki nefsi tanımadır. Daha sonra uyku ve yemeği azaltmak, insanlardan uzak durup nefsiyle baş başa kalmak, mescide girer gibi halvete girmek gibi hususlardır. Ayrıca mürîdin halvete girdiğinde kalbini ve himmetini hâsıl olan ya da kâinatta kendisine sunulan keramete sarf etmemesi, ona yöneltmemesi de şartlardandır. Bu şartlar yirmi dörde tamamlanır. Bu bölümde tasavvufî bir terim olan havâtır ve türlerinden bahsedilir.¹⁷²

“Esmânın Dereceleri” bölümünde ise sâlikin önünde manevi perdeler ve bunları izale etme yolları, tecellî ve çeşitleri, nefsin mertebeleri ve ona taalluk eden esmânın derecelerine işaret edilir. Nefsin makamlarına ayrıca temas edilerek her bir mertebe ve bu mertebedeki mürîdin hâlleri açıklanır.¹⁷³

“Nakîbin Âdâbı” bölümünde dervişlerin edepleri kaleme alınmıştır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir: “Kardeşlerinden gelen eziyete katlanmak, güler yüz göstermek, su ikram etmek, suyu içtiğinde “âfiyet, şeker olsun demek”, temiz olmak ve kirlendiğinde fukaranın kıyafetlerini yıkamak, yere tükürmemek, yemek esnasında su kaplarını ihvânın arasına koymak, sofraya ve yemek âdâbı, fukaranın mutfağa girme zamanı, sofrayı düzenleme, ikramda bulunma ve sofrayı toplama, yemekten sonra elleri yıkama gibi hususlar açıklanır.¹⁷⁴

“Tamam ve hitam”¹⁷⁵ yaklaşık on sayfalık eserin sonsözü ve özeti mahiyetindedir. Müellif, duâ ve niyaz cümleleri ile sonlandırır ve şöyle der: “Allah Teâlâ, aydınlatıcı, faydeli, muhtasar ve çok faydeli bu beyitlerin şerhini toparlama noktasında işimizi

---

¹⁷¹ *Minah*, ss.105-141.

¹⁷² *Minah*, ss.142-157.

¹⁷³ *Minah*, ss.158-190.

¹⁷⁴ *Minah*, ss.191-230.

¹⁷⁵ *Minah*, ss. 231-243.

kolaylaştırın. 1251/1835 yılı, Rebiulâhir ayının kalan son yedi gününde, pazartesi sabahı bu şerh bitmiştir. Bize hidâyet veren Yüce Allah’a hamd olsun. Eğer O, bize hidâyet vermeseydi biz doğruyu bulamazdık. Nebî’ye, yüce âline ve ashabına salât ve selâm olsun. Allah Teâlâ’dan bizi, anne babamızı, tüm müminleri bağışlamasını ve kendisinin sevgisini ve rızasını kazanma yolunda muvaffak kılmasını isteriz. Rabbim son sözümüzü “lâ ilâhe illallah Muhammedun Resûlullah” kılsın.¹⁷⁶

Son kısımda ise eserin tashihine dair bilgiler yer alır. Burada gerekli açıklamalar ve düzeltmeler yapılır.¹⁷⁷

Sonuç olarak gerek *Manzûme* gerekse *Minah* bir değerlendirilmeye tabi tutulduğunda tasavvufî esas ve prensiplerin nazım ve nesir olarak ortaya konulduğu eşine ender rastlanır nitelikte bir eser olduğu söylenebilir. Mutasavvıfların şiir ve nazma olan yetkinlikleri bu eserle tekrar teyid edilmektedir. Müellifimiz ve babası aynı zamanda birer şâir oldukları için alana vukûfiyetleri ile tasavvufî meselelere açıklık getirmektedirler.

Minah’ın tesiri bağlamında araştırmamıza göre ayrıntılı bir bilgiye ulaşamadık. Ancak *el-Manzûmetü’r-Rahmâniyye* hakkında Muhammed b. Abdurrahman Harîrîzâde Muhammed Kemaleddin Efendi (ö. 1299/1882)’nin *Tibyânü vesâili’l-hakâik fî beyâni selâsilit’-tarâik* adlı eserinde bir kayda rastlıyoruz. *Minah*, *Manzûme*’nin şerhi olduğu için kayda değer bir bilgi olduğunu düşünüyoruz. Harîrîzâde, *Tibyân*’ında kaydettiğine göre Mustafa Kemâleddin el-Bekrî, Muhammed b. Sâlim el-Hıfnevî, Muhammed b. Abdurrahman el-Ezherî ve onun öğrencisi olan Abdurrahman Başterzi arasında şeyh-mürîd ilişkisi vardır. Tarîkat hırka ve telkînlerini bu sıralama ile almışlardır. Bu bağlamda tarîkatın senedini verirken Şeyh Abdurrahman el-Kostantînî *Manzûme* metinlerinde şöyle der: “Ey sülûk etmek, içerisindeki şüpheleri atmak ve meleklerin makamına yükselmek isteyen kişi, İbn Abdurrahman (Muhammed Ezherî)’a hizmet et. O, zamanın kutbudur, ihvân ile kendini terbiye et ve iddiacı olma. Sıdk ile nefesine ve şeytana muhalefet et. Rahmân’ı çokça zikret. Şeyhin İbn Abdurrahman’dır. O zamanın kutbudur. İhvan ile birlikte edeplen. Kendini başkalarından üstün görerek iddiacı olma.

---

¹⁷⁶ *Minah*, s. 243; *Selâme, a.g.e.*, s. 92.

¹⁷⁷ *Minah*, ss. 244-245.

Ey terakkî etmek, hakîkatlere ulaşmak isteyen kişi, niyetinle birlikte doğru ol. Halvetiyye tarîkatına gir. Nefsine ve şeytana muhalefet et. Rahman'ı çokça zikret. Şeyhin İbn Abdurrahman'dır. O kutbiyyet makamındadır. Nebî, virdinde vefalı, safâ ehlinden olanı ve hayatında gereken edebi yerine getireni müjdeler.”¹⁷⁸ Harîrîzâde, bu şekilde Abdurrahman Başterzi'nin kaleme aldığı ilave birkaç beyitle ve eseri oğlu Mustafa Başterzi'nin şerh ettiğine dair bilgi ile konuya son verir.

2.2. Eserin Kaynakları ve Tanıtımı

Tezimize konu olan eser, zengin kaynak ve muhtevadan oluşur. Kitap isimleri **koyu** ibareyle yazılı olduğu için eserdeki iktibas ve nakiller kolayca tespit edilebilmektedir. Başterzi *Minah*'ta birbirinden farklı hadis, tefsir, kelim, dil ve nahiv kaynaklarına yer vermektedir. Bu bağlamda çok sayıda kitap ve müellif ismi zikretmektedir.

2.2.1. Kur'an-ı Kerim

Minah'ta sûre isimleri ve âyet numaraları zikredilmemektedir. “قال الله تعالى (Allah Teâlâ şöyle buyurdu)” gibi ifadelerle doğrudan âyet verilir. Bazen de bu tarz ifadeleri kullanmadan âyet için belirlenen işaretleme ile lafzın Allah Teâlâ'ya ait olduğu anlaşılır.

2.2.2. Tefsirler

Başterzi'nin istifade ettiği eserler kronolojik olarak şöyledir:

1. *Tefsîru İbni Atiyye*: Eserin İbn Atiyye ed-Dımeşkî'ye (ö. 383/993) mi yoksa İbn Atiyye el-Endelüsî'ye (ö. 541/1147) mi ait olduğunu tespit edemedik. Her iki âlim de tefsirle meşgul olmuşlardır.¹⁷⁹ Başterzi, mezkûr eserden yemek âdâbı bahsinde yiyeceklerin soframıza gelinceye kadar geçirdiği merhaleler ve yediklerimizin şükrünü gereğince edâ etmek hususunda (s. 213) iktibasta bulunur.
2. *et-Tefsîr*:¹⁸⁰ Başterzi, nakîbü's-sâkînin vasıflarından “zekî” kelimesinin açıklamasında bu kaynağa işaret eder. (s. 196)

---

¹⁷⁸ Harîrîzâde *a.g.e.*, I, vr. 300^b-301^a.

¹⁷⁹ Abdulhamit Birışık, “İbn Atiyye el-Endelüsî”, *DİA*, XIX (İstanbul 1999), s. 340.

¹⁸⁰ İbnü'l-Cevzî Arap edebiyatına vakıf mütefekkir bir müfessirdir. Eserinde çeşitli görüş ve düşünceleri bir tertip altına alarak insanları irşad edecek tarzda açık ve ilmî bir şekilde yazmıştır. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/770/9785.pdf>, (15.03.2012).

3. *et-Tefsir*: Eserin tam adı *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsir*'dir. Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed İbnu'l Cevzî'ye (ö. 597/1200) aittir.¹⁸¹ Müellif, *Minah*'ın Mukaddime'sinde besmeleyle ilgili olarak bu eseden istifade eder. (s. 12)

4. *el-İtkân*: Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Suyûtî'nin (ö. 911/1505) eseridir. Tam adı *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*'dır.¹⁸² *Minah*'ta geçen tefsir kaynaklarının en önemlisidir. Müellif, çoğunlukla eser ismi zikretmeksizin doğrudan Suyûtî'nin görüşüne yer verir. Bunun yanında eserin adını da zikretmiştir. Mesela Cenâb-ı Hakk'ı takdis ve tenzih anlamında Subhân ismini açıklarken uzunca bu eserden iktibasta bulunur. (s. 26)

Başterzi, Ali b. Sultan el-Kârî'nin *Tefsir*'ine *Minah*'ın Mukaddime bahsinde Allah Resûlüne salavâtın fazileti hususunda (s.12, 13) müracaat eder. Kurtubî'nin eseri zikredilmeden görüşüne yer verilir. Mesela Subhânallah sözü ile Cenâb-ı Hakk'ın Latîf isminin kökeni ve anlamı konusunda Kurtubî'den istifade eder. (s. 234, 235)

2.2.3. Hadisler

Eserde, hadislerden çokça istifade edilir. Hadislerde uzun bir sened zinciri yer almaz. Müellif, sözün Allah Resûlü'ne ait olduğunu belirtmek için ayrı bir işaretleme kullanır. Kudsî hadislere dair farklı bir ifade kullanarak onları bu yönüyle diğerlerinden temyiz eder. Sahabe sözü “Kâle Ebû Bekr” şeklinde doğrudan verilir. Hadisin sıhhati hakkında “هذا حديث صحيح (Bu hadis sahihtir)” veya “هذا حديث غريب (Bu hadis garibtir)” şeklinde bilgi verir. Eserde kullanılan hadisler, tespit edebildiğimiz kadarıyla genel olarak sahihtir, bunun yanında zayıf veya kaynağını tespit edemediklerimiz hadidler de mevcuttur. Müellif, kimi zaman sadece hadisi rivâyet eden sahabeden bir isim veya hadisin yer aldığı kitap ile muhaddisin adını zikreder. Kimi zaman “قال رسول الله (Resûlullah şöyle buyurdu)” veya “و في الحديث (hadiste şöyle geçer)” gibi lafızlarla hadisi doğrudan eserine alır. Kimi zaman da “روى (Rivâyet edildi ki)” şeklinde veya doğrudan “عن ابن عباس (İbn-i Abbas'tan)” veya “عن جابر (Câbir'den)” diyerek hadis nakleder. “

---

¹⁸¹ Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî el-Ğirnâtu eş-Şâtübî (ö. 790/1388) Biz doğrudan bu ismi taşıyan eserine ulaşamadık. Şâtübî'nin tefsir ilmine dair görüşleri de umumiyetle onun *Muvâfakât* adlı eserine dayanır. Burhan Baltacı, *Şâtübî'nin Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005, s. 47.

¹⁸² Mehmet Suat Mertoğlu, “Süyûtî”, *DİA*, XXXVIII (İstanbul 2010), s. 199.

روى خطيب (Hatîb rivâyet etti) şeklinde İbn ‘Asâkir, Taberânî ve İbn Hibbân” gibi isimlerin eserlerinden hadis iktibas eder. Zikrettiği kaynakların hemen hepsi için Allah Resûlü’nün sözünden önce veya sonra “أخرجه البخاري (Buharî tahrîc etti)”, “أخرجه (Taberânî tahrîc etti)”, “الطبراني (Deylemî tahrîc etti)” gibi ifadeler kullanır.¹⁸³ Bazen eserler ilk defa geçtiği yerde tam adı yer alırken mükerrer zikrinde kısaca yer alır. Mesela *Müsnedü’l-firdevs*¹⁸⁴ mükerrer zikrinde *Müsned*¹⁸⁵ olarak geçer.

1. *Sahih* ve *Sünenler*: Müellif, Kütüb-i Sitte’nin tamamından hadisler zikreder. Muhammed b. İsmail el-Buhârî’den (ö. 256/870) îsar (s. 67), zikir (s. 88), gece ibadeti (s. 106), Allah için sevmek (s. 131), evlenmeye güç yetiremeyenin oruç tutması (s. 192); Müslim b. el-Haccâc’ın (ö. 202/817) *Câmi’u’s-sahîh* adlı eserinden duâ (s. 76), zikir (s. 88), kibir (s. 108), ihlâs (s. 109), Allah için sevmek (s. 131) konularında rivayet edilen hadislerden istifade eder. Ebû Dâvud’un (ö. 275/888) mü’minin gıyabında duâ etmek (s. 13), nafile oruç (s. 50), fazla söz söylememek ve hayır konuşmak (s. 56), duâ (s. 76, 233), taharet (s. 78), nikâh (s. 192) ve sofrâ âdâbı (s. 206); Ahmed b. Şuayb b. Nesâî’nin (ö. 303/915) iman (s. 36), az gülmenin fazileti (s. 78), kelime-i tevhîd (s. 101), ihlâs ve samimiyet (s. 109), mü’minlerin ihtiyacına koşmak (s. 130), müslümanın vasıfları (s. 136), taharet (s. 142); Muhammed b. İsa et-Tirmizî’nin (ö. 279/892) zikir (s. 85-88, 94), haset (s. 109), temizlik (s. 196); İbn Mâce’nin (ö. 273/886) zühd (s. 18, 109), duâ (s. 78), çokça gülmenin keraheti (s. 116), temizlik (s. 196) konularında *Sünenlerine* yer verir. *Minah*’ta ayrıca adı geçen hadis kaynakları ve müellifleri şöyledir:

2. *el-Muvatta’*: Mâlik b. Enes’in (ö. 179/795) bilinen en önemli eseridir. Zikrin faziletine dair hadislerin naklinde zikri geçer. (s. 64)

3. *Zühd*: Ahmed b. Hanbel’in (ö. 241/855) oğlu Abdullah’ın rivâyetlerinden meydana gelen eseridir.¹⁸⁶ Mezkûr eserden zikir (s. 88) konusunda hadisler nakledilir, ayrıca

---

¹⁸³ *Minah*, s. 88.

¹⁸⁴ *Minah*, s. 86.

¹⁸⁵ *Minah*, s. 108.

¹⁸⁶ Eser başlıca iki bölümden ibarettir. Birinci bölümde Hz. Muhammed ile Hz. Âdem, Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Yusuf, Hz. Eyyûb, Hz. Yûnus, Hz. Mûsâ, Hz. Dâvûd, Hz. Süleyman, Hz. Lokman ve Hz. İsa peygamberlerin zühdüne dair rivâyetler; ikinci bölümde ise başta Hulefâ-i Râşidîn olmak üzere ileri gelen on dokuz sahâbi ile on altı tabî’in büyüğünün zühdü ve bu konuya dair sözleri bulunmaktadır. M. Yaşar Kandemir, “Ahmed b. Hanbel”, *DİA*, II (İstanbul 1989), s. 78.

‘İmam Ahmed’ diyerek eser ismi zikretmeden hasedin zemmi (s. 109) ve ihlâs (s. 109) konusunda rivayetlere yer verilir.

4. *el-Mu‘cemu’l-evsat* ve *el-Mu‘cemu’l-kebîr*: Süleyman b. Ahmed Taberânî’nin (ö. 360/971) eserleridir.¹⁸⁷ Müellif, telkîn (s. 39), samt (s. 70), vera‘ (s. 80), şükür (s. 83), kanaat (s. 83), haset ve koğuculuk (s. 109) ve hırka giymek (s. 188) konularında bu eserlerden iktibasta bulunur.

5. *el-Müstedrek ‘ale’s-sahîhayn*: Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah en-Nisâbûrî’nin (ö. 405/1014) kaleme aldığı bir eserdir.¹⁸⁸ *Minah*’ta duâ (s. 76-77), havf (s. 79), tevekkül (s. 84), zikir halkalarının fazileti (s. 88), kibrin zemmi (s. 108), mü’minlerin yararına çalışmak (s. 226) hususunda *Müstedrek*’ten yararlanılır.

6. *Şu‘abu’l-îman*: Ebu Bekir Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî (ö. 458/1066) kaleme almıştır.¹⁸⁹ *Minah*’ta zikir (s. 85, 88), salavâtın fazileti (s. 192), temizlik (s. 198), açlığın faydaları (s. 211) gibi konularda eserden alıntı yapılır.

7. *Müsnedü’l-firdevs*: Ebu Şüca‘ Şîrûye bin Şehredâr ed-Deylemî’nin (ö. 509/1115) kaleme aldığı eserin adı *Firdevsü’l-ahbâr* olarak geçer.¹⁹⁰ Başterzi, zühd (s. 81), Lâ ilâhe illallah’ın fazileti (s. 86), hasedin zemmi (s. 108), ‘ucub (s. 109) mevzuunda eserden istifade eder.

8. *en-Nihâye*: Eserin tam adı, *en-Nihâye fî ğarîbi’l-hadîs ve’l-eser’dir*. Mecdüddin Ebu’s-sa‘adât b. el-Esîr el-Cezerî’ye (ö. 606/1210) aittir.¹⁹¹ Müellif, Cenâb-ı Hakk’ın ismi olarak Mevlâ’nın tanımı (s. 27), taştaki oyuk anlamında “vagaratün” kelimesi (s.31) ile açıklamada bulunur.

---

¹⁸⁷ *el-Mu‘cemu’l-evsat* son ravi sırasına göre tasnif edilmiş olup 30.000 hadis ihtiva eder. 25.000 hadis ihtiva eden *Kebîr* ise ilk ravi sırasına göre tasnif edilmiştir. Müellif, *Kebîr* ve *Evsat*’ı eserin hacminden dolayı kullanmamıştır. Ashabın isimlerine göre tasnif ettiğine hürmeten öncelik tanımış ve *Kebîr* ünvanını vermiştir. Ali Yardım, *Hadis II*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yay., 1992, s. 63.

¹⁸⁸ Eserin büyük çoğunluğu Buhârî ile Müslim’in *Sahih*’lerinin zeyli durumundadır. Yardım, *a.g.e.*, s.89.

¹⁸⁹ *el-Câmi‘u’l-musannef fî beyâni şu‘abi’l-imân* adıyla anılan eserde, imanın altmış veya yetmiş küsur şubesi bulunduğunu belirten hadisten hareketle bunların nelerden ibaret olduğu âyet ve hadislerin yardımıyla tespiti çalışılmaktadır. M. Yaşar Kandemir, “Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin”, *DİA*, VI (İstanbul 1992), s. 59.

¹⁹⁰ Mücteba Uğur, “Deylemî, Şîrûye b. Şehredâr”, *DİA*, IX (İstanbul 1994), s. 266.

¹⁹¹ Hadislerdeki nadir kelimeleri alfabetik sırayla açıklayan, ğarîbu’l-hadis konusunun önemli kaynaklarından biridir. Kahire’de 1963 yılında neşredilmiştir. Ali Osman Koçkuzu, “İbnü’l-Esîr Mecdüddîn”, *DİA*, XXI (İstanbul 2000), s. 28-29.

9. *el-Minhâc fî Şerh-i Müslim b. Haccâc*: Yahya b. Şeref b. Mürrî en-Nevevî'nin (ö. 676/1277) eseridir. ¹⁹² Başterzi, *Minah*'ta *Şerhu Müslim* adıyla çokça gülmenin kerahetine dair bilgi verir. (s. 116)

10. *el-Câmiu's-sağîr min hadîsi'l-beşîr ve'n-nezîr*: Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Suyûtî'nin (ö. 911/1505) alfabetik sistemle kaleme aldığı bir eserdir. *Minah*'ta eserin adı, *el-Cami'* olarak geçer. ¹⁹³ Çokça gülmenin zemmi (s. 116) konularında hadis nakledilir. ¹⁹⁴

Ayrıca Başterzi, Abdurrauf b. Tâcu'l-ârifîn el-Münâvî'nin (ö. 1031/1621) Suyûtî'nin bu eseri üzerine yazdığı *Feyzu'l-kadîr fî şerhi'l-Câmiu's-sağîr*'inden zikir bahsi (s. 92) ve gülmenin şekli ile ilgili (s. 116) bilgi verir.

Bunun yanında “Kâle Gazzâlî, İbn ebi'd-Dünya ve İsbahânî” gibi isimleri zikrederek eser ismi vermeden onlardan hadis nakleder. Müellifin zikrettiği İbn-i Nâfi'in, *Müsned*¹⁹⁵ adlı eseri ve müellifi hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadık.

2.2.4. Tasavvufi Eserler

Minah, tasavvufun hemen her konusunun yer aldığı geniş ve hacimli bir eserdir. Başterzi, beyitlerin şerhinde âyet ve hadislerden sonra selef-i sâlihîn ve tasavvuf ricalinin eserleri ile onlardan menkul sözleri kullanır. Kendisine ait olan *ed-Dürrü'l-muntazam fî fevâidi kavlihi sallallahu aleyhi ve selem 'men lem yesteti' el-bâete felyesum*¹⁹⁶ adlı eserden Hz. Peygamberin emin sıfatının açıklanması (s. 13) ve açlığın fazileti (s.54) konularında istifade eder. *Minah*, yukarıdaki kaynaklar için açıkladığımız gibi eser ismi vermeden doğrudan isim zikrederek mutasavvıfların görüşlerine de yer verir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla kronolojik olarak ismi zikredilen eser ve müellifin bu eserlerden istifade ettiği konular şöyledir:

---

¹⁹² Yardım, *a.g.e.*, s. 114.

¹⁹³ *Minah*, s. 116.

¹⁹⁴ Eserin adı *Şerhu Câmiu's-sağîr* olarak geçer. (*Minah*, 92.) Hadisler genellikle kelimenin ilk harfine göre yazılmıştır. Bu eser ulemanın büyük rağbetine mazhar olmuş ve üzerine çeşitli şerh çalışmaları yapılmıştır. Ayrıca eser hakkında bilgi için Mustafa Gümüş, *Münâvî'nin Suyûtî'ye İtirazları (Feyzu'l-kadîr'in İkinci Cildi Özelinde)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 3. (www.belgeler.com, 24.03.2012).

¹⁹⁵ *Minah*, s. 214.

¹⁹⁶ *Minah*, s.13, 54.

1. *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*: Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah b. İshak el-İsfahânî'nin (ö. 430/1038) eseridir.¹⁹⁷ Sûfîlerin zikre dair sözlerine (s. 58, 108) yer verir. Ayrıca ömrü hayırlı işlerle geçirmek (s. 67), müslümanı andatmanın zemmi (s. 108), amellerde ihlâs ve samimiyet (s. 228) konularındaki hadisleri eserine alır.
2. *er-Risâle*: Abdulkerîm b. Havâzin Kuşeyrî'nin (ö. 465/1072) sünnî tasavvufu sistemleşirmesi bakımından klasikler arasında mühim yeri olan bir eserdir. Şeyhe hürmet (s. 72), vera' (s. 80), takva (s. 81), tevekkül (s. 84), muhabbet (s. 124, 125), zikir (s. 155), fenâ-bekâ (s. 181), sûfî kavramının kökeni (s. 190)
3. *İhyâu ulûmi'd-dîn ve Mişkâtü'l-envâr*: Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) tasavvuf sahasındaki iki önemli eseridir. *İhyâ*, Başterzi'nin Gazzâlî'nin görüşleri hususunda en çok istifade ettiği eserlerden biridir. İhyâ'dan istifade edilen konular şunlardır: Yolun rükûnlarından biri olan az yemek (s. 54), kelime-i tevhidin fazileti (s. 64), sabır ve şükür (s. 174, 175), Allah ve Resûlüne muhabbet (s. 124), Allah'ın varlığı ve rubûbiyyet (s. 174) vb. Başterzi, ayrıca tevbenin şartları (s. 75), zikir (s. 90, 155) ve âdâbı (s. 104), ihlâs (s. 228) konularında eser ismi zikretmeden Gazzâlî'nin sözlerine yer verir. *İhyâ'nın Muhtasarı* adlı bir başka eserden de söz edilir. Ancak biz, bu eserin müellifini tespit edemedik.¹⁹⁸ *Mişkâtü'l-envâr* adlı eserden varlığın vücûdu (s. 174) konusunda genişçe istifade eder.
4. *Avârifu'l-me'ârif*: Şihâbüddîn Ebû Hafs Ömer b. Muhammed Sühreverdî (ö. 563/1167) tarafından kaleme alınmış, tekke ve zaviyelerdeki tasavvufî âdâb ve halvet âdâbı gibi konuları da ihtiva eden kaynak eserlerdendir.¹⁹⁹ Müellif, sened bahsinde tasavvufun tanımını (s. 17) ve vâkıa (s. 154) konularında eserden yararlanır.
5. *el-Fütûhât*: Eserin tam adı *el-Fütûhatü'l-Mekkiyye fî ma'rifeti'l-esrâri'l-mâlikiyye ve'l-mülkiye*'dir. Tasavvufî tefekkürün en önemli temsilcisi olan Muhyiddin Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Arabî et-Tâî'nin (ö. 638/1240) eseridir. Müellifin

---

¹⁹⁷ el-İsfahânî, sahabeden başlayarak, tâbiîn, tebe-i tâbiîn devrinde ve müellifin çağına kadar olan dönemde yaşayan yedi yüz kadar sûfî ile zâhidin biyografisini büyük ölçüde kronolojik bir sırayla, zaman zaman da faziletlerine göre ele alır. Eserin baş tarafında tasavvufun mahiyeti hakkında bilgi verilmekte, ardından hulefâ-i râşidîn, aşere-i mübeşşere, ashab ve suffe ashabı hakkında bilgi verilmektedir. H. Kamil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2009, s. 87.

¹⁹⁸ *Minah*, s. 75.

¹⁹⁹ H. K. Yılmaz, *a.g.e.*, s. 65.

en büyük ve temel eseridir.²⁰⁰ Başterzi, Allah ve Resûlüne muhabbet (s. 124) konusunda eseri referans gösterir. Ayrıca vuslat (s.107), nefs-i mülheme mertebesinde varlığın vücûdu (s. 171), vahdet-kesret (s 176), nefs-i mutmaine (s. 178), tasavvufun tanımı (s. 190) konularında eser izmi zikretmeden doğrudan isim vererek İbnü'l-Arabî'den iktibasta bulunur.

6. *el-Hikemü'l-'Atâiyye, Miftâhu'l-felâh ve mişbâhu'l-ervâh, Tâcu'l-'arûs ve Kasdü'l-mücerred*: Ebü'l-Abbâs Tâcüddîn Ahmed b. Muhammed b. Abdulkerîm b. Atâillâh'ın (ö. 709/1309) kaleme almıştır.²⁰¹ Başterzi, eserleri pek çok kez zikreder. *Hikem*'den zikir (s. 59), zihni malayani ile meşgul etmemek (s. 60), tevbe (s. 75), ihlas (s. 98); *Tâcu'l-'arûs ve kam'u'n-nüfûs*'dan Allah dostları ve veli kulların sayısı (s. 67); *Miftâhu'l-felâh ve mişbâhu'l-ervâh*'dan kelime-i tevhîd (s. 44, 155), zikir (s. 87, 88, 90), *Kasdü'l-mücerred*'den zikir (s. 91) mevzuunda nakillerde bulunur. Müellif, doğrudan İbn Atâullah olarak veya Sahibu'l-hikem şeklinde halvet bahsi (s. 144), zikir (s. 163), vahdet-kesret (s. 172) konularında ondan iktibasta bulunur.

7. *el-Medhalü'l-'abderiyyu*: Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Abderî el-Fâsî'nin (ö. 737/1336) eseridir. Son bölümde dervişlerin âdâbı konusunda sıkça faydalanılan bir kaynaktır.(s. 205, 210, 212)

8. *Misbâhü'l-üns*: Osmanlı'nın ilk şeyhülislamı olan Muhammed b. Hamza Fenârî (ö. 834/1431) tarafından kaleme alınmış Konevî'nin *Miftâhu'l-gayb*'ı üzerine yazdığı şerhidir. Başterzi, vacib ve mümkün varlık konusunda onun görüşlerine yer verir. (s. 174)

9. *ed-Dürrü'l-fâik*: Eserin tam adı *ed-Dürrü'l-fâ'ik fi'l-ezkâr ve'l-ed'îye ve'l-va'z*'dir. Abdurrahman b. Muhammed es-Se'âlibî'nin (ö. 875/1471) eseridir.²⁰² Eserden salavâtın fazileti (s. 46) hususunda istifade edilir.

10. *Suğra*: Ebu Abdullah Muhammed b. Yusuf b. Ömer b. Şuayb es-Senûsî el-Hasenî'nin (ö. 895/1490)²⁰³ kaleme aldığı bir eser olmalıdır. İlah ve ulûhiyet

---

²⁰⁰ Ansiklopedik bir eser olan *Futûhât*, metafiziğin ilkeleri ve çeşitli kutsal bilimlerin yanı sıra İbnü'l-Arabî'nin çeşitli tecrübelerini de içine alan 560 bölümden oluşur. Bu eser, İslam'da bâtinî bilimlerin kendinden önce ve sonra yazılmış her eseri gerek derinlik, gerekse genişlik bakımından adına layık kapsamlı bir özetidir. Ayşe Beyazıt, *Ahmed Bîcân'ın "Müntehâ" İsimli Fusûs Tercümesi Işığında Tasavvuf Düşüncesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,) İstanbul 2008, s. 32.

²⁰¹ Mustafa Kara, "İbn Atâullah el-İskenderî", *DİA*, XIX (İstanbul 1999), s. 337.

²⁰² Mehmet Suat Mertoğlu, "Seâlibî, Ebû Zeyd", *DİA*, XXXVI (İstanbul 2009), s. 239.

kavramlarına açıklık getirmek (s. 99), Allah'ın sıfatları (s. 99) ve şeyhin zikir için görevlendirdiği kimsenin vasıfları (s. 222) konularında eserden nakiller yapılır.

11. *Kavâid'ut-tasavvuf*: Mağribli Şeyh Zerrûk olarak bilinen Şihâbuddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ahmed el-Fâsî'nin (ö. 899/ 1495) tasavvuf hakkındaki hemen her türlü bilginin yer aldığı ve tasavvufun fıkıh, akaid gibi ilim dallarıyla alakasını ortaya koyan eseridir.²⁰⁴ Müellif, zikir (s. 163); vahdet-kesret (s. 171), salavâtın fazileti (s. 242) hususunda ondan istifade eder.

12. *el-Uhûd ve'l-mevâsîk*: İmam Şa'rânî'nin (ö. 973/1566) eseridir. Başterzi, mükerrer zikrinde eserin adını 'Uhûd (s. 55) şeklinde kaydeder. Eserden az uyumak (s.57) ve rabıta (s. 62) konularında yararlanır. Ayrıca *Minah*'ta Şa'rânî'nin *Medâricu's-sâlikîn* adlı eserinden söz edilir. Mürîdin âdâbı (s. 124) husunda bu eserden istifade edilir. Ancak bu eser, İbnü'l-Kayyım el-Cevzî'ye aittir. Sehven Şâ'rânî'ye nispet edilmiştir.

Müntesibi bulunduğu tarîkatın pîrlerinden Mustafa Kemâleddin el-Bekrî'den çokça istifade eden Başterzi, el-Bekrî'nin eserleri hakkında s. 20'de bilgi verir. Genel olarak el-Bekrî'nin eserlerinden şu konularda iktibasta bulunur. Zikir (s. 93, 96, 163), mürîdin kendi nefesine dair âdâbı (s. 112), mürîdin şeyhine karşı âdâbı (s. 119), havâtır kavramı (s. 153), sâlikin mertebeleri kat etmedeki engelleri (s. 158) ve nefsin mertebeleri (s. 164, 167, 173, 181, 184, 185)

Minah'ta ismi zikredilen el-Bekrî'ye ait eserler ve Başterzi'nin bu eserlerden istifade ettiği konular şunlardır:

13. *el-Menhelü'l-'azbü*:²⁰⁵ Teheccüd namazı (s. 53)

14. *el-Vasiyyetü'l-celiyye li's-sâlikîne tarîka'l-Halvetiyye*: Tarîkatın usûlü, zikir ve mürîdin âdâbı (s. 20, 57)

15. *Elfıyye fi't-tasavvuf*:²⁰⁶ Zikir (s. 90)

---

²⁰³ Muhammed Aruçi, "Senûsî", *DİA*, XXXVI (İstanbul 2009), s. 534.

²⁰⁴ http://www.ahmedzerruk.net/?page_id=12 (12.03.2012).

²⁰⁵ Eserin tam adı, *el-Menhecü'l-'azbü's-sâiğ li vürrâdih fi zikri salavâti't-tarîki ve evrâdih* şeklinde geçer. *Minah*, s. 56'da *Menhel* olarak geçerken başka çalışmalarda *Menhec* olarak kaydedilmiştir. Muslu, *Mustafa Kemâleddin Bekrî ve Tasavvufî Görüşleri*, s. 53.

16. *Cevherü'l-ferîd fî hall-i bulğati'l-mürîd*: Cebrail (a.s.) mekîn sıfatı ve Allah ile Resûlü arasındaki elçilik görevi (s. 25)
17. *Kitabu's-seyr ve's-sulûk*: Şerîat ve tarîkat kavramları (s. 34)
18. *Gunyetü'l-mürîd fî şerhi nazm-i mesâili kelimeteyi't-tevhîd*: Müellifimizin babası Abdurahman Başterzi tarafından kaleme alınmıştır. Kelime-i tevhîd (s. 59), zikir (s. 88, 99, 101) konularında onun görüşlerine başvurulmuştur. Ayrıca Başterzi, doğrudan babam, musannif, Rahimehullahi Teâlâ, şeyh şeklinde ifadelerle Lâ ilâhe illallah (s. 102), vera' (s. 105), zikir (s.97, 98) konularında onun görüşlerine yer verir.
19. *ed-Dürrü'l-fâhira*: *Minah*'ta Bedrüddîn Abdurrahman el-Hâfî'nin eseri olarak kaydedilir. Eser ve müellifi hakkında kesin bir bilgiye ulaşamadık. Müellif ayrıca *Alâeddin Risalesi* adlı başka bir eserden de bahseder. Ancak müellif, bu iki eserden alıntı yapmaz, kesret ve vahdet konusunda (s. 174) onları referans göstermekle yetinir.

Başterzi, eser ismi zikretmeden bazı müelliflerin ismini ve onlara ait sözleri nakleder, bunun için de ayrı bir işaretleme belirler. Mesela Kâle Busayrî (Busayrî şöyle dedi:), Ziyad b. Müslim, İmam İbn-i Atâ, Rahimehullahi Teâlâ, Kastalânî, Münâvî, Nevevî, İbn-i Abbâd, Râğıb, İbn Fâriz, Sağânî, Cüveynî, Kuşeyrî, Ebû Ali ed-Dekkâk, Sîbeveyh, Halîmî, Şâzelî, Sicistânî ve Demîrî gibi bazı kimselerden de nakillerde bulunur. “Kîle” şeklinde söyleyeni belli olmayan sözler de zikreder.

2.2.5. Akâid ve Kelam

Minah'ta yer alan akâid ve kelama dair eser ve konuları şöyle zikrederim:

1. *el-Mekâsîd*: Eserin tam adı *el-Mekâsîdu't-tâlibîn fî ilmi usûli'd-dîn*'dir. Sa'düddin Mesud b. Ömer Taftazânî'nin (ö. 792/1389-90) başta kendisi olmak üzere birçok zâtın şerh ve haşiye yazdığı önemli eserinin adıdır.²⁰⁷ Hz. Ebû Bekr'in fazileti (s. 31), vahdet-kesret (s. 171); hulûl ve ittihad (s. 173)

---

²⁰⁶ *Elfiyye*, manzum olarak kaleme alınmıştır. 1233 beyitten oluşmaktadır. Muslu, *Mustafa Kemâleddin Bekrî ve Tasavvufî Görüşleri*, s. 15.

²⁰⁷ H. Murat Kumbasar, “Taftazânî'nin Eserleri”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy: 25, Erzurum 2006, s.157.

2. *Şerhu'l-mevâkıf*²⁰⁸ ve *Havâşi't-tecrîd*²⁰⁹: Ali b. Muhammed b. Ali Cürçânî el-Hüseynî'nin (ö. 816/1413) kaleme aldığı bir eserdir. Vahdet-kesret (s. 171), *Havâşi't-tecrîd*'den vacib ve mümkün varlık (s. 174, 175)

Minah, el-Manzûmetü'r- Rahmâniyye'nin şerhidir. Bu bağlamda beyitlerin şerhinde gramer, sarf, nahiv ve lügat bilgisine ihtiyaç vardır. Başterzi, *Minah*'ta Arap şiiri, dil, nahiv ve gramer kâidelerine hâkimdir. Beyitleri bir başka beyitle ve nazmın içindeki kelimeleri üstün bir edebî kabiliyet ve sanatla şerh eder. İbnü'l-‘İmâd’dan çokça beyit nakleden müellif, ona ait *Lâmiyye* (?)²¹⁰ adlı eserini zikreder. Ayrıca başka şâir ve ediplerden gerek isim vererek gerekse isim vermeden ‘şâir’ diyerek nakillerde bulunur. Ka‘b b. Mâlik ve Cerîr bunlardandır. *Minah*'taki gramer, lügavî eser ve istifade edilen konular hakkında şunları söyleyebiliriz:

Başterzi, Ebû Bekr Muhammed İbnü'l-Enbârî'nin (ö. 328/940) *ez-Zâhir fî meânî kelîmâti'n-nâs*'ından²¹¹ Rahmân ismine dair açıklama (s. 238); İsmail b. Hammâd el-Cevherî'nin (ö. 400/1009) *Mu‘cemu’s-Sihâh*²¹² adlı eserinden insanların yaygarası ve rezilliği anlamında sefiletün (s. 140) kelimesinin açıklanması konusunda iktibasta bulunur. Ayrıca Kâdî İyâz'ın (ö. 544/1149) *Tenbîhât* adlı eserinden²¹³ Arap dili gramerine dair açıklama (s. 27), Mevlâ kelimesinin anlamı (s. 192); İbnu Mâlik et-Tâî'nin (ö. 672/1274) gramere dair kaleme aldığı eseri *Şerhu'l-Kâfiyye*'den²¹⁴ sâhib ve

---

²⁰⁸ İslam ülkelerinin çeşitli yerlerinde basılmış ve yazıldığı günden beri klasik medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur. Eserde kelamla ilgili konuların yanı sıra felsefî konulara da ağırlık verilmiştir. Eser altı bölümden (mevkıf) meydana gelmekte ve söz konusu bölümlerin yarısından fazlası felsefî konuları ihtiva etmektedir. Övezmuhammed Abdullayev, *Seyyid Şerîf Cürçânî'de Tanrı-Âlem Tasavvuru*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Bursa 2005, s. 37.

²⁰⁹ Cürçânî'nin *Hâşiye-i Tecrîd* adıyla meşhur *Hâşiye alâ şerhi't-tecrîd* adlı eseridir. Nâsîruddin Tûsî'nin (ö. 672/1273) *Tecrîdü'l-Kelâm* adlı eserine, Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman'ın (ö. 746/1345) *Teşyîdü'l-kavâid fî şerhi tecrîdi'l-akâid* adıyla yazdığı şerh üzerine kaleme aldığı haşiyesidir. Eserde kelam ilminin konuları ele alınır. Abdullayev, *a.g.t.*, s. 46.

²¹⁰ *Minah*, s. 207, 210.

²¹¹ *Minah*, s. 238.

²¹² Arapça sözlük yazılımda gerek içerik ve gerekse tertip bakımından çığır açan eserlerden biridir. Te'lif edildiği günden beri birçok esere kaynaklık etmiş ve üzerine çok sayıda muhtasar, hâşiye, ta'lik, tekmile ve tenkit yazılmıştır. Eseri tenkit edenlerden biri de Fîrûzâbâdî'dir. O, tenkitlerini *Kâmûsü'l-muhît* adlı eserinde ortaya koymuştur. Sedat Şensoy, “Lügavî Anlamın Tespiti: Veysi'nin Fîrûzâbâdî'ye Karşı Cevherî'yi Müdafaası”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, sy: 9, İstanbul 2003, s. 88.

²¹³ Eserin tam adı: *Tenbîhâtü'l-müstenbita 'ale'l-kütübi'l-müdevvene ve'l-muhtelita*. Bk. H. Bekir Karlığa, “Kâdî İyâz”, *DİA*, XXIV (İstanbul 2001), s. 116.

²¹⁴ Eserin tam adı *Şerhu'l-Kâfiyyetü's-Şâfiyye*'dir. Abdülbaki Turan, “İbn Mâlik et-Tâî”, *DİA*, XX (İstanbul 1999), s. 169.

sahabe sözcüğünü açıklanması (s. 243); Yahya b. Şeref b. Mürî en-Nevevî (ö. 676/1277)'nin dil ile ilgili eseri olan *Tehzîbü'l-esmâ' ve'l-luġât'*ından²¹⁵ Allah ismine bedel Mevlâ kelimesi (s. 192); İbn Hişâm en-Nahvî'nin (ö. 761/1360) *el-Câmi' u's-saġîr fi'n-nahv'*²¹⁶ adlı eserinden Sübhân (s. 26) isminin izahında istifade etmiştir. Bunun yanında müellif, Arap dil bilgini, fakîh ve kıraat âlimi Ahmed b. Muhammed el-Mukrî el-Feyyûmî'nin (ö. 770/1368-1369) *el-Misbâhu'l-münîr* adlı eserine sıkça başvurur.²¹⁷ Müellifin bu eserden istifade ettiği konular şöyledir: Vird ve tarîkat (s. 18), vera' (s. 80), hâtır (s.151), esmânın dereceleri (s. 158), nakîbin âdâbı (s. 192, 198, 217), kab-ibrik anlamında âniyâ kelimesinin anlamı (s. 198).

Muhammed b. Yakub Fîrûzâbâdî'nin (ö. 817/1415) Arapça'dan Arapça'ya sözlüğü *Kâmûs*,²¹⁸ Başterzi'nin sıkça müracaat ettiği bir başka kaynaktır. Müellif bu eseri, ilk geçtiği yerde *Kâmûsü'l-muhît*, daha sonrakilerde ise *Kâmûs* olarak zikreder. İstifade ettiği kelimeler şöyledir: Sübhân (s. 26), men etti anlamında zale'a kelimesi (s. 78), edeb (s. 117), ni'âl (s. 192), meşguliyet sözcüğünün kökü şuġl (s. 193), sofranın anlamında simat (s. 201), bir şeyi bilmek manasında hâzık (s. 201), bağırarak- haykırmak anlamında ta'yit (s. 201), tabağı sıyırmak manasında la'iga (s. 203).

2.2.6. Diğer Eserler

Başterzi, bazen sadece eserin müellifini ve eser ismini kısaca zikreder. Bu da bizim eser ve müellifini doğru bir şekilde tespitte zorlandığımız hususlardandır. Sübhân isminin izahında (s. 26) müracaat ettiği Radî'nin *Şerhu'l-Hâcibiyye*²¹⁹ adlı eserine

---

²¹⁵ Eser, Ebû İshak Şirâzî'nin *et-Tenbîh'i* ile şerhettiği *el-Mühezzeb*, ihtisar ettiği *Ravzâtü't-tâlibîn*, Müzenî'nin *el-Muhtasar*, Gazzâlî'nin *el-Vasît* ve *el-Vecîz* gibi eserlerinde geçen isim, nadir kullanılan kelimeler, ıstılah ve fikhî lafızları açıklamak üzere kaleme alınmış bir eserdir. M. Yaşar Kandemir, "Nevevî", *DİA*, XXXIII (İstanbul 2007), s. 47.

²¹⁶ M. Reşit Özbalkıç, "İbn Hişâm en-Nahvî", *DİA*, XX (İstanbul 1999), s. 75.

²¹⁷ Eserin tam adı, *el-Misbâhu'l-münîrfî garîbi's-şerhi'l-kebîr li'r-Râfi'i*dir. *Şafii fikhının* önemli kaynaklarından biri ve Gazzâlî'nin *el-Vecîz* adlı eserinin şerhi olan *Râfi'i'nin* (ö. 623-1226) *Fethu'l-'azîz fi şerhi'l-Vecîz* adlı kitabındaki garib kelimeleri açıklayan bir sözlüktür. Eser, ilk defa Kahire'de (1278) daha sonra da çeşitli yerlerde basılmıştır. Bk. Hüseyin Elmalı, "Feyyûmî", *DİA*, XII (İstanbul 1995), s.516.

²¹⁸ Eserin tam adı, *Kâmûsü'l-muhît ve'l-kabesü'l-vasîtu el-câmi' limâ zehebe min lüġati'l-'Arab şemâtit'*tir. Fîrûzâbâdî altmış cilt tutacağını tahmin ettiği *el-Lâmi'u'l-mu'lemü'l-'ucâbu el-câmi' beyne'l-muhkem ve'l-'ucâb* adıyla bir sözlük yazmaya başlamış ve yaklaşık beş cildini kaleme aldıktan sonra bunun pek kullanışlı olmayacağını düşünmüş ve iki ciltlik muhtasar bir sözlük hazırlamıştır. Hulusi Kılıç, "el-Kâmûsü'l-muhît", *DİA*, XXIV (İstanbul 2001), s. 287.

²¹⁹ *Minah*, s. 26.

rastlayamadık. Ancak sarf, nahiv, kelim ve mantık âlimi Muhammed b. el-Hasen er-Radî el-Esterâbâdî'nin (ö.686/1289) *Şerhu'l-Kâfiye* adlı eseri mevcuttur.²²⁰ Radî'nin *Minah*'ta zikri geçen eseri bu olmalıdır. Ayrıca evliyayı ziyaret konusunda (s. 67) istifade edilen Bin Badis'in *Sîniyye* adlı eserine de ulaşamadığımızı burada ifade etmeliyiz.

Bazen de müellifi zikretmeden eserin ismiyle müellifine atıf yapar. Velînin kerâmeti konusunda *Sâhibu bidîu'l-emâlî* (s. 30), gramere dair (s. 27) ve Mevlâ kelimesinin anlamı (s. 192) konusunda *Sahibu'l-Vucûh ve'n-nezâir*, havf ve reca' kavramlarının açıklamasında (s. 78) *Sahibu'l-Mevâhib veya fi'l-mevâhib*, vahdet ve kesret konularında (s. 177) *Şârihu'l-Fusûs* adlı eserlerden iktibasta bulunur.

Bazen de müellifi zikretmeden sadece eserin ismini zikreder. *Hallu'r-rumuz ve mefâtîhu'l-kunûz* isimli eserden istifade ederek iman, İslam ve ihsan kavramlarını Cibril hadisi bağlamında açıklar ve hadisteki rumuz ve müphem işaretlere (s. 32) temas eder. Ayrıca zikir konusunda (s. 88) *Neticetü'l-fikr fi'l-cehr bi'z-zikr*, tasavvufun tanımına dair (s. 17) *Menâhîcu's-sünniyye*, şerîat, tarîkat-hakîkate dair manzum bir metinle (s. 35) *el-İktibâsatü'l-ilâhiyye*, telkîn konusunda (s. 40) *'Unvânu ehli's-sırri'l-mesun*, zâkirin mertebelerinden teberrük ehlinin sıfatlarının izahında (s. 65) *Kamus bi't-tasarraf*, sûflerin tûl-i emelin zemmi hakkındaki sözlerine dair (s. 70) *Hikemi's-suğra*, zikir (s. 87) konusunda *Cevherü'l-hâs*, mürîdin âdâbı (s. 116) hususunda *Nevâdir*, lâ ilâhe illallah kelimesinin faziletine dair nakledilen hadisle (s. 43) *Ravzâtü'l-mürîdîn ve nüzhâtü's-sâmi'în* ve *Şerhu neticetü'l-ilhâm fi vasfi dâri's-selâm*, yine zikir konusunda (s. 164) *el-Mesel*, amellerde niyetin önemi ve ihlas mevzuunda (s. 230) *Sulûku'l-havâs*, şeyhin veya başka bir kimsenin yazılı bir metni veya cevabını yönelttiği kişiye götüren seyyâr'ın vazifesinin muamelât ve şerîat-tarîkat-hakîkatla mı? ilgili olduğu konusunda (s. 227) *Fetâvâyı Bezzâziyye* adlı eserlerden yararlanılmıştır.

Müellif, *Tuhfetü's-sâlikîn* adlı esere sıkça başvurur. *Minah*'ta eserin müellifinin adı açıkça geçmez. Ancak yine aynı tarîkattan Muhammed b. Hasan es-Semânûdî'nin (ö.

---

²²⁰ Sadrettin Gümüş, "Radî el-Esterâbâdî", *DİA*, XXXIV (İstanbul 2007), s. 387.

1199/1784-1785) bu isimle bir eseri mevcuttur.²²¹ Eser, Semânûdî'ye aittir. Başterzi, “Kâle fî Tuhfeti’s-sâlikîn” ve “fi’t-tuhfe²²²” gibi ibareyle zikri geçen eserden alıntı yapar. Müellif, *Tuhfe*’den şerait-tarîkat-hakikat kavramları (s. 34), telkîn (s. 39) zikir (s. 87, 94, 155) ve âdâbı (s. 104, 133, 138), halvet ve âdâbı (s. 145, 154), havâtır (s. 151), nakîbü’n-ni‘âl (s. 193), nakîbü’s-sâkî (s. 196) ve nakîbü’s-simat âdâbı (s. 202) gibi konulardan istifade eder.

---

²²¹ Eserin tam adı, *Tuhfetü’s-sâlikîn ve delâletü’s-sâirîn*’dir. Bk. Muslu, *Mustafa Kemâleddin Bekrî ve Tasavvufî Görüşleri*, s. 75.

²²² *Minah*, s. 87, 104, 120, 133, 138, 145, 193, 202.

BÖLÜM 3: MUSTAFA B. ABDURRAHMAN BAŞTERZİ'NİN TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ

Halvetiyye tarikatının neşv ü nemâ bulması ilk olarak Azerbaycan havzasında olmuştur. Daha sonra sefer emrinin bir tecellîsi olarak müridlerin intikaliyle Anadolu, Balkanlar ve Kuzey Afrika'da geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Araştırmamızda XIX. asırda Kuzey Afrika topraklarında yaşamış Halvetiyye'nin Rahmâniyye kolu şeyhlerinden Cezayir'li Mustafa b. Abdurrahman Başterzi'nin tasavvufî görüşlerini *Kitâbu'l-Minah'u'r-Rabbâniyye fî beyâni'l-Manzûmeti'r-Rahmâniyye* adlı eseri çerçevesinde inceleyeceğiz. Başterzi, *Minah*'ta babasının düşüncelerine yer verirken babam, şeyh, rahimehullahi Teâlâ, musannif gibi ifadeler kullanır. Araştırmamızda müellif, Mustafa Başterzi; musannif ise beyitlerin sahibi babası Abdurrahman Başterzi'dir. Müellifin görüşlerini izahta kendisinin çokça istifade ettiği Kuşeyrî'nin er-*Risâle*, Gazzâlî'nin *İhyâ ve Mişkâtü'l-envâr*'ıyla karşılaştırdık. Tespit edebildiğimiz kadarıyla iktibastaki farklılıklara dipnotta işaret ettik. Bunun yanında sözlük ve kavram çalışması yaparak düşüncelerini ortaya koymaya çalışacağız. Mustafa Başterzi'nin görüşlerine geçmeden önce bağlı bulunduğu Halvetiyye tarikatının esasları hakkında kısaca bilgi vermek istiyoruz. Tarîkatta kelime-i tevhîd, gizili ve açık “esmâ-i seb'a” üzere zikre devam, rüya tabir ve te'vili, olayların kalp ve nefis üzerindeki tesirlerini dikkate alarak gönlü mâsivâdan temizleme üzerine kurulmuştur. Tarîkatta zikre “Lâ ilâhe illallah” ile başlamak, esma-i seb'a (yedi isim) ile meşgul olmak temel esaslardandır. Yedi isim, *Lâ ilahe illallah, Allah, Hû, Hakk, Hayy, Kayyûm, Kahhâr*'dır. Yedi isme karşılık nefsin “emmâre”, “levvâme”, “mülheme”, “mutmaine”, “râziye”, “merziyye” ve “kâmile” olmak üzere yedi mertebesi vardır. Onlara göre Allah ile kul arasında kimi zulmetten, kimi de nurdan yetmiş bin perde vardır. Yedi makamdan her birine on bin perde düşer. Müridin bir üst makama geçebilmesi için bu on bin perdeyi aşması gerekir. Tarîkatta nefsin kötülükten ve günahlardan arındırılması esastır.²²³

---

²²³ Vicdânî, *a.g.e.*, ss. 180-186.

3.1. Mustafa b. Abdurrahman Başterzi'nin Tasavvufî Görüşleri

Her ilim ve sanatın kendine has terim ve kavramları vardır. Her ilmin mensupları kullandığı kavram ve terimler sayesinde kendilerine ait mânâların muhatablarınca daha kolay anlaşılmasını sağlamaya çalışır. Bütün ilim ve sanat dallarında var olan kavramlar, tarihî şeyri içerisinde tasavvuf ilminde de var olmuştur. Tezimizdeki kavram ve terimleri tasavvufî ifadeleri inceleme şekli olan tahalluk ve tahakkuk şeklinde tasnif ettik.²²⁴ **Tahalluk** (muameleye dair) kavramlarını da “**ibadet ve ahlâkla ilgili olanlar**” ve “**seyr u sülûk (eğitim)’a dair olanlar**”; **tahakkuk** (mükâşefeye dair) kavramlarını ise “**kalbî ve vicdâni olanlar**” ve “**ma‘rifet ve bilgiye dair olanlar**” şeklinde ikiye ayırdık. Bu ayırım bazı durumlarda müellifin tasnifiyle örtüşmeyebiliyor. Mesela müellif, tarîkatın on üç esasını **-tevbe, nefisle mücâhede, hüzn, duâ, havf, reca‘, vera‘, takva, zühd, sabır, şükür, kanaat ve tevekkül-** müstakil bir başlık halinde inceler. Biz nefisle mücâhede, seyr u sülûk; havf ve reca‘ gibi konuları tahakkuk kavramları içerisinde diğerlerini ise tahalluk kavramları içerisinde zikrettik. Bununla birlikte müellif kavramları şerh ederken çokça âyet, hadis ve sûfîlerin sözlerinden istifade eder. Biz burada aynı düşüncüyü destekleyen rivâyetlerin sadece bir kısmını zikretmeyi uygun gördük.

3.2. Tahalluk Kavramları

3.2.1. İbadet ve Ahlâkla İlgili Olanlar

Mustafa Başterzi, ibadetler hakkında genel bir bilgi verir. Babasının zikrettiği beyitler çerçevesinde mürdlerin bazı ibadetleri yapmalarını ister. Riyâdan uzak bir ibadet olan oruç bunlardan biridir. Mürdlerin Pazartesi ve Perşembe günleri oruç tutmayı terk etmemelerini tavsiye eder. Ayrıca tutulması gereken nafil oruçlar şunlardır: Muharrem’in ilk on günü, Receb’in yirmi yedinci günü, Şaban’ın ortasındaki gün,²²⁵ Zilka‘de’nin yirmi beşinci günü ve Zilhicce’nin ilk on günü. Bunlar eyyâm-ı ma‘lumât

---

²²⁴ Bu tarz inceleme, H. Kamil Yılmaz Bey’in tasnifine uygundur. Bk. H. Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarîkatlar*, s. 174.

²²⁵ *Minah*, s. 49.

ve ma'dûdat diye bilinir ve Şevvalden altı gün, haftanın Pazartesi ve Perşembe günleri²²⁶ ve arefe günü.²²⁷

Eserde nafilî namaz ve çokça zikre teşvik vardır. Nebî “*Kim sabah namazını cemaatle kılar sonra güneş doğuncaya kadar Allah'ı zikrederek oturur sonra da iki rekât namaz kılsa bu kendisi için tam bir hac ve umre sevabı olur.*”²²⁸ buyurur.²²⁹ Bunun yanında bolca salâvat getirmek, mürîde büyük sevaplar kazandırır. Hz. Peygamber, “*Kim Cuma günü ikindi namazından sonra seksen defa اللهم صل على سيدنا محمد النبي الأمي وعلى آله وصحبه* derse o kimsenin seksen yıllık günahları af olunur.”²³⁰ ve “*Cuma günü bana çokça salât getirin.*”²³¹ buyurur.

Bir başka ibadet ise duâdır. “Duâ” başlığı adı altında bilgi verilecektir.

3.2.1.1.Tevbe

Rahmâniyye tarîkatının birinci esasıdır. Tevbe, “nedamet, kopmak, zillete bir daha dönmemeye azmetmektir.” Musannife göre kavî, bedenî ve kalbî fiilleri terk etmektir. Kitap ve sünnette tevbenin fazileti konusunda pek çok delil vârid olmuştur. Allah Teâlâ “**Muhakkak ki Allah, tevbe edenleri sever.**”²³² Buyururken Hz. Peygamber de “*Tevbe, pişmanlıktır.*”²³³ der. Bundan dolayı her vakitteki gaflet gibi, mendub ve mekruhtan sakınıncaya kadar tevbenin yenilenmesi gerekir.²³⁴

---

²²⁶ Ebû Dâvud, *Sünen*, İstanbul: Çağrı Yay., 1981, “Savm”, 69 (Hadis nr: 2451); Nesâî, *Sünen*, (Suyûtî neşriyle birlikte) İstanbul: Çağrı Yay., 1981, “Sıyam”, 70.

²²⁷ Tirmizî, *Sünen*, İstanbul: Çağrı Yay., 1981, “Savm”, 46 (749); İbn Mâcce, *Sünen*, İstanbul: Çağrı Yay., 1981, “Sıyam”, 40 (Hadis nr: 1730).

²²⁸ Hafız el-Münzirî, *et-Terğib ve't-terhib* (çev: A. Muhtar Büyükçınar, Ahmet Arpa, Durak Pusmaz, Abdullah Yücel), İstanbul: Huzur Yayın Dağıtım, 1982, I/434, (Hadis nr: 1); Muhammed b. Süleyman er-Rûdânî, *Cem'u'l-fevâid, (Büyük Hadis Külliyyatı)*, (çev: Naim Erdoğan, tahrir: Yusuf Özbek) İstanbul: İz Yayıncılık, 1996, I/326, (Hadis nr: 2220).

²²⁹ *Minah*, s. 85.

²³⁰ Suyûtî, *el-Câmiü's-sağîr Muhtasarı, Tercüme ve Şerhi*, (çev: İsmail Mutlu, Şaban Döğen, Abdulaziz Hatip), İstanbul: Yeni Asya Neşriyat, 1996, II/534, (Hadis nr: 2541).

²³¹ İbn Mâcce, “Cenâiz”, 67, (Hadis nr: 1637).

²³² Bakara, 2/222.

²³³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, İstanbul: Çağrı Yay., 1981, I/369, 423, 433; İbn Mâcce, “Zühhd”, 30, (Hadis nr: 4252).

²³⁴ *Minah*, s. 75.

Müellif, sahabe ve sūfîlerin sözlerine yer verir. Hz. Ali'nin “tûl-i emelle tevbeyi geciktirenlerden olmamanın gereği,”²³⁵ Ebû Yezid el-Bistâmî'nin “İslam'ın kendinden önceki günahları sildiği gibi tevbenin de öncesini sileceği,”²³⁶ İbn Atâullah'nın “kişinin kasıtlı yapmadığı günahlardan dahi tevbe etmedikçe sırların hakikatini nasıl ümit edeceğine” dair sözlerini iktibas eder.²³⁷

Müellif, tevbenin oluşumu, kısımları ve mertebeleri hususunda görüşler serdedir. Ona göre sahih tevbenin oluşumu için üç şart gereklidir. Bunlar yapılan olumsuz davranıştan dolayı nedamet, güzel ahlâk üzere olmak ve çirkin fiiller yapmamaya karşı azmetmektir. Bu şartlardan herhangi birini ihlal eden tevbesini feshetmiş olur. *Minah*'ın verdiği bilgiler çerçevesinde Gazzâliye göre “Tevbe, ilim, hâl ve fiil olarak üç şeyin birleşmesinden meydana gelen bir mânâdan ibarettir. *İlim*, günahların zararını bilmek ve onların oluşumunda sevgilide hicab duymaktır. Bu bilişle kalpte *hâl* meydana gelir. İşte o ilim, sevgiliyi kaçırma korkusudur. O da işlediği günaha *pişmanlıktır* (fiil).”²³⁸

Başterzi'ye göre tevbe üç kısımdan oluşmaktadır. Öncesi *tevbe*, sonrası *evbe*, ortası ise *inâbedir*. Ceza görme korkusuyla tevbe eden insan *tevbe* sahibidir. Mükâfat ümidiyle tevbe eden *inâbe* sahibidir. Mükâfat ümidi veya ceza korkusu ile değil de sadece ubudiyeti ifa etmek maksadıyla tevbe eden *evbe* sahibidir. Tevbenin müminlerin sıfatı olduğuna dair Hak Teâlâ “**Ey Müminler hepiniz Allah'a tövbe edin ki kurtuluşa eresiniz.**”²³⁹ buyurmaktadır. *İnabe* evliyanın; *evbe* ise mukarrebûnun vasfıdır.²⁴⁰ Başterzi'ye göre âyette hususi bir işaret ve umumi bir müjde vardır. Umumi müjde itaat edenler ve asi olanların geneline dir. Hususi işaret ise itaatlerine rağmen, taatleri (ibadetleri) nedeniyle gururlanmalarını ve bu gururlanmalarının kendilerine perde oluşturmasını engellemek için tevbe etmelerini emretmesidir. Bu şekilde itaat eden ile asi olan arasında bir denge olur.²⁴¹

---

²³⁵ *Minah*, s. 24.

²³⁶ *Minah*, s. 32.

²³⁷ *Minah*, s. 75.

²³⁸ *Minah*, s. 75; Ebû Hâmid Muahammed el-Gazzâlî, *İhyâu 'ulûmi'd-dîn*, (çev: Ahmet Serdaroğlu), İstanbul: Akçağ Yay., 1985, IV/9.

²³⁹ Nûr, 24/31.

²⁴⁰ Bu tasnif *Minah*'ta müellife ait gibi görünse de Kuşeyrî, bu sözleri Ebû Ali ed-Dekkâk'tan nakleder. Bk. Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 230.

²⁴¹ *Minah*, s. 33.

Müellife göre tevbenin üç mertebesi vardır. Avâmın günahlara tevbesi, havâssın gafletten tevbesi ve havâssü'l-havâssın tevbesidir. Günahlardan tevbe eden, gafletten tevbe eden, hasenâtı gördüğünden dolayı tevbe edenler arasındaki fark büyüktür. Nitekim *hasenâtü'l-ebrar seyriâtü'l-mukarrebîn* sözü buna işaret eder.²⁴²

Tevbe etmek için gusül alınır, iki rekât namaz kılınır ve sonra şöyle denir:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَتُوبُ إِلَيْكَ مِنْ ذَنْبٍ كَذَا، اللَّهُمَّ إِنَّ هَذَا آخِرُ الْعَهْدِ بِهِ

Allahım! Bu günahı sana tevbe ediyorum. Allahım! Bu günahımla ilgili son sözdür.²⁴³

3.2.1.2. Duâ

Duâ tarîkatın esaslarındandır. Duâ, kulu Allah'a yaklaştıran ibadetlerden biridir. Kullar duâ etmekle emrolunmuştur. **“Rabbimize gönülden ve gizlice yalvarın.”**²⁴⁴ âyeti ile Hz. Peygamber'in *“Duâ ibadetin ta kendisidir.”*²⁴⁵, *“Allah Teâlâ'ya duâdan daha kıymetli hiçbir şey yoktur.”*²⁴⁶ *“Duâ ibadetin özüdür (iliğidir)”*²⁴⁷ hadis-i şerifleri bunun delilidir.

Başterzi'ye göre duâ ve tazarru' en şerefli tâatlerdendir. Allah Teâlâ, duâyla kullarına fazlen ve keramen lutfeder. Yine onlara icabet etmeyi de tekeffül eder. Bu mânâda şöyle denilmiştir: *“O'ndan istemeyi terk edene Allah buğz eder. İnsan ise kendisinden bir şey istenildiğinde kızar.”*²⁴⁸ Başterzi, duânın edeplerini şöyle sıralar: Duâda zalim olmamalı ve haddi aşmamalıdır. Duâyaya başlamadan önce abdest almak, namaz kılmak, tevbe etmek, ihlâs ile kibleye yönelmek, Allah'a hamd ve Hz. Peygamber'e salât ile başlamak, duânın sonunda âmin demek, duâyı umumileştirmek, şüphelilerden sakınmak, Allah'tan kararlılık ve huzur istemek, günah olan şeyi ve sıla-i rahîmi kesmeyi istememek ve geç kabul oldu dememek. Nebî *“Sizden birinizin duâsı duâ ettim, bana icabet olunmadı*

---

²⁴² *Minah*, s. 33. Ebrârın iyilikleri, mukarrebun ehlinin günahıdır.

²⁴³ *Minah*, s. 75.

²⁴⁴ A'raf, 7/55.

²⁴⁵ Ebû Dâvud, “Salât”, 358, (Hadis nr: 1479) ;Tirmizî, “Deavât”, 42, (Hadis nr: 3247); Tirmizî, “Tefsiru'l-Kur'an”, 3, (Hadis nr: 2969); İbn Mâce, “Duâ” 1, (Hadi nr: 3828).

²⁴⁶ Tirmizî, “Deavât”, 1, (Hadis nr: 3370).

²⁴⁷ Tirmizî, “Deavât” 1, (Hadis nr: 3371).

²⁴⁸ *Minah*, s. 77.

demediği ve acele etmediği müddetçe icabet olunur.”²⁴⁹ buyurur. Elleri açmak, kaldırmak ve yüzü ellerle meshetmek de edeplerdendir. Bunun delili ise şu hadis-i şeriftir: “Allah’tan istediğiniz zaman ellerinizin içiyle isteyin, dışıyla değil. Ellerinizi de yüzlerinize sürün.”²⁵⁰

3.2.1.3. Vera‘

Rahmâniyye tarîkatının yedinci esasıdır. Başterzi, *Misbah* adlı eseri referans göstererek vera‘ın Arapça kökeni, anlamı ve çeşitleri üzerinde durur, mutasavvıf ve imamlardan örnekler verir. Ona göre vera‘ mürîdin kendi nefesine dair âdâbının birincisidir. Nefsi yiyecek, içecek, giyecek ve konuşulan şeylerde şüphelilerden, kulağı, gözü, eli, ayağı, kalbi ve ferici şerîatin cevaz vermediği herşeyden alıkoymaktır.²⁵¹ Yûnus b. Ubeyd, “Vera‘, şüpheli olan her şeyi terk etmek, her an nefis muhasebesi yapmaktır.” demiştir.²⁵² Vera‘ın esası Musannif’in dikkat çektiği gibi yiyecek ve içeceklerdedir.²⁵³ Müellif, babasının görüşünü destekler nitelikte İbrahim b. Ethem’den nakilde bulunur. İbrahim b. Ethem’in bu husustaki sözü ise şöyledir: “Yemeğini helal yap. Bundan sonra da senin oruç tutmana ve gece namazı kılmana gerek olmaz.”²⁵⁴

Hz. Peygamber, “Kişinin İslam’ının güzelliği mâlâyâ’niyi terk etmesindedir.”²⁵⁵ “Her şeyin bir esası vardır. İmanın esası da vera’dır.”²⁵⁶ buyurmuştur.²⁵⁷

Müellif vera‘ı, beş kısma ayırır. Bunlar, haramlar, mekruhlar, şüpheliler, mübahlar ve diğerlerinden vera’dır. Bunların hepsine dikkat etmekle kişi ihsan makamına ilerlemeye ve kalbi Allah Teâlâ dışında her şeyden arındırmaya nail olur. Bu bağlamda Kuşeyrî’nin de kaydettiği şu örneği vermek yerinde olacaktır. Hikâye edilir ki, kira ile oturduğu evde mektupçuluk yapan bir adam vardır. Evin duvarından aldığı toprakla mektubu

---

²⁴⁹ Buhârî, “Deavât”, 22; Müslim b. Haccâc, *Sahih*, İstanbul: Çağrı Yay., 1981, “Zikir”, 90, 91; Tirmizî, “Deavât”, 12, (Hadis nr: 3387); İbn Mâcce, “Duâ”, 7, (Hadis nr: 3853). Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/487.

²⁵⁰ İbn Mâcce, “Duâ”, 13, (Hadis nr: 3866); Ebû Dâvud, “Salât”, 358, (Hadis nr: 1485-1486-1487)

²⁵¹ *Minah*, s. 115.

²⁵² *Minah*, s. 80; Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 249.

²⁵³ *Minah*, s. 115.

²⁵⁴ *Minah*, s. 115.

²⁵⁵ Mâlik b. Enes, *Muvatta*, İstanbul: Çağrı Yay., 1981, “Hüsnü’l-hulk”, 47, (Hadis nr: 3) II/903.

²⁵⁶ Ali el-Müttakî Hindî, *Kenzu’l-ummâl fi süneni’l akvâl ve’l-ef’âl*, Beyrut: Matbaatü’l-belâğa, 1979, III/427, (Hadis nr:7284).

²⁵⁷ *Minah*, s. 115.

kurulamak ister. Fakat sonra evin kira olduğu aklına gelir. Sonra yapacağım şey önemli değil diye düşünür ve mektubu kurular. Hâtiften gelen bir ses ona şöyle der: Toprak almayı hafife alana, yarın nasıl çetin ve uzun bir hesaba çekileceği gösterilecektir.²⁵⁸

3.2.1.4. Takvâ

Tarîkatın sekizinci esasıdır. Başterzi takvâ kelimesinin anlamı üzerinde durur ve onu çeşitlendirir. Ona göre takvâ, sözlükte “sakinmak, korunmaktır”. İstilah olarak ise “cezadan dolayı Allah’a itâatle sakınmaktır yani cezaya müstehak olduğundan dolayı nefsin korunmasıdır. Allah Teâlâ’dan haşyetle çirkinden uzaklaşmaktır.” Bu mertebelerin en düşüğüdür ve avâmın takvâsıdır. Havâssın takvâsı, kalbi Hakk’tan alıkoyacak şeylerden uzak tutmaktır. Havâssü’l-havâssın ise mâsivadan sırrı korumaktır.²⁵⁹

Müellif, takvâ kelimesine âyet ve hadislerden deliller getirdikten sonra ilk dönem mutasavvıflarından Kuşeyrî’nin görüşünü benimser. Kur’an’da “**Allah katında en üstün olanınız en çok takva üzere bulunanınızdır.**”²⁶⁰, “**Ey inananlar! Allah’tan, sakınılması gerektiği gibi sakının.**”²⁶¹ buyrulur. Enes b. Mâlik, Hz. Peygamber’e sorar: “Âl-i Muhammed kimdir?” Hz. Peygamber, “*Takva sahibi olan her fert*”²⁶² der. Kuşeyrî “Takva’nın aslı önce şirkten, sonra isyan edilen şeylerden ve günahlardan, sonra şüphelilerden/günah olması ihtimali olan amellerden sakınmak, son olarak da fuzulî ve lüzumsuz olan mübah ve helal olan şeylere de veda etmektir.” der.²⁶³ Müellif, bunu takvânın mertebeleri olarak açıklar. Ona göre takvânın üç mertebesi vardır. İlki, şirkten uzak durarak ebedî azaptan sakınmaktır. Allah Teâlâ şu âyette buna işaret buyurmuştur: “**Ve onların takva sözünü tutmalarını sağladı.**”²⁶⁴ İkincisi, bazılarına göre küçük sayılsa bile günaha götüren her türlü fiilden veya bir fiili terk etmekten uzak durmaktır. Şerâatte bu, “müteârif bi’t-takvâ”dır. Allah Teâlâ’nın şu kavlinde buna işaret vardır. “**O (peygamberlerin gönderildiği) ülkelerin halkı inansalar ve (günahtan)**

---

²⁵⁸ *Minah*, s. 80; Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 251.

²⁵⁹ *Minah*, s. 74.

²⁶⁰ Hucurât, 49/13.

²⁶¹ Âl-i İmrân, 3/102

²⁶² Suyûtî, *a.g.e.*, I/28, (Hadis nr: 10).

²⁶³ *Minah*, s. 81; Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 243.

²⁶⁴ Fetih, 48/26.

sakınsalardı.”²⁶⁵ Üçüncüsü ise, sırrını Hakk’tan başka meşgul edecek her şeyden uzak tutmak, kendini tamamıyla Allah’a vermektir.²⁶⁶ Allah Teâlâ’nın “**Ey iman edenler! Allah’tan gereği gibi sakının.**”²⁶⁷ kavlinde işaret olunduğu üzere bu, hakiki ve ulaşılmak istenen bir takvâ boyutudur.

3.2.1.5. Zühd

Tarîkatın dokuzuncu esasıdır. Zühd, lügatte “bir şeyi terk etmek ve ondan yüz çevirmektir.” Bir şeye rağbet etmenin zıddıdır. İstilahta ise Musannifin işaret ettiği gibi “kasrı emel” (arzu ve istekleri azaltma) anlamındadır.²⁶⁸ Abdurrahman Başterzi, Kuşeyrî ve Gazzâlî’nin tanımını benimsemiştir.²⁶⁹ Müellife göre “dünyaya buğz etmek ve ondan yüz çevirmektir.” Denilmiştir ki “Elinde olmayanın kalbinde olmamasıdır.” Allah Teâlâ “**De ki: Dünya geçimliği azdır.**”²⁷⁰ buyurur. Hadislerde Hz. Peygamber “*Dünya ve dünyalıklardan yüz çevir, Allah seni sevsin; halkın elinde olandan yüzçevir, insanlar seni sevsin.*”²⁷¹ buyurur.

Müellif, babasının beşli zühd taksimini benimser ve bu taksimi şu şekilde nakleder: Birincisi, insanlardan zâhid olmaktır. İkincisi, dünyadan zâhid olmaktır. Üçüncüsü, söz, fiil ve hâllerden zâhid olmaktır. Dördüncüsü, makamât, tasarrufat, vâridât esnasındaki kerâmâtta zâhid olmaktır. Beşincisi, Allah dışındaki her şeyden zâhid olmaktır. Zâhidlerdir ki onlar emniyet içindedirler.²⁷²

Müellif, sahabenin zâhidleri ile sûfilerden örnekler verir. Sahabe hakkında “Onlar dünyaya karşı son derece zâhidlerdir, mülk edinmez ve sebeplere sarılmazlar. Onlardan bir kısmının ne evi ne de ailesi vardı. O kadar ki bazıları açlıktan namazda baygınlık geçirirdi. Barınağı Resûlullah’ın mescididir. Allah Teâlâ yüce kitabında onlardan övgüyle bahsetmektedir. İçerisinde pınarların ve gölgeliklerin bulunduğu cennetlerde

---

²⁶⁵ A`râf, 7/96.

²⁶⁶ *Minah*, s. 233.

²⁶⁷ Âli İmrân, 3/102.

²⁶⁸ *Minah*, s. 81.

²⁶⁹ Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 255; Gazzâlî, *a.g.e.*, IV/420.

²⁷⁰ Nisa, 4/77.

²⁷¹ İbn Mâce, “Zühd, 1, (Hadis nr: 4103).

²⁷² *Minah*, s. 81.

kemâl mertebelerini elde etmişlerdir. Ahireti dünyaya tercih ederler”²⁷³ der. Başterzi'nin örnek verdiği sūflilerden biri Ebû Süleymân Dâvûd et-Tâî'dir. Onun zühdünün sebebini açıkladıktan sonra kendisinden mervi şu sözü iktibas eder: “Dünyada zühdün kemâlinin alameti dünya ehliyle oturmayı terk etmektir.” Bir adam ona, “Bana tavsiyelerde bulun.” der. O “İnsanları tanımayı azalt.” der.²⁷⁴

Mürîd ahirete yönelmek için dünyayı terk eder. Yeryüzü ve içindeki her şeyin ömrü ahiret hayatı karşısında kısadır, lezzetleri aldaticıdır. Dünyaya yönelmek arzu ve istekleri artırıp sıkıntıları doğururken ahirete yönelmek kişiyi huzurlu kılar. Nihayette kişi, kendisini Hakk'tan alıkoyan her şeyi terk etmekle -madde ve mânâ boyutunda- zâhid olur. Gönül hanesini ağyardan arındırıp Allah sevgisi ile doldurur.

3.2.1.6. Sabır

Başterzi, sabrın tarîkatın esaslarından biri olduğunu zikreder, lügat ve terim anlamını açıkladıktan sonra âyet ve hadislerden deliller getirir. Ona göre lügatte, “feryattan nefsi hapsetmektir. İzdıraplara dayanma gücüdür.” İstılahta ise “şikâyet olmaksızın belalarda yok olmaktır.” Allah Teâlâ “**Sabret, senin sabrın ancak Allah'ın yardımı ile dir.**”²⁷⁵ ve “**Yalnız sabredenele, mükâfatları hesapsız ödenecektir.**”²⁷⁶ buyurur. Hadiste “*Sabır imanun yarısıdır*”²⁷⁷, “*Sabır cesette baş mesabesindedir*”²⁷⁸, “*Kim belaya çarptırılırsa sabretsin, kendisine nimet verilirse şükretsin ve zulme uğrarsa affetsin, zulmederse istiğfar etsin. İşte onlar emniyet içindedirler ve onlar hidâyete ermişlerdir.*”²⁷⁹ buyurulur.²⁸⁰

Başterzi, sabrın mertebelerini şu şekilde sıralar:

1. Herhangi bir kimseden, mihnet ve belalardan şekvâyı terk etmeye sabır.
2. Uzlet, halvet ve halktan firar ile sabır.

---

²⁷³ *Minah*, s. 16.

²⁷⁴ *Minah*, s. 23.

²⁷⁵ Nahl, 16/127.

²⁷⁶ Zümer, 39/10.

²⁷⁷ *Suyûtî, a.g.e.*, II/527, (Hadis nr:2518); *Kenzu'l-ummâl*, III/271, (Hadis nr:6498).

²⁷⁸ *Suyûtî, a.g.e.*, II/528, (Hadis nr:2521); *Kenzu'l-ummâl*, III/271, (Hadis nr: 6501).

²⁷⁹ *Kenzu'l-ummâl*, III/273, (Hadis nr: 6516).

²⁸⁰ *Minah*, s.82.

3. Hakk'ı murakabe ve dağınıklığı getiren havâtırla O'ndan ayrılmamaya sabır.²⁸¹

Âyet ve hadislerde sabır ehli övülmüş, onlar için karşılıksız nimetlerin hazırlandığı haber verilmiştir. Tasavvuf yoluna intisab eden kişinin nefsânî duyguları terbiye ederek mekârim-i ahlâka ulaşması, bu esaslara riâyet etmesiyle mümkündür.

3.2.1.7. Şükür

Allah Teâlâ “**Şükrederseniz nimetlerimi artırırım.**”²⁸² buyurur. Hz. Resûl “*Kulum beni zikrettiği zaman bana şükretmiş olur, beni unuttuğu zaman küfretmiş olur.*”²⁸³, “*Şâyet dünyanın hepsi ümmetinden bir kimsenin avucunun içinde olsa, sonra da o kişi el-hamdü lillah derse, elhamdü lillah sözü bütün bunlardan daha faziletli olurdu. Cennete çağırılanların ilki gizli ve açıkta çokça hamdedenlerdir.*”²⁸⁴ der.²⁸⁵

Yukarıdaki ayet ve hadislerle konuyu tavzih eden Başterzi'ye göre şükür, yolun esaslarının on birincisidir. Ona göre lügatte “nimeti cemâl üzere lisan, kalp veya diğer rükünlerle vasıflandırmaktır.” İstilahta “kulun Allah'ın kendisine nimet olarak verdiklerinin tümünü, yaratılmışa ne için verdiyse ona sarf etmesidir.” Hakikat ehline göre ise, “ihanda bulunanın nimetini ona boyun eğerek itiraftır.” Musannif'in görüşü iki şekildeki tarife de uygundur.²⁸⁶ Kuşeyrî'nin fikriyatı hakikat ehliyle örtüşür.²⁸⁷ Cüneyd-i Bağdâdî'ye göre, şükürde illet vardır. Çünkü şükreden nefsi için daha fazlasını istemektedir. O nefsinin hazzı üzere durmaktadır.²⁸⁸

3.2.1.8. Kanaat

Tarîkatın on ikinci esasıdır. Müellif, kanaat kelimesi hakkında sarf bilgisi verdikten sonra babasının tanımına yer verir. Kanaat, musannif'in açıkladığı üzere “taksime rızadır.” Allah Teâlâ'nın şu sözünde olduğu gibi “**Kadın veya erkek kim salih amel**

---

²⁸¹ *Minah*, aynı yer.

²⁸² İbrahim, 14/7.

²⁸³ Bazı lafız farklılıklarıyla *Kenzu'l-ummâl*, III/256, (Hadis nr:6427).

²⁸⁴ Bazı lafız farklılığıyla *Kenzu'l-ummâl*, III/253, (Hadis nr: 6406).

²⁸⁵ *Minah*, s. 82.

²⁸⁶ *Minah*, s. 83.

²⁸⁷ Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 314.

²⁸⁸ *Minah*, s. 22.

işlerse o mü'mindir. Onu temiz bir hayata kavuştururuz.²⁸⁹ Başterzi'ye göre dünyadaki temiz hayattan maksat, kanaatkârlıktır.²⁹⁰ Hadiste “*Kanaat tükenmez hazinedir.*”²⁹¹, “*Kalbi korkudan emin, bedeni afiyet içinde, yanında da günlük yiyeceği bulunarak sabahlayan; dünyanın tamamına sahip olmuş gibidir.*”²⁹² buyrulur. Kuşeyrî de bu minvalde düşünür ve kanaati “alışılan ve ülfet edilen şeylerin bulunmaması halinde, huzur içerisinde olmak” şeklinde açıklar.²⁹³

3.2.1.9. Tevekkül

Başterzi, tevekkülün sözlük ve terim anlamı üzerinde durur. Tevekkülü tanımlayan sûfilerden örnekler verir, mütevekkilin özelliklerini yine sûfilerin sözleri çerçevesinde açıklar. Buna göre müellif şöyle der: Sözlükte “Allah’a güvenmek ve O’na dayanmaktır.” Terim olarak “müsebbibu’l-esbaba güvenerek sebeplerden huruc etmektir.” Tevekkül, Hakkın müşâhadesiyle birlikte sebeplere sarılmaktır. Allah Teâlâ “**Üstlerine kapıdan yürüyün, oradan girerseniz şüphesiz galip gelirsiniz; eğer inanıyorsanız Allah’a güvenin.**”²⁹⁴ Hadiste Hz. Resûl “*Deveyi sağlam bağla, sonra tevekkül et.*”²⁹⁵ buyurmuştur. Bir başka tanıma göre tevekkül “Allah Teâlâ her işi üstlendiği için Allah Teâlâ’nın fiillerinde kendi fiilinden fânî olmaktır. Her işi nefsi için değil Allah için yapmaktır. Havl ve kuvvetin Allah Teâlâ’nın fiilleri olduğuna inanmaktır.” denilmiştir. Sehl b. Abdullah’a göre mütevekkilin alameti üçtür: (Kimseden bir şey) İstememek, verileni reddetmemek, (ele geçenin) fazlasını bekletmemektir. Ebû Ali ed-Dekkâk’a göre “Mütevekkilin üç derecesi mevcuttur. Tevekkül, teslim ve tefvîz. Mütevekkil, Allah’ın va’dine güvenip huzur bulur. Teslimiyet sahibi ise Allah’ın (halini bildiğine kânî olarak) ilmi ile iktifa eder. Tefvîz

---

²⁸⁹ Nahl, 16/97.

²⁹⁰ *Minah*, s. 83.

²⁹¹ İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ ve müzîlî’l-ilbâs ‘an mâ iştehera mine’l-ehâdis ‘alâ elsineti’n-nâs*, Beyrut: Mektebetü’l-asriyye, 2006, II/119, (Hadis nr: 1900).

²⁹² Tirmizî, “Zühd”, 34, (Hadis nr: 2346); İbn Mâce, “Zühd”, 9, (Hadis nr: 4141).Üzerinde çalıştığımız eser ile yukarıdaki hadis arasında lafız farklılıkları var. *Minah*’ta sehven yazılmıştır.

²⁹³ Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 299.

²⁹⁴ Mâide, 5/23.

²⁹⁵ Tirmizî, “Kıyamet”, 60, (Hadis nr: 2517).

sahibi ise, Allah'ın hükmüne rıza gösterir.” Başterzi'ye göre mütevekkil, Allah Teâlâ'nın ilmine ve fazlına güvenen kişidir.²⁹⁶

Kuşeyrî'nin Ebû Ali ed-Dekkâk'tan naklettiğine göre “tevekkül mü'minin, teslim evliyanın, tefviz tevhid sahiplerinin sıfatıdır. Şu halde tevekkül avâmın, teslim havâssın, tefviz ise havâssü'l-havâssın sıfatıdır.”²⁹⁷

3.2.1.10. Vird

Vird, meşâyhın tarikat müntesiplerine günün belli vakitlerinde okumalarını tavsiye ettiği âyet, hadis, duâ ve zikirlerdir. Her tarikatın kendine özgü bir evradı vardır.²⁹⁸ Müellife göre zikir, kıraat vb. vazifelerdir. Başterzi, *el-Misbâh* adlı eseri referans göstererek, vird ile kastedilen şeyhin mürîde telkin ettiği zikir olduğunu ifade eder.²⁹⁹ Ebu Hasan el-Hârisî'ye göre, “suyun vürûdu içilmektir, zikrin vürûdu Rabb'ı bilmektir.”³⁰⁰

Evradını yapmayan ve amellerinde ihmalkâr olan virdin semeresine ulaşamaz. Müellifin muradı, tâlibin ilim ve amel ile necat yolunu istemede belirlenen kuralları yerine getirmesidir. İlimle amel etmeyen âmil şer'an ve örfen cahil konumundadır.³⁰¹ O, herhangi bir tarikatın virdine sahip olmayanları ezdâd ehli olarak vasıflandırır.³⁰² İrşada ehliyetli olmak şartıyla, şeyhin icazet verdiği ve isteyene virdleri telkin etmeye mezun kıldığı kimseye mukaddem denir.³⁰³

Müellif, *Minah*'ta daha çok olduğunu ifade ettiği virdin dokuz şartını zikreder. Şartlara riâyet etmeyenin mertebesinden düşeceğini nakleder. Ona göre virdin şartları şöyledir:

1. Severek ve isteyerek devamlı zikirle çokça meşgul olmaktır. Mürîd, gece ve gündüz yetmiş bin defa kelime-i tevhîdi zikretmeye çalışmalıdır.

---

²⁹⁶ *Minah*, s. 83- 84.

²⁹⁷ Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 307.

²⁹⁸ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kabcacı Yay., 2012, s. 523-524.

²⁹⁹ *Minah*, s. 38.

³⁰⁰ *Minah*, s. 18.

³⁰¹ *Minah*, s. 74.

³⁰² *Minah*, s. 30.

³⁰³ *Minah*, s. 67.

2. Müzakere yani va‘zdir. Allah Teâlâ, Nebî’sine “**O halde eğer öğüt fayda verirse öğüt ver.**”³⁰⁴ şeklinde emretmiş ve onu bütün mahlûkata “müzzekkir” olarak göndermiştir. Râzî bu konuda şöyle der: “Allah’a davet eden kimseler Allah’ın kullarını Allah’a sevdirebilirler, yeryüzünde nasihat için dolaşanlara hatırlatma görevi de gerekir, bu da nasihattendir. Peygamber (a.s) “*Din nasihattir.*”³⁰⁵ buyurmuştur.

Müzakerenin birçok faydası vardır. İlki zikrin kabul makamına ulaşması ve ihlâs dairesine girmektir. Diğer basiretin açılmasıdır. Basiret aydınlanmış kalbin gücüdür. Nasıl ki beden gözüyle eşyanın suret ve zâhiri idrak ediliyorsa, basiretle de eşyanın hakîkati ve bâtını idrak edilir. Üçüncüsü ise ister vacip ister mendub olsun yapılması emredilen bir şeyle meşgul olma konusunda hâsıl olan istek ve arzudur. Muhammed b. Abdurrahman, va‘zın şüpheyi, bıkkınlığı defettiğini ve bunların yerine sezgi ve dinçliği getirdiğini söyler.³⁰⁶

3. Senede iki defa da olsa -ilkbahar ve sonbahara yakın bir zaman- şeyhi ziyaret etmektir. Bu iki vakit, ziyaretçinin Allah’ın güç ve kudretiyle yaptığı virdlerinin semeresini, nurunu elde etme zamanıdır. Ziyarete büyük bir ihsan vardır. Kudsî bir hadiste Allah Teâlâ “*Benim rızam için birbirini ziyaret edenlere muhabbetim vacib olur.*”³⁰⁷ buyurmaktadır. Mürebbinin nazarı ve onunla buluşma ziyaretin meyvelerindedir. Seyr u sülûkta hocalar kısımlara ayrılır. Bazıları mürîdi sözleriyle, bazıları da bakışı, himmeti ve hâliyle irşad eder. Mürîd, şeyhinden dinlediği va‘z u nasihatle kalbî hastalıklardan kurtulur. Şeyhinin basar ve basiretini konuşurmasıyla ilâhi nefhalara mazhar olarak kibrinden şifa bulur. Şeyhi ziyaret mendup olduğu gibi ihvânî ziyaret de menduptur.³⁰⁸ Çünkü ziyaretçi, bu ziyarete şeyhinden dinlediği sözler, onun hâl ve hareketlerinden etkilenip manevî olarak yükselir, makamdan makama geçer. Şeyh ölse bile onun ziyaretini terk etmemelidir.³⁰⁹

---

³⁰⁴ A’lâ, 87/9.

³⁰⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/102-103; Müslim, “İman”, 95.

³⁰⁶ *Minah*, s. 65.

³⁰⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/386.

³⁰⁸ *Minah*, s. 66.

³⁰⁹ *Minah*, s. 67.

4. Konuştuğunda Allah'ın adını anmayan kimsenin sohbetinden kaçınmak gereklidir. Böylesi bir sohbet tamamen zarar ziyandır. Kalbî hastalıklara sebebiyet verir. Allah Teâlâ'nın “**Kalbine bize anmaktan gaflet verdiğimiz, heva ve hevesine uymuş, işinde haddi aşmış kimselere boyun eğme.**”³¹⁰ sözü buna işaret eder.³¹¹

Yolunu beğenmeyen kimseler ondan daha ekmel ve efdal olanını görür. Açıkça ya da ima ile şeyhine karşı gelmeye başlayan kimseler kendi çağında yaşayan başka şeyhleri över. Oysaki mürîdin yapması gereken şeyhi hakkında bir kimseden kötü bir şey duyduğunda gücü yettiğince onu reddetmektir. Güzel bir şekilde, getirebildiği kadar delil ve hüccet ile o kişiye cevap vermeli, eğer bundan dönmez ve insafı olmaz ise bundan sonra o kişiyi terk etmeli veya meclisinde bulunmamalıdır.³¹²

İhvânını sevmeyen kişiler ise kendini onlardan üstün görür. Onların düşük ve zillet hâllerine muttalî olmayı ister. Bunların hepsi buğz alametidir. Hadiste “*Sizden biriniz kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe gerçekten iman etmiş olmaz.*”³¹³ buyurulmaktadır. Müellif, kalbî hastalıklardan şifa bulmak için Allah Teâlâ'ya duâ etmek gereği üzerinde durur. Meşayih ve Allah'ın salih kulları hakkında kötü konuşmak, ihvâna buğz etmek, çokça kıl u kâlde bulunmak, mal elde etmede hırslı olmak, tûl-i emel içinde olmak da bunlardandır. Mürîd bu altı sıfatla vasıflanmaktan kaçınmalıdır.³¹⁴

Viridin şartlarını bu şekilde sıraladıktan sonra ilavelerde bulunur. Bunlar;

5. Hilafına bir durum olsa bile şeyhin emrine itaattir. Bu şart, öncekilerin tamamlayıcısı, destekleyicisidir. Başterzi'ye göre şeyhe muhalefet eden kimse asla iflah olmaz. Çünkü ona muhalefet Allah ve Resûlü'ne muhalefettir. Müellif, Kuşeyrî'ye ait şu sözü iktibas eder: “Mürîd olmanın şartı şeyhinden habersiz tek bir nefes almamaktır. Her kim şeyhine gizli veya açık karşı gelirse sıdk kokusunu alamaz. Bir kimseden böyle bir durum sadır olursa kendisi için kefarete olsun diye bir an önce özür beyân etmesi gerekir. Mürîd doğrulukla şeyhine dönerse, şeyh himmetiyle onun kalbini tedavi etmelidir.

---

³¹⁰ Kehf, 18/28.

³¹¹ Minah, s. 68.

³¹² Minah, s. 70.

³¹³ Buhârî, “İman”, 8; Müslim, “İman”, 71-72; Nesâî, “İman”, 33, (Hadis nr: 5039).

³¹⁴ Minah, s. 71.

Mürîdler şeyhlerinin ‘ıyâlidir. Onlara düşen güçlerinin yettiğince mürîdlerinin kusurlarını düzeltmeye çalışmalarıdır.”³¹⁵

6. Şeyhin hakkını gözetmektir. Kendini mutlak olarak şeyhine adayanlar istisna edilirse, bu hakkı yerine getirmek gerçekten zordur.³¹⁶ Harekât ve sekanâtında şeyhe muhalif davranmamalıdır.

7. Şeyhin huzurunda veya gıyabında, hayatta ya da ölü ona hürmet göstermektir. Şeyhine hürmeti gözetene Allah da ona hürmet gösterir. Şeyhe hürmeti küçümseyeni Allah da küçümser. Mürîdler en çok bu noktada zarar görürler.

8. Mürîdin aklını, ilmini, riyâset sevgisini azletmesi ve ölçüsünü şeyhin münasip gördüğü şeye göre belirlemektir. Mürîd şeyhinin ilminin kendisinden daha fazla olduğunu bilerek sadece onun nazarına yönelmelidir.

9. Şeyhin yasakladığı şeylerden kaçınmaktır. Emir veya nehyde şeyhinin kastettiği şeye aykırı düşünse dahi o hususta şeyhinin görüşünü tercih etmelidir.³¹⁷

Burada haftalık vird hakkında müellifin belirttiği ölçülerde kısa bir bilgi vermeyi uygun görüyoruz. Vird, ism-i celâl ve efendimize salâtle olur. İsm-i celâl, şeyhin mürîde telkîn ettiği bütün isimleri kapsayan bir isimdir. Cuma günü ikindi namazından sonra başlanır, gizli ve açık, yalnız veya ihvân topluluğu ile birlikte, taharetli veya taharetsiz -ki taharetli daha faziletlidir- tesbihle veya tesbihsiz -tesbihli daha güzeldir- sayılı veya sayısız -sayılı daha iyidir- her şekilde zikretmelidir.

Mürîd ism-i celâl zikrini Perşembe günü ikindi namazına kadar bitirir. Sonra Nebî’ye salâta başlar. **اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ**

Perşembe günü ikindiden Cuma günü ikindi vaktine kadar bu şekilde zikreder. İkinci namazından sonra bulunduğu yerden kalkmadan Nebî’ye seksen defa salât getirir. Bununla Allah Teâlâ’nın **Ey iman edenler! Ona salât getirin, ona teslimiyetle selâm**

---

³¹⁵ *Minah*, s. 72; Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 594.

³¹⁶ *Minah*, s. 72.

³¹⁷ *Minah*, s. 74.

verin.”³¹⁸ ve yine Resûlullah (a.s.)’ın sözüyle amel edilir. “*İnsanların bana en yakını bana en çok salât getirendir.*”³¹⁹

Cuma gecesi veya gündüzü bir defa ve haftalık olarak *Delâilu’l- hayrât*³²⁰ okumak, lazım gelen vazifelerdendir. Haftalık okuma şeklindedir. Ondan sonra âyete’l-kürsî’yi³²¹ Allah Teâlâ’nın “خَالِدُونَ”³²² sözüne kadar üç defa okur. “اللَّهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ”³²³ kadar da aynı şekilde okur. Surenin sonuna kadar bu şekilde devam eder. “قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكِ”³²⁴ den “بِغَيْرِ حِسَابٍ”³²⁵ a kadar üç defa okur. Fatiha, ihlas, muavizeteyn’i de üçer defa okur. Üç defa salât getir. O da şu şekildedir.

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ صَلَّى أَهْلَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِيِّينَ عَلَيْهِ وَأَجْرُ يَا رَبِّ لَطْفِكَ الْخَفِيِّ فِي أُمُورِي

Sabah ve ikindi namazından sonra her gün bu şekilde okunur.³²⁶

3.2.1.11. Zikir (Telkîn)

Müellif, eserde tarîkate önemli bir husus olan zikir konusuna genişçe yer verir, zikrin tarîkatın rükünlerinden biri olduğunu ve âdâbını anlatır. Beyitte geçen *واكثر من ذكر الرحمن* (Rahmânı çokça zikret) sözüyle “**Ey inananlar! Allah’ı çokça zikredin.**”³²⁷ ve “**Allah’ı çok zikreden erkekler ve kadınlar var ya, işte Allah onlar için mağfiret ve büyük bir ecir hazırlamıştır.**”³²⁸ âyetleriyle amel etmeye işaret eder.³²⁹ Bu ve benzeri âyetler gereğince istenilen gece-gündüz, sayılı ve sayısız çokça zikir olduğunu belirtir.

³¹⁸ Ahzab, 33/56.

³¹⁹ Tirmizî, “Salât”, 352 (Hadis nr: 484); Nevevî, *Riyâzu’s-sâlihîn*, (çev: M. Yaşar Kandemir, İsmail Lütfi Çakan, Raşit Küçük), İstanbul: Erkam Yay., 1998, II/123.

³²⁰ Süleyman el-Cezûlî’nin salavâtı şeriflerden müteşekkil eseridir. Tam adı, *Delâilu’l-hayrât ve şevâriku’l-envâr fî zikri’s-salât ‘ale’n-Nebiyi’l-muhtâr’dır*. Haftalık evrâd şeklindedir. Bk. Süleyman el-Cezûlî, *Delâilu’l-hayrât*, (haz: İbrahim Tozlu), İstanbul: Semerkand Yay., 2005, s. 233.

³²¹ Bakara, 2/255.

³²² Bakara, 2/275.

³²³ Bakara, 2/284.

³²⁴ Âl-i İmrân, 3/26; *Minah*, s. 47.

³²⁵ Âl-i İmrân, 3/27.

³²⁶ *Minah*, s. 48.

³²⁷ Ahzab, 33/41.

³²⁸ Ahzab, 33/35.

³²⁹ *Minah*, s. 29.

Zikir, musannif'in açıkladığı gibi nefsin tezkiyesine ve kusurlardan arınmasına vesile olan sebeplerin en büyüğüdür.³³⁰

Başterzi'ye göre şer kabilinden kalbe-akla gelen, kendisinde hayır bulunmayan her şey ve şeytanın vesvesesine şek-şükûk denir. Bu bir derttir; devası ise Allah'ı zikretmektir. Zira zikir mezkûr şeyleri kalbden giderir, onu nurlandırır ve tasfiye eder.³³¹ Müellife göre zikir mutlakdır, mukayyed değildir, yani Rabbânî esmâ'dan hangi isim olursa olsun mutlak tilâvet murad edilir. Zikir akıl sahiplerinin en yüce makamı, takarrüb ve sülûkun en büyük sebeplerindendir. Allah Teâlâ, zikri ibadetlerin en büyüğü³³² olarak ifade eder. Yine bu hususta elçisi de kudsî bir hadiste “*Kulum beni zikrettiği ve dudakları benim zikrimle kıpırdadığı müddetçe ben o kulumla beraberim.*”³³³ buyurmaktadır. Zikir, müridlerin kalplerini parlatan, nefehât kapısını açan, tecellîyi kalplere yönelten yoldur. Şeyh Abdurrahman Başterzi'nin *Gunyetü'l-mürîd* adlı kitabında açıkladığı üzere mürid kelime-i celâlin mânâsını düşünerek ve tam ifade ederek dili ve kalbiyle zikretmelidir.³³⁴

Zikir, Gazzâlî başta olmak üzere bazı âriflere göre Allah Teâlâ'nın “**O'na ancak güzel sözler yükselir (ulaşır). Onları da Allah'a amel-i sâlih ulaştırır.**”³³⁵ sözünde buyurduğu gibi, *kelimetü't-tayyibe* olarak adlandırılan “Lâ ilâhe illallah” sözüdür. Bu sözle semavatın kapıları arşa ulaşınca kadar açılır, nihâyetinde o sözü söyleyen kişi bağışlanır.”³³⁶ Allah Teâlâ'nın zikrinden yüz çevirmek, gazabını cezp eder.³³⁷

Müellife göre her ne suretle olursa olsun mürid, şeyhinin kendisine emrettiğinden başka bir şeyi zikretmemelidir. Zira böyle bir durum emrine karşı gelmek demektir. Tembellik göstermeden ciddiyet ve gayretle; gücü nisbetinde her türlü havâturdan soyutlanarak taharet, tam huzur ve mânâyı idrak gibi zikrin âdâbına riâyet etmek suretiyle zikrini eda eder. Zikir ile her zaman ve hâlde Allah'ı Teâlâ'yı murâkabe etmek suretiyle bâtını imar

---

³³⁰ *Minah*, s. 42

³³¹ *Minah*, s. 28.

³³² *Ankebût*, 29/45.

³³³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/540.

³³⁴ *Minah*, s. 59.

³³⁵ *Fatır*, 35/10.

³³⁶ *Minah*, s. 43; Gazzâlî, *a.g.e.*, s. I/857.

³³⁷ *Minah*, s. 86.

etme talep edilir. Zira zikir zikredilene işaretidir. O'nu daima zikretmek O'na muhabbeti ve marifeti gerektirir. Müellif, zikri çeşitli şekillerde tasnife tabi tutar. Ona göre zikir, İslâm makamında lisânî zikir, iman makamında kalbî zikir, ihsan makamında ise rûhî zikir olmak üzere üç kısımdır.³³⁸

Ayrıca zikr-i âmme ve zikr-i hassâ olmak üzere iki kısma ayrılır. Zikr-i âmme zikr-i ucûrdur. Kulun Mevlâsını sadece ecir ve sevab kastıyla zikretmesidir. Zikr-i hassâ ise zikr-i huzurdur. Kulun nefsinin her türlü kötü ahlâktan arındırmak ve güzel ahlâka bürümekle cismânî mânâlardan çıkmayı ve ruhânî sırları idrak etmeyi talep ederek Allah Teâlâ'yı mârifete nail olmak için Mevlâsını belirli sıfatlara mahsus ezkâr ile zikretmesidir.³³⁹

Müellifin bir başka tasnifine göre zikir, havf-heybet ve gaflet zikri olarak iki şekilde zikredilir. Zikir korku ve huşu ile olduğunda şeytan geri döner ve vesvese ortadan kalkar. Gaflet ve rahatlıkla olduğunda vesvese kişiden ayrılmaz. Zira gâfilin kalbi perdelidir. Böyle bir kişi zikrin tadını alamaz. Bu nedenle “gâfil kalp ile yapılan zikirde hayır yoktur” denilmiştir. Buna rağmen yine de zikir terk edilmemelidir. Nitekim böyle bir haldeki zikrin az da olsa bir mükâfatı vardır. *el-Hikemü'l- 'Atâiyye*'de “Allah ile huzur haline ulaşamadın diye zikri terk etme. Çünkü bizzât zikirde gafil olmak zikir yaparken gafil olmaktan daha beterdir. Umulur ki Hak Teâlâ seni gafletle yapılan zikirde yakaza halindeki zikre, yakaza halindeki zikirde huzur halindeki zikre, huzur halindeki zikirde mezkûrun yani Allah dışındaki her şeyden gaybet halindeki zikre yükseltir. **“Bu Allah'a güç değildir.”**³⁴⁰ Gazzâlî de bu minvalde düşünür.³⁴¹

Müellif, zikir ehlinin ‘ashab-ı sülûk’ ve ‘erbâb-ı teberrük’ olmak üzere iki kısma ayrıldığını açıklar. Sülûk ehlinin de üç mertebesi vardır. Birincisi *müksirûn* mertebesidir. Onlar kelime-i ihlâs, ‘ism-i celâl veya Allah Teâlâ’nın isimlerinden bir

---

³³⁸ *Minah*, s. 58.

³³⁹ *Minah*, s. 59.

³⁴⁰ *Minah*, s. 59; *Minah*'ta “**Bu Allah'a güç değildir**” (İbrahim, 14/20) sözü âyet işaretlemesi yapılmadan, *Hikem* sahibinin sözü gibi verilir. *Hikem*'in şerhinde bunun âyet olduğu açıktır. *Minah*'taki ifadenin yazım hatası olduğu düşünülebilir. İbrahim b. Abbâd en-Nefezîyyî ez-Zendî, *Gaysu'l-mevâhibu'l-aliyye Şerhu'l-Hikemi'l-Atâiyye*, Dımeşk: Dâru'l-beyrutî, 2007, I/147. (nr: 47). Atâullah İskenderî, *el-Hikemü'l- 'Atâiyye, Tasavvufî Hikmetler*, (çev: Mustafa Kara), İstanbul: Dergâh Yay., 1990, s. 24.

³⁴¹ Gazzâlî, *a.g.e.*, I/869.

başkasını günde yetmiş bin defa zikrederler. *Mütevassitûn* mertebesinde olanlar ise her gün bunun yarısını yani otuz beş bin defa zikrederler. *Mukillûn* mertebesinde olanlar ise günde on iki bin defa zikir çekerler. Mürîdin zikri tam yapmaması müsamaha ile karşılanmaz.³⁴²

Zikir, icra edilişi açısından ferdî ve toplu olmak üzere iki çeşittir.³⁴³ Peygamber'in ashabına toplu olarak yaptırdığı zikrin delili Şeddad b. Evs'ten gelen rivâyettir. Ona göre "Biz Nebî'nin yanında idik. "İçinizde yabancı var mı?" diye sordu. Kasdı ise ehl-i kitab idi. Biz de "Hayır. Ya Resûlallah! dedik." Bunun üzerine kapıların kapatılmasını emretti ve "Ellerinizi kaldırın ve *Lâ ilâhe illallah deyin.*" dedi. Biz de ellerimizi kaldırdık ve bu sözü söyledik. Sonra Nebî (a.s.) "Müjdeler olsun. Allah Teâlâ günahlarınızı bağışladı."³⁴⁴ dedi.³⁴⁵ Bir başka rivâyet ise Hz Ali ile Hz Peygamber arasında geçen konuşmadır.³⁴⁶

Zikir halkalarının fazileti konusunda birçok hadis vâridir. Nebî, ashabından bir halkaya uğrar ve "Sizi oturtan nedir?" "Allah Teâlâ'yı zikretmek ve O'na hamdetmek üzere oturduk." derler. Nebî "Bana Cibril geldi ve Allah sizinle meleklerine karşı övünür dedi."³⁴⁷ buyurur. Yine Resûlullah "Cennet bahçelerine uğradığınız zaman oradan derleyin, toplayın." buyurur. "Peki, Ya Resûlallah! Cennet bahçeleri nedir?" "Zikir halkalarıdır."³⁴⁸ der.³⁴⁹

Müellif, zikirden önce, zikir esnasında ve sonrasında olmak üzere üç ana başlık halinde âdâbına dair bilgi verir. Biz de Başterzi'nin yaptığı gibi genel olarak edeplerini zikredeceğiz. Sonra başlıklar halinde zikirden önce, zikir esnasında ve sonrasındaki diğer edepleri hakkında bilgi vereceğiz.

Zikredenlerin yüzük halkası gibi halkalanan daire şeklinde ve boşluk bırakmayarak toplanması edeptendir. Şeyhin gelmesi bekleniyorsa boşluk bırakılabilir. Zâkirler, şeyh

---

³⁴² *Minah*, s. 64.

³⁴³ *Minah*, s. 41.

³⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/124.

³⁴⁵ *Minah*, s. 39.

³⁴⁶ *Minah*, s. 40.

³⁴⁷ Tirmizî, "Duâ", 7, (Hadis nr: 3379).

³⁴⁸ Tirmizî, "Deavât", 83, (Hadis nr: 3510).

³⁴⁹ *Minah*, s. 118.

geldiği zaman cemaatin önünde oturacak şekilde ve hutbe okuyan hatibin duruşu gibi yüzü cemaate arkası kibleye gelecek şekilde şeyhin yerini boş bırakırlar. Nakîb zikir meclisini yönetir, idare eder. Başterzi, İbn Atâullah'ın *Miftâhu'l-felâh* adlı eserindeki şu sözüne işaret eder. “Zikir cemaatle olursa zâkirlerin seslerinin farklılığına rağmen kafiyyeye uygun tek bir yolla seslerini yükseltmeleri evladır.” *Tuhfe*'de “Zikre başlamayı irade ettikleri zaman sukûnet, vakar ve huşu ile halkalanarak otursunlar. Orta bir sesle zikretsınler. Onların seste yükseklik ve alçaklık olarak vakara riâyet etmeleri ve virdin kıraatinin güzel olması gerekir.” kayıtlıdır. Mürîd sakalı, eli ve elbisesinden bir şeyle oynamamalıdır. Mürîdlerin birbirlerine bakmamaları da gerekir. Gözler kapatılarak zikrin tek bir tempo ile olması gereklidir. Şeyh başka bir düzene geçer veya zikri idare eden bir işaretle belirtinceye kadar hiçbir kimse tarîkatın usûlünü hadrdan tertile geçmek şeklinde değiştiremez. Başterzi, cehrî zikrin müstehab olduğunu ve insanların toplanarak zikir halkaları oluşturmalarını tasrih eden birçok hadisin vârid olduğunu ifade eder. Buhârî'nin Ebû Hureyre (r.a.)'den tahrir ettiği hadis cehrî zikrin delilidir. Nebî (a.s.) şöyle buyurmuştur: “Allah (c.c.) “Ben kulumun zannı üzereyim. Beni zikrettiği zaman onunla beraberim. Kulum beni kendi nefsinde zikrederse ben de onu kendi nefsimde zikrederim. Kulum beni bir topluluk içinde zikrederseben de onu ondan daha hayırlı bir topluluk içinde zikrederim.”³⁵⁰ İbn Atâullah *Miftâhu'l-felâh* adlı eserinde cehrî zikir hakkında bir bölüm serd eder.³⁵¹

Cemaatle zikrin yapıldığı mekânın kapısının kapatılması zikrin edeplerindendir. Zira kapının açık olması durumunda çoğu kere huzuru bozucu bir engel, dağınıklığı celbeden ve riyâyâ düşürücü bir durum ortaya çıkabilir. Mürîd, halkaya huşu', sukunet ve vakarla miskin olarak girer ve kendini hor hakir görür. Toplu zikirde zikredenlerin sayılarının az olması durumunda üç yüz defa Lâ ilâhe illah denir. Zikre uzun med ile okuyarak başlanır. Sonra medd-i mutavassıta geçilir. Sonra kasr ile zikredilir. Bu keyfiyet, Şeyh Rahimehullahi Teâlâ'nın zikrettiği gibi tarîkat ehlerinden mervîdir. Uzun olmak, kasrı

---

³⁵⁰ Buhârî, “Tevhid”, 35; Müslim, “Zikir”, 2; Tirmizî, “Deavât”, 132, (Hadis nr: 3603).

³⁵¹ *Minah*, s. 88.

çokça genişletmek ve aceleden sakınırlar. Çünkü o ikisi zikri, tarifinden çıkarır. Ölçü, musannif'in *Gunyetü'l-mürîd* adlı eserinde beyân ettiği gibidir.³⁵²

Müellif, zikir esnasında zâkirin diliyle, zâhirî ve bâtnî sâir cevârihiyle zikrediyor olması için sallanmanın keyfiyetine işaret eder sonra şöyle der: "Mürîd, "Lâ ilâhe illallah" kelimesini zikrettiğinde başını hareket ettirir, yani göbeğine doğru meylettirir ve başın yukarısına doğru çeker. Sonra başını göbek noktasından başlayarak daire şeklinde tahayyul ederek sağa meylettirir ve onun merkezi de kalptir. İlâhe sözünü bu dairenin sağ yarısında yükseltir. İllallah lafzıyla bu kalbî dairenin sol yarısına sınırlar merkezine iner. Mustafa el-Bekrî, *Elfiye*'sinde de bu şekli zikreder."³⁵³

Musannife göre, lisanî zikrin meyvesi kişiyi kalbî zikre terakki ettirmesidir. Nitekim lisanî zikirten istenen odur. O da zikrin ateşi ve nûruyla gerçekleşir. İbn Atâullah *Miftâhu'l-felâh* adlı eserinde "Zikir, geriye bir şey bırakmayan ve peşini de bırakmayan bir ateştir. O eve girince benden başka kimse yok der. Orada zulmet bulursa onu nûra çevirir. Nûr bulduğunda ise nûr üstüne nûr olur. Zikir, cesedin yemekteki israftan kaynaklanan fazla cüzlerini eritir ve haramı içine alır. Habîs parçaları yaktığı zaman temiz parçalar kalır ki, o zaman da her cüzden zikir sesi işitilir." Musannifin beyitte işaret ettiği kelimeye müellif şöyle bir açıklama getirir. "Zikrin ateşi ahlâk-ı zemimenin hepsini yakar. Onun nûru ise ahlâk-ı hamideyi meydana getirir. Suyun otu yeşerttiği gibi o da kalpte ahlâk-ı hamideyi yeşertir." Müellifin referans gösterdiği üzere Gazzâlî ise "Zikir kalbe sirâyet edip iç organlara yayılınca her haliyle her uzvu Allah'ı zikreder" der. Bunun için zikir esnasında sallanmak, zâkirin her cüzüyle saç, kemiği, eti, kanı ve bütün unsurlarıyla husûlünün gerçekleşmesi için mendubtur. Allah Teâlâ şöyle buyurur: "**O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur; fakat siz onların tesbihlerini anlamazsınız.**"³⁵⁴ Balı tatmayan onun lezzetini kelimelerle tasvir edemez.³⁵⁵

Müellif, Muhammed es-Senûsî'nin şu sözüne işaret eder ki; "Akıllı kimse, kelime-i tevhîd zikrini haz olarak mânâsını etine ve kanına mezcedinceye kadar çokça

---

³⁵² *Minah*, s. 89.

³⁵³ *Minah*, s. 90.

³⁵⁴ İsrâ, 17/44.

³⁵⁵ *Minah*, s. 91

yapmalıdır.” İbn Atâullah, zâkirin diliyle gafil olarak değil de kalbiyle hazır bir şekilde zikretmesi gerektiğini ve dil ile kalbin birlikte zikre eşlik etmesi halinde müşâhede yollarının zâkire açılacağını ifade eder. Şatîbî de bu bağlamda kişinin zâhir ve bâtınıyla zikretmesi gerektiğine vurgu yapar.³⁵⁶ Derler ki: “Zikrin sana Hakk’ın zikrini işittirtmiyorsa sakın, ona güvenme.” Bu hususta Mustafa el-Bekrî şöyle der. “Zikreden onda fânî oluncaya kadar güvenmesin.”³⁵⁷

Müellife göre sülûkta ve vusûlde zikrin terki mümkün değildir. Çünkü zikir ruhların gıdasıdır. Hz. Peygamber de Allah Teâlâ’yı zikirden daha çok herhangi bir şeye teşvik etmemiştir. Zikir esnasında sallanmanın dayanağı Nebî’nin Ca’fer b. Ebî Tâlib’e hitaben söylediği *Ca’fer insanlar içerisinde ahlâkı ve fiziki özellikleri bana en çok benzeyen kişidir.*³⁵⁸ veya *“sen yaratılış ve ahlâk bakımından bana benziyorsun.”*³⁵⁹ sözüne dayanır. Bu hadiste bir rivâyette Ca’fer mahcub olur. Bir başka rivâyette bu hitabın mutluluğundan dolayı oynar. Hz. Peygamber de onun raksına izin verir. Bir başka delil ise Ka’b b. Züheyr, Resûlullah’a kasîdenin bazı beyitlerini okuduğunda Resûlullah’ın ona temâyülüdür. Sûfîler de bunu zikir meclislerinde vecdlerinin hazzıyla vecde gelmelerinin delili olarak kullanırlar. Vecde gelme dahi vecde gelir gibi yapmalıdır.³⁶⁰ Nitekim Nebî’den rivâyet edilmiştir ki *“Ağlayamıyorsanız ağlar gibi yapınız.”*³⁶¹

Başterzi, zikrin keyfiyetine dair bilgi verdikten sonra zikrin âdâbına başlar ve şöyle der: “Zikrin edepleri yaklaşık yirmiye yakındır. Sûfîlerden bazıları bu edepleri bine kadar çıkarmışlardır. Mürîdin bunları ezberlemesi ve amel etmesi gerekir. Zira edepler, kişinin kemâlinin bir parçasıdır. Fetih, o edeplerin ihmalıyla hâsıl olmaz. Hiçbir ibadet, edepten hali değildir. Şu hususta icma vardır ki; kul ibadetlerle sevap elde etmeye ulaşır ve edeplere sahip olmayıncaya kadar ibadetleriyle rabbinin huzuruna ulaşamaz.”³⁶²

---

³⁵⁶ *Minah*, s. 92.

³⁵⁷ *Minah*, s. 104.

³⁵⁸ Nureddin Ali b. Ebî Bekir Heysemî, *Mecme’uz-zevâid ve menbeu’l-fevâid*, by: Mektebetü’l-kudsî, 1994, IX/442, (Hadis nr: 15491-15493); Ayrıca sema’ konusunda Bk. Ebû Nasr Abdullah b. Ali es-Serrâc, *Kitabu’l-lüma’ fi’t-tasavvuf*, neşr: Reynold Alleyne Nicholson, London: Dini Neşriyat Yayın Dağıtım, 1914, ss. 269-300.

³⁵⁹ Buhârî, “Ashâbu’n-nebî”, 10.

³⁶⁰ *Minah*, s. 92.

³⁶¹ İbn Mâce, “İkame”, 176, (Hadis nr: 1337).

³⁶² *Minah*, s. 94.

Müelilf, edepleri beşi zikirde önce; on ikisi zikir esnasında, üçü de zikirde sonra olmak üzere üç kısma ayırır. Zikirde önceki edepler şöyledir:

1. Zikirde Önceki Âdâb

1. Tevbe. Günahın gizli ve açığından tevbe etmek gerekir.
2. Zâhirî ve bâtinî kâmil bir taharettir. Zâhirî taharet malumdur. Bâtinî taharet ise zemmedilen sıfatlardan kurtulmak, kavli, fiilî ve amelî kerim sıfatlarla süslenmektir.
3. Susmak. Kalbi zikir sözleri haricinde her şeyden arındırmaktır. Zikri zaruret hali müstesna ecnebi sözlerle karıştırmamak ve bunu mümkün olduğunca korumak gerekir. Şüphesiz sükût, zikirde sıdk ve haşyet hâsıl olması için sukuna yakındır. Çünkü hareket ve ızdırab sekinet, vakar ve ihtişamsızlığa sebebiyet verir.³⁶³
4. Mürîdin şeyhinden seyr u sülûkta arkadaşı olması için imdâdı talep etmesidir. Şeyhinden yardım istediğinde yardım gelir. Zira Allah Teâlâ, “**Fakat din uğrunda yardım isterlerse, aranızda anlaşma olmayan topluluktan başkasına karşı onlara yardım etmeniz gerekir.**”³⁶⁴ buyurur.
5. Şeyhinden istimdâd görmektir. Onun istimdâdının hakîkati de Nebî’dir. Hz. Peygamber, mevcudatın noktası, mükevvenatın aslıdır. Mükevvenatın imdâdı Efendimizin mededindedir. Mükevvenatın icadı onun varlığındandır.³⁶⁵

2. Zikir Esnasındaki Âdâb

Zâkir, zikir esnasında on iki edebe riâyet etmelidir. Bunlar;

1. Namazdaki oturuş hali gibi temiz bir yere oturmaktır. Dizlerinin üzerine veya bağdaş kurarak kendisine gelen her hâtırı yok ederek, hazır bir şekilde ve kendisine okunan âyetlerin mânâsını bilerek oturmaktır. Tek başına da cemaat içinde de olsa kibleye yönelir. Yüzük halkası gibi halkalanır. Tarîkate yeni giren ve eskiler arasında bazılarına

---

³⁶³ *Minah*, s. 95.

³⁶⁴ *Enfâl*, 8/72.

³⁶⁵ *Minah*, s. 96.

göre fark olur. Şöyle ki, “Mübtedî namazda oturduğu gibi oturur, müntehî ise bağdaş kurarak oturur.”

2. Ellerini açarak baldırının üzerine koymaktır.³⁶⁶

3. Zikir meclislerinin imkân nisbetinde güzel kokularla temizlenmesidir.

4. Helal ve rahat olan güzel elbiseleri giymektir.

5. Mümkünse karanlık mekânları tercih etmektir. Karanlık, hareketin hudu‘ve nefsi kuvvetlerin toplanma mahallidir.

6. Gözlerin kapatılmasıdır. Nazarın gözüken şeyleri fark etmemesi içindir. Göz bakarsa fikir de onunla meşgul olur. Zâhirî hislerin yok olmasıyla kalbî hisler açılır.

7. Şeyhinin suretini karşısında tahayyul etmektir. Zikrettiği sürece ondan gafil olmaz. Bu sûfilere göre edeplerin en önemlisidir. Mürîdin kalbini şeyhinin kalbine bağlanması, tarîkatin sekizinci rüknüdür.

8. Sıdktır. Sıdk, *Manzûme* sahibine göre ‘lisânın kalbe mutâbık olması’dır. Yani Allah Teâlâ’yı kesin, içinde şüphe olmayan bir şekilde doğruluğuna itikad edecek lafızlarla zikretmektir.³⁶⁷

9. İhlâstır. İhlâs, içerisinde şirk-i hafînin bulunduğu riyâ şâibelerinden amelin tasfiyesidir. Amelini yalnızca Allah rızası için yapanı Allah korur ve onu şirk-i hafîden kurtarır. Allah Teâlâ’nın şu sözünde olduğu gibi “**Halbuki onlara ancak, dini yalnız O'na has kılarak Allah'a kulluk etmeleri, emrolunmuştu.**”³⁶⁸ İhlâslı olanı Allah korur.³⁶⁹ *Hikem*’de “İbadetler ayakta duran bir takım şekil ve sûretlerden ibarettir. Bu şekillerin ruhu ve özü ise kendilerinde bulunan ihlasın sırrıdır.”³⁷⁰

10. İsm-i celâl ile zikirdir. İsm-i celâl ile kastedilen “Lâ ilâhe illallah”tır. Hadiste “*Zikrin en faziletlisi lâ ilâhe illallah*”³⁷¹ buyrulur. Bundan dolayı o sözle yapılan

---

³⁶⁶ *Minah*, aynı yer.

³⁶⁷ *Minah*, s. 97.

³⁶⁸ Beyyine 98/5.

³⁶⁹ *Minah*, s. 98

³⁷⁰ *Minah*, aynı yer; İskenderî, *a.g.e.*, s. 20; İbn Abbâd, *a.g.e.*, s. I/38, (nr: 10).

³⁷¹ Tirmizî, “Deavât”, 9, (Hadis nr: 3383); İbn Mâcece “Edeb”, 55, (Hadis nr: 3800).

zikir Allah Teâlâ'ya ulaştırın en kısa yol olur. Halvetiyye'ye göre bu sözün diğer zikirlerde bulunmayan bazı meyveleri, neticeleri vardır. *Manzûme* metinleri de bu görüşü destekler.³⁷²

11. İstihzârdır. Zikre dair edebî keyfiyetini kendisine öğretmesi için mürîdin kendisine hâsıl olan zevkleri şeyhine sunması şartıyla, zâkirde müşâhede derecelerinin değişmesi üzere kalbtteki huzurdur. Müellif, zikir cümlesi olan 'lâ ilâhe illallah'ın mânâsına dair Muhammed es-Senûsî'nin görüşlerini benimser. Babasının bu minvaldeki fikirleriyle düşüncesini destekler ve onun *Gunyetü'l-mürîd* adlı eserinden iktibasta bulunur. Müellif, Muhammed es-Senûsî'nin *Suğrâh* adlı eserinden istifade ederek 'lâ ilâhe illallah' kelimesinin mânâsında Allah Teâlâ hakkında vacip, caiz ve müstahil olan sıfatlara mündemic keyfiyeti açıklar. Mükelleflerin şer'an bunları bilmesi ve iman etmesi gerektiğini söyler.³⁷³ Ona göre mükellefin 'lâ ilâhe illallah' sözü, Allah Resûlü Muhammed (a.s.)'in tasdikini gerektirir. Çünkü Hz. Peygamber, diğer nebîler gibi kelime-i tevhîdi emreder ve ona çağırır. Müellif, Becâî, Seyyidî Yusuf el-Acemî'nin görüşlerini benimser. el-Acemî'ye göre "Kulun 'lâ ilâhe illallah' demesi Resûl'ün risaletinin isbâtı ve onu ikrarının ta kendisidir. Lâ ilâhe illallah sözü, Muhammed Allah'ın Resûlüdür sözünü de istilzam eder." Muhammed b. Abdurrahman el-Ezherî de böyle düşünür.³⁷⁴ Başterzi, babasının *Gunyetü'l-mürîd* adlı eserinden bu hususta nakilde bulunur ve şöyle der: "Her mükellefin âlimlerin ittifak ettiği şer'î meseleleri bilmesi gerekir. Çünkü Ehl-i Hakk, Allah Teâlâ ve resûlleri hakkında vacip, caiz ve müstahil sıfatların bilinmesinin vucubiyeti hususunda ihtilaf etmez."

Zikir esnasında zikrolunan akidelerin kapsamının mülâhazası çoğu kere zâkire zor gelebilir. Müellif, zâkirin zikre hazırlıksızlığının caiz olmadığını açıklar ve şöyle der. "Zâkir zikre yöneldiği zaman kalbini her türlü havâtır ve ağıyardan temizlemelidir. Terbiye erbabının zikrettiği şekilde huzura gelmesi gerekir. Diliyle "lâ ilâhe illallah" dediğinde kalbiyle "lâ ma'bûde illallah" der. Kalp saflaşır marifet, şevk ve zevkten bir şeyler isteyince diliyle "lâ ilâhe illallah" dediği zaman kalbiyle "lâ matlûbe illallah" der. Kalp ağıyardan berraklaşınca nûrla parlar, Vâhidü'l-Kahhâr'ı murakabeye terakki eder.

---

³⁷² *Minah*, s. 98.

³⁷³ *Minah*, s. 100.

³⁷⁴ *Minah*, s. 101.

Diliyle “lâ ilâhe illallah” der kalbiyle de “lâ mevcûde illallah” der. Birinci mânâyı aklına getirmesi mübtedîler içindir. İkincisi, mütevassıtlar içindir. Üçüncü mânâyı aklına getimesi de musannifin açıkladığı gibi müntehîler içindir.³⁷⁵

12. Zikre sarılmaktır. Zikir esnasında Allah Teâlâ ve şeyh haricindeki her varlığı kalpten nefyetmektir. Allah Teâlâ hiç kimsenin göğüs kafesinde iki kalp yaratmamıştır. Kalp, Allah’tan başkasıyla meşgul olduğunda, ilâhî marifetler ve irfanî tecellîlerin kendisine gelmesi için o kimsede bir engel husûle gelir. Allah Teâlâ, yaratılmışların fiil, esma ve sıfatlarından kendi fiil, esma ve sıfatlarıyla münezzehtir. Ancak evrende kalpte illallahın tesirinin yerleşmesi için kalpten her varlığın nefyini şart koşmuşlardır. Sonra bu mânâlar, cesedin diğer kısımlarına da sirâyet eder.³⁷⁶

3. Zikirden Sonraki Âdâb

1. Sükûttur. Huşu’ ve zikrin vâridini bekler iken konuşmamaktır. Mürîdin vücudunda riyâzât ve mücâhedenin otuz senede imar edemediğinden daha fazlasını imar edecek bir vârid gelebilir. Müellifin Gazzâlî’den verdiği bilgiye göre huzurun üç edebi vardır. Allah Teâlâ ona muttali olduğu için kulun ona hazırlanması, kedinin fareyi yakaladığı hali gibi duygularını toplaması, Allah mânâsının kalbinde icra etmesidir. Bu edepler, zâkirin murakabesini tamamlar.³⁷⁷

2. Bağlamaktır. Mürîdin zikirden sonra üç nefesten yedi veya daha fazlasına kadar defalarca himmet ve gücü kudretince nefesini bağlaması gerekir. Çünkü zâkirin nefesleri yakıcıdır, kalbe ve ruha sirâyet eder. *Tuhfe* adlı eserde “Üzerine ittifak edilen bu edep vâridin zikir âlemlerinin hepsinde dönmesi içindir. Böylece suretiyle nûrlanır, nefsin ve şeytanın havâtırı ondan kesilir, perdeler açılır” diye zikredilir.

3. Su içmemektir. Su içmek, ulema tarafından yasaklanmıştır. Zira zikir, büyük matlûbun mezkûruna heyecan ve hararet oluşturur, su içmek ise bu harareti söndürür.

---

³⁷⁵ *Minah*, s 102.

³⁷⁶ *Minah*, s. 103.

³⁷⁷ *Minah*, aynı yer.

Çoğu defa bu durum, matlûb olunanın idrakinden kalbin zayıflamasına sebebiyet verir. Bundan dolayı bir müddet beklemeden içmek mübah değildir.³⁷⁸

3.2.1.12. Sıdk

Sözlükte “doğruluk, verilen hükmün olguya uygun bulunması” anlamına gelir. Tasavvufî bir terim olarak “mahvolmanın söz konusu olduğu yerlerde bile hak olanı söylemek, yalandan başka bir şeyin insanı kurtaramayacağı hallerde dahi doğruluktan ayrılmamak, kişinin itikadında şüphe, halinde leke ve davranışlarında kusur olmaması, özün söze uygun olmasıdır.”³⁷⁹

Başterzi’ye göre sıdk, zâhirin bâtına uygun olmasıdır.³⁸⁰ Allah Teâlâ şöyle “**Ey iman edenler! Allah’tan sakınınız ve sadıklardan olunuz.**”³⁸¹ Hadiste Hz. Peygamber “*Kul sürekli olarak doğruyu söyler ve doğruyu (sıdk) ararsa, Allah indinde siddîk olarak yazılır.*³⁸² buyurmuştur. Müellif, Kuşeyrî’nin Ebû Ali ed-Dekkâk’tan verdiği tanımı benimser ve onun şöyle dediğini kaydeder: “İşin direği ve başı sıdktır. Her iş onunla tamam olur. Onda nizamını bulur. Nübüvvetin altındaki derece sıdktır.”³⁸³

Başterziye göre sıdk sıfatı; söz, niyet, irade, azim, vefa, söz vermek ve amel gibi hususları kapsar. Sıdk, makamları tahkik eder. Bu hususta şöyle denilmiştir: “Sünnetle muttasıf olan kimse siddîktir.” Siddîklik mertebesi, en yüksek mertebedir. Sıdkın başlangıcı, söz ve amelde olur. Muamelatta sıdk, riâyet, murakabe ve bu ikisi arasında yer alan kutsî nurlarla silen amellerdir. Sıdkın nihaî noktası ise Hakk’ın gözünde resmin silinmesidir. Musannife göre sıdk ve niyette samimiyet bütün amellerin merkezindedir.³⁸⁴

---

³⁷⁸ *Minah*, s. 104.

³⁷⁹ Uludağ, *a.g.e.*, s. 317.

³⁸⁰ *Minah*, s. 29.

³⁸¹ Tevbe, 9/119.

³⁸² Buhârî, “Rikak”, 38; Tirmizî, “Birr ve Sıla”, 45, (Hadis nr: 1971); Müslim, “Birr ve Sıla”, 29, 104-2607.

³⁸³ *Minah*, s. 230; Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 356.

³⁸⁴ *Minah*, s. 230.

3.2.1.13. İhlâs

Minah'ta kaydedilen bilgiye göre sözlükte “taatte riyâyı terk etmek” anlamındadır. Terim olarak, “kalbin saflığını gideren her türlü düşünce ve sâir etkenlerden kurtulmaktır.” Kalp, bulanıklıklardan arındığında halis olarak isimlendirilir.³⁸⁵ Başterzi, Allah Teâlâ'nın “**Halbuki onlara ancak dini yalnız Allah'a has kılarak O'na kulluk etmeleri emrolunmuştur.**”³⁸⁶ sözünü nakleder ve Cebrail'in Efendimiz'e İslâm, iman ve ihsanı sorduğu hadise işaret ederek “*Allah'ı görüyor gibi O'na kulluk etmek*” makamı olan³⁸⁷ ihsana terakki etmek gerektiğini bildirir.³⁸⁸

Müellifin Kuşeyrî'yi zikrederek verdiği bilgiye göre Ebü'l-Kâsım el-Cüneyd şöyle der: “İhlâs, Allah ile kul arasında bir sırdır. Onu ne bir melek yazar ne de bir şeytan bozar, ne de bir heva (arzu) ona meyleder.”³⁸⁹ Hadiste “*En ihlâslı amel ondan pek az bir karşılık beklenen ameldir.*”³⁹⁰ buyrulur. “Muhlis, kötülüklerini gizlediği gibi iyiliklerini de gizleyen kimsedir.” denilmiştir.³⁹¹ Başterzi'nin *İhyâ*'yı referans gösterere kaydettiğine göre yalnızken ihlâslı bir şekilde iki rekât namaz kılmak, yetmiş hadis veya yedi yüz ta'lik yazmaktan daha hayırlıdır.³⁹²

Başterzi'ye göre amelde istikamet ihlâstır. İmam Mâlik'in bu husustaki sözüne yer veren³⁹³ Müellif, İzzüddin Abdüsselâm el-Makdîsî'den şu şekilde bir iktibasta bulunur: “Meliklerin makamına ulaşmadaki mertebe iman, İslam ve ihsan olmak üzere üçtür. İslam bütün Müslümanlar için dinin ilk aşamasıdır. İman ise belirli müminlere has olan kalbi mertebelerin ilkidir. İhsan ise mukarrabûn için ruhun makamlarından birincisidir.” Başterzi'ye göre bu hadiste rumuz ve müphem ifade kabilinden ilki esbab hakkında soran ve bu babı açan Cibril'dir. Mulûke hizmet konusunda yolun âdâbının üç olduğunu açıklayan ise Hz. Peygamber'dir. İslam emirleri yerine getirmekle bedeni ikame

---

³⁸⁵ *Minah*, s. 229.

³⁸⁶ *Beyyine*, 98/5.

³⁸⁷ Müslim, “İman”, 1; Tirmizî, “İman”, 4 (Hadis nr: 2610).

³⁸⁸ *Minah*, s. 31.

³⁸⁹ Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 355; *Minah*, s. 228.

³⁹⁰ Şiraveyh b. Şehredâr ed-Deylemî, *Müsnedü'l-firdevs*, (Tahkik: Saîd b. Besyûnî Zeğlûl), Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2010, I/435, (Hadis nr: 1772); Münzirî, *a.g.e.*, I/48, (Hadis nr: 4).

³⁹¹ *Minah*, s. 228.

³⁹² *Minah*, s. 228; Gazzâlî, *a.g.e.*, s. IV/680. *İhyâ*'da bu söz Seriyu's-sekatî'ye ait bir cümle olarak geçer.

³⁹³ *Minah*, s. 229.

etmektir, iman ise İslâm'ın rükünlerini gerçekleştirmekle kalbi ikame etmektir, ihsan ise *Meliku'l-allâm*'ı müşâhede etmek suretiyle ruhu ikame etmektir.³⁹⁴

Mürîd, nefis ve şeytana muhalefet etmekle, kendilerinden “**Doğrusu, benim (ihlâslı) kullarımın üzerinde senin hiçbir hâkimiyetin olmayacaktır.**”³⁹⁵ şeklinde söz edilen Rahmân'ın ihlâslı kulları zümresine katılır.³⁹⁶

İbn Atâullah'ın *Hikem* adlı eserinde işaret ettiği gibi amelin ihlâslı olabilmesi için birtakım sebepler gerekmektedir: “Halkın nazarından Hakkın nazarına kaç, halkın sana yönelmesinden Hakkın yönelişine kaç. Sana lütfedilen sıdkın üzerine nasıl karşılık beklersin! Taatta sana sıdkın ecri yeter! Senden sadır olan taat seni mutlu etmesin, Allah Teâlâ'dan sana bariz olan taat seni mutlu etsin.”³⁹⁷

Zikredilen ibadet ve ahlâkla ilgili olan tüm kavramlar Kur'an ve sünnetten delil getirilerek açıklanmıştır. Müellifin de vurguladığı üzere Allah'a imandan sonra, ibadet ve güzel ahlâkın gereğini yerine getiren kimse matlûbuna ulaşır. Bunun için de mürîd tarikatını benimseyerek, mürşidinin yol göstermelerine ittiba etmeli, nefisini kötü sıfat ve özelliklerden arındırıp felaha ermek için gayret sarf etmelidir.

3.2.2. Seyr u Sülûk Mertebeleri ile İlgili Olanlar

3.2.2.1. Şerîat-Tarîkat-Hakîkat

a. Şerîat

Lügatte “yol, su kanalı ve ark” demektir. Tasavvuf ıstılahında ise (1)zâhirî hükümler, fıkıh kaideleri, hukûkî kurallar, insanın bedeni ve dünyası ile ilgili husûlar; (2) peygamberler aracılığıyla Allah tarafından konulan kanunlar; (3) mükellefin, dünya ve ahret hayatını düzene koyması için konulan cüz'i kanunlar anlaşılır. Diğer bir ifadeyle o, zâhirî ve bâtınî bütün dinî hükümleri içine alır. Şerîat, kulluğun gereğini yerine getirmektir.³⁹⁸

---

³⁹⁴ *Minah*, s. 32.

³⁹⁵ İsra, 17/66.

³⁹⁶ *Minah*, ss. 28-29.

³⁹⁷ *Minah*, s. 229.

³⁹⁸ Uludağ, *a.g.e.*, s.451.

Başterzi şerîat-tarîkat-hakîkat kavramlarını iç içe izah eder. Bunları yolun mertebeleri olarak açıklar. Mustafa el-Bekrî'nin, *Kitabu's-seyr ve's-sulûk*'taki şerîat-tarîkat-hakîkat tanımlarından şerîat hakkında olanı şöyledir: “Şerîat emredilenleri yerine getirmek, nehyedilenleri terk etmektir. *Tuhfetu's-Sâlikîn*'de Hz. Peygamber'in *Size benden önce hiçbir nebînin getirmedığı pâk şerîat getirdim, şâyet kardeşim Musa ve sâir enbiyalar benim zamanımda yaşasa idi şerîatıma ittiba ederlerdi, ona kalpleriyle temessük ederlerdi ve kurtuluşa ererlerdi.*³⁹⁹ sözüne atıfla “Şerîat Nebî'nin getirdiği şeydir” der. Münâvî'ye göre ise şerîat ubûdiyetin gereklerini ifa etmektir.⁴⁰⁰

b. Tarîkat

Lügatte “yol” demektir. Tasavvuf ıstılahında ise, “Hakk'a ermek için tutulan ve bir takım kuralları ve merasimleri bulunan yoldur. Mutasavvıflara göre, Hakk'a ulaştıran yolların sayısı, mahlûkatın nefesleri adedindedir.”⁴⁰¹ Kâşânî “Sâliklerin tercih ettiği yaşam tarzı” olarak tanımlar.⁴⁰²

Başterzi, tarîkat-hakîkat arasındaki bağlantı çerçevesinde Mustafa el-Bekrî ve Münâvî'nin görüşlerini benimseyerek alıntılarda bulunur. Ayrıca söyleyeni belli olmayan tanımlar getirir. Mustafa el-Bekrî'nin *Kitabu's-seyr ve's-sulûk*'ta kaydettiğine tarîkat, Nebî'nin efaline ittiba ve amel etmektir. Münâvî şöyle der: “Tarîkat sâlikin menziller katedip makamlara yükselerek Allah Teâlâ'ya ulaşma seyridir.” Denilmiştir ki; “Tarîkat Allah Teâlâ'nın emirleri ve meşru hükümlerinden ibarettir; hakîkat ise vasıflarının tesirinden Hakk'ın vasfıyla sıyrılmaktır.” Yine tarîkat hakkında “mertebe ve makamların katedilmesi suretiyle seni Mevlâ'ya yaklaştıran şeylere ve takvaya yapışmaktır; hakîkat maksûda vusûl ve tecellî nurunu müşâhededir” ve “tarîkat Allah'ın kalbe ilka ettiğini nur ile müşâhede etmektir, o halde her bâtının bir zâhiri ve her zâhirin de bir bâtını vardır” denilmiştir. *Tuhfe*'nin kaydettiğine göre “Tarîkat, Hakk Teâlâ'ya ilim ve amel ile yönelmektir.”⁴⁰³

---

³⁹⁹ Hadisin kaynağını tespit edemedik.

⁴⁰⁰ *Minah*, s. 34.

⁴⁰¹ Uludağ, *a.g.e.*, s. 468.

⁴⁰² Kâşânî, *a.g.e.*, 349.

⁴⁰³ *Minah*, s. 34.

Müellif, tarîkatının on üç esasını açıklar ve bunlara riâyat etmeyen için vuslatın gerçekleşmeyeceğini söyler.⁴⁰⁴ Bunlar; “tevbe, nefisle mücâhede, hüzn, duâ, havf, reca, vera‘, takva, zühd, sabır, şükür, kanaat, tevekküldür.”

c. Hakîkat

Hakîkat, lügatte “gerçek, var olduğu kesin ve açık olarak bilinen şey”, bir şeyi o şey yapan husus ve mahiyet” mânâsına gelir. Tasavvuf ıstılahında ise “Hakk’ın sâlikten vasıflarını alarak yerine kendi vasıflarını koyması anlamına gelir ve ayrıca Hz. Âdem’den kıyamete kadar “değişmeyen hükümler” olarak anlaşılır. Hakîkat “tasavvuf” anlamına da gelir. Nitekim hakîkat ilmi tasavvuf; şerîat ilmi ise fıkıh olarak ifade edilmiştir.”⁴⁰⁵

Müellif, daha çok şerîat-hakîkat bağlamında tanımlara yer verir. Ona göre şerîat, mücâhede; hakîkat, mukârabe ve müşâhededir. İkisi arasında bir tezat yoktur. Çünkü Allah Teâlâ’ya giden yolun zâhirî ve bâtinî vechesi vardır. Zâhirî vechesi şerîat, bâtinî vechesi ise hakîkattir. Şerîatta hakîkatin bâtını sütte kaymak ve madende cevher gibidir. Sütü çalkalamaksızın kaymak veya madeni kazmaksızın cevher elde edilemez. Başterzi, İmam Şa‘rânî’nin sözünü benimser ve buna göre Şa‘rânî şöyle der:⁴⁰⁶

Şerîatsız hakîkat bâttir,

Hakîkatsiz şerîat ise âttir.

Başterzi’ye göre kişinin şerîat ile hakîkat arasında bir muhalefet görmesi kemal derecesinden yoksun olması sebebiyledir. Zira hakîkat, şerîat ve tarîkat mertebelerinin doruk noktasıdır. Şerîat, hakîkati gözetmeksizin tamam olmaz. Bu durumu delillere göre hüküm verme hususunda görmek mümkündür. Hâkim işin aslını bilmediğinde zâhire göre hükmeder. Şayet yalan bir şehadet var ise ne zâhir ne bâtin hüküm verir. Aynı şekilde şayet doğru bir delil mevcut ise hükmünü hem zâhir hem de bâtin olarak uygular. Halis ameller ile dâhilinde riâyâ barındıran amellerin farkı böyledir. Tarîkatın büyüklerinden İbrahim el-Metbûlî “Şerîat ağaç; hakîkat ise meyve gibidir. Biri

---

⁴⁰⁴ *Minah*, s. 83.

⁴⁰⁵ Uludağ, *a.g.e.*, ss. 201-202.

⁴⁰⁶ *Minah*, s. 34.

olmaksızın diğzerinin olması mümkün değildir” der. Mutasavvıfların bazıları da şerîatı “gemi”ye, tarîkatı “deniz”, hakîkatı “maden”e benzetmişlerdir. Gemiye binen denizde yüzer; denizde yüzen madene ulaşmak isterken karanlığa girer. Karanlıktan çıkmak için mücâhede yapmak gerekir. Aşk ve arzu ile feyiz denizinde yürüdüğü zaman hakîkat cevherlerine ulaşır. Bazıları ise ceviz benzetmesini kullanmıştır. Buna göre cevizin dışındaki kabuk, şerîat; cevizin içi, tarîkat; onun içindeki yağ ise hakîkattir. Hakîkate ulaşmak isteyen önce kabuğu aşması ve sonra da içine nüfuz etmesi gerekir.⁴⁰⁷

Başterzi’ye göre şerîatın belirli bir hududu vardır, onu aşana had cezası gerekir. Tarîkatın da kendine has ciddiyet ve samimiyeti vardır ki buna riâyete etmeyene vürûd haram olur. Hakîkatin zâhiren görülen bir bâtını vardır o ise vücuddur. Bazılarına şerîat, tarîkat ve hakîkat hakkında sorulduğunda ‘oruçlu kimse bir şey yediğinde şerîata göre orucu bozulur, gıybet ettiğinde ise tarîkata göre orucu bozulur, Allah Teâlâ’dan gayri bir şey hatırına getirdiğinde hakîkat düzleminde orucu bozulur.’ der.⁴⁰⁸

Müellif, *el-İktibâsâtü'l-İlahiyye* adlı eserde Nebî’nin “*Şerîat sözlerim, tarîkat fiillerim, hakîkat ise ahvâlimdir.*”⁴⁰⁹ buyurduğunu belirttiikten sonra eserden nakilde bulunur:

“Şerîat başlangıç, tarîkat orta, hakîkat ise gayedir.

Şerîat içtihat, tarîkat teslim olma, hakîkat ise itimattır.

Şerîat ibadet, tarîkat ziyade, hakîkat ise siyâdedir.

Şerîat zâhir, tarîkat bâtın, hakîkat müşâhededir.

Şerîat teybin, tarîkat tayin, hakîkat temkindir.

Şerîat asıl, tarîkat furû, hakîkat semeredir.

Şerîat İslam, tarîkat iman, hakîkat ihsandır.

Şerîat imtisal, tarîkat ef’al, hakîkat ittikaldir.”⁴¹⁰

---

⁴⁰⁷ *Minah*, s. 34.

⁴⁰⁸ *Minah*, aynı yer.

⁴⁰⁹ Aclûnî, *a.g.e.*, II/5, (Hadis nr:1532).

⁴¹⁰ *Minah*, s. 34-35.

Başterzi, İbrahim el-Metlûbî, Semânûdî, Münâvî ve el-Bekrî gibi âlimlerle hem fikirdir. Ona göre mürîd bunları öğrenirse şerîatın kulluk vazifeleriyle bedeni ikame etmek; tarîkatın ulûhiyetin hukukuyla kalbi ikame etmek, hakîkatın ise Rubûbiyeti müşâhede etmek olduğunu keşfeder.⁴¹¹

3.2.2.2. Seyr u Sülûk

Sülûk; gayret, ciddiyet, mücâhede ve şehvâta muhalefet etmek suretiyle ruhen ilâhî makamlara girmektir.⁴¹² Abdurrahman Başterzi'nin zikrettiği Ebu'l-Abbas b. el-Benna'nın söylediği üzere “Yol önce ilim, sonra amel, umut edildikten sonra da ihسانlardır.” Başterzi'ye göre ifade edildiği gibi sülûkun mertebesi üçtür. İlim, ameli sağlamlaştırmak ve gaybın açılmasıdır. Kim birini ötekine öncelirse istediği ve istenilen şeyin hakîkatini ihlal etmiş olur.⁴¹³

3.2.2.3. Şeyh-Mürîd-Nakîb

Müellif, bu üç kavramın edeplerine geniş yer verir. Şeyh-mürîd kavramlarını mürîd zaviyesinden inceler. Şöyle ki; Mürîdin şeyhine, kendi nefesine ve ihvânına karşı edeplerini tavzih eder. Şeyhin sahip olması gereken özellikler, vazife ya da âdâbına dair konuya yer vermez. Üçüncü kavram olan “nakîb” için ise belirlenen dört nakîbin edepleri ve yapmaları gerekenler hakkında bilgilendirir. Başterzi, şeyh-mürîd âdâbını bir başlık altında, nakîbin âdâbını ise eserinin son kısımlarında farklı bir başlık altında zikreder. Bu sıralama *Manzume* beyitlerinin dizilişinden kaynaklanır. Biz burada üç kavramın da âdâbına dair bilgi vererek birleştirmeyi uygun gördük.

a. Şeyh

Başterzi, şeyhe dair ayrıntılı bilgi vermez. Bu kavramın sözlük ve tasavvufî mânâları üzerinde kısaca durmakta yarar görüyoruz. Şeyh, lügatte “yaşlı, ihtiyar, önder ve kabile başkanı” gibi anlamlara gelir. Tasavvuf ıstılahında ise, “nefsinden fânî Hakk'ta bâkî veli, Hakk dostu, taliblere rehberlik etmek ve onları irşat etmek ehliyet ve liyakatine

---

⁴¹¹ *Minah*, s. 32.

⁴¹² *Minah*, s. 28.

⁴¹³ *Minah*, s. 38

sahip olan insan-ı kâmil ve mürşid” demektir.⁴¹⁴ Başterzi’ye göre mürşid sözü, fiili, hâliyle Allah Teâlâ’yı hatırlatan ve O’na işaret edendir.⁴¹⁵ Allah’ın emin kullarıdır. Nebî’nin vasıtasıyla Allah ve yarattıkları arasında vasıtadırlar. Çünkü onlar, Muhammedî adımlar ve Ahmedî yol üzerindedirler.⁴¹⁶

Müellifin kaydettiğine göre seyr u sülûkta üstadlar kısımlara ayrılır. Bunlardan bir kısmı “söz” ile mürîdi teslik eder. Şeyh, sözleriyle bu yolda mürîdine lazım olacak her şeyi gösterir. Bununla birlikte şeyh, bu yolun hâl ve makamlarında yükselmesi için himmetini mürîdine bağlar. Mürşidlerden diğer bir kısmı ise “hâl” ile mürîdini irşâd eder. Bu birinciden daha üstündür. Çünkü bu, hocanın himmetinin kemâline ve kalbî dairenin genişliğine işaret eder.⁴¹⁷

b. Mürîd

Tasavvuf ıstılahında hakîkatin çağrısına olumlu cevap vermeyi gerektiren kalpteki sevgi ateşi ya da benliği nefsin arzularından çevirip Hakk’ın rızasına yönelmek anlamlarına gelir.⁴¹⁸

Müellif, mürîd ve murad kavramları üzerinde açıklama yapar. “Cibril hadisi ile bağlantılı Allah’ın seni müşâhedesi ile kulluk vazifesini yerine getirmiş olursun. Sen ilkinde murâd, ikincisinde ise mürîdsindir. Zira seni irade ettiği zaman görmektedir, sen onu irade ettiğin zaman ise irade senden Ona doğru olmaktadır ve bu suretle arada perde olur. Şâyet irade Ondan sana doğru olsa idi görülmeye engel bir şey olmazdı.” der.⁴¹⁹ Kuşeyrî’ye göre her hakiki mürîd aynı zamanda murâddır. Şu sebeple ki Cenâb-ı Hakk onun mürîd olmasını dilemeseydi mürîd olamazdı. Hakk’ın muradı mürîd, mürîdin muradı Hakk’tır. Sûfîlere göre mürîd mübtedî, murâd muntehîdir.⁴²⁰

Mürîd kendisini hiç kimseden üstün görmemelidir. Hatta yeryüzünde kabre konulana dek kâfiri veya bir müslümanı kendisinden aşağı görmemelidir. Allah Teâlâ’nın şu

---

⁴¹⁴ Uludağ, *a.g.e.*, s. 455.

⁴¹⁵ *Minah*, s. 186.

⁴¹⁶ *Minah*, s. 117.

⁴¹⁷ *Minah*, s. 61.

⁴¹⁸ Uludağ, *a.g.e.*, s. 251.

⁴¹⁹ *Minah*, s. 32.

⁴²⁰ Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 348.

sözünde olduğu gibi “**Ziyana uğrayan topluluktan başkası Allah’ın tuzağından emin olamaz.**”⁴²¹ Onun söyleyeceği nihai söz de kendisine dahi gizlidir.⁴²²

Mürîdin şu üç davranıştan sakınması gerekir:

a. Kesretü’l-keîâm, yani çok sözden sakınmak. Allah Teâlâ “**(O), bir söz söylemeye görsün, kesinlikle yanında (yazmaya) hazır bir gözcü vardır.**”⁴²³, Hz. Peygamber de “*Sizin bana en sevimsiz olanınız ve kıyamet günü meclisime en uzak olanınız gevezeler, boşboğazlar, büyüklük taslayanlardır.*”⁴²⁴ buyurmuştur. Şüphesiz bu helaka sebep olur ve kemale giden yoldan mürîdi uzaklaştırır. Kalbin en büyük hastalıklarındandır. Denildiğine göre, Ebû Hamza el-Bağdadî sözü güzel olan bir kimseydi, bir gün hâtiften bir ses kendisine: “Konuştuğunda güzel konuşursun, o halde sustuğunda da güzel sus” denildi. Bundan sonra ölünceye dek konuşmadı. Selef-i salihîn kesretü’l-keîâmı kerih görür ve ondan sakındırırlardı. Sözde yapmacıklık, zorlama ile kafiyeli konuşma ve fesahat bundandır. Bunu yapan kişi akranlarına karşı büyüklenmeyi, emsallerinin önünde olmayı, liderliği ve insanlar arasında şöhreti ister.⁴²⁵

Başterzi konuyla ilgili sahabe ve kibârın sözlerini nakleder. Hz. Ömer “Boş söz, şeytanın zırvamalarındandır.” demiştir. Şakîk Belhî ise “Uzun süre hapsedilmeye dilden daha layık olan başka bir şey yoktur.” der. Ali b. Bekkâr da bu hususta: “Allah Teâlâ her şey için iki kapı yaratmıştır, dil için ise dört kapı yaratmıştır. İki dudak, iki kapı kanadı ve dişler de diğer iki kapı kanadadır.”⁴²⁶

b. Mala düşkünlük. Yani mal elde etmede aşırı gayret, hırs sahibi olmamalıdır. Allah Teâlâ “**Ey iman edenler, mallarımız ve evlatlarımız sizi Allah’ı zikirden alıkoymasın.**”⁴²⁷ Resûlü de “*Altın ve gümüşe kul olanlar helak oldular.*”⁴²⁸ buyurmaktadır. Bu hususta şöyle denilmiştir: “Dinar ve dirhem ilk basıldığında iblis onu kaldırmış alnına koymuş, öpmüş ve şöyle demiştir: “Siz ikinizi seven benim gerçek

---

⁴²¹ Araf, 7/99.

⁴²² Minah, s. 29.

⁴²³ Kaf, 50/18.

⁴²⁴ Tirmizî, “Birr ve Sıla”, 71, (Hadis nr: 2018)

⁴²⁵ Minah, s.69.

⁴²⁶ Minah, s. 69

⁴²⁷ Münafikûn, 63/9.

⁴²⁸ Buhârî, “Rikak”, 10, “Cihad”, 70; İbn Mâce, “Zühd”, 8, (Hadis nr: 4136)

hakiki kulum, kölemdir.”⁴²⁹ Gazzâlî, basiret sahiplerinin dünya malını ‘ukûbeti peşin olan bir günah” ve gazap olarak gördüklerini kaydeder.⁴³⁰

c. Fâni isteklerle meşgul olmak. Tûl-i emel ile ittisaf olmak ecelin yakınlığından gaflette olmanın neticesidir. Zira bu kötü sıfatlar gafleti beraberinde getirir. Tûl-i emel çirkin ve zemmedilmiş bir vasıftır. Nefsin hâlini zedeler, kemâline engel olur. Bütün hayırlardan uzaklaştırdığı gibi şerleri de cezp eder. Kalbi katılaştırır, ahireti unutturur. Allah Teâlâ ve Nebî’nin şu sözlerine işaretle bu hasletten uzak durmalıdır.⁴³¹ **“İman edenlerin Allah’ı zikretmesi ve Hak’tan ineni (okuması) için gönüllerinin aşkla ürperme zamanı daha gelmedi mi? Daha önce kendilerine kitap verilenler gibi olmasınlar. Onların üzerinden uzun zaman geçti de kalpleri kaskatı oldu.”**⁴³² *“Hepiniz cennete girmek istiyor musunuz?”* “Evet. Yâ Resûlallah” dediler. Bunun üzerine O şöyle buyurdu: *“Emellerinizi kısaltın, ecelinizi unutmayın. Ölümünüzü gözünüzün önüne getirin ve Allah’tan hakkıyla hayâ edin.”*⁴³³

Müellife göre mürîd, Allah Teâlâ’nın yolunda olandır. Nefsin isteklerine aykırı davranır ve bütün hâl ve hareketlerinde Mâlik olan Allah’ın rızasını gözetir. O’ndan başka her şeyi terk eder. Başterzi bu hususta el-Bekrî’nin görüşleri ile hem fikirdir. Ona göre “Mürîd, nefesine, hevâ hevesine mâlik olandır. Kalbine Allah’ın sevgisi ve muhabbeti yerleşmiştir. Alışlagelmiş şeyleri ve dostları terk etmiş, kendisini meşgul eden dünyalıklardan kopmuştur. Yüce ahlâk ve zengin vasıflarla donanır. Onu oyalayacak malı da yoktur bundan kaynaklanan bir sıkıntısı da yoktur.” Yine denilmiştir ki: “Mürîd, murâkabe-i nefis yapan ve duyularının muhafızı olan kimsedir.”⁴³⁴

Başterzi’nin kaydettiğine göre (1) Mürîdin Kendisi (Nefsi) İle Âdâbı, (2) Mürîdin İhvân İle Âdâbı, (3) Mürîdin Şeyhi İle Âdâbı şunlardır:

---

⁴²⁹ *Minah*, s. 70.

⁴³⁰ Gazzâlî, *a.g.e.*, III/822.

⁴³¹ *Minah*, aynı yer.

⁴³² Hadîd, 57/16.

⁴³³ Abdullah ibn Mübarek, *Kitabu’z-zühd*, (çev: M. Adil Teymur), İstanbul: Seha Neşriyat, 1992, s. 78, (Hadis nr.317)

⁴³⁴ *Minah*, s. 62.

1. Mürîdin Kendisi (Nefsi) İle Âdâbı

Zikredilen âdâb bölümlerinin birinci kısmıdır. Mürîd o edepplerle feyz-i kudsîsini sular. Başterzi, *Minah*'ta mürîdin kendisi ile ilgili âdâbını şu şekilde sıralar:

1. Mürîd yeme, içme, konuşma, dinleme, görme, el, ayak, kalp ve cinsel organında harama ve şüphelilere düşmekten sakınmalı ve vera' sahibi olmalıdır.⁴³⁵
2. Himmetini yüce tutmalı ve temizlik konularında orta yolu takip ederek evhama kapılmamalıdır. Azalarını üç defadan fazla yıkamamalıdır. Orta yolu izlemek ve Nebî'ye tabi olmak kişiyi Allah sevgisine ulaştırır.
3. Geçmişe ve geleceğe dair isteklerinde, ilim veya amelle başkalarına üstün gelmek arzusuna karşı zâhid olmalıdır. Nitekim dünyaya ve onun bağlantılarına karşı zühd, Hakk yolunu irade eden herkese vaciptir. Hadiste “*Dünyaya karşı zâhid ol ki Allah seni sevsin.*”⁴³⁶ buyrulur. Allah'ın kula sevgisinin sebebi dünyaya karşı zühdüdür ve o da Allah katında makamların en yücesidir.
4. Nefsi az uyumaya alıştırmalı ve buna özellikle seher vakitlerinde daha çok ihtimam göstermelidir. Çünkü o vakit icabet, bahşış ve tecellî vaktidir. Şu hadisten dolayı ki “*Rabbimiz gecenin üçte birlik kısmında dünya semasına iner de şöyle der: Yok mu bana duâ eden ona icabet edeyim? Yok mu bir iş yapan? İşini temize çıkarayım. Yok mu istiğfar eden? İstiğfarını kabul edeyim. Yok mu tevbe eden? Günahlarını bağışlayayım.*”⁴³⁷
5. Hazlara meyleden nefsi yermelidir. Nefis kişiyi hayra çağırıyor gibi gözükse dahi ona muhalefet etmelidir. Çünkü nefis, şüphesiz kötülüğü emreder. Allah Teâlâ nefsin desiselerine ve hilelerine karşı uyanık olmaya çağırır.⁴³⁸
6. Fakirliğin şiddet ve isteklerinden dolayı zorlanmamalıdır. Hadiste “*Şâyet Allah'a hakkıyla tevekkül etseydiniz Kuşları rızıklandığı gibi nasıl ki onlar aç karnına*

---

⁴³⁵ *Minah*, s. 105.

⁴³⁶ İbn Mâce, “Zühd, 1, (Hadis nr: 4103)

⁴³⁷ Buhârî, “Teheccüd” 15; Müslim, “Salâtu'l-Musâfirîn”, 168, 169,170, 171, 172; Ebu Dâvud, “Salât” 311, (Hadis nr: 1315); İbn Mâce, “İkâme” 182 (Hadis nr: 1366); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/282, 487.

⁴³⁸ *Minah*, s. 106.

çıkarlar tok olarak dönerlerse sizi de öyle rızıklandırır.”⁴³⁹ Cenâb-ı Hakk ise **“Yeryüzündeki her canlının rızkı ancak Allah Teâlâ’ya aittir.”**⁴⁴⁰ buyurur. Mürîd işini Allah’a havale ederek rızık meselesini kaldırır ve sırtının arkasına atar.

7. Nefsi riyâzet, mücâhede, çeşitli ibadetlerle vakitlerin imarına teşvik etmeli ve gücü yettiğince alakalarını azaltmaya gayret etmelidir. Çünkü dünya hayatı meta’dır; ahiret ise karar yurdu. Bu hususta şöyle denilmiştir. “Dirhem biriktiren nefsi bir ipe bağlar. Dinar biriktiren iki ipe bağlar. Dünyada malını fazlalaştıran iplerini fazlalaştırmış olur.”

8. Vusûlü geç bırakmamalıdır. Kurbeti ve husûlü uzaklaştırmamalıdır. İbadet kulluğun şartlarından. Şeyhü’l-Ekber İbnü’l-Arabî “Fetih emareleri görünmüş olsa bile mücâhedeği terk etmekten sakın. Çünkü fetih ondan sonra onu aşmayan vakitte kişiye lazım bir iştir.” der. Müellif burada şöyle bir açıklamada bulunur. “Ey Mürîd! Zikir ve ibadetten maksadının ecir ve sevab olmamalı. Çünkü bu zâten elde edilmiştir. Himmetinin Allah Teâlâ’ya münacatınla telezzüz ve olması gerekir. İbadette çalışmak şüphesiz ki, hesaplanmayacak makamlara terakkiye ulaştırır. Şöyle ki sâlik, ondan sonra makam yoktur denilen bir makama ulaşır. Kim sülûk bir gaye ve nihâyete ulaştırır diye zannederse o bütünüyle cahildir. Aksine sülûk tecellilerin ve ilahî nimetlerin marifetiyle Hakk’ın marifetine ulaştırır.”⁴⁴¹

9. Amellerini ve hâllerini mümkün olduğunca gizlemelidir. Nitekim mürîd, açığa çıkmayı ve insanların onun kemâlâtına muttali olmalarını isterd sülûkunu tamamlayamaz. Ondaki tarîkat yolunda bir şey çıkmaz. Bu hususta icma vardır.

10. Kendisinde haset nev’inden haslet olmamalıdır. “*Haset, ateşin odunu yediği gibi iyilikleri yer.*”⁴⁴² hadisi bu duygudan uzak durmak gerektiğini vurgular.

11. Hz. Peygamber’in “*Müslümânâ ihanet eden ve ona hile yapan lanetlenmiştir.*”⁴⁴³ hadisi gereğince hile ve aldatma gibi davranışlardan uzak durmalıdır.

---

⁴³⁹ İbn Mâce, “Zühd”, 14, (Hadis nr: 4164); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/52; Tirmizî, “Zühd”, 33, (Hadis nr: 2344) Rivayette bazı lafız farklılıkları var.

⁴⁴⁰ Hûd, 11/6.

⁴⁴¹ *Minah*, s. 107.

⁴⁴² İbn Mâce, “Zühd”, 22, (Hadis nr: 4210); Deylemî, *a.g.e.*, II/159, (Hadis nr: 2812).

12. Yalanın çirkinliğinin dinî zaruretlerden olduğu malumdur. Mürîd yalandan şiddetle sakınmalıdır.

13. Mürîd, tevazua sarılmalıdır. Bu hasletin karşısında kibir bulunur. Kibir, nefsin ta'zimini gerektiren bir sıfattır ve nefsin varlığını görmekten doğar. Hadiste “*Kalbinde zerre miktarı kibir bulunan kimse cennete giremez.*”⁴⁴⁴ geçer.⁴⁴⁵ Kitab-ı Aziz’de “**Allah, büyüklük taslayan her zorbanın kalbini işte böyle mühürler.**”⁴⁴⁶ buyrulur.

14. Mürîdin ‘ucûb nev’inden bir haslete bulaşmaması gerekir. ‘Ucub’, kişinin müstehak olmadığı rütbeyi hak ettiğini tasavvur etmesidir. Hadiste “*Sizin hakkınızda kişinin kendisini görerek ucuba kapılmasından korkarım. Ben âlimim diyen cahildir. O cennettedir diyen kimse cehennemdedir.*”⁴⁴⁷ buyrulur.

15. Riyâdan uzak durmalıdır. Riyâ, Allah’a ibadetle birlikte O’nun dışında bir menzili istemektir. Riyâ beden, şekil, söz ve amelle olur.⁴⁴⁸

16. Yemek yediği zaman doyuncaya kadar yememelidir. İbrahim ed-Desûkî’ye göre “Sadık mürîdin azığı açlıktır, ihtiyacı ise huşûdur. Kalbi, incelik yumuşayınca ve rikkat sahibi oluncaya kadar oruç tutar. Kim ki doyar, uyur ve boş konuşursa tarîkate ondan bir şey çıkmaz.”⁴⁴⁹ Kuşeyrî’ye göre açlık sûfîlerin vasıflarından bir vasıf, mücâhedenin erkânından bir rükündür. Sülûk erbabı hikmetin menbaini açlıkta bulur.⁴⁵⁰

17. Çok uyumayıp gece ibadetine devam etmelidir.⁴⁵¹ Gazzâlî’ye göre, gece uykusundan feragat etmek mürîdin kalbini ıslah ve Allah’a yakınlık peyda eder. Kalbi cilalandırır, tasfiye eder ve nurlandırır.⁴⁵²

18. Gıybeti terk etmelidir. Gıybet, kardeşini hoşlanmadığı bir şey ile zikretmektir. O özellik onda olursa gıybet, olmazsa iftira olur. Gıybet şüphesiz haramdır. Allah Teâlâ

---

⁴⁴³ Tirmizî, “Birr ve Sıla”, 27, (Hadis nr: 1941).

⁴⁴⁴ Müslim, “İman”, 39; İbn Mâce, “Zühd”, 16, (Hadis nr: 4173).

⁴⁴⁵ *Minah*, s. 108.

⁴⁴⁶ Mü’min, 40/35.

⁴⁴⁷ *Kenzu’l-ummâl*, III/826, (Hadis nr: 8866).

⁴⁴⁸ *Minah*, s. 109.

⁴⁴⁹ *Minah*, aynı yer.

⁴⁵⁰ Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 280-282.

⁴⁵¹ *Minah*, aynı yer.

⁴⁵² Gazzâlî, *a.g.e.*, III/173.

“**Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin.**”⁴⁵³ buyurur. Hadiste ise “*Müslüman müslümanın kardeşidir. Kanı, malı ve ırzı diğ müslümanlara haramdır.*”⁴⁵⁴ buyurulur.

19. Mürîd, mücadele ve kavgayı terk etmelidir.⁴⁵⁵ Allah Teâlâ ise bu hususta “**Onlar hakkında, bu kısaca anlatılanın dışında, kimseyle tartışma.**”⁴⁵⁶ ve Nebî (a.s.) “*Güzel söz sadakadır.*”⁴⁵⁷ “*Allah (c.c.) katında insanların en kötüsü düşmanlıkta en ileri gidenidir.*”⁴⁵⁸ buyurur. Şüphesiz ki güzel söz, ısrarcılığa, mücadeleye zıddır.⁴⁵⁹

20. Mümkün olduğunca günaha sevkedecek suretlere bakmaktan nefsinin alıkoymalıdır. Zira resimlere bakmak, özellikle de şehvetle bakıldığı zaman, öldürücü bir zehir ve kalbe saplanmış bir ok gibidir. Ancak fasit bir maksat yok ise bunda beis yoktur. Yasaklanan bakış, müslümanların mahremiyetine bakış, hakir gözle müslümana bakış, insanların ayıplarına bakış şeklindedir. Bunların hepsi iflas alametlerindedir.

21. Meclislerde öne çıkmamalıdır. Bu davranış nefsinin görmekten kaynaklanır.

22. Kendisine gelen gaflet ve havâtıra sa’y, gayret ve ciddiyetle göğüs germelidir. Kalbindeki gafleti, zikir ile gidermeye çalışmalıdır. Vuslata ermesine mani‘ sıfatlardan zâhir ve bâtınını temizlemelidir.

23. Tarîkâta giren kişi evli ise şeyhinden izinsiz hanımını boşamamalıdır. Hulle, ibla’ ve zihar gibi yollara başvurması da uygun değildir. Zira evli olanın arzularının kuvveti kırılmıştır. Hayatının hallerini düzeltmeye kaim olur. Bu yol rahbaniyyet yolu değildir. Ayrıca tek bir hanımla yetinip, ikincisiyle evlenmemek tavsiye edilir. Ancak hanımın dini farklı olur, hâli razı olunmayacak bir durumda ve sülûkun sebeplerine dair eşine yardım etmez ise o zaman hanımını gerektiği şekilde boşaması evla ve ahsendir.⁴⁶⁰

24. Tarîkâta girdiğinde bekâr ise şeyhinden izin almadan evlenmemelidir. Müellif, bu hususta Mustafa el-Bekrî’nin görüşleri ile hem fikirdir. Evlilik, tarîkatın lüzumu olan

---

⁴⁵³ Hucurât, 49/12.

⁴⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/491; Müslim, “Birr ve Sıla ve Adab”, 10.

⁴⁵⁵ *Minah*, s. 109.

⁴⁵⁶ Kehf, 18/22.

⁴⁵⁷ Buhârî, “Edeb”, 34; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/316.

⁴⁵⁸ Müslim, “İlim”, 47; Tirmizî, “Tefsiru’l-Kur’an”, 3, (Hadis nr: 2976)

⁴⁵⁹ *Minah*, s. 110.

⁴⁶⁰ *Minah*, s. 111.

gece ve gündüz ibadetlerini yapmaktan mürîdi alıkoyar. Ona taayyun eden kalbî hallerde içtihadan gayretini harcayan en önemli sebeptir.⁴⁶¹ Gazzâlî'ye göre mürîd, marifette güçleninceye kadar evlenmemelidir. Zira evlenme onu girdiği yoldan alıkoyacak bir meşgale teşkil eder. Eşi ile alakalanmaya teşvik eder.⁴⁶²

Ayrıca mürîdin şu edeplere de riâyet etmesi gerekir. Tarîkate girmeden önceki arkadaşları kendisini rahatsız ediyor ise arkadaşlarını değiştirmelidir. İpek veya buna benzer şeylerden mamûl ve modaya uygun elbiseler yerine sade elbiseleri tercih etmelidir. Ne zaman mürîd nefsinde elbise sevgisi bulursa o nefsânî bir iğvadır. Ta ki kendisine göre krallar ile kölelerin elbiseleri eşit oluncaya kadar onu yok etmeye çalışmalıdır. O zaman giydiği elbise o kişiye zarar vermez.”⁴⁶³

Mürîdin riâyet etmesi gereken edeplerin yanında tarîkatten tard edilmesini gerektiren sıfatlar vardır. Bunlardan da kaçınılmalıdır. Bu sıfatlar ise şöyledir:

-Mürîd dervişlerden şikâyet eder veya onlara büyüklük taslarsa şeyh, onu bundan men eder. O da buna son vermez ve bu davranışını tekrar ederse,

-Aklının üstünlüğünü açıkça ızhar eder ve şeyhine rağmen kendi görüşünün güzelliğini ızhar ederse,

-Zikir için hazırlanan mecliste şeyhinin huzurunda oturmayı ve vaazını terk eder, şeyhinin şer‘î veya aklî ilimler dersinden zaruret olmaksızın ayrılır veya huzura gelir de istenilenin dışında işlerle meşgul olursa,

-Şeyhine hürmeti terk eder veya ihvânı rahatsız etmek üzere istihza ile huzursuz ederse tarîkattan kovulması müstehak olur. Zira Allah Teâlâ “**Ey iman edenler! Bir topluluk diğer bir topluluğu alaya almasın.**”⁴⁶⁴ buyurmuştur.⁴⁶⁵

-Şeyhinin emir ve nehyettiği hususlara sarılmazsa,

-Kendi yaptığı işlerle şeyhini bunaltırsa,

---

⁴⁶¹ *Minah*, s. 112.

⁴⁶² Gazzâlî, *a.g.e.*, III/226.

⁴⁶³ *Minah*, s. 113.

⁴⁶⁴ Hucurât, 49/11.

⁴⁶⁵ *Minah*, s. 114.

-Şeyhinin kendi asrı itibariyle kemâline ve şeyhinin kendisinde kemâl sıfatlarının en çok toplandığı kişi olduğuna itikad etmezse,

-Cuma namazını terk eder ve vakit namazları içinde özürsüz olarak cemaate katılmazsa,

-Oyun, eğlence meclislerinde dolaşırsa,

- Allah Teâlâ “**Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin.**”⁴⁶⁶ buyurarak tecessüsten men etmiştir. Mürîd, şeyhini halvette veya evinde iken araştırır ya da araştırmanın neticesini ortaya çıkarırsa,

-Temizliğe aldırış etmez, farzların edası gibi lazım olan ibadetlerde tembellik gösterirse,

-Şeyhinin izni olmaksızın -şeyhi hazır olsun veya olmasın fark etmez- ihvânından bir cemaatle zikre başlarsa. Böylesi bir davranış, hürmetsizliğin işaretidir.

-Çokça güler ve özellikle mescitte veya şeyhin huzurunda bu filili yaparsa,

-Kendi tarîkatından başka tarîkatların daha güzel bir yol olduğunu görür ya da şeyhinin ona tertip ettiği virdin haricinde bir virdle amel eder, lezzetlere dalar, çok yemek yer, insanlara fert veya cemaat olarak karışırsa,

Zikredilen sıfatlarla vasıflanan kişinin kovulmasının sebebi diğer dervişlerin ıslahı içindir. Nitekim bir kimse, birçok kişiyi ifsad eder. Hadiste “*Kişinin dini, arkadaşının dini üzeredir. Sizden biriniz kime arkadaş olacaksa onu iyi seçsin.*”⁴⁶⁷ buyrulur.⁴⁶⁸

Mürîdin nefesine dair edeplere Allah’a yakınlaşmak içindir. Bu yakınlık emredilenlere sarılma yasaklarından da sakınma, nafilelerle amel ve selef-i salihine uymak ile mümkündür.

2. Mürîdin İhvân İle Âdâbı

İhvân, ehun’un cemidir. Kardeşler demektir. Şeyhe, halifelerden birine veya ihvânına biat eden kişi kastedilir. Mürîdin ihvânına dair edepleri çoktur. Başlangıçta mürîdin

---

⁴⁶⁶ Hucurât, 49/12

⁴⁶⁷ Bazı lafız farklılıklarıyla birlikte Bk. Tirmizî, “Zühd”,45 (Hadis nr: 2378); Ebû Dâvud, “Edeb”, 19, (Hadis nr: 4833)

⁴⁶⁸ *Minah*, s. 116.

edeplerin hepsiyle bir defada ahlâklanması gerekmez. Aksine tedric ile olmalıdır. Çünkü mürîd başlangıçta evvela ihvânın hakkından ziyade bizzât Allah'ın hakkı ile meşguldür. Mürîdin Allah'ın hakkıyla insanların hakkını kemâl üzere cem etmeye kudreti yoktur. Seyr u sülûkunu bitirip kâmil insanların mertebesine ulaştığı zaman âdâbın tamamıyla ahlâklanması istenir. Abdestin sahih olması için nasıl ki bütün azaların yıkanması gerekiyorsa ahlâk-ı hamideye ulaşmak için de tüm edeplere riâyet etmek gereklidir. Bu edepler şöyledir.⁴⁶⁹

1. Müslümanların maslahatına çalışmalıdır. Vârid oldu ki; “*Kul kardeşinin yardımında bulunduğu sürece Allah da onun yardımında bulunur.*”⁴⁷⁰ Kuşeyrî'ye göre mürîd hizmette “herkesin bende hakkı var, fakat benim kimsede hakkım yok” şeklinde düşünmelidir.⁴⁷¹

2. İhvâna yaptığı hizmetle minnet ve eziyet vermeyi aklına getirmemelidir. Minnet, pürüzsüz bir kayanın üzerindeki toprağı sağanak yağmurun temizlemesi gibi kişinin amelini ifsad eder. Sadık mürîd, ihvâna hizmetini onunla elde edeceği mertebe ve yükseleceği şeref olarak görür. Hz. Peygamberin “*Kavmin efendisi onlara hizmet edendir.*”⁴⁷² hadisi mürîdi hizmete teşvik etmelidir.

3. İhvân hepsini sevmelidir. Bu sevgi, erkek ve kadın her Müslüman için gereklidir. Allah Teâlâ “**Mü'minler kardeşir.**”⁴⁷³ buyurur. İster itaatkâr ister asi olsun her müslümanı sevmelidir. Zira günahkâr kişinin yalnızca fiilleri kerih görülür.⁴⁷⁴

4. İhvâna karşı merhametli olmalıdır. Merhamet, yumuşak davranma Muhammedî ahlâktandır. Allah Teâlâ, Nebî'nin vasfını anlatırken “**Mü'minlere rauf ve rahimdir.**”⁴⁷⁵ buyurur. Mürîd merhametiyle Allah katında kazanç elde eder.

5. İhvânın mahremiyetini araştırmamalı, küçük günahları hususunda konuşmamalıdır. Nebî'nin şu sözünden dolayı ki, “*Kim kardeşinin kusurlarını araştırırsa Allah da onun*

---

⁴⁶⁹ *Minah*, s. 130.

⁴⁷⁰ Müslim, “Zikir”, 11; Tirmizî, “Hudud”, 3, (Hadis nr:1425); “Birr”, 19, (Hadis nr: 1930).

⁴⁷¹ Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 597.

⁴⁷² Aclûnî, *a.g.e.*, I/530, (Hadis nr: 1515)

⁴⁷³ Hucurât, 49/10.

⁴⁷⁴ *Minah*, s. 131.

⁴⁷⁵ Tevbe, 9/128.

kusurlarını araştırır. Allah kimin kusurlarını araştırırsa çoluk çocuğunun arasında bile olsa onu rezil eder."⁴⁷⁶ Bu hususta şöyle de denilmiştir. "İnsanların kusurlarına muttali olan kimse şeytanın huzurundadır. Kim topluluk içerisinde kardeşinden gördüğü kusurlarını örterse mahremiyetinin keşf kapısını nefesine açar." Kusurları araştırmak, çoğunlukla insanın kendi nefsinin görmesinden ve nefsinin meziyetlerini isbattan neş'et eder. Hadiste "Kim bir müslümanın kusurunu örterse Allah da onun dünya ve ahirette kusurlarını örter."⁴⁷⁷ buyrulur. Kardeşinden zelle veya bir ayıp gören onu örtmelidir ve ihvân arasında onu utandırmamalıdır. Küçük günah denilen zelleyi abdest, tevbe veya istiğfar temizler. Çoğu kere o günahların sahibi bu sebepten dolayı günahlarını temizlemiş olarak gelir de diğeri o hal üzere kalır. Günahı ifşa, şer'an caiz değildir. Şöyle ki, Allah Teâlâ zemm ve azarlama hususunda "**Günah ve düşmanlık üzerine yardımlaşmayın.**"⁴⁷⁸ buyurur.⁴⁷⁹ Gazzâlî de bu minvalde düşünür.⁴⁸⁰

6. İhvâna düşmanlığını ilan eden kimseyle dost olmamalıdır. İhvân, tek bir vücut gibidir. Birini üzen şey, hepsini üzer.

7. Kendi nefsi için sevdiğini ihvân için de sevmelidir. Sevdiği şeyler hususunda kendisini ihvâna tercih eden ebedi iflah olmaz.

8. Din kardeşiyle ilgili işlerde tam bir şefkatle davranmalıdır. Namaz vaktine abdestli girmeleri için aileleri içerisinde dahi olsalar vakit girmeden önce abdeste ve cemaatle namaza teşvik etmelidir. Seher vakti ganimet vaktidir. Gece ve sabah namazına uyandırmayı şefkat ve yumuşaklıkla yapmalıdır. Bununla beraber kendi hâliyle mağrur olmaması için ihvânı uyandırmayı, uykusuzluğuna rağmen ibadetinden daha hayırlı görmemelidir.⁴⁸¹

9. Kendi nefsinin kardeşlerinin en aşağısı olarak görmelidir. Hz. Âişe'ye "Bir adam ne zaman akıllı olur?" diye sorulmuş, o da "Nefsinin başkasından aşağı gördüğü zaman"

---

⁴⁷⁶ Tirmizî, "Birr ve Sıla", 85, (Hadis nr: 2032)

⁴⁷⁷ Müslim, "Zikir", 11; İbn Mâce, "Hudud", 5, (Hadis nr: 2544)

⁴⁷⁸ Maide, 5/2.

⁴⁷⁹ Minah, s. 132.

⁴⁸⁰ Gazzâlî; a.g.e., II/495.

⁴⁸¹ Minah, s. 133.

demıştır. Allah Teâlâ **“Kendinizi temize çıkarmayın. O, sakınanı çok iyi bilir.”**⁴⁸² buyurur. Denilmiştir ki “Kim nefsinı diğer arkadaşlarından daha üstün görürse o iblis gibidir. Çünkü iblis, **“Ben ondan hayırhım”**⁴⁸³ demıştır.”⁴⁸⁴ Kuşeyrî’ye göre mürîd, baş olma ve sıvrılme sevdasında olmamalıdır. O sūfîlere mürîd ve talebe olmalıdır. Çünkü mürîd beşerî varlığı sönmeden ve nefsânî afetleri zail olmadan evvel murâd haline gelirse önüne bir hicab çıkabilir.⁴⁸⁵

10. Riyâset ve imamlık yapma konusunda hevesli olmamalıdır. Zikri başlatmada da öne çıkmayı istememelidir. Ancak şeyh, bunu istemiş, onu mürîdlerin hâllerine ve tavırlarına bakması için nakîb tayin etmiş ise bu durum müstesnadır.⁴⁸⁶

11. Allah Teâlâ **“Öfkelerini yenerler, insanların kusurlarını affederler. Allah iyilik yapanları sever.”**⁴⁸⁷ buyurur. Sadık mürîd, ihvândan herhangi bir iş sebebiyle eziyet hâsıl olduğunda evvela eziyetlerine tahammül etmeli, sonra da karşılık vermemeli ve aldırmamalıdır.

12. Mürîde, ‘ihvân seni sevmiyor’ dahi denilse diğerlerinin yanında dedikodu sözü ve onu tasdik edecek bir sözü dinlememelidir. İhvânı hakkında nakledilen sözü doğrulamamalı ve onlara iltifat da etmemelidir. Ya onları reddedemeli ya da engellemeli veya düşmanlığı men ederek şöyle demeli. “Kardeşlerim! Ben sizi yakîn ile sevenlerdenim. Sizin sözünüz ise zandan ibarettir. Yakîni zan ile değışmem.” Allah Teâlâ. **“Ey İman Edenler! Size bir fasık haber getirdiğı zaman onu araştırın.”**⁴⁸⁸ buyurur.

13. Muamelede güzellik ve yücelikle ihvânı öncelemelidir. Nitekim bu da âriflerin şanı ve selef-i salihinin şiarıdır. Allah Teâlâ, **“Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerinden önde tutarlar.”**⁴⁸⁹ buyurur.⁴⁹⁰

---

⁴⁸² Necm, 53/32.

⁴⁸³ A`râf, 7/12.

⁴⁸⁴ Minah, s. 134.

⁴⁸⁵ Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 605.

⁴⁸⁶ Minah, aynı yer.

⁴⁸⁷ Âli İmrân, 3/134.

⁴⁸⁸ Hucurât, 49/6.

⁴⁸⁹ Haşr, 59/9.

⁴⁹⁰ Minah, s. 135.

14. Gerek zikir ve gerekse ilim meclislerinde ihvânı uykusuyla rahatsız etmemeli ve tembelliğini izhar etmemelidir. Şâyet bu gibi konularda gevşeklik gösterirse, edep yönünden onlara kötü davranmış olur ve kendisini örnek alanların günahlarından da payını alır. Vârid olmuştur ki “*Mü’minler bazısı bazısına kenetlenen bir beden gibidir.*”⁴⁹¹

15. Zikir meclisi henüz tamamlanmadan oradan çıkan ilk kişi olmamalıdır. O zaman, kötü bir yol çizmiş olur. Hadiste “*Kim kötü bir yol çizerse kıyamet gününe kadar ona tabi olan herkesin günahı diğerine de yüklenir.*”⁴⁹² buyrulur. Zikir meclislerinden çıkmak zikredenlerin kalbini zayıflatır. Çıkış, zikrin lezzet ve şiddetinden ise bu, sâlikin kalbinin zayıflığı ile ilgilidir.

16. Zikir meclislerine ve ibadet yerlerine gelmeye dair ihvânın sayısını arttırmaya gayret etmeli ve Allah’a muhabbet için ihvânı teşvik etmelidir.⁴⁹³

17. İhvânı irşad etmeli, şer’î ve örfî âdâbı samimiyetle öğretmelidir. Resûlullah (a.s.) şöyle buyurmuştur: “*Din samimiyettir.*” Kime Ya Resûlallah! denildi. “*Allah’a ve Resûlüne ve müslümanların yöneticilerine ve bütün Müslümanlara*”⁴⁹⁴

18. Dünyevî ve uhrevî zor işleri yapmak konusunda ihvân içerisinde öncü olmalıdır. Abdurrahman Başterzi’ye göre birincisi için misal ibadette gece uykusuzluğudur. Dinî amelleri de buna kıyas etmelidir. Mürîdin selim bir kalb ile ihvânın arasında uyanık durması, onlara teheccüde kalkmayı emretmekten daha tesirlidir. Kendisi uyuduğu halde ihvâna gece namazını kılmayı, mal toplamakla meşgul iken ihvâna dünyaya karşı zâhid olmalarını, kendisi oruçlu olmadığı halde ihvâna orucu emretmemelidir.

19. İhvânı zikirden veya ibadetlerden alıkoyan gaflet sebeplerini gözetlemelidir.

20. İhvâna taşkınlık ve zulüm edenlere karşı, onların da zulüm ile karşılık vermelerinin yanlış olduğunu bilmelidir. Hadiste şöyle buyurulmuştur. “*Sana güvenerek emanet veren kimseye emaneti iade et. Sana ihanet edene ihanet etme*”⁴⁹⁵

---

⁴⁹¹ Buhârî, “Salât” 89; Müslim, “Birr”, 65; Tirmizî, “Birr”, 18, (Hadis nr. 1926).

⁴⁹² Müslim, “Fezâilu’s-sahabe”, 23; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/359.

⁴⁹³ *Minah*, s. 136.

⁴⁹⁴ Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî, *Sünen*, İstanbul: Çağrı Yay., 1981, II/402, (Hadis nr: 2754); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/297 ve IV/102.

21. İhvândan kimsesi olmayan hastaların hizmetinden özellikle geceleri gafil olmamalıdır.⁴⁹⁶ Gazzâlî'ye göre kardeşliğin hakkı yardıma muhtaç olduğunda istemesine mahal bırakmadan ihtiyacına koşmaktır.⁴⁹⁷

22. İhvâna hizmette ihlâslı olmalı, karşılık veya teşekkür beklememelidir. Zira amel, nefsânî işlerden bir şeye karşık olursa semaya ulaşmaz ve Allah Teâlâ onu kabul etmez.

23. İhvâna ve şeyhe sıkıntı vermemelidir. *Tuhfe*'de şöyle zikredilir. “Şeyh, mürîdi bir ihtiyaç için hâkimlerden bir şahsa veya onlara inanmayan herhangi bir kimseye gönderirse bunu ihvâna söylememeli ve şeyhine sebbetmemelidir. (Şeyhin gönderdiği kimse şâyet şeyh hakkında hoş olmayan sözler sarf eder veya talep edilen ihtiyacı gidermezse) siyaseten bu olumsuzluğu ihvâna ve şeyhe yansıtmamalıdır. Şeyhe o sözlerin yerine uygun sözler söylemelidir. O boş sözlerle şeyhi ve ihvânı üzmemelidir. Mürîd, eğer olayı olduğu gibi söylerse şeyhin ona şefaati edeceği bir şahıs olabilme ihtimali varken günahının çirkinliğinden dolayı şefaati hak etmez. Mürîd, sonra şeyh hakkında ileri geri konuşan kişiye rastlarsa, hiçbir şey olmamış gibi kendisine şeyhinin selâmını iletmeli, onun bu fiilinden yüz çevirmeli ve ona sitem etmemelidir. Bu şekilde davranılmasının sebebi, şeyh hakkında kalbe ülfet kazandırmak, düşmanlıkları ortadan kaldırmaktır.”

24. Şuan ve geçmişte olanlar veya gelecekte eziyetlerin kendisine isabet edeceği düşüncesiyle kalbi hüznü ark etmemelidir⁴⁹⁸. Kuşeyrî dünya işleri ile alakalı hüznün kötü ve çirkin olduğunu kaydeder.⁴⁹⁹

25. İhvânından hiçbir kimseyi zemmetmemelidir. Çünkü bu, buğza sebebiyet verir ve düşmanlığa düşürür. Bilakis mürîdin ihvânından herhangi bir kimse sorulduğu zaman onu övmesi ve ahlâkının güzelliklerinden, edebinin kemâlinden bildiği kadarıyla onu medhetmesi gerekir. Zem ve çirkinliğini ifade etmeden bildiği her şeyi örtmelidir. Sarih, kapalı, ima ve işaretle de olsa zemden sakınmalıdır. Sarih olması açıktır. İşaretli olması ise sanki gibidir. İhvândan sorana şöyle demesi gibi “Zâhiren iyi olduğunu biliyoruz.”

---

⁴⁹⁵ Ebû Dâvud, “İcare”, 81, (Hadis nr: 3534).

⁴⁹⁶ *Minah*, s. 137.

⁴⁹⁷ Gazzâlî, *a.g.e.*, II/436.

⁴⁹⁸ *Minah*, s. 138.

⁴⁹⁹ Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 278.

Bu sözde bâtınının çirkinliğine ima vardır. Onu açıklamak ve ortaya çıkarmak uygun olmaz veya bu misali haber verir. Sadık mürîd, bu gibi söze dikkatli olmalı ve mümkün olduğunca öyle sözlerden sakınmalıdır.⁵⁰⁰

26. İhvândan çirkin bir haslet gördüğü zaman, kardeşinden o haslet yok oluncaya kadar ona her şekilde destek olmalıdır.

27. Gizli ve açık ihvâna duâ etmelidir. Duânın icabetinin uzaması, kişinin ümidini artırır. Resûlullah “*Mü’minin kardeşine gıyabında ettiği duâ müstecaptır.*”⁵⁰¹ buyurmuştur.

28. Misafir olarak gelen ihvâna zorlanmadan, kolayına gelenle ikram etmelidir. Şa’rânî “Mevcut olanda cimrilik yapmamak, olmayanla da zorlanmamak hususunda bizden sözler alınmıştır.” der.⁵⁰² Gazzâlî “Rub‘u’l-âdât” bahsinde bu hususa değinir ve Başterzi ile hemfikirdir.⁵⁰³

29. Buldukları mekânı kirden arındırarak çevrelerini temizlemelidir. Bu temizlik ihvândan kimsenin kendisini göremeyeceği seher veya uyku vakitlerinde olmalıdır. Gördüğü pislikleri de konuşmamalıdır.

30. İhvânın zaruri ihtiyaçlarını nafileyeye öncelemelidir. Çünkü yaygın bir hayır, fâiline tahsis edilmiş bir hayırdan daha faziletlidir. Bu da yabancılık çekenin rahat hareket etmesini sağlar ve korktuğundan emin kılar.⁵⁰⁴

31. İhvânı gaflet uykusundan uyandırmalıdır. Onlara beyhude oturmamayı, lezzet ve şehvâta dalmamayı, Allah’ı zikretme, nafile vs. ibadetleri, vakitlerini boş, değersiz ve şüphelerle geçirmemeyi teşvik etmelidir.

32. İhvânı Allah’ı anmaya teşvik etme ve harekete geçirme, sabah-akşam zikri alışkanlık haline getirmeye isteklendirmelidir.

---

⁵⁰⁰ *Minah*, aynı yer.

⁵⁰¹ Müslim, “Zikir”23; İbn Mâcece, “Menâsik”, 5, (Hadis nr: 2895); Muhammed b. İsmail Buhârî, *Edebü’l-müfred*, (te’lif: Fazlu’l-lah el-Ceylânî), Mektebetü’l-İslamiyye, 1969, I/219, (Hadis nr: 625).

⁵⁰² *Minah*, s. 139.

⁵⁰³ Gazzâlî, *a.g.e.*, II/30.

⁵⁰⁴ *Minah*, aynı yer.

33. Şeyhin huzurunda, vazife ve iş mukabilinde dünyalık istemek veya üstadının izni olmaksızın evlenmek gibi edebe aykırı bir işe girişmek suretiyle ihvâna kötü örnek olmamalıdır.

34. İmkân nisbetinde ihvânın iyiliği için çabalamalı ve onlara fayda verip muzır şeyleri defetmelidir. Bu onların çoğunlukla ihtiyaç duyacağı aletleri onlar için elde etmekle mümkün olur.⁵⁰⁵

3. Mürîdin Şeyhi ile Âdâbı

Mürîdin şeyhe mutlaka ihtiyacı olduğunu düşünen Başterzi, onu peygamber varisi olarak görür, manevî terakkîde bir araç olduğunu kaydeder. Aynı zamanda ona mutlak itaat ve teslimeyetin gerekli olduğu görüşündedir. Mürîdin şeyhine dair âdâbı şöyledir:

1. Mürîd, mürşidinin önünden yürümemelidir. Ancak geceleyin şeyhe arız olacak herhangi bir şeyi gidermek veya temizlemek için mürîd şeyhin önünden yürüyebilir. Çünkü gece yürüyüşü, tehlikeli olabilir. Ancak böyle bir şey yok ise şeyhin ona muttali olduğuna inanıp, zâhiren ve bâtinen onun izini takip ederek, yürüyüşte başka şeylere iltifat etmeden ve gördüklerine takılmadan arkasından yürümelidir.

2. Mürîd, sadece kendisi ve şeyhinin bulunduğu bir sofrada yemek yememelidir. Bilakis, şeyhinin yemeğini bitirmesini bekleyip ondan arta kalanı yemelidir. Çünkü karşılıklı yerse ondan bazı şeyleri görebilir.

3.Şeyhin huzurunda uyumamalı, bir şeye yaslanmamalı ve esnememelidir. Böyle bir davranış, şeyhe hürmetsizliğin kaynağıdır. Bu konuda şöyle denilmiştir. “Edebi ve usûlü terk edenler hariç mürîdler vusûlden mahrum edilmemiştir. Böylece yol, mürîdlere uzar da çoğu zaman onlardan biri bu yolda ölür de onlara herhangi bir şey hâsıl olmaz.”

4. Şeyhin sabah- akşam mürîdler için tertiplemediği zikir meclislerine devam etmelidir. Her şeyhin imdâdı, kendi virdinde olur. Şeyhin virdini terk eden, yardımdan mahrum kalır. Mürîd, zikir meclisinden geri kalmasında bir mani⁶ olursa bunu şeyhine söylemelidir.

---

⁵⁰⁵ *Minah*, s. 140.

5. Mürîd, şeyhi ümmî olsa dahi va'zından ve tezkirinden ayrı kalmamalıdır. Çoğu zaman mürîde derste ilim ve amelden varlığını imar eden bir husus açılır.
5. Şeyhin huzurunda edepli, uyanık, heyecanlı, telaşlı, sekinet ve vakarlı olarak kölenin efendisinin huzurunda oturması gibi oturmalıdır. Mustafa el-Bekrî şöyle der: “Ona uzun süre bakma, namaz kılanın cemaatin önünde oturması gibi huzurunda otur.”⁵⁰⁶
6. Şeyhinin huzurunda yüksek sesle konuşmamalı, mürîdin sesi yüksek dahi olsa sesini alçaltmalıdır. Şöyle ki şeyhin sesi mürîdinkinden yüksek olmalıdır. Bunun delili Allah Teâlâ'nın şu sözüdür: “**Ey inananlar! Seslerinizi, Peygamberin sesini bastırarak şekilde yükseltmeyin.**”⁵⁰⁷ Nitekim mürebbi mürşidler, nebîler ve mürselinin varisleridir.⁵⁰⁸ Kuşeyrî de bu minvalde düşünür.⁵⁰⁹
7. Şeyh ile konuşurken başı eğmeli, cevap vermek icap ederse uzun süre yüzüne bakarak konuşmamalıdır. Yani mürîdin keskin bakışlarla şeyhine nazar etmemesi gerekir. Aksine bakışını kısa tutmalıdır.
8. Rüya, havâtır, güzel haller veya zıddına dair hiçbir şeyi şeyhinden gizlememelidir. Mustafa el-Bekrî “Ondan hiçbir şeyini gizleme.” der. Çünkü şeyh doktor gibidir. Doktorun da hastasına muttali olması gerekir.⁵¹⁰
9. Şeyhin huzuruna zâhiren ve bâtinen abdestli bir şekilde, selâm vererek ve teslim olarak girmek gerekir.
10. Mürîd, şeyhini göreceği bir yere oturmalıdır. Şeyhin mürîdden ihtiyacına dair bir şey istemesi durumunda hemen hizmetine koşmalıdır. Bununla birlikte mürîd sakin, daha önce geçtiği üzere başını eğerek huzurla, şeyhinin yüzüne devamlı bakmaksızın aksine hırsız bakışı gibi bir bakışla oturmalıdır. *Tuhfe*'de “Mürîd, şeyhin kendisini çağırdığı zaman işiteceği şekilde onu görmeyeceği bir mekâna oturmalıdır.” der.

---

⁵⁰⁶ *Minah*, s. 118.

⁵⁰⁷ Hucurat, 49/2.

⁵⁰⁸ *Minah*, s. 119.

⁵⁰⁹ Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 600.

⁵¹⁰ *Minah*, s. 119.

11. Her hangi bir maksatla şeyhinin kapısına gelen mürîd, şeyh ister halvette, evde veya menziline olsun kapısını çalmamalıdır. Kapının arkasında, bir perde veya engelin arkasında durmalı, Allah Teâlâ'yı cehrî olarak zikretmelidir. Şeyh onu iştir ve girmesine izin verirse mürîd de girer. Bu durum mürîdin, şeyhin bulunduğu hâli taşımaya güç yetiremeyecek şekilde görmesi korkusundan kaynaklanır. Rivâyet edilir ki; “Bir mürîd şeyhinin huzuruna izinsiz girer ve şeyhini göremez. Onu aramaya başlar. Mürîde şeyhin orada olduğu söylenir. O mekâna tekrar girer ve onu yine orada bulamaz. İkinci defa döner. Üçüncüsünde otururken bulur. Şeyh ağzını açar açmaz mürîde “Böyle yapma. Eğer ilk girdiğinde bana yaklaşıp idin seni yakacak bir halde idim.” der. İzin istemek, bilinen bir sünnettir. Bu edep, sadece hocaya değil umuma mahsustur.⁵¹¹

12. Şeyhin izni olmaksızın yolculuğa çıkmamalıdır. Şeyhin görüşü zâhire muhalif olsa bile mürîdin şeyhin istediğini yapması ve işlerini ona teslim etmesi gerekir. Mürîd, ona itiraz etmez. İtiraz, hastalıklara düşürür.⁵¹² Kuşeyrî'ye göre vakitsiz sefere çıkmak mürîd için öldürücü bir zehirdir.⁵¹³

13. Mürîd, şeyhin huzurunda iken esnememeli ve bağdaş kurarak oturmamalıdır. Ancak şeyh, bağdaş kurarak oturmayı emrederse bu durum hariçtir. O zaman bu şekil caiz olur.

14. Mürîd, gâsil elindeki meyyit gibi şeyhine tam bir teslimiyet göstermelidir. Şeyhinin ibadât veya âdât işlerinden mürîd için istediği durum hariç nefsinin tercih etmemelidir. Bu, en önemli edeptir.

15. Şeyhin yastığı, seccadesi, ridası gibi ona mahsus ve onun kullandığı herhangi bir şeyini kullanmamalı, seccadesine basmamalı ve oturmamalıdır. Çünkü her şeyin bir hakîkati ve onun atfettiği bir hali vardır.⁵¹⁴ Yastığını kullanmak ve seccadesine basmak şeyhe hürmetsizliği akla getirir. Yine mürîd, şeyhi için addedilen bir mekânda bulunmamalıdır. Şeyh kendine ait özel mekândan ayrılırsa zikir yeri dahi olsa hiç kimse oraya oturmamalıdır. Şeyhin yeri boş kalacak şekilde bırakılmalı. Zira hocanın hakîkati

---

⁵¹¹ *Minah*, s. 120.

⁵¹² *Minah*, s. 121.

⁵¹³ Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 597.

⁵¹⁴ *Minah*, aynı yer.

orada hazır olduğu düşünülür. Ancak halifenin halkada olması durumunda halife, isterse oturabilir veya edeben terk de edebilir. Bunda bir beis yoktur.

16. Hoca, elbiselerinden birini mürîde verir ve onu giy derse hemen onu giymelidir. Mürîdin bu şeye de hürmet duyması gerekir. Mürîd, kendisine hediye edilen şeye edepsizlik olmasın diye nefsinde şeyhinin ahlâkı, zâhirî ve bâtinî halleri üzere olmaya çalışır. Çünkü hediyeliğin idrak edilen bir hakîkati vardır. Allah Teâlâ'nın şu sözü buna delildir: **“O’nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur.”**⁵¹⁵

17. Şeyhin tesbihi ile zikretmemelidir. Zira şeyhe mahsus eşyayı kullanmanın cevazı yoktur.⁵¹⁶

18. Mürîd şeyhine hizmetten bıkmamalıdır. Mürîdin bir saat şeyhinin hizmetinde bulunması bir sene riyâzetten daha faziletlidir. Hizmet etmekle sohbetin kemâli meyve verir. Şeyhin evi, ehline, dervişlere ve ihvâna hizmette bulunmak, sefer veya hazarda olmak arasında fark yoktur. Rivâyete göre “Şeyh, mürîdi hayvanlara bakmak üzere ahırda görevlendirir. Zaman geçer ve şeyhin vefatı yaklaşır. Yolun ileri gelenleri şeyhin yanında toplanırlar ve halifenin kim olacağı konusunda birbirleriyle yarışırırlar. Şeyh ise “Falanı bana getirin.” der. Ahırda görevlendirilen o mürîdi getirirler. Şeyh ona postunu serer ve ihvâna sohbet etmesini ister. O da hâzırûnu hayran bırakan bir konuşma yapar ve şeyhin vefatından sonra yerine postnişîn olur.”

19. Şeyhin meclisinde çok oturmamalıdır. Bu davranış, kalpte şeyhe hürmeti azaltır.

20. Şeyhine yüzüne karşı sırtını asla çevirmemeli ve her halinde şeyhini müşâhid olarak görmelidir. Aksi takdirde bir kurtuluş ve hidâyet elde edemez. Bu davranış, gizli ve açıkta edebin azlığını bildirir. Ancak zaruri bir durum olması halinde bu durum mübah olur. Allah Teâlâ'nın şu sözü delildir: **“Bilmiyorlarmış gibi, Allah'ın Kitabı'nı arkalarına attılar.”**⁵¹⁷

---

⁵¹⁵ İsra, 17/44.

⁵¹⁶ *Minah*, s. 122.

⁵¹⁷ Bakara, 2/101.

21. Şeyh o mekânda olmasa dahi adet olduğu üzere efendisinin huzurunda olduğunu tahayyul ederek, oturduğu yere ta'zim, sekinet ve vakarla oturmalıdır. İbadet yeri ile salihlerin meclislerinin diğer mekânlara üstünlüğü vardır.⁵¹⁸

22. Şeyhin verdiği elbiseyi kimseye vermemelidir. Çünkü o elbisede çoğu zaman kendisi için dareyn saadetini bahşeden ve Allah'ın huzuruna yaklaştıran sırlardan bir sır dürülür. Şârânî *Medâricu's-sâlikîn* adlı eserinde şöyle der: “Bazı şeyhler mürîdine rida verir. Mürîd de onu ayaklarının altına sermiştir ve şeyhi ona şöyle der: “Evladım! Fakirlerin eserini edeble muhafaza et ve ona saygı göster. Allah, ridayı ayaklar için kılmadı. Omuzlar için kıldı.” Aynı zamanda şeyhin elbisesini de giymemelidir. Bu, mürîd için günah sayılmıştır.

23. Şeyhin ailesine, oğullarına, arkadaşlarına ve etbana sağlığında olduğu gibi vefatından sonra da saygı göstermelidir. Onlara ta'zim, ikram ve hürmet şeyhe ta'zimdir. Terki ise sû-i edeptir.

24. Şeyhine olan muhabbeti hiçbir zaman kaybetmemelidir. Şeyhi sevmek, başkasını sevmekten daha önemlidir. Çünkü şeyh, hidâyete ve irşada davet edendir. Nitekim Nebî'nin sevgisi her mümine vaciptir. Hz. Peygamber “*Sizden birinize ailesinden, çocuklarından ve bütün insanlarda daha sevimli olmadığım müddetçe tam iman etmiş olmaz.*” der⁵¹⁹ Allah Teâlâ, Medine halkından olan müminleri medhetmek hususunda şöyle buyurur: “**Kendilerine hicret edip gelenleri severler.**”⁵²⁰ Hz.Peygamber'e sevginin olmaması nifaktır. Böyle kimsenin kötü son ile karşılaşmasından korkulur. *İhyâ*⁵²¹, ve *er-Risâle*'de⁵²² bu hususla ilgili bir bölüm akdedilmiştir. Müellif, İbnü'l-Arabî'nin *Futühâtü'-Mekkiyye*'sini de referans gösterir. Hocanın sevgisi mürîdlerin yakîne ermesinin vesilesidir. Mürîdler o sevgide farklılaşır.⁵²³

25. Şeyhin huzuruna imkân oldukça sevinçle girmelidir.

---

⁵¹⁸ *Minah*, s. 123.

⁵¹⁹ Buhârî, “İman”, 8; Müslim, “İman” 69-70.

⁵²⁰ Haşr, 59/9.

⁵²¹ *Minah*, s. 124; Gazzâlî, *a.g.e.*, IV/534-618.

⁵²² *Minah*, aynı yer; Kuşeyrî, *a.g.e.*, ss.495-507, 511.

⁵²³ *Minah*, s. 124.

26. Şeyhin yazdığı eserleri okumalıdır. Okuduğu ilim dalında şeyhinin eserlerinden daha geniş bir mevzuuya ulaşmak ister veya şeyhin te'lifatında o mevzuun olmaması gibi durumlar haricinde şeyhinin eserlerini incelemesi gerekir. İlmi her hangi bir kimseden talep etmemelidir. Şeyhi o ilmi bilmez ve ona "İstediğinden oku." derse o da tarikat ehlini seçer.

27. Şeyhine "niçin" dememelidir. Mes'eleyi zikrettikten sonra sükût etmeli ve soruyu tekrarlamamalıdır. Ona cevap verirse ne ala. Cevap vermezse elini öperek oradan ayrılır ve kalbiyle cevaptan yüz çevirir. Bunun için şöyle denilmiştir. "Şeyhine niçin, neden diyen kimse ebedi iflah olmaz." Bu tarikat ehline göre müsellemler bir hükümdür

28. İnsanları şeyhin çevresine toplamaya teşvik ederek cemaati düzene koymaya çalışmalıdır.⁵²⁴ Hadiste "*İnsanların senin sebebinle hidâyete ermesi, güneşin üzerine doğduğu her şeyden daha hayırlıdır.*"⁵²⁵ buyrulur.

29. Mürîd, kendisini azarlasa bile şeyhini sevmelidir. Onun sevgisinden ve muhabbetinden bıkmamalıdır. Vuslatından da ümitsiz olmamalıdır. Ancak şeyhin onu engellemesi, alay etmesi veya onu terk etmesi müstesnadır. Çünkü sadık mürîd davranışlarında bu şekilde onu sıkımsa ve her halde şeyhine yönelmeye meyleder. Şeyhin her azarlamasında veya terk etmesinde ona karşı sevgisi, dostluğu, iştıyakı, imdâda ve vuslata ümidi artar. Çünkü hocalar, te'dib ve Allah'ın rızasına takrib için böyle yaparlar. Onların herhangi bir şeyde nefsanî maksatları yoktur. Çoğu zaman onlar bu şekilde mürîdlerin sıdkını ve ihlâsını imtihan ederler.

30. Şeyhini zamanının en kâmil ve şehrinin en iyisi olduğuna itikad etmelidir.⁵²⁶

31. Şeyhin genel ve özel sırrını ifşa etmemelidir. Kalam kalpte kaldığı sürece sırdır.

32. Şeyhin kalbini kıracak bir davranışta bulunmamalıdır. Böyle bir davranış zulüm sayılır. Zulmedenin ise hiçbir ameli semaya yükselmez. Nasıl ki babanın kalbini kıracak bir şeyi yapmak caiz değilse şeyhine de bunu yapmak caiz değildir. Şeyhine muhalefet eden şâri'e muhalefet etmiş olur ve Allah'ın gazabına düşer.

---

⁵²⁴ *Minah*, s. 125.

⁵²⁵ *Kenzul-ummal*, X/156, (Hadis nr: 28802).

⁵²⁶ *Minah*, s. 126.

33. Şeyhin izni olmaksızın ölü veya diri hiçbir şeyhi ziyaret etmemelidir. Ziyaret etmesi halinde de “es-selâmu aleyküm” sözü haricinde başka birşey söylememelidir. Çünkü mürid zayıftır. Şeyhini, ihvânını, tarîkını medhetmesi de zayıflığın şanındandır.

34. Kendisine isabet eden her hayrı şeyhinin bereketiyle Allah’tan bilmelidir. Bu nedenle her müridin nuru, şeyhinin nurundandır. Noksanlıklar ise müridin nefsinin sıfatlarındandır.⁵²⁷

35. Mürid, her işini şeyhine teslim ederek, dinî ve dünyevî her hareketinde kendi görüşüne muhalif dahi olsa şeyhiyle istişare ederek onun nazarı üzere olmalıdır. Bazen şeyhten husûlu münasip olmayan bir şey hâsıl olur. Mürid, şeyhe itiraz etmez. Çünkü itiraz hastalıklara düşürür. Nitekim Musa ve Hızır kıssasında Hz. Musa’nın (a.s.) Hızır (a.s.) ile sohbeti sırasında, edep şartlarını yerine getirerek, kendisiyle arkadaşlık yapmak için bazı şartlar ortaya koyar. Hızır ona arkadaşlığın devam etmesi için bazı şartlar öne sürer ki bu da ona karşılıklı bulunmamaktır. Musa bu şartları iki defa bozunca “**İşte bu, seninle benim ayrılmamızı gerektiriyor.**”⁵²⁸ der.

36. Şeyhin ibadetlerini ve sosyal hayatını araştırması müride caiz değildir. Şeyhinin ne zaman, ne kadar uyuduğu, ne zaman kalktığını, riyâzetini ve ne yediğini de araştırmamalıdır. Çoğu zaman bu hallere muttali olmak, kâmil insanların hallerini bilmediği için şeyhinin makamını noksanlaştırır. Daha önce geçtiği üzere helak eder.

37. Şeyhin boşadığı veya vefatından sonra dul kalan hanımıyla evlenmemelidir. Bunun iki sebebi vardır. Birincisi Resûlullah’a uymak içindir. İkincisi, dünyada iken bir adamın hanımı ahirette de onun hanımıdır. Şeyhin vefatından sonra hanımı ile evlendiğinde diğer hanımıyla bu meselede ihtilaf olur. Kadın birincisine mi ikincisine midir? veya kadın o ikisinden (şeyh ve mürid) kimi isterse midir? Bu ise su-i edeptir. Şeyhinin hanımını alıp da iflah ve helaktan salim olan pek azdır.⁵²⁹

---

⁵²⁷ *Minah*, s. 127.

⁵²⁸ *Kehf*, 18/78.

⁵²⁹ *Minah*, s. 128.

38. Şeyhin müridler için sabah-akşam tertip ettiği zikre toplanmakta geri kalmamalıdır. Bu şeyhe karşı edepsizliktir. Çoğu zaman müride tek başına yetmiş sene zikredip de fetholunmayan şey zikir halkalarında fetholunur.⁵³⁰

Sonuç olarak Mustafa Başterzi ve diğer mutasavvıfların ifade ettiği şeyh-mürîd-ihvân ilişkisinde gerekli olan saygı, sevgi, sıdk, ihlâs ve teslimiyet gibi hususlar, Kur'an ve sünnete muğayir değildir. Bu gibi hasletler müridin seyrinde daha yüksek mertebelere gelmesi için gereklidir. Cenab-ı Hakk'a yakınlığı ve ilahi nefhaları solumak isteyen; dünya ve ahirette sebatı maksat edinen zikri geçen âdâba riâyet etmelidir.

c. Nakîb

Sözlükte “yardımcı, vekil” anlamına gelir. Tasavvuf ıstılahında ise “nefislerin gizliliklerini ortaya çıkaran kimsedir.” Üç yüz kadar oldukları söylenir. Sırlar kendilerine açıldığında, içlerine muttali olur, böylelikle eşyanın iç yüzünü görürler. Çünkü onlar, el-Bâtın isminin mazharı olmuşlardır.”⁵³¹ Çoğulu nükebâdır. Başterzi de el-Bâtın isminin mazhariyeti konusunda terim anlamıyla hem fikirdir. Nükebânın sayısı konusunda farklılıklar vardır. Ona göre nükebâ, insanların en şereflieleridirler ve kalplerin sırlarını açığa çıkarırlar. Sayıları her zaman on ikidir, ne bir artar ne bir eksilir. Aynen gökteki burçların adedi kadardır. Her bir nakîb burçlarla ilgili ilimlere vakıf, nazil olmuş şerîat ilimlerine sahiptirler. Nefsin sırlarını ve afetlerini açığa çıkarır, tuzaklarını ve hilelerini bilir. Kabre konan kimsenin saîd mi veya şakî mi olduğunu anlar. Eserde nükebadan dört kişi hakkında bilgi vardır. Onlar Allah Teâlâ'ya taat noktasında üstadın yardımcılarıdır.⁵³²

1. Nakîbü'n-niâl

Dört nükebânın ilki yani en alçak menzildeki nakîbü'n-niâldir. Niâl, na'l (ayakkabı, nalın) kelimesinin çoğuludur. Nakîbü'n-niâl'in âdâbı çoktur. Musannif, mühim olanlarını ifade ederek kısaltmıştır. Bunlar;

---

⁵³⁰ *Minah*, s. 129.

⁵³¹ *Kâşânî, a.g.e.*, s. 559.

⁵³² *Minah*, s. 191.

1. Rızayı ilahî için hiçbir karşılık beklemez, ihvândan gelen her şeye boyun eğler. Kardeşlerine güler yüzle muamelede bulunur. *Tuhfe*'de “Bir fakir, nakîbü'n-niâl'e geldiğinde ona güler yüzlü davransın. Neşeli, ferah ve rahat bir şekilde karşılansın.” şeklinde geçmektedir.⁵³³
2. Sevab ve ecir elde etmek için gönüllü olarak fukaranın ayakkabılarını koruma görevini üstlenir. Fukaraya hizmetinde bıçağa benzer bir şey olarak ayakkabıya bulaşan çamur ve benzeri şeyleri temizlemelidir.
3. Nakîbü'n-niâlin hâzık olması yani amelde maharetli ve sanatında usta olması gerekir. Sanatın inceliklerini ve detaylarını iyi bilir. Zeki, anlayışı yüksektir. Buna fitnat denir.
4. Doğru sözlüdür. Hakikat erbabına göre ise ahvalinde hiçbir kusur, itikadında şüphe, amellerinde ise ayıp yoktur. Hâzık ve fitnat ile vasıf olmasının semeresi ayakkabıları ayırt etmesi ve erbabını tanımasıdır.
5. Fukara yürüdüğünde onlardan düşmesi muhtemel şeyleri korumak için arkalarında bulunması gerekir. Onların ne önlerine geçer, ne de onlarla aynı hizada bulunur, sadece arkalarında yürür.⁵³⁴
6. Fukaradan kalanları yer.
7. Fukaranın ayakkabılarını, yaya ve binek üzerinde iken boynunda ya da bineğinin üzerinde taşır. Bu koruma görevini iyi bir şekilde yerine getirmek ve sevabı hakkıyla kazanmak içindir. *Tuhfe*'de “Ziyaret veya birisiyle bir araya gelme zamanları gibi zaviyeleri dışında olduklarında ayakkabıları korumak için heybesi olması gerekir” demiştir.⁵³⁵

2. Nakîbü's-sâkî

Vazifesi fukaraya su vermektir. Bu nakîbin de uyması gereken âdâb çoktur.

1. Su kabını temiz tutmalı ve sıhî hale getirmelidir. *Tuhfe*'de “kavmin içmesi için kabı temizlemesi ve temiz kokmasını sağlaması sâkî'nin âdâbındandır” denir. Efendimiz

---

⁵³³ *Minah*, s. 193.

⁵³⁴ *Minah*, s. 195.

⁵³⁵ *Minah*, s. 196.

(a.s.) “Allah temizdir ve temiz olmayı sever, bahçenizi/evinizi temiz tutun.”⁵³⁶ buyurmuştur. Hadisten Allah Teâlâ'nın bu durumun zıddını sevmediği, buğz ettiği anlaşılmaktadır.

2. Su içen kardeşlerini veya başkalarını irşad etmek için su içme âdâbını bilmelidir. Sâkî su kabını sağ eliyle tutar, suyu içecek olan da sağ eliyle tutar. Suyu içecek olan kişi kabı soluyla tutmak isterse onu uyarır ve sağıyla tutmasını emreder. Oturarak ve üç yudumda her yudum sonrasında kabın haricine nefes verip her yudum başında besmele çekerek içmelidir. Her yudum sonunda hamd etmelidir. Bu hususta Hz. Peygamber'den şu hadisler varid olmuştur: “Nebî (a.s.) suyu üç nefeste içti, kabı ağzına yaklaştırdığında besmele çeker, sonunda hamdeder, bunu tam üç kere yapardı.” Ahmed b. Hanbel'de geçen bir hadiste “Resûlullah (a.s.) ayakta su içen birisi gördü ve ona “kus” dedi. Adam “niçin” diye sorunca şöyle buyurdu: “Kediyle birlikte su içmeyi sever misin? adam “hayır” deyince “*seninle, ondan (kediden) daha kötü olan şeytan su içti.*”⁵³⁷ buyurdu. İmamlar bu hadis hususunda sözün zâhirî mânâsını kabul etmişlerdir. En güzeli nehiy hadislerini tenzihen mekruh, cevâz hadislerini de açık mânâları üzerine hamletmektir.

3. Abdest almak, yemekten önce-sonra elleri yıkamak için ibrik ve içmek için de kap hazırlamalıdır. Yemek esnasında su kaplarını kardeşlerinin arasına koymalıdır. Bu, yutkunamayıp yakınında su bulamayan kişiye yardım içindir.

4. Fukaranın huzurunda dağınık olmamalı, sümküremelidir. Bu davranış, ihvâna karşı uygun olmadığı ve pis sayıldığı için yasaklanmıştır. Nefis, böyle bir durumda tiksindir.⁵³⁸ Onların yanında iken tükürmemelidir.

5. Kirlendiği zaman büyük ecir ve sevab elde etmek için fukaranın elbiselerini yıkamak gerekir.

6. Kardeşlerine karşı asık suratlı olmamalı ve yüzünü ekşitmemelidir. Her ne zaman fukara ile karşılaşırsa, onları neşeli bir şekilde karşılayarak suyu sunması gerekir ki onlara sürûr verebilsin, fakirin yüzünde asıklık ve nefret oluşmasın.

---

⁵³⁶ Tirmizî, “Edep”, 41, (Hadis nr: 2799).

⁵³⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/301.

⁵³⁸ *Minah*, s. 198.

7. Su içtikten sonra “afiyet şeker olsun kardeşim, Hak Teâlâ sana sıhhat ve afiyet ihsan etsin” gibi sevgi ve dostluk oluşturacak cümlelerle onlara duâ etmelidir.⁵³⁹

8. Zikre başlamadan evvel ve yemeğin akabinde veya öncesinde toplam iki vakit olmak üzere sâkînin su ikram etmesi edeptendir. Sâkî, ister azîz ister köle, ister küçük ister büyük olsun hiçbir kimseden suyu esirgememelidir.

9. Su vermeye şeyhin sağından başlamalı ve solundakilerle verme işini bitirmelidir. Rivâyete göre “Resûlullah’a süt sunulmuştu. İçerisine su katıldı. Sağında bir bedevî, solunda ise Ebû Bekir (r.a.) vardı. Resûlullah, içtikten sonra Ebû Bekir’den evvel bedevîye verdi ve “Öncelik hakkı sağındır, sonra da onun sağının.”⁵⁴⁰ buyurdu.⁵⁴¹

3. Nakîbü’s-simât

Başterzi, simât kavramını sözlük anlamı ve kelime kökeni ile açıklar ve sonrasında âdâbını anlatır. Müellifin kaydettiğine göre *Misbah*’ta “simât kitabın kenarını örtendir” şeklinde geçer. *Kamus*’ta simât “insanlar için kullanıldığında sıraya dizilmek, vadi için kullanıldığında ortası ile sonu arasındaki mekân, yemek için kullanıldığında ise üzerine serilen şey” mânâsına gelmektedir. Çoğulu sumuttur. Burada kullanılan mânâsı ise “üzerine yemek konulan deri ve benzeri şeyden mamul örtü”dür. Nakîbü’s-simât’ın uyması gereken âdâb çoktur. Müellif, bunların mühim olanları sıralamıştır:

1. Daha önce belirtildiği gibi mahir ve zekî olmalıdır. Yemek zamanı fukaranın mekânına inmeli, onları en kâmil şekilde düzenlemelidir. Örtüyü sermek gibi şeyleri yapmakta seri olmalıdır.⁵⁴²

2. Nakîbü’s-simât, yanına yemek hazırlama durumunda kendisine yardımcı olacak ve hareketlerinde kendisine uyum sağlayacak bir yardımcı edinebilir.

3. *Tuhfe*’de nakîbü’s-simât’ın temiz olması gerektiği kaydedilir. Aynı zamanda güzel ahlâklı olmalıdır. Yemeği sofraya örtüsüne koyacağı zaman İhlâs suresini okumalıdır. Zira bu sureyi okumak şeytani kovar ve yemekte bereket meydana getirir. Resûlullah şöyle

---

⁵³⁹ *Minah*, s. 199.

⁵⁴⁰ Buhârî, “Eşribe”, 14; Müslim, “Eşribe”, 17; Muvatta, “Sıfatü’n-nebi”, 9 (Hadis nr: 17).

⁵⁴¹ *Minah*, s. 200.

⁵⁴² *Minah*, s. 201.

buyurmuştur: “Kim ihlâs suresini bir kez okursa kendi üzerinde bereket hâsıl olur; kim iki kez okursa hem kendi hem de evi üzerinde; kim de üç kez okursa hem kendisi hem evi hem de beraberindekiler üzerinde bereket hâsıl olur.”⁵⁴³

4. Nakîbü’s-simât yemek hazırlayacağı zaman fukaranın önüne sofrayı örtüsünü serer. Daha sonra düzenli bir şekilde ve tek bir ölçüde kapları dizer. Her hangi bir kimseye özel muamele etmez. Aksine hazır bulunanların hepsi için tek bir yer hazırlar. Bu durumda şehirlinin bedevî üzerinde, şereflinin âdiye bir üstünlüğü yoktur. Yemek hazırlama işlemi sona erdiğinde başlarına gelir ve “sizin için hazırlanan şeye besmele ile buyurun” der. Başlarında bekler ve Kureyş suresini bir kez okur. Bunu okumaktan maksat, yenilen şeylerin zararlarının izale edilmesini sağlamaktır. Akabinde yemeğe bereket inmesi için yemek yiyenlere taatlerini yerine getirmede Allah Teâlâ’nın yardım etmesi için duâ eder. Allah Teâlâ “**Ben cinleri ve insanları bana kulluk etsinler diye yarattım. Ben onlardan rızık istemiyorum. Ben onların beni doyurmalarını da istemiyorum.**”⁵⁴⁴ buyurur. Fukara yeme işlemini tamamlayınca, yemek kapları kaldırılır. Tabaklarda yemek artıkları kalırsa o artıkları sünnetler. Bunu yapmaktaki maksadı uğur, bereket saymak ve hizmetinin şerefini göstermektir. Yemekten kalanları toplamak, nakîbü’n-niâl ve sâkî ile beraber yemek nakîbü’s-simâtın âdâbındandır. Hadiste “Müminin artığı şifadır.”⁵⁴⁵ buyrulmaktadır. Yemeğin arkasına uzunca duâ eder.⁵⁴⁶ Buradan anlaşıldığına göre nakîbü’s-simât iki vakitte duâ etmekle görevlidir. Bu vakitlerden ilki yemek kaplarını koymasının ardından yemek yiyenlerin başında beklerken ve yemek esnasında; ikincisi ise yemek yenildikten sonra örtüyü toplarkendir.

5. Himmet, mürüvvet ve vera‘ sahibi olmalıdır. Kendine ihtiyacı olsa dahi yemekten bir şey ayırmamalı aksine kardeşlerini kendine tercih etmelidir. Bunu Allah Teâlâ’nın “**Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler.**”⁵⁴⁷ sözüyle övdüğü yola girebilmek için yapar. Başterzi, İbn Atâullah’tan iktibasta bulunur ve Yusuf b. Hasan’ın şu sözünü zikreder: “Kim kendini bir şeyin sahibi olarak görürse

---

⁵⁴³ *Kenzu’l-ummâl*, I/600, (Hadis nr: 2738).

⁵⁴⁴ *Zariyât*, 51/56-57.

⁵⁴⁵ *Aclûnî, a.g.e.*, I/524, (Hadis nr: 1500).

⁵⁴⁶ *Minah*, ss. 202-203.

⁵⁴⁷ *Haşr*, 59/9.

onun yaptığı îsar değildir. Zira kendini sahip görmekle nefsinin o şeye daha layık görmektir. Îsar ise her şeyi Allah'a ait görmektir” demiştir. Fukaraya yemeği sunmadan evvel tadına bakmak maksadı haricinde onlara verilecek olan o yemekten hiçbir şey yiyemez. Ayrıca fukaranın dışında kimseye bir şey ayırmamalıdır. Bunu yaparsa hainlik etmiş olur ve azledilmeyi hak eder.⁵⁴⁸

6. Kendisine gelen hiçbir şeyi şeyhinden gizlemez. Bilakis getirir, önüne koyar ve kimin getirdiğini haber verir. Şâyet şeyhi alırsa onun mesuliyeti üzerinden kalkar. Şâyet şeyhi ona, almasını ve muhafaza etmesini emrederse öyle yapar. Şâyet onu birisine vermesini emrederse vakit kaybetmeden emri yerine getirir. Şâyet önüne koyar ve sahibine haber verir de şeyh susar ya da cevap vermez ise hemen ayrılır. Müellifin kaydettiğine göre *Tuhfe*'de “Şeyh bir şey alıp fukaraya vermediğinde onun hakkında kötü düşünmek sûi edeptir. Zira şeyh maslahatı ondan daha iyi bilir ve daha muhtaç olana vermesi mümkündür.” zikredilir.

7. Yeme âdâbını hakkıyla öğreninceye kadar araştırmalı ve anlayıp ezberlemelidir. Zira ilmihal şerî yönden her mükellefe vaciptir. İbadât ve muamelât ile ilgili meseleler arasında bilme noktasında bir fark yoktur. Başterzi, İmam Malik'ten gelen ve bu düşünceyi destekleyen görüşü benimser.⁵⁴⁹

Müellif ayrıca yemek âdâbından bahseder. Bunlar:

1. Şer'î ölçüye uygun olarak sağ dizini dikmeli ve sol bacağına üzerine veya namaz oturduğu gibi oturmalıdır. Bir diğeri kabaları üzerine oturarak dizini dikmektir. Resûlullah “*Yaslanarak yemek yemeyin.*”⁵⁵⁰ buyurmuştur.

2. Küçük lokmalar almalı ve lokmayı iyice çiğnemelidir. İlk lokmayı ağzının sağ tarafında çiğnemek tavsiye edilir. Yemekten alınan bir şeyi çiğneyip kaba geri koymamalıdır.⁵⁵¹

---

⁵⁴⁸ *Minah*, s. 204.

⁵⁴⁹ *Minah*, s. 205.

⁵⁵⁰ Buhârî, “Et’ime”, 13; Ebû Dâvud, “Et’ime” 17, (Hadis nr: 3769); Tirmizî, “Et’ime”, 28, (Hadis nr: 1830).

⁵⁵¹ *Minah*, s. 207.

3. Çok yememelidir. Bu esas Resûlullah'ın şu hadisi doğrultusunda karşımıza çıkmaktadır: “*Âdemoğlunun doldurduğu karnından başka daha şerli bir kap yoktur.*”⁵⁵² Yemek yemek beş mertebede ele alınır. Haram, mekruh, mubah, mendub, vacip. Haram olan doyduktan sonra da fazlasıyla yemektir. Mekruh olan yemek doyduktan sonra zararı olmasa az olsa bile biraz daha yemektir. Mübah olan yemek, çalışma ve kazancını sağlamak için kişiyi ayakta tutan, ona güç veren yemektir. Mendub olan ise nafile ibadet etme, ilim tahsil etme vb. işlerde yardımcı olacak miktarda yemektir. Vacip olan yemek, farz olan ibadetleri yerine getirecek kadar kişiyi ayakta tutacak kadar yemektir.⁵⁵³
4. Yemek yiyen kişi, yemekte tükürmek gibi yemeği pisletecek bir davranışta bulunmamalıdır. Öksürme, aksırma durumunda kalan bir kimse yüzünü arkasına çevirmelidir.⁵⁵⁴
5. Yemek için önce davranmamalıdır. Bu konuda hırslı olmak şer'an ve örfen mezmumdur. Yemeğe davet edilen kişinin beraberinde yemekten bir şeyi izinsiz olarak alıp götürmesi caiz değildir. Yemekte konuşmayı terk etmemelidir. Selef-i salihin yaptığı gibi durumun gerektirdiği şekilde konumuna göre dinî vb. meseleler hakkında konuşabilir. Konuşmak dostluğu pekiştirir ve misafirperverliği kuvvetlendirir.⁵⁵⁵
6. Kişinin yemek esnasında ve özellikle de pişirirken başını kabın üzerine eğmemesi gerekir. Yemeğin içine ağzından bir artık düşmesi endişesiyle bundan kaçınmalıdır.
7. Su içmede acele edilmelidir. Bu, tıbben de zararlıdır. Su sıcak ise ağzı yanmasına ve dişlerin sararmasına sebebiyet verir.
8. Karpuz, incir gibi kabuğu olan şeyleri yedikten sonra atmamalı, sofranın bir kenarına koymalıdır. Çünkü sofranın dışına attığında oturanın elbisesine veya kafasına gelme ihtimali vardır. Bu da oturanın hakkını gözetmemek olur.

---

⁵⁵² İbn Mâce, “Et'ime”, 50, (Hadis nr: 3349); Tirmizî, “Zühd”, 47, (Hadis nr: 2380); Abdullah ibn Mübarek, *a.g.e.*, s. 148, (Hadis nr: 603).

⁵⁵³ *Minah*, s. 210.

⁵⁵⁴ *Minah*, s. 208.

⁵⁵⁵ *Minah*, s. 209.

9. Yemeğe tuzla başlamalı ve onunla bitirmelidir. Sofrada et varsa önce onu yemeli, eti bıçakla kesmeyip dişleriyle ısırarak kopartmalıdır. Süt, tatlı, hoş koku veya reyhan sunulduğunda geri çevrilmemelidir. Bunları kabul etmek sünnettir.

10. Yemekten sonra ellerini mendil vb. ile silmesi gerekir. Yemek yiyenin ekmekle silinmesi uygun değildir. Bunda ekmeği küçümseme vardır. Aynı şekilde elbisesine veya örtüye silmesi de doğru değildir.

11. Yemek âdâbını pekiştiren şey, Allah Teâlâ'nın, şükretmeleri için kullarına verdiği nimetlerden dolayı onu yüceltmektir. Yemeği hazırlarken kaç ulvî ve süflî âlemin bunda hizmeti geçtiğini düşünmeli, her lokma ve yudumda ölüm gelecekmiş gibi hissetmelidir.⁵⁵⁶

12. Geciken kimseyi öne geçirmek, sofraya oturamayan kişiye yer açmak, yemek bitince diğeriyle değiştirmek sofraya görevlisinin yapması gerekenler arasındadır.

13. Yemekten önce ve sonra elleri yıkamalıdır. Hadiste belirtildiği üzere; *“Yemekten önce ellerin yıkanması fakirliği giderir, sonrasında yıkamak ise kaçıklığı giderir.”*⁵⁵⁷ Yıkamada öncelik çocuklarıdır. Çünkü onlar daha çok kirlenir. Büyükler önce yıkarsa su bitebilir. Yıkamada ikinci sıra hürmeten yaşlılarıdır.⁵⁵⁸

Sonuç olarak müellif, yemek yemenin sadece karın doyurmak ve keyif almak için yapılan rutin bir iş olmadığını bâtınî mânâda sofraya etrafında kurulan maneviyat ile mürîdin terbiyesinin ehemmiyetine dikkat çeker. Yemeğin sıhî ve dinî açıdan kişinin faydesine olacak şekilde yenilmesini tavsiye eder. Bu da tasavvufî düşünce ile şekillenen yeme-içme kültürünün edep ve nezaketle ele alınmış olması, her ortam ve durumun mürîdin terbiyesi açısından değerlendirildiğini gösterir.

4. Nakîbu'l-Hazreti

Nakîblikte en üst mertebe ve üstada en yakın konumdur. Üstadın, ihvânla zikre başlamak için izin verdiği kimsedir. Fukara, çoğu işlerini onun eliyle görür. Mürîd, istek

---

⁵⁵⁶ *Minah*, s. 213.

⁵⁵⁷ *Aclûnî, a.g.e., II/409, (Hadis nr: 2900).*

⁵⁵⁸ *Minah*, s. 214.

ve arzularını şeyhe ulaştırmakta zaman zaman çekinebilir. Bu durum hazretin temsilcisi için böyle değildir. O bunun aksine şeyhin yanından hiç ayrılmaz.⁵⁵⁹ O, müridlerle üstad arasında vasıtaadır. Üstad ise onlarla Allah Teâlâ arasında vasıtaadır. Müellif *Tuhfe* sahibinin görüşlerini benimser. Ona göre; nakîb müridlerin günlük işler veya ilmî meselelerinde şeyhe bildirmesi gereken hususları şeyhe iletir. Fakat iletilecek mevzu vakiât, rüya veya vâridâtla alakalıysa mürid bunu nakîbe haber vermez. Bilakis onu şeyhine anlatır ve terbiyesini kendisi üstlenir.⁵⁶⁰

Nakîbu'l-hazretin, birçok âdâbı vardır. Bunlar:

1. Haram ve mekruhlardan sakınmalı, hilm sahibi ve bağışlayıcı olmalı, eza verecek işlerden uzak durmalıdır.⁵⁶¹
2. Müridler için sevgi, yardımlaşma ve samimiyette sadakatını ızhar etmelidir. Şeyhe veya zikir meclisine gelenleri ağırlamalıdır.⁵⁶²
3. En güzel hâl, en kâmil tavır; sekîne ve vakar sahibi olmak nakîbde olması gereken vasıflardır. Çok fazla mizaha kaçmak nakîb için iyi değildir. Yine hâl, fiil ve sözlerinde abesle iştigal etmemelidir. Bu sefihliğin delilidir. Övülmekten hoşlanmamalıdır. Çünkü insanın övgüyü kabul etmesi büyük bir ayıptır. Başterzi bu husuta Gazzâlî'nin görüşünü benimser ve İbn Atâullah'ın da şu sözünü nakleder: “İnsanlar sende var olduğunu zannettikleri şeyle seni överler. Sen de bildiğin şeyle kendini zemmet.” Âriflerden biri şöyle der: “Sana ne güzel adamsın sen denilmesi, ne kötü adamsın denilmesinden daha sevimli gelir. Eğer öyleyse, sen vallahi kötü bir adamsın.”⁵⁶³ Müellif yine kişiyi yüzüne karşı methetmenin afet olduğuna dair Hz. Ömer, İbn Atâullah ve İbn Abbâd gibi zâtlardan misal verir. Resûlullah, bir kimsenin diğerini övdüğünü görünce “*Arkadaşının boynunu kopardın.*”⁵⁶⁴ buyurur.

---

⁵⁵⁹ *Minah*, s. 215.

⁵⁶⁰ *Minah*, s. 220.

⁵⁶¹ *Minah*, s. 215.

⁵⁶² *Minah*, s. 216.

⁵⁶³ *Minah*, s. 217.

⁵⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V/51.

4. Allah Teâlâ'nın “**Onların fısıldaşmalarında bir hayır yoktur. Ancak bir sadakayı veya bir iyiliği ya da insanların arasını düzeltmeyi emreden konuşması hariç.**”⁵⁶⁵ ve Resûlullah'ın buyruğu gereğince “*Kim İslam'ını (müslümanlığını) güzelleştirmek isterse boş konuşmayı terk etsin.*”⁵⁶⁶ dinî ve dünyevî herhangi bir fayda vermeyen konuşmaya kulak vermemeli, Allah'ın anıldığı konuşmaları dinlemelidir.⁵⁶⁷
5. Nakîbin marifet ve sonradan kazanılan ilimler noktasında, gerek usûl ve furû, gerekse aklî veya naklî ilimlerde bilmediği konuları öğrenmeli ve ihvânına da daha önce geçtiği gibi şefkatle öğretmelidir.
6. Nakîb, herhangi bir hususta mürîdlere yol göstermez, bir fiili yapmak veya terk etmek noktasında şüpheye düşerse üstada sormalıdır. Şeyh yalnız iken edeple önüne oturur, bakışını eğer, zelil ve utangaç bir şekilde vazifesini yapar.⁵⁶⁸
7. İhvândan yabancı olanlara mümkün oldukça söz veya fiille güzel davranmalıdır.⁵⁶⁹
8. Şeyhin sesini işitmek ve cevap vermek bakımından yakınında; istenmeyen bir şeyle karşılaşılması halinde bunu şeyh ve ihvândan def etmek için kendini feda ederek onların önünden yürümelidir. İhtiyaç anında fukaranın biri veya hepsi için çabalamalıdır.⁵⁷⁰
9. Zikir anında ve diğer zamanlarda zikredenlerin veya başkasının üzerinden düşen tesbih, misvak vb. bir eşyayı korumak; mumları, lambaları yakmak ve zikredenlere koku sunmak da nakîbin vazifelerindedir.
10. Seccadenin taşınması, serilmesi ve toplanması nakîbin görevidir. Ondan başkası bu görevi üstlenemez. Nakîb, şeyhten başkasının onun seccadesine basmasına veya oturmasına izin vermemelidir.
11. Çok gülen bir mürîdi bundan men etmek ve kızmak da vazifeleri arasındadır. Allah Teâlâ “**Az gülsünler.**”⁵⁷¹ Resûl-u Ekrem ise “*Benim bildiğimi bilseydiniz az güler çok ağlardınız.*”⁵⁷² buyurmuştur.⁵⁷³

---

⁵⁶⁵ Nisa, 4/114.

⁵⁶⁶ İbn Mâce, “Fiten”, 12, (Hadis nr: 3966); Tirmizî, “Zühd”, 11, (Hadis nr: 2317).

⁵⁶⁷ *Minah*, s. 218.

⁵⁶⁸ *Minah*, s. 220.

⁵⁶⁹ *Minah*, s. 221.

⁵⁷⁰ *Minah*, s. 222.

12. Nakîb mürîdden bir haram, mekruh veya ihtilaf sadır olduğunu görürse onu bundan alıkoyup nasihatte bulunmalıdır.⁵⁷⁴

Yukarıda sayılanlar, zikri geçen dört nakiplikte görev alan kimseler için riâyet etmesi gereken bazı edep kurallarıdır. Bunlar ihlâs, sıdk ve samimiyetle gerçekleşir.

Ayrıca bazı şeyhlerin fukara içerisinde bir kâtibi vardır. Kâtibin verâ sahibi, zeki, zâhid, müttakî, lisan ve hece ilminde bilgili olması gerekir. Çünkü hecede hata, sözde hata demektir. Çevresiyle uyumlu, sosyal, dürüst, hoşgörülü, cömert, insanlara güzel muamelede bulunan, samimi bir kimse olması da kâtibde aranan vasıflardır. Kâtibin vazifesi şeyhin mürîd, nâib veya başka kimselere yönelttiği risaleleri yazmak ve gelen yazılara şeyhin izniyle cevap vermektir. Fukaradan ihtiyaç duyan kimseye kitap veya cevap yazmaktır. Resûlullah (a.s.)'ın “*Kim kardeşini faydalandırabilirse bunu yapsın.*”⁵⁷⁵ buyruğuna binaen böyle yapar.

Şeyh fukaranın hayırlıları içinden bölgeleri ve yollarını bilen bir seyyâr edinir. Vazifesi, şeyhin veya başka bir kimsenin yazılı bir metni veya cevabı, yönelttiği kişiye götürmektir. Bu şerâat, tarîkat veya hakikat işlerinden biriyle ilgili olabileceği gibi ibadet ve muamelâtla ilgili bir husus da olabilir. Seyyâr vera‘, iffet, sabır, sağduyu sahibi ve yardımsever olmalı, bölgelerin dilini bilmeli, gece ve gündüz yolculuk yapmaktan aciz olmamalıdır.⁵⁷⁶

Aynı şekilde son dönem meşayih kendilerine bir alem (sancak, bayrak) edinmişlerdir. Alem, küçük sancaktır. Üstad ziyarete, kabre, vb. yerlere çıktığında onu taşımak üzere fukaradan biri tayin edilir. Bu kimse allâm (sancak taşıyıcı) olarak adlandırılır. Bu kimsenin vera sahibi, sabırlı, cesur ve halîm bir kimse olması gerekir.

Üstadın isteklerini yerine getiren ve vaktinin çoğunu şeyhin kapısında geçiren kimse şâvîş olarak adlandırılır. Şâvîş, zühd, takva, iffet ve vera sahibi olmalıdır. Gayretlerinden dolayı herhangi bir övgü ya da menfaat beklemez.

---

⁵⁷¹ Tevbe, 9/82.

⁵⁷² Buhârî, *Edebü'l-müfred*, 127, (Hadis nr: 254); Tirmizî, “Zühd”, 9, (Hadis nr: 2313).

⁵⁷³ *Minah*, s. 224.

⁵⁷⁴ *Minah*, s. 225.

⁵⁷⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/334.

⁵⁷⁶ *Minah*, s. 226.

Ayrıca ihvânın ihtiyaçlarını gidermek, onların isteklerini yerine getirmek için şeyh tarafından görevlendirilmiş kimseler vardır. Bunlar davet yemeği vermek, ölülerin techiz işlemleri, cenaze töreninde teşyi' için fukarayı toplamak, kadın veya erkek bir şey satın alma veya satmadan aciz olanlara vekil olmak vb. konularda ihvâna yardım eder.⁵⁷⁷

3.2.2.4. Sâlik

Başterzi'nin kaydettiğine göre sülûk “gayret, mücâhede ve shehevâta muhalefet yoluyla ilâhî makamlara rûhen nüfuz etmektir.”⁵⁷⁸ Sâlik, ciddiyet ve gayretle ruhunun ilahî makamlara eriştiği kimsedir. Makam ise, kulun kendisiyle âdâb menzilelerini gerçekleştirdiği şeydir. Bir tür tasarrufla ulaşılan şeylerdendir. İsteklere yüz çevirmek ve güçlüklerle katlanma onunla gerçekleşir. Makamların her biri kendi ikame edildiği yere göredir. Sûfilere göre makamın şartı, birincinin hükümlerinin hakkını tam olarak vermeden ikinciye geçmemektir. Makam ile hâl arasında fark vardır. Arasındaki fark hâller vehbî, makam ise kesbîdir.⁵⁷⁹ Bir başka tanıma göre “sâlik”, ilim ve tasavvurlarıyla değil hâlleriyle makamlarda yürüyenlerdir.⁵⁸⁰

Sâlik, Allah Teâlâ'nın “**Bizim için cihad edenleri, yolumuza ulaştırırız.**”⁵⁸¹ buyruğunda olduğu gibi şehvetlere muhalefet eder ve onlarla mücâhede eder. Efendimiz (a.s.) de “*Küçük cihattan büyük cihada dönüyoruz.*”⁵⁸² sözüyle buna işaret eder.⁵⁸³

Müellife göre mürîd evvela, nefs-i emmâreye muhalefet etmekle işe başlamalıdır. Ayrıca şeytana muahefet de gereklidir. Şeytan “شاط” kökünden “yandı, helak oldu” mânâsındadır. Bu kelimenin bir başka kökeni ise “ثطن” kökünden “uzak oldu” mânâsındadır. Ona muhalefet etmenin gerekliliği konusunda en ufak şüphe yoktur zira o hem bizim hem de Hz Âdem (a.s.)'in düşmanıdır. Nitekim Allah Teâlâ onu düşman kabul etmemizi emreder.⁵⁸⁴ Şeytan, Allah'tan bizi doğru yoldan saptırmak üzere mühlet

---

⁵⁷⁷ *Minah*, s. 227.

⁵⁷⁸ *Minah*, s. 159.

⁵⁷⁹ *Minah*, s. 63.

⁵⁸⁰ *Minah*, s. 74.

⁵⁸¹ Ankebût, 29/69.

⁵⁸² Aclûnî, *a.g.e.*, I/486, (Hadis nr: 1362).

⁵⁸³ *Minah*, s. 63.

⁵⁸⁴ Fâtır, 35/6.

ister. Bize karşı kötülük hedeflediğini yeminle tekid⁵⁸⁵ eder. Şeytan bazen kişiyi itaate davet edip ibadete teşvik eder ve onları gözünde öyle süslü gösterir ki ibadetleri mabud kılar. Sâlik, Hz. Peygamber (a.s.)'in “*Onu görüyor gibi ibadet etmelidir.*”⁵⁸⁶ hadisiyle işaret edilen “ihsan” makamına ulaşmak için çaba sarf etmelidir. Nitekim bu başlangıçta şerîat ve tarîkat ilimleriyle tezyin olmakla mümkündür. Mürîdin niyeti riyâyâ karışmaktan ve karşılık beklemekten ârî olmalı, nefsi azim elbisesine bürümeli ve gevşeklikten uzak olmalıdır.⁵⁸⁷ Güzel ahlâka büründüğünü ve ibadetlerin kendisine kolaylaştırıldığını nefsinden değil de Allah'tan bilmelidir. Nitekim âyette “ **Sabret! Senin sabrın da ancak Allah'ın yardımı ile dir.**”⁵⁸⁸ buyrulmaktadır.⁵⁸⁹

3.2.2.5.Nefs

Nefsin mertebelerine geçmeden önce nefsin tanımı, kısımları ve perde adedi hakkında müellifin düşüncesine göre bilgi vermek istiyoruz.

Nefis, lügatte “can, benlik, ruh ve süflî duygular” anlamına gelir. Tasavvuf ıstılahında ise “kulun kötü vasıfları ile yerilen huy ve fiilleri kastedilir. Her nefsin bir âlemi, seyri, hâli, vâridi, mahalli, müşâhedesi, nuru ve seyri vardır.”⁵⁹⁰ Gazzâlî'ye göre nefis, iki anlamda kullanılır ve o her iki manayı da kasteder. Bunlar, (1) insanda gazab ve şehvet kuvvetini toplayan asıl (2) insanın hakikati ve kendisidir.⁵⁹¹

Hadiste belirtildiği gibi “*İnsanın en azılı düşmanı iki yanı arasındaki nefsidir.*”⁵⁹² Allah Teâlâ, “**Nefsimi temize çıkarmıyorum çünkü nefis şiddetle kötülüğü emreder.**”⁵⁹³ ve “**Şüphesiz şeytan sizin düşmanınızdır, siz de onu düşman sayın.**”⁵⁹⁴ buyurur.⁵⁹⁵

Müellif göre nefsi yormak suretiyle mücâhede etmek gerekir. Musannife göre ise mücâhede “emredilenleri yapmak, nehyedilenlerden de sakınmaktır.” Bir başka tanımda

---

⁵⁸⁵ Nisa, 4/119.

⁵⁸⁶ Müslim, “İman”, 1; Ebû Dâvud, “Sünnet”, 17 (Hadis nr:4695); Tirmizî, “İman”, 4 (Hadis nr: 2610).

⁵⁸⁷ *Minah*, s. 51.

⁵⁸⁸ Nahl, 16/127.

⁵⁸⁹ *Minah*, s. 52.

⁵⁹⁰ Uludağ, *a.g.e.*, ss. 368-369; Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 222.

⁵⁹¹ Gazzâlî, *a.g.e.*, III/10.

⁵⁹² Aclûnî, *a.g.e.*, I/161 (Hadis nr: 412).

⁵⁹³ Yusuf, 12/53.

⁵⁹⁴ Fâtır, 35/6.

⁵⁹⁵ *Minah*, s. 29.

“Ülfet edilen şeyleri, adet olunan şeyleri terk etmek ve meşakatlere tahammül etmektir.” denilmiştir Şârânî’ye göre “Mürîd için mücâhedenin gerekli oluşu üzerine ittifak vardır. Mücâhedesiz bu yola giren, muhal bir duruma râm olur.” Ebû Ali ed-Dekkâk ise “Kim mücâhede ile dışını süslerse Allah da onun bânînini müşâhede ile süsler. Mücâhede olmaz ise müşâhede de olmaz.” der. Şu hususta da ittifak etmişlerdir ki; “nefsin mücâhedesini, şeytanın mücâhedesinden zordur. Çünkü nefis, sevimli bir düşmandır. Şeytan ise buğz edilmiş bir düşmandır.” Resûlullah (a.s.) şöyle buyurur: “*Dikkat edin! Sizin ona önem verdiğiniz arkadaşta delalet edeyim mi? Size değer verir siz de ona değer verirsiniz. Sizi son derece şerre yönlendirir.*” Dediler ki “Ya Resûlallah! Bu şerli arkadaş kimdir?” Bunun üzerine “*Nefsim kudret elinde olan Allah’a yemin ederim ki, o iki yanınızın arasındaki nefislerinizdir.*”⁵⁹⁶ buyurdu.⁵⁹⁷

Başterzi’ye göre mürîd mücâhede ve riyâzetle nefsin ve şeytanının vasıflarını değiştirerek yakar. Çünkü nefis, ahlâk-ı hamide ve saf inançla vasıflarını değiştirir.⁵⁹⁸ Resûlullah (a.s.) “*Allah Teâlâ’nın nur ve zulmetten yetmiş bin perdesi vardır. Eğer bu perdeleri açsaydı, göziün yetiştiği her şeyi yakardı.*”⁵⁹⁹ buyurmuştur. *Minah*’ın kaydettiğine göre Mustafa el-Bekrî bu hadise şöyle bir izah getirir: “Zulmet perdesinden maksat günah ve hatalardır; nur perdesinden maksat ise sâlikin uhrevî- kalbî lezzetlere, keramete, tecellîyâta, visale, makam ve hâller kabilinden başka şeylere yönelmesidir. Sâlikin kalbinde eşyaya temayül bulunduğu müddetçe Hakk’tan perdelenmiş şekilde kalacaktır. Böyle olunca sülûk, sâlike uzun gelmekte ve bazıları yolun çeyreğinden bazıları da yarısından geri dönmektedir.” Başterzi, el-Bekrî gibi “nebâtî”, “hayvânî” ve “nâtika” olmak üzere üç çeşit ruhtan söz eder. Ona göre nefis, hayat (nebatî nefis), his ve iradî harekete sahip (hayvânî- şehvânî nefis) latîf bir dumandır. İnsana has olan nefsi nâtıkadır. Nâtika nefis, bizâtihi maddeden mücerred, ama madde ile faaliyette bulunan bir cevherdir.⁶⁰⁰

---

⁵⁹⁶ Aclûnî, *a.g.e.*, I/161, (Hadis nr:412).

⁵⁹⁷ *Minah*, s. 75-76.

⁵⁹⁸ *Minah*, s. 113.

⁵⁹⁹ Hadisi, müellifin zikrettiği lafızlarla bulamadık. Kaynaklarda 70.000 olarak değil 70 perde olarak geçer. Müslim, “İman”, 293 ve İbn Mâce, “Mukaddime”, 13, (Hadis nr: 196)’de 70 perde şeklinde kayıtlıdır.

⁶⁰⁰ *Minah*, s. 189.

Görüldüğü üzere müellif, bazı mutasavvıfların ayırdığı insanî nefis ile nefsi nâtıkayı birleştirir.

Müellif, ayrıca babasının işaret ettiği letâif hakkında bilgi verir. Latîf bir madde/buhar olup kaynağı (kozalağımsı) cismânî kalbin içidir; bütün bedene atardamarlar vasıtasıyla yayılır. O hayat veren, his ve irâdî harekettir. Filozoflarca hayvanî ruh olarak isimlendirilmiştir. Letâif-i seb'anın ilki yedi esmânın başlangıcı olarak isimlendirilen nefis-i nâtıkadır. Nefis-i nâtika hakkında selef, "Hakîkatini ancak Allah bilir." derken; diğerleri ise "Bizâtihi maddeden mücerred fakat maddeyle faaliyette bulunan cevherdir." derler. Başterzi, selevi değil diğer görüşü benimser. Başterzi'ye göre nefis-i nâtika, kalp, insanî latîfe ve insanın hakîkati olarak da isimlendirilir. Bu düşüncesinde müellif, el-Bekrî'den etkilenmiştir. İkincisi, kalptir ve göğsün sol kısmındaki cismanî mânâda kalple alakası bulunan rabbânî latîfedir. Üçüncüsü insânî ruh olup ilâhî nurânî bir latîfedir. Rububiyet cihetinden Zât-ı ilâhî'nin mazharıdır. Etrafında gezinmek, ona ulaşmak mümkün değildir. Filozoflar bunu akl-ı evvel olarak isimlendirmiştir. Dördüncüsü sır olup sûfilerce bedene konulmuş ruh gibi kalbe konulmuş insânî bir latîfe olarak kabul edilir. Ruhtan daha latîftir ve müşâhede, temaşa mahallidir. Beşincisi sırrın sırrıdır. Hakîkati sırrın hakîkati olmakla birlikte ondan daha latîftir. Bunu Hak Teâlâ'dan başkasının muttali olmadığı latîfe olarak özetlerler. Sır ise anlaşılmaya ve bilinmeye müsaittir. Altıncısı hafâdır. Ruhta bil kuvve halinde bulunan rabbânî bir latîfedir. Rabbânî vâridatın gelmesinin akabinde ruha ilahî feyz verilmesini ve rubûbiyet sıfatlarının tecellîsini sağlama noktasında huzur ve ruh arasında vasıta olmakla bilfiil haline geçer. Yedincisi ahfâdır. Hakîkati hafânın hakîkati olmakla birlikte ondan bir derece daha latîftir. Hafâ ile ahfâ arasındaki fark; hafâ, kendisine ulaşılan bir alamete sahiptir; ahfâ'nın ise kendisine ulaşılabilecek bir alameti yoktur. Bu nedenle "Bilgilerimize el değmemiş (ilktir), hiçbir fikir ilişmemiştir" derler. Emr-i vâhid-i rabbânî son derece latîf ve gizli bir hal olması sebebiyle ahfâ diye isimlendirilmiştir. Bu letâifi anlayan emr-i Rabbânî'nin zâtıyla tek, sıfatlarıyla farklı olduğunu anlar.⁶⁰¹

Başterzi'ye göre nefis nâtika, ahlâk-ı zemîmenin kaynağı olan şehvânî nefis olarak isimlendirilen latîfeye uyar, onun hükmünün altında olursa emmâre olarak

---

⁶⁰¹ *Minah*, aynı yer.

isimlendirilir. Nefsini kibir, hırs, şehvet, hased, gâdâb, cimrilik ve kin gibi sıfatlardan temizleyen kişi bu süflî basamakları atlayıp geçer ve ulvî derecelerine ulaşır. Bunu yap(a)mazsa zikrettiğimiz durum söz konusu olmaz. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Nefsini kötülüklerden arındıran kurtuluşa ermiş, onu kötülüklerle gömen de elbette ziyan etmiştir.”**⁶⁰² Teklîfî emirlerin altında iskân eder ve Hakk’a itaat etmekle birlikte şehvâta meyli kalırsa levvâme olarak isimlendirilir.⁶⁰³ Şâyet bu meyli izale eder, şehvî nefse karşı koyma noktasında güçlenir, kutsî âleme karşı meylini artırır ve ilhamlarla karşılaşır mülheme olarak isimlendirilir. İsyânı, kargaşası durulur; şehvânî nefsin bir gücü, hükmü kalmaz ve aksine onu unutursa bu nefis mutmainne olarak adlandırılır. Bu mertebeden yükselir ve bütün arzularından sıyrılırsa râzıye olarak adlandırılır. Bu hal daha artarsa Hakk ve halk indinde merzıye olarak adlandırılır. Kulları irşad etmek ve kemale erdirmek üzere dönmesi emredilirse kâmile olarak isimlendirilir. Bu yedi tavrın her birisinde on bin perde vardır. Her perde kendisinden sonrasına göre daha yoğun ve kesîftir. Bu şekilde sona kadar devam eder. En kesifi ilki en latîfi sonuncusudur.⁶⁰⁴

Mustafa el-Bekrî’ye göre menzilleri kat etmedeki sâlikin hâli, yolcunun yolundaki merhaleleri kat etmedeki haline benzer. Nasıl ki yolcunun, seyahati sırasında yolu bilen birinin işaretine, azığa, bineğe, arkadaşa ihtiyacı varsa, düşman ve korktuklarından emin olmak için silaha muhtaçsa (aynı şekilde) sâlikin de yolda ilerlemiş, hayrı ve şerri bilen bir mürşide sahip olması gerekir. Azık olarak takvâyâ, binek olarak himmete, arkadaş olarak ihvânına, silah olarak iki düşmanı olan nefis ve şeytanı korkutan esmâyâ muhtaçtır. Yolcu hedefine nasıl belli yerlerde konaklayarak ve dinlenerek ulaşırsa, sâlik de aynı şekilde belli makamlarda durarak amacına ulaşmaya çalışır. Bu makamlar yedi tanedir. Birinci makamdaki sâlik, nurları müşâhede etmekten ağyâr ile; ikinci makamdaki esrardan nur ile; üçüncü makamdaki kemalden esrar ile; dördüncü makamdaki visâlden kemal ile; beşinci makamdaki fiil tecellîsinden kemal ile; altıncı makamdaki isim ve sıfat tecellîsinden fiil tecellîsi ile; yedinci makamdaki, zâtın tecellîsinden isim ve sıfat tecellîsiyle perdelenmiştir. Zâtın tecellîsi bunu zikreden ve

---

⁶⁰² Şems, 91/9.

⁶⁰³ Minah, s. 161.

⁶⁰⁴ Minah, s. 162.

tanıyan sūfîler olmakla birlikte mümkün olmayan bir şeydir. Bu nedenle Hakk Teâlâ esmâ perdeleri ardından olmak dışında zâtıyla mevcudatta tecellî etmez.”

Başterzi, *Tuhfe* müellifinin şu ifadesine de yer verir. “Kul ile Rabbi arasında, kulun Rabbini görmesini engelleyen nur ve zulmetten müteşekkil yetmiş bin perde mevcuttur. Perde kula râcidir. Zira Allah’ı hiçbir şeyin perdelemesi mümkün değildir.” Müellife göre “Abd perdelidir, perdeli olarak kaldığı müddetçe Allah Teâlâ’dan uzaktır. Ancak buradaki uzaklık musannifin izah ettiği gibi mesafe bakımından değil münasebet bakımındandır. Zira Hakk Teâlâ, yakınlık ve uzaklık duygularıyla birlikte yön, zaman ve mekândan münezzehtir. Kul ile Rabbi arasındaki yetmiş bin perde, nefsin yedi makamı üzerinde yedi kısma racidir. Bu makamlar emmâre,⁶⁰⁵ levvâme⁶⁰⁶ mülheme⁶⁰⁷ mutmaine, râziye, merzıyye⁶⁰⁸ ve kâmiledir.⁶⁰⁹ Sâlik, tarîkat ehline bilinen menzilleri sonuna ulaşıncaya kadar bir bir kateder. Sulûk bittiğinde tecellîler kesilmez çünkü tecellîlerin sonu yoktur.⁶¹⁰

Mustafa Başterzi, babasının nefsin sıfat ve makamları, âlemi ve sair alakalı hususlarına dair *Manzume* metinleri çerçevesinde şöyle bilgi verir.

1. Nefs-i Emmâre

Terakkî yolunda yedi nefis mertebesinin ilkidir. Kemale ermek isteyen sâlikin en aşağı derecesi hayvânî (canlı) insan derecesidir. O vakit hayvanlar topluluğuna dâhil olduğu, şehvata meyletmeye iştirak ettiği ve sûreten bununla temayüz ettiği için bu derecededir.⁶¹¹ Nefis, tabî bir zulmettir, hak ile batılı birbirinden ayırmaz, hayır ve şerri temyiz etmez ve şeytan onun vasıtası olmaksızın insana giremez. Nefsi emmârenin sıfatları, kin, cimrilik, riyâ ve diğer çirkin görülmüş davranışlardır. Makamı, zulûmat-ı ağıyardır. Bu makamın sahipleri nurları müşâhede etmede ağıyar ile perdelidirler. Hakk’ın nurlarını müşâhede etmede onları setreden perdeler on bin zulmetten perdedir.

---

⁶⁰⁵ Yusuf, 12/53.

⁶⁰⁶ Kıyâme, 75/2.

⁶⁰⁷ Şems, 91/8.

⁶⁰⁸ Fecr, 89/27.

⁶⁰⁹ *Minah*, s. 158-159.

⁶¹⁰ *Minah*, s. 160.

⁶¹¹ *Minah*, s.162.

Bu perdeler en kesîf ve yoğun perdedir. Âlemi, şehadet âlemi; mahalli, Hz. Peygamber'in haber verdiği gibi iki yanın ortasındaki sadr; varidi, şerîat ve Allah'ın **“Hepinizin dönüşü Allah’adır.”**⁶¹² buyurduğu gibi seyri Allah’a (*ilellah*)dır.

Sâlik riyâzet ve kelime-i tevhid olan *Lâ ilâhe illallahı* çokça okuyarak mezkûr perdeyi parçalar ve yırtar. *Lâyı* uzâtarak, *ilâhenin* hemzesini ve *henin* fethasını hafif okur. Lafza-i celâlin sonunu cezmederek ve *he* ile *illallah* arasındaki boşluğu kaldırarak bunu yapar. Mustafa el-Bekrî şöyle buyurmuştur: “*Lâ ilâhe illallah* sözünüz, sanki göğsünüzün sol tarafına onunla vuruyormuş gibi çok kuvvetli ve şiddetli olsun. Gözleriniz kapalı, huzur, huşu ve kuvvetle, kulağınızı sadece zikre vererek temizliğe yapışp haram yemekten kaçınmış bir şekilde olsun.” Başterzi, bu sıfatta iken zikirden uzaklaşmamak, zikrin faydası ve semeresini gözünde küçültmemek konusunda İbn Atâullah ve Şeyh Zerrûk ile hem fikirdir. Müellifin kaydettiğine göre zikirden vazgeçmek, onu terk etmek için şeytanın aldatmacasıdır ve şeytanın en yüce muradı budur. Bir kimse şöyle der: “Ya Resûlallah! İslâm'ın şiarı bana ağır geliyor. Bu nedenle bana yapabileceğim, öz bir iş tavsiye et.” Efendimiz (a.s.) “*Dilin sürekli Allah'ı zikretsin.*”⁶¹³ buyurur.

Müellife göre zikr kalp ve kalıpla olmalıdır. Kalp ve cisimle zikre sarılmaya ve nefisle mücâhedeye devam edenin Allah Teâlâ sîretinde lamba gibi bir nur var eder. Bu şekilde hak ile batılı, hayr ile şerri ayırt eder, medholunmuş ve hakîr görülmüşü tanır. Kötü ahlâkı güzel ahlâkla değiştirebilir. Bu durumda Allah, kişideki yalanı sıdk ile, kibri tevazu ile, buğzu mahabbet ile, riyâyı ihlas ile, şöhreti adı sanı belli olmama ile değiştirir. Bu konuda müellif, Mustafa el-Bekrî ve Ebû Hasan Şâzelî ile aynı minvaldeki görüşleri benimser ve emmâredeki nefisten levvâmeye yükselişini anlatır.⁶¹⁴

2. Nefs-i Levvâme

Bu mertebede sâlik, zulümat-ı ağyar makamından nurlar perdesi makamına yükselir. Levvâme nefsin makamı nurlar makamı, âlemi berzah, mahalli kalp, hâli muhabbet, varidi tarîkattır. Sıfatları kendisini yerme, fikir, ucb, mahlûkattan yüz çevirme, gizli

---

⁶¹² Maide, 5/105.

⁶¹³ Tirmizî, “Duâ”, 4, (Hadis nr: 3375) ; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/188-190.

⁶¹⁴ *Minah*, s. 165.

riyâ, şöhreti ve baş olmayı sevmektir. Nefiste “emmâre”den bazı sıfatlar da bulunur; ancak bunlarla birlikte nefis; Hakk’ı hak, batılı batıl olarak görür ve emmârede zikredilen sıfatlarının kötü olduğunu bilir. Nefiste, ibadet ve mücâhede yapmaya ve şeriate uymaya istek vardır. Seyri de Allah’a (*ilallah*)dır.⁶¹⁵ Ayrıca bu nefse sahip olan yaptığı ibadetleri insanlar görsünler diye yapmaz, Allah için yapar fakat insanların kendisini övmesi ve methetmesi hoşuna gider. Ancak o, bu özelliğinin çirkin olduğunun da farkındadır; ne var ki onu kalbinden tamamen söküp atamamaktadır. Sâlik, bu makamda ikinci isim olan *Allah Allah* zikri ile meşgul olur. Mümkünse kibleye dönerek, gözlerini kapatıp kuvvetli ve canlı bir şekilde, zikir âdâbına uygun olarak bunu yapmalıdır. Gece gündüz sık sık zikretmelidir. *Allah* lafzının hemzesi kesin bir şekilde, heden önceki lam uzâtılmalı ve aceleden dolayı *hela hellâ* ya da *illa illâ* gibi harflerin birbirine girmesinden kaçınılmalıdır. Zikirlerde ne geniş bir uzâtma ve ne de çok yakınlaştırma yoktur. Mukarrebûnun ilk makamı olan bu makamın pek çok havâtırı vardır. Allah ismi, bu havatır ve vesveseleri yakan bir ateştir. Bu nedenle sâlikin, yüce makamlara ulaşabilmesi için çokça zikretmesi lazımdır. Bunu yaptıkça latîfe-i nefsiyye olarak dile getirdiği nefis-i nâtıkadan nurâni perdeler süratle açığa çıkacaktır.⁶¹⁶

Mustafa el-Bekrî “Bu makamda nefsiyle mücâhede edene hazine kabilinden şeyler ortaya çıkar. Zira müşâhede, mücâhedesiz olmaz. Nefsi sınımalı, isteğinde ve mücâhedesinde dürüst ise kalbin acıplıkları, fiilleri ve sırları ona açılır ve âlem-i misâle girer. O âlem şu an içinde bulunduğu âlemden başka bir âlemdir. Bu âlemi ancak kalp makamındakiler bilir ve kalp makamı ise ebrârın değil de mukarrebûn yolunda ilerleyenlerin nasibinin bulunduğu yedi makamdan ikincisinin sonudur. Burada sâlik beş havâssın idrak edemediği işler görür. Zira mü’minin kalbi Allah Teâlâ’nın arşı ve evidir. Bu cümleden maksat kalbin Allah Teâlâ’nın sırlarının konulduğu mahal olmasıdır. Hz. Peygamber’in ahlâk ve ahvaline tabi olanın diline kalbinden hikmet pınarları fışkırır ve ebrârın üstünde mukarrebûn yolunda bir sâlik olur. Seferdeki ilk menzil, âlem-i misâldir. Burada cismin (maddenin) kesafetiyle ruhların letafeti arasında

---

⁶¹⁵ Hınşelavi, *el-Manzûmetü’r-Rahmâniyye fi’l-âdâbi’s-şer’iyyeti’l-müte’allikati bi’t-tarîkati’l-halvetiyye*, s. 297’de “billah”; Muslu, *Mustafa Kemaleddin Bekrî ve Tasavvufî Görüşleri*, s. 158. “lillah” kayıtlıdır.

⁶¹⁶ *Minah*, s. 166.

olan suretler toplanırlar. Yolda kişiyi mutlu eden ve himmetini kuvvetlendiren şeyi görür ve şevki artar. Kalbindeki muhabbet ateşiyle meşgul olur ve her türlü nefsânî ve şeytânî heveslerle alakası kesilir. Eğer ruhî şehvet kalırsa bu makamda ona zarar vermez. Sâlik olmadan âlem-i misale girmek mümkün değildir. Bu uyku ile uyanıklık arasında orta bir haldir. Sâlike oturma hali galipken arzedilir ve vâkıa olarak isimlendirilir. İçinde olduğu mekânı ve vakti bilmek şartıyla burayı görür, uyku ile uyanıklık arasında olduğunu bilir. Sâlik başlangıçta uyku hali uyanıklık (yakaza) haline galip geldiği için bu hal uyku ile uyanıklık arasında gerçekleşmektedir. Uyanıklık (yakaza) hali galebe çalıncaya kadar terakkî eder; terakkî ettiğinde de bazı ruhanîleri görür de onları yakazada gördüğünü zanneder, hakîkatte ise yakaza ile uyku arasında onları görmektedir. Bu halde görmüş olmasaydı himmeti yüksek olduğunda ikisi arasındaki hali yakazaya daha yakın olurdu bu nedenle kişi uyanık görülürdü. Bu halde Peygamber'in ruhaniyeti görülür ve bu durum müşâfehe olarak adlandırılır. Sâlik söz konusu şaşırmadan bütün bunlar inkişaf olmadıkça kurtulmaz.⁶¹⁷

Bu hususta şöyle denilir: “Sâliklerle bir araya geldiğimde içlerinden birisi Nebî'yi gözüyle gördüğünü ve uykuda olmadığını iddia etti ve yemin etti. Ben “Nasıl gördün?” diye sordum. O da “Biz falanca mekânda falanca kardeş ile beraberdik. Efendimiz bizi karşıladı ve benimle konuştu. Ben de onunla konuştum. Onu baş gözümle gördüm.” dedi. Bunun üzerine “O kardeşin de Efendimiz'i gördü mü?” diye sordum. O da ‘Hayır’ diye cevap verince ben de ‘Şâyet baş gözünle görmüş olsaydın o mecliste bulunan herkesin görmesi gerekirdi” dedim. “Allah hayrını versin kafam karıştı bana bir yol göster” dedi. Ben de ona meseleyi izah ettim ve açıkladım. Bunları öğrendiğinde saf yakazanın âlem-i mülkte görüleceğini bilirsin. Ancak bu dediğin âlem-i misâlin bir şubesi olan âlem-i melekûttedir. İki göz açık da olsa basîret gözüyle görülür. Bu durumda şeytan sâliki kandırabilir; aslında şeytanı gördüğü halde hakkı görüyorum zanneder. Şâyet bu rüya şerîat ve tarîkata uygun şekilde devam ederse bu Allah Teâlâ'nın kuluna ikramıdır ki bu da sahih bir fehvandır. Şâyet hevaya uyarak zındıklık devam ederse bu sâliki *yoldan* çıkarmak isteyen şeytandır.”⁶¹⁸

---

⁶¹⁷ *Minah*, s. 167.

⁶¹⁸ *Minah*, s. 168.

Müellife göre kalbin âlem-i şehadete bakan yönü vardır ki bu havâss-ı hamse (beş havâs)dir. Zira kalp, âlem-i şehadette havâs vasıtası olmaksızın hiçbir şey idrak edemez. Aynı şekilde âlem-i melekût olan âlem-i gayba bakan bir yönü de vardır. Ne zaman âlem-i şehadete havâssıyla yönelir, o zaman âlem-i gaybdan uzaklaşır ve ne zaman beş havâsla idrak edilen şeylerden uzaklaşırsa o zaman âlem-i gayba yönelir. Başlangıçta her iki âleme birlikte yönelmek mümkün değildir. Nefs-i levvâmenin merkezi, kalbî latîfedir. Latife evliya indinde anlayış gücünde parıldayan her türlü ince mânâ ve işaretlerdir. Tat alma ilmi gibi sözle aktarılamaz. Buradaki mânâsı ise hayvanî değil insanî nefstir ki o nefs-i nâtıkadır. Bazı sıfatları kalp ile ifade edilir. Hakîkate bir yönüyle nefis ile diğer bir yönüyle de kalp ile bağlantılı olarak nefse yakın bir mertebede ruha iner. İlk vechi sadr ikincisi ise kalp olarak isimlendirilir. Bu isimlendirme nefs-i nâtıkanın haline ve mahalline uygun olarak adlandırıldığı evreleri olmasından ileri gelmektedir.⁶¹⁹

3. Nefs-i Mülheme

Bu mertebedeki nefis *mülheme*, makamı esrar, mahalli ruh olarak isimlendirilir. Varidi marifet, hali aşktır, seyri Allah'a (*ilellah*⁶²⁰), âlemi ervahtır. Nefis bu makamda huzur bulur. Sıfatları cömertlik, kanaat, tevâzu, sabır, yumuşaklık, sıkıntıya tahammül ve insanları af ve iyiliğe teşvik etmedir. Allah Teâlâ'nın her canlıyı sıkıca tuttuğunu görmekle onda mahlûkata karşı hiçbir itiraz kalmaz.⁶²¹ Şevk, aşk, ağlama, hüznün, Hakk ile meşgul olma, telvin, kabz-bast, havf-recâ'nın birbirini izlemesi, zikri sevme, güler yüzlü olma, Allah ile sevinme, marifet ve müşâhede bu makamın diğer sıfatlarıdır. Mülheme denilmesinin sebebi nefsin kötülüklerinin ve takvasının Allah Teâlâ tarafından ilham edilmesidir.⁶²²

Bu makamda sâlik, Rabbânî esrarı idrak eder, ilâhî marifetler sana açılır, dünyada ve ahirette müşâhede hâsıl olur. Bu makamın sahibine celvet ve halvette "*Hû*" ismini zikretmesi tavsiye edilir. Bazı vakitlerde ise *La hüve illa hu* şeklinde zikredilebilir.

---

⁶¹⁹ *Minah*, s. 169.

⁶²⁰ Hınşelavî, el-Manzûmetü'r-Rahmâniyye fi'l-âdâbi's-şer'iyyeti'l-müte'allikati bi't-tarîkati'l-halvetiyye", s. 297; Muslu, *Mustafa Kemaleddin Bekrî ve Tasavvufî Görüşleri*, s. 161 "alellah" olarak geçer.

⁶²¹ *Minah*, aynı yer.

⁶²² Şems, 91/8.

Aynen diğerk makamlarda olduğu edeb ve ihlâs ile zikretmelidir. Bu makamın sahibi zikir halinde sanki azalarına Allah'tan başka varlık olmadığını ve masivanın O'nun sıfat ve fiilleri olduğunu söylemesi gerekmektedir.⁶²³

Bu makamın sahibi vahdet aynasında kesreti, kesret aynasında vahdeti görür. Mezâhir aynasında zâhiren Hakk Teâlâ'yı müşâhede eder. Müellif, İbn Atâullah ve Şeyh Zerrûk'un görüşlerini benimser. Vahdet ve kesret konularında ulemanın ihtilafına, Taftazânî ve Cürçânî gibi kelamcılarının sözlerine yer verir. Başterzi'nin Mustafa el-Bekrî'den verdiği bilgiye göre “*Hû*” isminin özelliğı kudsî marifetin ve bütün mevcudatta mutlak seyreden bir hüviyetin zuhurudur. Başlangıçta bu ismin başına “ya” ilave edilir. Sonra bu makamın havatırından kurtulmak için “ya”sız olarak gece gündüz her durumda çokça tekrar edilir.⁶²⁴ Bu mertebede şâhid ve meşhûd bir olan Hakk'tan başkası değildir. Kesretten vahdetle saklanır. Varlıkların suretlerinde celî olarak sadece Allah'ı görür ve Allah Teâlâ'nın “**Onun benzeri hiçbir şey yoktur ve O her şeyi işiten ve görendir.**”⁶²⁵ zikri âlisinin hüccet edilmesini belirtmişlerdir.

Başterzi, Taftazânî'nin görüşleri çerçevesinde bu durumun hulûl ve ittihattan farklı olduğunu, sâlikin Allah'a ve Allah'ta olan sülûkunu nihâyete erdirdiğinde tevhid ve irfan denizinde gark olacağını, öyle ki zâtının Allah'ın zâtında, sıfatlarının da O'nun sıfatlarında kaybolacağını ve Allah'tan başka vücut görmeyeceğini ifade eder. Bu durumun sâlik için, fena fi't-tevhid olduğunu ve “*Ben onu sevdiğimde ise işittiğı kulağı, gören gözü olurum*”⁶²⁶ kudsî hadisinin de buna işaret ettiğini söyler. Müellif, ayrıca İbrahim Şehrezûrî'nin vahdet ve kesretin hulûl ve ittihattan farklılığını izah ettiği cümlelerini iktibas eder. İbn Atâullah'ın şu sözlerine yer verir: “Allah'ın zâtına nazaran mahlûkat yoktur. Bu şu hadisin ihtiva ettiği mânâdır: “*Allah vardı ve O'nunla birlikte hiçbir şey mevcut değildi. O, şu anda da o hâl üzeredir.*”⁶²⁷ Hakk'ta fena olup Halk'tan

---

⁶²³ *Minah*, s. 170.

⁶²⁴ *Minah*, s. 171.

⁶²⁵ Şûrâ, 42/11.

⁶²⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/256.

⁶²⁷ Buhârî, “Tevhid”, 22”; “Bed'ü'l-halk”, 1. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/431. Buhârî ve Ahmed b. Hanbel'in rivayet ettikleri hadisi, İbn Hibbân İmrân b. Husayn'dan, Hâkim Bureyre'den rivayet etmiş ve sahih kabul etmişlerdir. Aliyyu'l-Kârî de hadisi sahih kabul edip, sûfilerin kelamlarında “*Şu anda da o hâl üzeredir*” ilavesinin bulunduğunu, bunun bütün eşyanın O'nun zatı ile ayniyetine kail olanların iftiralara benzediğini, ayrıca İbn Teymiyye ve İbn Hacer de bu ilavenin uydurma olduğunu

ayrılan kimse ancak vahid-i ehad'ı müşâhede eder. Bu takrib yolunda kesret içerisinde vahdetin mânâsıdır. Bu makamın erbabı *el-ân 'alâ mâ 'aleyhi kân* sözüyle buna işaret etmektedirler.”⁶²⁸

Yine o, vücud-u mutlak'ın vücudu ve zorunluluğu üzerinde çok sayıda deliller ortaya konulduğunu ifade eder, Şemseddin Fenârî, Bedrüddîn Simavî ve Alauddin gibi muhakkiklerin bu düşüncelere cevap verdiklerini belirtir. Cürcânî'nin *Havâşî't-tecrîd* ve Gazzâlî'nin *Mişkâtü'l-envâr* ve *İhyâ*'nın sabır ve şükür bahislerinde⁶²⁹ uzunca iktibasta bulunur. Gazzâlî *Mişkât*'ında şöyle demiştir: “Ârifler, Allah Teâlâ'dan başka hiçbir şeyin olmadığını açık bir müşâhede ile görmüşlerdir. **“O'nun vechinden, zât ve varlığından başka her şey yok olacaktır.”**⁶³⁰ buyrulur. Âyetteki yok olma, belirli bir vakit için değil ezel ve ebed mânâsındadır. Yani O'nun zâtından başka her şey ezelen ve ebeden fânîdir. Şüphesiz O'ndan başka her şey zâtına nazaran ademden ibarettir. Hakikî ve gerçek mevcut yalnız Allah'ın zâtıdır. Her şeyin iki yönü vardır. Bunlardan biri kendi nefesine, diğeri de Rabb'ine aittir. Allah'ın haricindeki varlıklar, kendi nefislerine olan yönleri itibariyle ademdir. Allah'ın zâtına olan yönleri itibariyle ise vardır. Şu halde Allah'ın zâtından başka mevcut yoktur. Hakikî ve tek varlık O'nun zâtıdır. Ancak Allah'ın zâtı mevcut ve bâkîdir.⁶³¹ Söz konusu âriflerin **“Bugün mülk kimindir? Tek kahredici olan Allah'ındır.”**⁶³² nidasını duymaları için kıyamet gününün gelmesine ihtiyaçları yoktur. Bilakis bu nida her daim kulaklarında çınlar. Onlar *Allahu Ekber* sözünden –hâşâ- Allah kendisinin dışındaki her şeyden büyüktür mânâsını anlamazlar. Zira varlıkta O'ndan başkası yok ki O'ndan büyük olsun. Allah'tan başkasının ancak varlıkta O'nu takip ediş ve O'na tabi oluş itibariyle mevcudiyeti vardır. Dolayısıyla mevcut (hakikî varlık) yalnız ve sadece Allah'ın vechi, zâtıdır. Allah'ın kendi zâtından büyük olması da muhaldir. Nitekim Allah izafet ve mukayese mânâsıyla en büyük denmekten de büyüktür. Yine Allah, kendisinden başkasının O'nun yüceliğinin

---

söylemişlerdir. Belirtilen ilave dışında hadis sahihtir. Bk. Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 2000, s.91.

⁶²⁸ *Minah*, s. 173.

⁶²⁹ Gazzâlî, *a.g.e.*, IV/114-170.

⁶³⁰ *Kasas*, 28/88.

⁶³¹ *Minah*, s. 174; Gazzâlî, *Mişkâtü'l-envâr*, (tah: Rıdvan Cami' Rıdvan), Kahire: Daru'l-harem li't-türas, 2004, s. 51.

⁶³² *Mü'min*, 40/16.

kühünü idrak etmesinden de büyüktür. İster nebî ister melek olsun kendisinden başkası O'nun büyüklüğünün kühünü idrak edemez. Allah'ın zâtının kühünü yine Allah idrak eder. Zira her bilinen şey, bilenin hâkimiyet ve istilasî altındadır. Bu ise Allah'ın celâl ve kibriyâsına aykırıdır”⁶³³

Başterzi, Şerîf Cürcânî'nin bu meseleye *Havâşî't-tecrîd* adlı eserinde deniz örneğini vererek onun çok sayıda dalgaları olduğu halde hakîkatinin bir ve bunların aklî münazaralar olmaksızın keşfî müşâhedeler ile ulaşılan aklın ötesinde şeyler olduğunu söyler. Ayrıca müellif, İbnü'l-Arabî ve Ahmed b. Hilal'in sözleriyle görüşlerini destekler.⁶³⁴

Başterzi, bunların tevhiddeki esmâ konusuyla ilgili olarak “*Hü*” ismi ehli için muhtasar söylenebilecek sözler olduğunu belirtir ve insanları üç kısma ayırır. Kâinattan uzaklaşarak yaratıcıda fena olanlar ki onlar ihsan makamının erbabıdır. İkincisi de bunun aksidir. Kâinat onları yaratandan engellemektedir. Gaflet denizine dalarak kâinatta fânî olurlar. Kâinatta fânî olan Hak'tan uzaklaşan cahil, gafil kuldur. Üçüncü kısım ise Hakk'ı öncesinde, sonrasında, içinde, beraberinde müşâhede edendir ki o kâmil bir kuldur.⁶³⁵

4. Nefs-i Mutmainne

Bu mertebedeki sâlik, “**O her an yaratma halindedir**” âyetinin işaret ettiği telvin makamından yükselerek temkin makamına ulaşır. Bu makam ehlullah nazarında istikamet dairesinde rusuh ve istikrar makamıdır. Kâmil sâliklerin mertebesidir. Zira esrar makamından sıyrılmıştır. Mahalli sır, âlemi hakîkat-i Muhammediyye, seyri Allah'a (*al'ellah*)⁶³⁶, hâli gerçek itminan, vuslat, vâridî hakîkattir. Sıfatları cömertlik, tevekkül, hilm, ibadet, şükür, rızâ ve belalara sabırdır. Sâlikin bu makama girdiğinin alameti teklîfî emirleri ayırt etmemesi ve Muhammedî ahlâk ile ahlâklanmaktan lezzet alması ve O'nun sözlerine ittiba etmeye müştak olmasıdır. Bu makamda sâlik, Allah Teâlâ'nın “*Hakk*” ismini zikreder. Bu ismi bazen *ya*'sız bazen de *ya*'lı zikreder. Bunu

---

⁶³³ *Minah*, s. 174; *Miškât* ile *Minah* arasında bazı yazım farklılıkları var. Bk. *Miškât*, aynı yer.

⁶³⁴ *Minah*, s. 176.

⁶³⁵ *Minah*, s. 177.

⁶³⁶ Muslu, *Mustafa Kemaleddin Bekrî ve Tasavvufî Görüşleri*, s. 166 “*ma'allah*” olarak zikredilir.

sekîne, vakar, kuvvet ve Allah'a tam teveccüh ile yapar. Bu makamdaki sâlike Allah Teâlâ keramet göstermeyi ikram eder ancak sâlik buna iltifat etmez. Aksine Allah Teâlâ'dan hizmetine mani olan şeylerin ortadan kaldırılmasını ister. Kamil insanlara Allah Teâlâ keramet mazhar ettiğinde onlar bunun keramet olduğunu bilmez ve hissetmezler. O'ndan gayrısına iltifat etmemezler. Hakk isminin semeresi tecellî eder ki, duâ ve evrâd okumaya meyli artar. Keza Hz. Peygamber'i bu makamdan önceki sevgisinden daha farklı bir sevgi ile sever. Dinleyenler, konuşması ne kadar uzun olursa olsun bıkmadan lezzet alarak dinlerler. Söylediklerini her hangi bir kitaptan okumuş veya bir kimseden dinlemiş değildir. Zira o sadece Allah Teâlâ'nın sırrına koyduğu şeyi işitmektedir. Bu makamdaki sâlikin Allah'ın kendisine lutfettiği şeyleri sunması ve kalbinde hüküm kabilinden şeyleri açıklaması için bazı vakitlerde halk ile beraber olması gerekir. Bu makamda sâlik, mutmain olan nefsinin kemalinin devamını talep etmelidir. Böylece dördüncü makamdan sonra beşinci makama geçilir.⁶³⁷

5. Nefs-i Râziye

Sâlik dördüncü makamı tamamlayıp mezkûr perdeyi parçalar, nefsi rahmanî olarak mutmain olur, karışıklık ve kargaşadan sonra rahmânî sükûna erer ve sülûkun başlangıcında hâsıl olan cezbeden başka kemal cezbesine sahip olur. Sırru's-sır lisanı nefesine duyurursa beşinci makama ulaşmış olur. Ehlullah'a göre sır, ruhun bedene konulması gibi kalbe konulmuş ruhtan daha latîf insanî bir latîfedir. Ruhun mahabbet, kalbin de marifet mahalli olması gibi onun da müşâhede mahalli olduğunu belirtir ve eklerler: "Sır ruhtan daha latîf, ruh kalbden daha şerefli" ve "Sırlar ağyarın izlerinin köleliğinden azad olur."⁶³⁸

Bu makamda kalp, Hakk Teâlâ'nın cemâl ve celâlinin müşâhedeyle durulmuştur. Sûfîler nazarında "Celâl" Hazret-i İlâhî'nin kahır sıfatlarıdır ve bununla ilgili olarak şöyle denilmiştir: "Hakkın onu hakîkati ve hüviyetiyle kendini bildiği gibi bilmemizden izzetiyle gizlenmesidir. Zira onun yüce zâtını hakkıyla O'ndan başkası idrak edemez." "Cemâl" ise Hazret-i İlâhî'nin rahmet ve latîf sıfatlarından ibarettir ve bununla ilgili

---

⁶³⁷ *Minah*, s. 179.

⁶³⁸ *Minah*, aynı yer.

olarak şöyle denilmiştir: “Cemâl zâtının vechiyle tecellî etmesidir.” Mutlak cemâlin celâli vardır ki o vechiyle tecellî ettiği zaman her şeye kahhariyetidir.

Kemal makamına perdeli halde olması nedeniyle makamı visâl makamı olarak adlandırılır. Âlemi lâhût, seyri Allah'ta (*fillah*), mahalli sırrın sırrı (*fuâd*) ve hali fenâdır. Ancak buradaki fenâ hislerin kaybolması mânâsında değil, beşerî sıfatların ortadan kalkması ve hâlde bekâya hazırlanmak mânâsındadır. Zira bu bekâ, fenâdan sonra gelen hakka'l-yakîndir ve yedinci makamda hâsıl olur. Nefs-i râzıyede vârid yoktur; çünkü vâridat sıfatların bekâsıyla birlikte meydana gelir. Bu makamda sâlikin nefsinden bir eser olmadığı için artık o, fânî olmuştur bâkî değildir. Ancak yedinci makamda görüleceği gibi Allah'ta bâkî de değildir ve bu makam ancak yaşanarak idrak edilebilir. Bu nefsin sıfatları; mevcudatta meydana gelen her şeye tereddütsüz rıza gösterme, teslimiyet, Allah Teâlâ dışındaki her şeyden zâhid olma, ihlâs ve verâ'dır. Nefsin bu şekilde vasıflanması mutlak cemâli müşâhede etmedeki istiğraklığını gösterir. Bununla birlikte bu hali halkı irşad etme ve onlara nasihat etmeden kendisini alıkoymaz. Sözünü işiten herkes istifade eder.⁶³⁹ Onun kalbi, lâhut ve sırru's-sır âlemi ile meşguldür. Bu makamın sahibi edeb denizine gark olmuştur ve duâsı reddolunmaz. Masivaya bağlanmaz. Başkasına itimat eden bu makamın ehlerinden değildir. Zira bu makamın sahibi, bütün zahirlerin kendi kahrı altında olan batının saltanatına hâkim konumdadır.⁶⁴⁰

Bu makamda beşinci isim olan “Hayy” ile zikredilir. *Ya* ilave ederek veya etmeyerek sır, kuvvetle ve açıktan okunur. Sâlikin içinde bulunduğu “fenâ”nın ortadan kalması ve “Hayy” ismi ile “bekâ” haline geçmesi için bu zikri çokça yapması gerekir. Mustafa el-Bekrî'ye göre “Bunu başardığı takdirde kemal sıfatlarıyla muttasıf olarak altıncı makama geçer. Sâlikin bu makamın sonuna doğru fûrû' diye isimlendirilen bazı isimleri “Hayy” ismiyle birlikte zikretmesi altıncı makama geçişini kolaylaştırır. Bu isimler “*el-Vehhâb*”, “*el-Fettâh*”, “*el-Vâhid*”, “*el-Ehad*” ve “*es-Samed*” dir.⁶⁴¹

---

⁶³⁹ *Minah*, s. 180.

⁶⁴⁰ *Minah*, s. 181.

⁶⁴¹ *Minah*, s. 182.

6. Nefs-i Merzıyye

Bu makam, Hakk ve faziletli insanlar nezdinde kendisinden razı olunduğu için nefs-i merzıyye olarak adlandırılır. Seyri Allah'tan (*anillah*⁶⁴²), âlemi şehadet, hâli hayret, vâridi şerîat, mahalli ise hafâ latifesidir. Sıfatları insanların kusurlarını bağışlamak, onları iyiliğe teşvik etmek ve sevmek, insanlara lütufta bulunmak ve güzel ahlâktır. Bu makama “merzıyye” diye isim verilmesi Allah Teâlâ'nın bu nefisten razı olmasındandır. Seyrinin Allah'tan olması, nefsin “*Hayy*” ve “*Kayyûm*” olan Allah'ın huzurundan ihtiyaç duyduğu ilimleri elde ettiği, Allah'ın kendisine vermiş olduğu nimetleri halka anlatmak için gayb âleminden şehadet âlemine geldiği mânâsına gelir. Mahallinin “hayret” olması ile kastedilen “Rabbim hayretimi arttır” sözündeki “makbul” hayrettir; yoksa sülûkun başlangıcındaki “mezmûm” hayret değildir. Sözüne sadık ve adaletli olması (her şeyi yerli yerine koyması) bu makamın sahibinin hallerindedir. Kendisi müsrif zannedilecek derecede çok infak eder ve cimrilerin en cimrisi zannedilecek kadar azla yetinir. Bu makamda sâlik altıncı isim olan “*Kayyûm*” yüce ismini zikretmekle sorumlu tutulmuştur. Sekîne ve vakar ile açıktan gece gündüz zikre devam etmelidir. Bu makamın ehline gaflet bulaşmaz. Allah ona bilmediğini öğretir.⁶⁴³

Başterzi'nin Mustafa el-Bekrî'den kaydettiğine göre sâlikin ruhlarını tabiat ve nefislerinin karanlığından aydınlığa çıkarmak ve irşad etmek için halka yönelmesi, bu makamda bulunan sâlikin sıfatlarındandır. Hadiste ise “*Allah'ın en sevdiği kullar, kulları kullara sevdirenler, kullara Allah'ı sevdirenler ve yeryüzünde nasihat için dolaşanlardır.*”⁶⁴⁴ şeklinde zikredilmektedir.

Bu makamın sahibinin kendisini dinlemekten faydalanmayacak bir kimseye âyet, hadis veya hikmet ile va‘z ve nasihatta bulunmaması da sıfatları arasındadır. Zira kendisi hakkında bir kavil bulunan ve ilm-i ilâhîde şakî olarak geçen kimse, sâlikin irşadından faydalanamaz. Nefs-i merzıyye sahibinin makamı fiillerin tecellîleri makamıdır. Bu makamın sahibinin bütün halleri vasattır. Vasat ise ifrat ile tefrit arasındadır. Mustafa el-Bekrî “Bu hâle ancak bu makam sahipleri güç yetirebilir. Nitekim dile kolay ama

---

⁶⁴² Başterzi, “*ale'llah*” der. Ancak ‘*ani'llah*’ olduğu eserin müteakip satırlarında kayıtlıdır. Bk. *Minah*, s. 181.

⁶⁴³ *Minah*, s. 183.

⁶⁴⁴ *Kenzu'l-ummâl*, III/75, (Hadis nr: 5565).

yaşanması, imtihan olunması ağırdır. Herkes bu hasletle ve onunla muttasıf olmaktan hoşlanır fakat herkesin kaldıracağı derecede kolay bir şey değildir.” der. Bu makamın başlangıcında sâlike hilâfet-i kübrânın alametleri görünür. Makamın sonunda ise “*Ben onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli olurum...*” elbisesi bahşedilir. Sâlik fenâ makamına ulaştığında infisâl ve şekâvet mahallindeki beşerî kötü sıfatları ortadan kalkar. Böylece nafileler, riyâzet ve büyük cihad olan nefisle mücâhede etmek suretiyle âdetullah câri olur; lütûf ve keremiyle kötü sıfatları izale edecek sıfatlar ihsan olunur. Bu da hakka'l-yakîn dediğimiz şeydir. Ancak bu hususların mânâsı ilâhî yardım almadan idrak edilemez. Zira fenânın hariçte kendisiyle kıyas edilecek veya kendisine benzetilecek bir dengi yoktur. Bekâbillah, farz ve nafilelerle Allah’a yakınlık sağlama hususları da bu kabildendir.⁶⁴⁵

7. Nefs-i Kâmile

Bu mertebede sâlik için ubudiyet, acziyet, züll (alçaklık, boyun eğme) ve fenâ gerçekleşir. Nefsini mezkûr vasıflarla ve Rabbini de rubûbiyet vasıflarıyla tanır. Zira nefisini fakir, aciz ve fâni olarak tanırsa Rabbini izzet, bekâ ve gani olarak tanır. Bu durum ubudiyet aynasının rububiyet aynası karşısında olması sebebiyledir. Bu, Allah Teâlâ'nın “*Yer ve göklere sığmam ancak mümin kulunun kalbine sığarım.*”⁶⁴⁶ sözünün mânâsıdır. Onda Allah Teâlâ'nın rızasından başka bir arzu yoktur. Hareketleri, fiilleri hasenât, nefesi ibadet, hikmet ve modeldir. Nefs-i kâmilenin seyri Allah ile (*billah*), âlemi vahdette kesret ve kesrette vahdettir. Hâli bekâ, vâridi diğer makamlarda zikri geçen vâridlerin tümü, mahalli ruhun cesede nisbeti gibi hafâyâ nisbet edilen ahfâ latîfesi, sıfatları zikredilen bütün güzel sıfatlar, anahtarı ise “*Kahhâr*” ismidir.

Müellifin Mustafa el-Bekrî'den kaydettiğine göre “*Kahhâr*” ismi, Allah Teâlâ'nın kutup isimlerindedir. Meşayih bu isim ile kutb, talep eden mürîdler için nur, hidâyet ve müjdeliler ile yardım eder. Mürîdler kalblerinde ne zaman sebepsiz olarak sevinç, sürûr, rahatlama ve cezbe hissedersen bu hâl yapmış oldukları zikir ve teveccühlerin karşılığı olarak kutb'un yardımınıdır.⁶⁴⁷

---

⁶⁴⁵ *Minah*, s. 184.

⁶⁴⁶ *Aclûnî, a.g.e., II/230 (Hadis nr: 2256).*

⁶⁴⁷ *Minah*, s. 185.

Musannif, bu makamda sâlikin ne zât ne de sıfat yönünden hakiki sultandan başkasını görmeyecek derecede onu dost edindiğini haber vermektedir. Halktan fânî olup Hakk'la bâkî olur. Zira o, ulvîsi süflîsi, cevheri araziyle bütün olarak mahlûkattan fânî olur. Müellife göre nefs-i kâmile sahibinin makamı, esmâ ve sıfatların tecellîlerinin makamıdır. Bu makam sahibi bedeni, dili, eli, ayağı ya da kalbi gibi zâhirî ve bâtinî azalarıyla birlikte ibadetlere dalar. Bununla birlikte çokça istiğfar eder, tevazu sahibidir. Halkın Hakk'a yönelmesi onun için sevinç ve sürûr kaynağıdır, Hakk'tan yüz çevirmeleri ise üzüntü ve öfke kaynağıdır. Hakk'ı talep eden bir kimseyi öz çocuğundan daha çok sever. İyiliği emredip kötülükten menetmesine rağmen mahlûkata karşı kalbinde herhangi bir kötü duygusu yoktur. Ancak hak edene hoşnutsuzluğunu, ehil olana da muhabbetini gösterir. Allah yolunda ölüm ona elem vermez. Öfkelenilmesi mümkün bir şeye rıza, razı olunması mümkün bir şeye de öfkelenebilir ancak o her şeyi yerli yerine koyar.⁶⁴⁸

Allah Teâlâ ve Nebî'nin ahlâkıyla süslenmiştir. Bu makam, makamların en yücesidir. Zira bu makamda bâtinî saltanat kemale erer; mücâhede ve zorluklar tamamlanır. Onu halktan kim görse Hakk Teâlâ'yı zikretme dâhiline girer. Bu makamın sahibi neye himmet etse, himmeti Allah'ın muradına uygun düşer. Zira onun muradı Allah Teâlâ'nın muradıdır. Bir şey irade ve talep ettiğinde Allah onu galib getirir, muvaffak kılar. Bundan dolayı insan, Allah'ın âlem-i kebîre koyduğu her şeye şamil olmakla âlem-i sagîr olarak isimlendirilir. Bu mertebeye ulaşan sâlik, mürşidinin elinden hırka giymeye ehil olur. Yani irşad seccadesine oturmaya hak kazanır. Hırka giymenin aslı şu rivâyettir: “Resûlullah, Hz. Ali'ye sarık giydirdi ve ucunu sarkıttı.” “Cebrail, Resûlullah (a.s.)'a cennetten bir sandık getirdi ve onu açtı. İçinde kırmızı ve siyah renkte hırka vardı. Allah Resûlü “*Bu nedir ey Cebrail*” dedi. Bunun üzerine Cebrail “Bu hırkalar ümmetinin havâssı içindir.”⁶⁴⁹ Ehlullah nezdinde; hırka giyildiğinde güzel ahlâkın bütünü, kâmil itikad ve ihlâs da giyilmiş olur. Başlık veya elbise vb. şey çıkarmasını emretmekle de kötü ahlâkı da ondan soyutlamış olurlar. Sâlik en yüce makam olan yedinci makamın perdelerini yırttığında irşad ehli ve nefsinin her türlü ru‘unetinden fânî olur ve asfiya âriflerin sınıfına girer. Esfiya, ya fâil olarak her türlü bulanıklıktan uzak

---

⁶⁴⁸ *Minah*, s. 186.

⁶⁴⁹ Hadisin kaynağını tespit edemedik.

olan mânâsında ya da mef'ul olarak seçilmiş mânâsındadır. Beş ilâhî hazeratın ilki olan kuds hazeresinde girer. Sûfîlerin nezdinde kuds hazeresi kemal ve kuds dairesidir. Sâlik bu hazereye ulaştığında ârif ve vâsıl olarak isimlendirilir.⁶⁵⁰ Görüldüğü üzere salik benliğinin kemâle ermesi için riyâzet ve mücâhede ile nefsinin çirkin sıfatlardan soyutlandırır. Manevî yolculuğunda zulmânî ve nurânî perdeleri yırtarak bir değişim ve tekâmül süreci yaşar.

3.2.2.6. Bey'at ve İntisab

Başterzi, “ahd” kelimesinin sözlük ve ıstılah anlamını verir. Âyet ve hadislerden deliller getirir. Ahd, sözlük anlamı itibariyle “hak veya batıl, istikbalde yerine getirilmesi bir şeyi lüzumlu görmektir.” Şer'i olarak; “Nebî'nin akabe görüşmelerinde kendilerini ve çocuklarını himaye ettikleri gibi onu da himaye etmeleri üzerine ensardan söz aldığı dinî bir yakınlığı lüzumlu görmektir.” Burada delil şudur: “**Muhakkak ki sana biat edenler ancak Allah'a biat etmektedirler. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir.**”⁶⁵¹ Burada mürîd şeyhi ile sözleşmiş olur. Mürîd tarîkate girdiğinde tevbe ve şeyhinin kendisine telkîn ettiği zikri, Allah'a yakınlaşmayı gerçekleştirmek üzere şeyhi ile sözleşir. Ahdini bozan, ancak kendi aleyhine bozmuş olur. “**Kim de Allah ile olan ahdine vefa gösterirse Allah ona büyük bir mükâfat verecektir.**”⁶⁵²

Şeyh ve mürîd her ikisi de abdestli iken namaz oturuşu gibi oturur, şeyh mürîdin sağ elinin başparmağını tutarak sağ elini kendi elinin içine koyar. Mürîd isterse şeyh ona tevbenin âdâbını anlatır. Şeyh Allah Teâlâ'ya hudu' ile yönelerek oturur ve mürîde tevbede ortak olduklarını ifade eder. Çünkü Allah Teâlâ “**Ey Mü'minler! Allah'a hep birlikte tevbe edin ki kurtuluşa eresiniz.**”⁶⁵³ âyetinde olduğu gibi o ikisine tevbeyi topluca yapmalarını emreder. Şeyh, Allah ile tevbe eden mürîd arasında bir vasıtaadır. Sonra “**Ey iman edenler! Samimi bir tevbe ile Allah'a dönün.**”⁶⁵⁴ veya “**Muhakkak**

---

⁶⁵⁰ *Minah*, s. 188.

⁶⁵¹ Fetih, 48/10.

⁶⁵² Fetih 48/10.

⁶⁵³ Nûr, 24/31.

⁶⁵⁴ Tahrim, 66/8.

ki sana biat edenler ancak Allah'a biat etmektedirler.”⁶⁵⁵ veya “Antlaşma yaptığınız zaman, Allah'ın ahdini yerine getirin.”⁶⁵⁶ âyetini okur.⁶⁵⁷

Sonra istiâze ve besmele ile sesini yükseltir. Ardına istiğfar eder ve şöyle der:

أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ الْعَظِيمَ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ وَأَسْأَلُهُ التَّوْبَةَ وَالتَّوْفِيقَ لِمَا يَحِبُّ رَبَّنَا وَيَرْضَى، وَصَلَّى
اللَّهُمَّ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ

Mürîd de bunu tekrar eder. Sonra kendi gözlerini kapatır ve mürîde şöyle der: “Benden üç defa zikri işit ve benden sonra da gözlerin kapalı iken sen üç defa söyle, ben de senden işiteyim.” Şeyhinden, ehl-i silsileden ve nebîden meded ister ve telkîn hadisinde daha önce geçtiği gibi telkînin nasıl olması gerektiği şekli üzere ona telkîn eder. Musannifin anlattığı şekil, erkeklere ders vermeye mahsustur. Hanımların telkîni ise, Efendimiz'in hanımlarla sözleştiği gibidir. Hz. Âişe, Resûlullah'ın kadınlardan biat alırken onlarla kesinlikle musafahalaşmadığını bildirir. Şa'bi'den rivâyetle ise; “Resûlullah kadınlarla elindeki kumaş parçası ile biatlaştı.” ve denilir ki “Elini su dolu bir kabın içerisine koydu ve kadınlara da ellerini su dolu kabın içerisine daldırmalarını emretti ve böylece biat alırdı.” Bu şekilde şeyh kabın içerisindeki suya koyar ve sağ elini içine daldırır, sonra euzu besmele çeker, Allah'a tevbe eder ve üç defa kelime-i tevhîdi söyler. Sonra bu sudan elini çıkarır ve o hanımlara şöyle der: “Her biriniz ellerini bu suya koysun. Euzu besmele çeksin ve Allah Teâlâ'ya istiğfar getirsin.” Biat alacak kimselerin sayısı fazla ise bir defa şöyle söylerler.

(تَبْنَا اللَّهُ وَلِرَسُولِهِ، اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَنَا مَا مَضَى وَأَصْلِحْ لَنَا مَا بَقِيَ)

Sonra gözlerini kapatıp üç defa “Lâ ilâhe illallah” derler, sonra ellerini bu sudan kaldırırlar ve bir kişi ise şöyle derler: ⁶⁵⁸تَبْتُ اللَّهَ وَلِرَسُولِهِ، اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي

Ahitten ve telkînden sonra mürîdin; şeyhin kendisine telkîn ettiği zikri, Cenâb-ı Hakk'ın şu sözüne imtisalen “**Ey inananlar! Allah'ı çokça zikredin, “Allah'ı çok zikreden**

⁶⁵⁵ Fetih, 48/10.

⁶⁵⁶ Nahl, 16/91.

⁶⁵⁷ Minah, s. 40.

⁶⁵⁸ Minah, s. 41.

erkekler ve zikreden kadınlar”⁶⁵⁹ cehd ve gayretle çokça söylemesi gerekir. Tembelliği tercih eden balın tadına varamaz. Zira telkîn, zâkirin kalbinde kökünün sabit olmasından sonra, dallarının yeşermesi için dikilen çekirdek gibidir.⁶⁶⁰

Mürîd bir yolun sülûkuna girdiği zaman, her ne zaman nefsinin zinciri kendisini harekete geçirirse şeyhinden Hz. Resûl’e kadar evliyanın ruhlarına icabet eder. Bir kimse telkînle onların yollarına girmezse o kişi, tarîkattan sayılmaz. Kişi, biat edip şeyhe bağlandığında “Aramıza hoş geldin.” denir.⁶⁶¹

Şeyh ve mürîd ellerini hazır bulunan cemaatin huzurunda duâ için ellerini kaldırır ve şeyh şöyle der: “Allahım! Sana tevbe ettik, bizlere yardım et ve bizi koru ve enbiyana, evliyana açtığın her türlü hayır kapılarını bizlere de aç. Allahım! Bizleri kabul eyle, bizlerden kabul eyle, bizleri faydalandır, bizlerle faydalandır, bizlere hidâyet eyle, bizlerle hidâyet eyle, bizleri irşad et, bizlerle irşad et, bizleri ıslah et, bizlerle ıslah et, Allahım! Bizlere Hakk’ı Hak olarak göster. Bizleri hakka tabi olanların yoluna ilet, bâtılı bâtıl olarak göster. Bizleri gereğince rızıklandır. Allahım! Bizleri senden uzaklaştıran her uzaklaştırıcıdan uzaklaştır. Bizleri senden gayrı bir şeyle meşgul ettirme, senden koparma. Ey merhametlilerin en merhametlisi!”

Mürîd bu şekilde imanını tazeler ve şeyh duâyı şu sözle bitirir.

اللَّهُمَّ إِنَّا نَسْأَلُكَ تَوْبَةَ الصَّادِقِينَ وَإِخْلَاصَ الْمُؤْمِنِينَ.

Allahım! Bizleri sıddıkların tevbesine ve sana yakın olan kullarının ihlâsına ulaştır. *Delâilu’l-hayrât*’ın onunla son bulacağı bir başka duâya geçer. Bu, kendisine işaret edilen üç duâ şeklinin birincisidir. İkinci olarak; iki defa Fatiha Suresi okunur. Sevabı ise şeyhinden Hz. Nebî’ye kadar silsilenin meşayihinin ruhlarına bağışlanır. Üçüncü olarak; daha önce geçtiği üzere ellerini kaldırır ve şeyh şöyle der:

Allahım! Efendimiz Muhammed (a.s.)’in ruhlar içerisinde ruhuna ve cesetler içerisinde cesedine, kabirler içerisinde kabrine, duraklar içerisinde durağına ve müşâhede edilenler içerisinde şehadetine, zikredildiği zaman zikrine salât olsun. Bizden Nebî (a.s.)’ye

---

⁶⁵⁹ Ahzab, 33/35.

⁶⁶⁰ Şems, 91/9.

⁶⁶¹ *Minah*, s. 42.

selâm olsun. Allahım! O'na her selâm zikredildiği zaman bizden selâm ulaştır, selâm olsun Nebî'ye, Allah'ın rahmeti bereketi onun üzerine olsun. Allahım! Efendimiz Muhammed (a.s.)'e senin kemâlinin sonsuzluğu gibi ve onun kemâli adedince sonsuz salât olsun. Bu kısım üç defa söylenir. Allahım! Efendimiz Muhammed (a.s.)'e Allah'ın ilmindeki sayısınca, Allah'ın mülkündeki devamıyla daima salât olsun. Bu kısım da üç defa tekrarlanır. Allahım! Bizleri bu salât ile kazananlardan eyle ve O'nun havzını rivâyet olduğu şekilde içenlerden eyle ve O'nun sünnetiyle, tâatiyle amel olanlardan eyle ve din gününde O'nunla bizim aramızı açma.” Duâ, elhamdü lillahi rabbi'lalemin ile biter.⁶⁶²

Zikredilen telkînin bitiminden sonra şeyh, mürîde huzurunda yapması gereken hususlardan önce şu şekilde nasihat eder: “Allah Teâlâ'dan diğer hallerde nasıl sakınman lazım gelirse öylece sakın. Amellerini ihlâs ile yap. Halkın sana nazar etmesine iltifat etme, bilakis Allah'ın sana nazar etmesi için, sırrına ve aleniyetine muttali olman için onlardan kaç. Kitap ve sünnete uy. Dünyada ve ahirette nefsinin isteklerinden soyutlanmaya çalış. Keramet söylemlerine ulaşmak için, azab korkusu veya sevap ümidiyle çalışma. Büyüklere vakar, küçüklere rahmet ile muamele et ve kusurları ört. Sıkıntıya uğrarsan sabret. Her durumda ve her hâlde Allah'a güven. Vera' ve zühdle amel et. Seni Allah'ın rızasına yönlendiren kimselerle dostluk kur. Haklı dahi olsan seninle mücadeleye giren kişiden ve şöret sevgisinden sakın. Övgüye meyletmekten sakın. Mahlûkata karşı edebli ol. Zikri dostun kıl. Fikri arkadaşın kıl ve dünyada iken sanki bir yabancı veya yolcu gibi ol.” Sonra şeyh mürîde kendisiyle hâlleneceği sıfatları öğretir. Şeyhinin emrine ve ona itâate, ondan hiçbir şeyi gizlememeye çağırır.⁶⁶³ Zikrin ve diğer vakitlerdeki virdin keyfiyetini öğretir.⁶⁶⁴

3.2.2.7. Mücâhede ve Riyâzât

a. Açlık: Müellif, riyâzet ve mücâhedeyi tarîkatın rükünleri içerisinde sayar. İlk rükne *taklîlûke li't-taam* ifadesiyle işaret eder. Burada kastedilen ihtiyarî açlıktır. Söz konusu rükünü diğerlerine göre öncelemiştir. Zira bu, erkânda esas husustur. Tokluk nefsin arzu

---

⁶⁶² *Minah*, s. 44.

⁶⁶³ *Minah*, s. 45.

⁶⁶⁴ *Minah*, s. 46.

ettiği şeyi temin eder ve ona uymasını sağlar. Ayrıca riyâzetin membaı olan nefse muhalefetten de yoksun bırakır. Çok yemek yemek, uykuya sebebiyet verir. Evrad u ezkar nevinden gece vazifelerini kaçırmamasına ve yolda mürîde lazım gelen emirlerden gafil olmasına sebebiyet verir. Açlık ise iktisat yoluyla kuvvetten düşmeyip şehvetin arzusunu yerine getirmeyinceye kadar aşırı doygunluğun yokluğudur. Nitekim Efendimiz “Âdemoğlu karnından daha şerli bir kap doldurmamıştır, belini doğrultmasını sağlayacak birkaç lokma ona yeter, eğer mutlaka yemek istiyorsaiçte birini yemek, üçte birini içmek ve son üçte birini ise nefes alıp verme için ayırsın.”⁶⁶⁵ buyurmuştur. Yemeğin helal olması, karnın onunla doldurulmasını gerektirmez. Karnın ilahî esintilerin meskeni ve rahmânî kuvvelerin toplandığı yerdir. Yemeği az yemek, müekked sünnettir. Peygamber (a.s.) “Evlenmeye güç yetiremeyen oruç tutsun.”⁶⁶⁶ buyurmaktadır. Açlığın nefsi kırma ve aşağı görme ve Allah Teâlâ’dan gâfil ve tuğyan halinde olmanın başı olan kibir ve merahı izale etme gibi hadsiz faydaları vardır. Bu husus, Baştzerzi’nin *Dürrü’l-muntazam fî fevâidi kavlihî sallallahu aleyhi ve sellem* “Men lem yesteti’l-bâete fe’lyesum adlı eserinde ayrıntılı olarak ele alınmıştır.⁶⁶⁷ Gazzâlî *İhyâ*’sında “Mide kötü ve günah işlerin membaıdır. Nitekim Hz. Âdem de yediği sebebiyle cennetten çıkarılmıştır” demektedir.⁶⁶⁸

Açlık konusunda talep edilen ifrat ve tefrit arasında orta haldir. Bu nedenle merhum, yemeği tamamen terk etmekten söz etmeyip yemeği azaltmak ifadesini kullanmıştır.

b. Az Uyumak: Yolun erkânından birisidir. Uykunun tamamen ortadan kaldırılması değil sadece azı ile iktifa edilmesidir.⁶⁶⁹ Aksi takdirde bünye zayıf düşer ve tâkatten kesilir. Uykunun azaltılmasının gereği ise mürîdin elinden geldiği kadar farz ve nafîle vazifeleriyle kâim olmasıdır. Söz konusu azaltma; kendisiyle birlikte kıyam, teheccüd, evrad, ezkar ve gece ayakta kalmanın semeresi olan murakabe gibi neticeleri meydana getiren uyanık bulunma halini gerektirir. “**Korku ve ümitle Rab’lerine yalvarmak üzere (ibadet ettikleri için), vücutları yataktan uzak kalır.**”⁶⁷⁰ âyeti bu gerçeği

---

⁶⁶⁵ Tirmizî, “Zühd”, 47 (Hadis nr: 2380); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/132.

⁶⁶⁶ Buhârî, “Savm”, 10; Nesâî, “Nikâh”, 26. (Hadis nr:3).

⁶⁶⁷ *Minah*, s. 53.

⁶⁶⁸ Gazzâlî, *a.g.e.*, s. III/183; *Minah*, s. 54.

⁶⁶⁹ *Minah*, s. 54.

⁶⁷⁰ *Secde*, 32/16.

yansıtır. Dolayısıyla gece, seslerin sükûnete erdiği, tenezzülât-ı ilahî, rabbanî esintiler, kalbî sınırların bindiği, kalplerin halvette olduğu, bâtinî kuvvelerin gaybî mânâlar üzerinde yoğunlaştığı bir zaman dilimidir. Mürîd, ihlâs ve sebatla bu vakte tesadüf ederse kabiliyetine göre hak ettiği makama ulaştırılır. Müellif Şa’ranî’nin *Uhûd* adlı eserinde ifade ettiği az uyumanın faydelerine dair bilgi verdikten sonra uyanıklığı kısımlara ayırır. O’na göre uyanıklık (seher) iki kısımdır. Biri kalbin uyanıklığıdır ki gaflet uykusuna; kurbiyyet ve müşâhede mertebelerinden uzak olmaya karşı teyakkuz halinde olmaktır. Diğeri ise gözün uyanıklığıdır ki vakti değerlendirme ve yüksek derecelere terakki etmeyi devam ettirmektir. Kitap ve sünnette geceleyin uyanık olmaya teşvik vardır. Allah Teâlâ “**Ey örtünüp bürünen!(Resûlüm!) Gece biraz (uyumanın) dışında kalk (ibadet et)**”⁶⁷¹ ve “**Gecenin bir kısmında (uyan), sana mahsus bir ilave olarak gece namazı (teheccüd) kıl.**”⁶⁷² şeklinde buyurmaktadır.⁶⁷³ Hz. Peygamber (a.s.) “*Gece kalkmaya gayret edin. Çünkü o sizden önceki sâlih kimselerin âdeti ve Allah’a kurbiyettir. Aynı zamanda günahlara kefarete olup bedenden hastalıklarığıderir.*”⁶⁷⁴ buyurmuştur.⁶⁷⁵ Yine rivâyet edilmiştir ki “*Gece namaz kılanın gündüz yüzü hoş görünür.*”⁶⁷⁶

Başterzi’ye göre teheccüd namazı rekât sayısı ile sınırlandırılmamıştır. “Vitr haricinde on iki rekâttır” denilmiştir. el-Bekrî *Menhelü’l-Azb* adlı eserinde şöyle zikretmektedir: “Teheccüd namazının rekât sayısı vitr namazı haricinde on altı rekâttır. Vaktin çıkmasından korkulursa namazı istediği şekilde kılabilir. Nebî hakkında daha çok şöyle rivâyet edilir: “O vitr namazından başka on üç rekât teheccüd kıları.”⁶⁷⁷

c. Az Konuşmak: Samt yolun rükünlerindedir. Sukût demektir ve bundan maksat malayaniyattan uzak durmadır. Nebî (a.s.)’nin şöyle buyurduğu rivâyet edilir: “*Kim*

---

⁶⁷¹ Müzemmil, 71/1-2.

⁶⁷² İsrâ, 17/79.

⁶⁷³ *Minah*, s. 55.

⁶⁷⁴ Tirmizî, “Deavât”, 102 (Hadis nr: 3549).

⁶⁷⁵ *Minah*, s. 55.

⁶⁷⁶ İbn Mâce, “İkame”, 174, (Hadis nr: 1333).el-Kudâi bunun merfu hadis olduğunu söylerken diğeri ehl-i hadis bunun “Müdreç” bir hadis olduğunu söylemişlerdir. (Bk. Şihâbuddin Sühreverdî, *Avârifü’l-meârif*, (Gerçek Tasavvuf), çev: Dilaver Selvi, İstanbul: Semerkand Yay., 2008, s. 468).

⁶⁷⁷ *Minah*, s. 56.

Allah'a ve ahiret gününe iman ediyorsa ya hayır konuşsun ya da sussun."⁶⁷⁸ Hayır konuşma bazen sünnet, bazen vaciptir. Konuşmanın sünnet ya da vacip olması fayda verme ve kötülüğü engelleme itibariyledir. Haram veya mekruh olması ise tehlikeli ve zararlı olması nedeniyledir. Bu bağlamda Efendimiz'in şu sözü ifade edilir: "*Sizden kim çirkin bir davranış görürse onu eliyle düzeltsin. Buna gücü yetmezse diliyle düzeltsin. Buna da gücü yetmezse kalbiyle buğzetsin ki bu imanın en zayıf şeklidir.*"⁶⁷⁹ Baştaki iki rükün hayır ve mükâfat olması hasebiyle her insan için geçerlidir, samt ise ibadettir. Dil, haddi aşmanın mahallidir.⁶⁸⁰ Hz. İsa (a.s)'dan şu söz nakledilir: "İbadet on kısımdır. Dokuzu susmakta, biri insanlardan uzaklaşmaktır. (halvettir)." Müellifin kaydettiğine göre *Vasiyyet*'inde Mustafa el-Bekrî "Mübtedî"ye gereken, diliyle boş söz konuşmaktan kendini alıkoyması ve kalbiyle bütün havâtura mâni olmasıdır. Eğer dilini ve kalbini sükût ettirebilirse, ilâhî sır ve büyük mârifetlere ulaşır."⁶⁸¹

3.2.2.8. Halvet (Uzlet) ve Çile

Başterzi'ye göre uzlet, Rahmâniyye tarikatının dördüncü rüknüdür. İnsanlarla, özellikle eğlenceye düşkün hevâ ve şehvât ehliyle ilişkiyi kesmek ve onlarla sohbet etmeyi terk etmektir. Zira onlarla arkadaşlık etmek içinde buldukları hâle ortak olmaktır. Onlar mürîdin maksadını, hedefini şaşırır, düzenini bozar, seyr u sülûkündeki hedefinden alıkoyarlar. Bu hususun aslı Peygamber Efendimiz'in "*Dünyada bir garib ya da yolcu gibi ol.*"⁶⁸² sözüdür.⁶⁸³ Gazzâlî *İhyâ*'da uzlet konusuna geniş yer ayırır. Ona göre insanların bir kısmı uzleti tercih eder. Diğer kısmı ise halkla birlikte ve onlarla haşır neşir olma (ihtilât-muhalata) halini müstehap görmüşlerdir. Her iki tarafında kendilerine göre delilleri vardır. Uzleti tercih edenler halvetin faydasından ve ihtilâtın sakıncalarından bahsettikleri halde ihtilâtın faydalarını ve uzletin mahzurlarını öne çıkarırlar.⁶⁸⁴

Müellifin kaydettiğine göre uzletin faydalarını şöyle zikredebiliriz:

---

⁶⁷⁸ Buhârî, "Edeb", 31; Müslim, "İman", 74-75.

⁶⁷⁹ Müslim, "İman", 78; Ebû Dâvud, "Salât", 248, (Hadis nr: 1140).

⁶⁸⁰ *Minah*, s. 56.

⁶⁸¹ *Minah*, s. 57.

⁶⁸² Buhârî, "Rikak", 3. Tirmizî, "Zühd", 25, (Hadis nr: 2333); İbn Mâce, "Zühd" 37, (Hadis nr: 4114).

⁶⁸³ *Minah*, aynı yer.

⁶⁸⁴ Gazzâlî, *a.g.e.*, II/562.

1. Şüphe, riyâ, gıybet ve kötü arkadaşlardan uzaklaştırır.
2. Dünya hayatının süsünden yüz çevirmek, insanlardan istekte bulunmayı ve insanların kendisinden istekte bulunmasını kesmek,
3. İnsanların kendisine onun da insanlara eziyet etmesini önlemek. Nitekim Hz. Peygamber, Hıra mağarasında ibadet ederek inzivaya çekilmiştir.
4. Fitne ve sebeplerinden uzak olma, dinin, nefsin, malın ziyanından muhafaza; nemîme ve gıybetten uzak olmadır. Uzletin güzelliği, Allah Teâlâ'nın "**İffetlerinden dolayı (dilenmedikleri için), bilmeyen onları zengin sanır.**"⁶⁸⁵ buyurduğu gibi dinî-dünyevî işlerin görünmemesi ve karar kıldıkları şeyin insanlara karşı gizli kalmasıdır.⁶⁸⁶

Müellifin kaydettiğine göre Süfyan es-Sevrî: "İnsanlarla tanışmayı azalt. Çünkü onlardan kurtulmak çok zordur. Tanıdıklarımın daha hoşlanmadığımı gördüğümü zannetmiyorum" demiştir. Kalp rabitası insana iyice yerleşip celvetinde halvet, halvetinde de celvet hali yaşarsa, insanların arasına karışmasında bir beis yoktur. Zira uzlet ve halvet onun indinde birdir. Başterzi'ye göre uzlet, bâtinî ve zâhirî olmak üzere iki çeşittir. Bâtinî uzlet Ebû Yezîd'in "Ben otuz senedir Hakk'la konuşuyorum fakat halk beni kendileriyle konuşuyorum zannediyorlar." sözüyle işaret ettiği gibi kalbin Hakk'ın huzurunda Hakk'la beraber olması, halkla meşgul olmamasıdır. Zâhirî uzlet ise, insanlardan kaçmak ve uzaklaşmaktır.⁶⁸⁷ Başterzi, uzlet ile halvet kavramlarına yakın mânâlar verir ve uzleti halvetin başlangıcı olarak kaydeder.⁶⁸⁸ Kuşeyrî'ye göre halvet, safvet ehlinin sıfatı; uzlet, vuslat ehlinin emaresidir.⁶⁸⁹

Başterzi'ye göre halvet, mürîdi Allah'a yakınlaştırır. Ledünnî ilim ve irfanî mevhibeleri sağlar. Kalbi temizler. Ağyarın karanlığıyla perdelenen nefislerin lekelerini temizleyen veya mezkûr lekelerin kendisiyle temizlendiği araçtır.⁶⁹⁰ Mürîd halvete girmek suretiyle celvet elde etmek isterse uzletinde gayret ve şiddetle virdini yerine getirmeye devam etmelidir. Mürîd uzlete hazır durumda olmadıkça halvete giremez. Halvete giremeyen

---

⁶⁸⁵ Bakara, 2/273.

⁶⁸⁶ *Minah*, s.57.

⁶⁸⁷ *Minah*, s. 58.

⁶⁸⁸ *Minah*, s. 142.

⁶⁸⁹ Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 240.

⁶⁹⁰ *Minah*, aynı yer.

ise celveti elde edemez. Celvet, ilâhî nitelikler kazanan sâlikin halvetten çıkması mânâsına gelmektedir. Celvet halvetin, halvet uzletin, uzlet himmetin, himmet tevîkin eseri, alametidir. Tevfik ise sâlikte taati yerine getirme noktasında kuvvetin meydana gelmesidir.⁶⁹¹

Halvette muteber en az müddet iki geceyle birlikte üç gündür. Kırkın altındaki gün az olarak kabul edilir. Vasatı ise kırk gündür. Daha fazlası için bir sınırlama yoktur. Kırk günden sonraki her bir ekleme ömrün sonuna kadar artırılabilir. Halvetin sünnet olduğu Hz. Aişe hadisiyle ifade edilmektedir: “Bi’setten evvel Efendimiz Hira mağarasında inzivaya çekilir ve günlerce kalırdı ta ki Hak ona gelene kadar.” Başterzi’nin kaydettiğine göre halvetin tarîkatının büyüklerinden gelen yirmi dört şartı vardır. Halvete başlayan bir sâlikin bilmesi ve yapması gereken şeyler şunlardır:

1. Nefsi tanımak. Tanımak, talim ve terbiye ile olur. Mürîdin nefsinin uyanıklık, açlık ve uzlet ile terbiye etmek için halvete girmesi vaciptir. Bu vaciplik şer’î değil örfîdir.⁶⁹²
2. Mürîd, şeyhinin izni olmadan halvete girmemelidir. Üstad, izin verirse halvete girer, vermez ise vazgeçer.
3. Hem kendi şerri ve zararından insanları, hem de kendini onların şerlerinden kurtarmak için halktan uzaklaşmak niyetiyle halvete girmek gereklidir.
4. Üstad, mürîdden önce halvete girer ve orada iki rekât namaz kılıp Allah Teâlâ’ya kalbiyle yönelir ve mürîdin kolaylıkla yapması, muvaffak olması için duâ eder. Bu şekilde feth yakın olur ve Allah Teâlâ’nın izniyle kazanç sağlanır.
5. Halvete mescide girer gibi istiâze ve ihlâsla girer. Sağ ayakla, Allah Teâlâ’dan yardım dileyerek, nefsinin ve varlıkların şerrinden sığınarak, amelini sâir gayeler ve şüphelerden arındırarak halvete girer. **“Onlar Allah’a kulluk etmek, bu dini yalnız Allah’a has kılmaktan başka bir şey ile emredilmediler.”**⁶⁹³ âyeti mucibince kulluğun hukukunu ifa etme ve Allah için masiva ile alakayı kesme niyetiyle halvete girmelidir.

---

⁶⁹¹ *Minah*, s. 143.

⁶⁹² *Minah*, aynı yer.

⁶⁹³ *Beyyine*, 98/5.

6. Mürîdin her halinde Allah Teâlâ'yı tenzih etmesi ve her vakit O'nun benzerinin olmadığını, her şeyi gören ve işiten olduğunu; Hz. Ebû Bekir'in "İdrak etmekteki acizliği idrak, idraktır." sözü mucibince Hakk'ın zâtının bilinemeyeceğini düşünmesi gerekir. Mürîd halvette iken kendisine açılan şeye yaklaşmaz ve ona iltifat etmez. İbn Atâullah "Sâlikin himmeti keşfi olan makamda durmak istediği vakit hakikat hatifleri (hakikat nida eden melekler) istediğin ileridedir derler. Varlıkların zâhirleri gözüne hoş görüldüğünde ise onların hakikati biz ancak fitneyiz, inkâr etme derler". Allah Teâlâ'nın tuzağına karşı hazırlıklı olmalıdır. Böyle bir durumda şu söylenir:

سبحان الله، أمنت بالله الذي ليس كمثلته شيء وهو السميع البصير

Hadisde "*Senden sana sığınyorum.*"⁶⁹⁴ şeklinde beyân edildiği gibi Allah Teâlâ'ya sığınmalıdır.

7. Mürîd, halvete girdiğinde kalbini ve himmetini hâsıl olan ya da kâinatta kendisine sunulan keramete sarf etmemelidir. Ona takılmamalıdır, takıldığı takdirde o kendisinin nihâyeti olur. Allah Teâlâ'ya şükrederek "**Rabbim ilmimi artır.**"⁶⁹⁵ diye duâ etmelidir. Kendisine yakîn gelinceye kadar Rabbine ibadete gayret etmelidir.

8. Vakar sahibi olmalıdır. Başterzi'ye göre vakar lügatte "ağırbaşlılık, ciddiyet" mânâsına gelmektedir. Terim olarak "gözleri kapalı bir şekilde duvara veya başka hiçbir şeye yaslanmayarak Allah Teâlâ'nın "*Ben, beni zikredenle beraberim.*"⁶⁹⁶ sözünü mülâhaza etmek; bu yolda onunla manen ve ruhen beraber dostu olan şeyhinin iki gözü arasını tasavvur etmek suretiyle sükûnet ve başını önüne eğmektir."

9. Halvet için güneş ışığının girmediği karanlık bir mekânı seçmelidir. Mekânın yüksekliği kişinin uzunluğu; boyu secde edilebilecek, eni ise oturabilecek şekilde olmalıdır. Ayrıca penceresi olmamalı, kapısı kible cihetinde, küçük sağlam bir kilidi ve yerleşim merkezi ile insan sesinden uzak olmalıdır.

10. Halvet süresince oruçlu bulunmalıdır. Gücü yettiği kadarıyla az yemeli ve içmelidir. Böylece hevaî ve nârî hisler azalır ve kalp tasfiye olur.

---

⁶⁹⁴ Müslim, "Salât", 42; İbn Mâcece, "İkamü's-salât", 117, (Hadis nr: 1179).

⁶⁹⁵ Tâhâ, 20/114.

⁶⁹⁶ Aclûnî, *a.g.e.*, I/229, (Hadis nr: 611).

11. Gece-gündüz –kıbleye yönelmeyi de ihmal etmeden– abdestli olmalıdır. Zira Efendimiz’in buyurduğu gibi “*Abdest üzerine abdest nur üzerine nurdur.*”⁶⁹⁷

12. Sükût etmelidir. Sükût ise “dil ile kelam etmekten; kalp ile havâtır ve nefsin sözlerinden kaçınmaktır.” Halvete giren kimse ancak şerâatın kendisine zorunlu kıldığı durumlarda veya zaruret söz konusu olduğu takdirde konuşabilir. Halvete giren kimsenin, şeyhi veya şeyhinin kendisine hizmet için görevlendirdiği hizmetli haricinde hiç kimseyle konuşmaması gerekir.

13. Sâlik, abdest alma mekânına gitmek veya hacet için dışarı çıktığında –başı örtülü, kendisine isabet eden hevâ ve kendisini zikirden alıkoyacak düşmanlara karşı tetikte olarak– başını yere eğmeli ve hiçbir şeye nazarını çevirmemelidir.

14. Bu şartın üzerinde ihtilaf edilmiştir. Bir grup, halvete girenin Cuma namazına çıkmayıp halvetinde öğle namazını kılması gerektiği ve aynı şekilde cemaatle namaza da dâhil olmaması gerektiği görüşündedir. Halvethânedeki namazını kılması, haline daha uygun düşer. Zira halvetten çıkış ibadetin ruhu olan cem’iyyetin (bütünleşmenin) dağılmasına sebebiyet vermektedir. Halvetinde kalbini ve himmetini Allah’a yönelik toplayan kimsenin namazını halvethânedeki kılması evlâ olur. İlyas el-Kürdî’ye halvette Cuma ve cemaatle namazı terk etmenin caiz olup olmadığı hakkında sorduklarında şöyle cevap verir: “Hasta için bu zorunlu değildir. Kalp hastalığından daha çetin bir hastalık da yoktur. Kalp hastalığının devası güçtür ve mazuren terk etmek caizdir.” İbn Abbas, Cuma namazının farz-ı kifaye olduğu görüşündedir ve dolayısıyla bunu başkasının yapması yeterlidir. Musannif de bu görüşü tercih etmiştir.

Başterzi, bu konuyla ilgili şu delili getirir. Halvete giren Efendimiz (a. s.)’in: “*Cuma namazı kadın, sabî, hasta olanlar hariç herkese vaciptir.*”⁶⁹⁸ kavli ile alakalı olarak kendisini nefis illetine ve kalp marazına mübtela; kâmil insanların mertebesine ulaşmadığını ve bu mertebeye ulaşamamış olması itibariyle kadınların mertebesine düştüğünü veya çocuk tabiatında olduğunu düşünerek cuma namazı yerine farz

---

⁶⁹⁷ Aclûnî, *a.g.e.*, II/409, (Hadis nr: 2898).

⁶⁹⁸ Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mucemu’l-kebir*, Mektebetü’l-ulûm ve’l-hikem, (tah: Hamdi b. Abdulmecit es-selefî,) II/51, (Hadis nr: 1257).

namazının edasına niyet eder. Zira tarîkat erbabı mürîdin yaşını, sülûkunu bitirişinden itibaren sayar zira bundan önce yokluk menzilindedir.⁶⁹⁹

Başka bir fırka ise halvete girenin özellikle de mescidde olduğu zamanlarda Cuma ve cemaatle namaza devam etmesi görüşündedir. Sâlik, halvethânenin kapısını açar ve kendisi içeride olmak üzere şeyhine uyar.⁷⁰⁰ Mustafa el-Bekrî de bu görüştedir.⁷⁰¹ Müellif, babasıyla aynı görüşte olmalı ki beyti şerh ederken hadisten delil getirir ve onun görüşleri üzerinde yoğunlaşır.

15. Halvete giren zikrullah dışında muhtelif ibadetlerle çokça meşgul olmamalıdır. Farz, sünnet, revatib, abdestin akabinde kılınan iki rekât namaz, duha namazından başka şeyhinin belirlediği sayı ile sınırlı olarak kendisine telkin ettiği isimle meşgul olur. Evrâdını ve teheccüdünü şeyhinin belirttiği sayıdan fazla yapmaz.

16. Açlık ve tokluk arasında kalarak vasat hali muhafaza etmelidir. Halvete girenin iftar vaktinde yeme ve içme isteği yoksa sünneti ifa ederek iftar etmede acele davranmak sûretiyle badem, kuru üzüm veya incir gibi hafif bir gıda ile orucunu açmalı. Yemeği zeytinyağı gibi hayvansal olmayan yağdan müteşekkil olmalı ve arpa ekmeği yemelidir.

17. İstirahat etme arzusuyla uyumamalıdır. Halvete giren uyku ve tabii kuvvet kendisine galip geldiğinde uyumalıdır. Yan tarafına uzanmadan, oturarak uyuyabilirse böyle yapmalı, bunu yapamayan ayaklarını elbisesinin içine toplayarak veya halvet duvarına yaslanıp oturarak uyumalıdır. Bu uykuya tamamen dalmamak içindir.

18. İster hayır olsun ister şer olsun her türlü havâtırı gidermeye çalışmalıdır. Zira havâtır zikirle gelen varidât ile kalbin arasını ayırır. Temyiz derecesine ulaşanlar bundan müstesnadır, zira onlar nefyedilmesi gerekenleri giderir, kalması gerekenleri ise bırakır. Mübtedîye havâtırın uzaklaştırması emredilir. Bu durum tekrar etmeyen havâtır için geçerlidir. Şâyet tekrar eden havâtır vaki ise mürîd bunu nefyetmez aksine bu durumdan üstadını haberdar eder. Şâyet tekrar eden havâtırını haber vermesinin akabinde şeyhi ona

---

⁶⁹⁹ *Minah*, s. 148.

⁷⁰⁰ *Minah*, s. 149.

⁷⁰¹ Muslu, *Mustafa Kemaleddin Bekrî ve Tasavvufî Görüşleri*, s. 201.

birşey emrederse onu yapması gerekir, şâyet sükût ederse veya onu bir şeyden menederse o şeyin etrafında dolaşmaz, bunu sona erdirir.⁷⁰²

19. Halvethane kapısını şeyh veya halvet hizmetlisinin dışında kimseye açmamaktır. *Tuhfe*'de “Şâyet imkânı varsa Kur'ân-ı Kerîm'den âyetle cevap verir ya da bir kelimeden fazla konuşmaz. Sâlik halvet süresince şeyhinden başkasıyla konuşmaz zira bu halveti bozan şeylerdendir. Şâyet şeyh bir hizmetli tayin etti ise ihtiyacını ifade etmede dört kelimeden ziyade konuşmaz. Konuşmak, kalbî yoğunlaşmayı dağıtır.” şeklinde belirtilmektedir.

20. Halvete giren vâkıada -yani uyku ile uyanıklık arasında veya uykuda- iken güzel ve çirkin bulacağı bir şey görürse bunu üstadına arz ettiği takdirde şeyhinden açıklamasını ve tabirini talep etmemelidir. Şeyh tabir etmeyi bazen uygun görmez ve kalbî yoğunlaşmayı bozduğu için buna meyletmez.

21. Kalbini şeyhine bağlamalıdır.⁷⁰³

22. Zikre sarılmalıdır. Müellif, Kuşeyrî ve Ebû Ali ed-Dekkâk'ın bu anlamdaki sözünü iktibas eder. Sehl b. Abdullah şöyle der: “Allah Teâlâ'nın ‘kulum hakkımı gözet, ben seni hatırlıyorum sen beni unutuyorsun, seni kendime davet ediyorum sen başkasına gidiyorsun, senden belayı defediyorum, sen hata ve günaha ısrar ediyorsun. Ey âdemoğlu yarın huzuruma geldiğinde ne hesap vereceksin’ şeklinde nida etmediği bir gün yoktur”. Nevevî “ her şeyin bir cezası vardır, ârifin cezası ise zikirten kesilmesidir” demiştir.⁷⁰⁴ İbn Atâullah, *Miftâhu'l-felâh*'ında halvetteki mürîdin zikri ile ilgili “Bir kısım *Lâ ilâhe illallah*'ı tercih ederken diğerleri *Allah* lafzını tercih eder.” der. Musannif mezkûr ilk zikir lafzına işaret eder. Bu görüş Cüneyd ve selefin de görüşüdür. *Allah* lafzını ise Gazzalî ve diğer müteahhir halef tercih eder. Bazıları ise “mübtedî için *Lâ ilâhe illallah*, müntehî için de müfred isim zikri olan *Allah* tercih edilir” düşüncesindedirler. Başterzi'ye göre halvet sırasındaki zikir şeyhin mürîde emrettiği şekilde olur.

---

⁷⁰² *Minah*, s. 150.

⁷⁰³ *Minah*, s. 153.

⁷⁰⁴ *Minah*, s. 155.

23. İhlâslı olmalıdır. Riyâ ve gizli şirke karşı muhalefet etmelidir.⁷⁰⁵

24. Sâlikin halvetten çıkacağı zamanın belli olmaması gereklidir. Zira nefis sürenin bitmesinden haberdar olduğunda kalbde tefrika çıkar. Muhteli halvete girdiği zaman nefsine kırk veya daha önce bir zamanda çıkacağından bahsetmemelidir. Şâyet bahsederse daha ilk günden çıkmış olur. Aksine nefsine halvetin kabre, kıyamet mekânına kadar olduğunu haber verir. Hayatı boyunca halvetten ne bir çıkış, ne bir ayrılış vardır. *Tuhfe*'de şöyle geçmektedir: “Bu, ancak kâmil olanların idrak edebileceği nitelikte bir inceliklerdir”. Muhteli yakını ve dostundan uzak kaldıkça halvetten hoşlanır ve mahlûkata karşı soğukluk hisseder sonra ise Allah Teâlâ'yı zikretmekten zevk alır. Sonrasında halvetin manevi esbabında ilerleme kaydeder ve sureten halk ile ve fakat manen ve hakîkaten Hakk ile beraber olur.⁷⁰⁶

Müellif, halvetin şartlarına dair açıklamaları bu şekilde sonlandırır. Neticenin elde edilmesi için bunların ezberlenmesi, bilinmesi ve amel edilmesinin mürîdin yapması gereken şartlardan olduğunu ve ihmal edilmemesi gerektiğini beyân eder. Başterzi, riyâzet ve mücâhede konusunda kendisinden önceki mutasavvıfların yolunu izler, açlık, susma, seher ve uzletin önemine vurgu yapar. Kalbî yoğunlaşmanın dağılmasına sebebiyet verecek her şeyden uzaklaşmak gerektiği görüşündedir.

3.2.2.9. Ârif

Sözlükte “bilen, vâkîf, aşina, tanıyan, anlayışlı, kavrayışı mükemmel, irfan ve marifet sahibi” anlamına gelir. Tasavvuf terimi olarak “Allah Teâlâ'nın kendi zâtını, sıfatlarını, isimlerini ve fiillerini müşâhede ettirdiği kimsedir. Müşâhede ve temaşadan hâsıl olan bilgiye marifet, bu bilgiye sahip olan şahsa da ârif denir.⁷⁰⁷

Müellif, bu kavram hakkında çok fazla bilgi vermez. Ona göre ârif Allah'tan başka bir kimseyi iki cihanda da tanımayan kişidir ve Allah'ın dışındakileri Allah'la beraber müşâhede etmez.⁷⁰⁸ Başterzi'nin kaydettiğine göre *Şerh-i Fusûs*'ta şöyle belirtilmektedir: “Ârifler üç kısımdır: ilki kesrette vahdeti görenlerdir. İkincisi vahdette

---

⁷⁰⁵ *Minah*, s. 156.

⁷⁰⁶ *Minah*, aynı yer.

⁷⁰⁷ Uludağ, *a.g.e.*, s. 44.

⁷⁰⁸ *Minah*, s. 68.

kesreti görenlerdir. Üçüncüsü ise vahdetteki kesreti ve kesretteki vahdeti aynı ile ehadî-cem'î bir görenler.”⁷⁰⁹

3.2.2.10. Velî-Velâyet

Müellife göre velî, “yardım eden, hâmi, dost, kanun nazarında sorumlu” mânâsındadır. Allah Teâlâ: “**Allah, inananların dostudur**”⁷¹⁰ buyurmuştur. Terim olarak “isyan etmeksizin taate devam eden; mef‘ul mânâsında ise Allah’ın kendisine fazilet ve ihsanda bulunduğu kimsedir.”⁷¹¹ Velîlik, nefs-i kâmile makamında olan kişi için konuşulur.⁷¹² Başterzi’nin Mustafa el-Bekrî’den verdiği ifadeye göre “Dördüncü makam olan mutmaine, avâm velîlerinin makamıdır. Râziye makamı havâs velîlerinin makamıdır; Merzıyye makamı havâs-ı havâs makamıdır.”⁷¹³

Tâcü'l-Ârûs adlı eserde “Allah dostları ve velî kulların sayısı çoktur, ne sayıları azalır ne de medetleri. Şâyet onlardan biri eksilirse nübüvvetin nuru da azalmış olur.” geçmektedir.⁷¹⁴

Başterzi’nin kaydettiği bir başka kavram da Abdal’dır. Ar. bedel, bedil anlamlarına gelir. Bedel kelimesini çoğulu abdaldır. Sayıları yedi, yetmiş ya da kırk olarak gösterilen evliya zümresidir. Dünyadan habersiz kalacak derecede kendini ahirete, gönlünü Hakk’a veren saf derûn insanlardır.⁷¹⁵

Müellife göre İbnü'l-Arabî’nin dediği gibi “Abdallar yedi tanedir. Onlardan biri sefere gittiğinde, kimse onun kaybolduğunu ve sefere gittiğini anlayamaması için yerine kendi suretinde bir (seyyar) bir cesed bırakır. Onlar Efendimiz Halil İbrahim (a.s.)’in kalbi üzerindedir.”⁷¹⁶

Sonuç olarak Başterzi, tahalluk kavramları dediğimiz ibadet, ahlâk ve seyr u sülûka dair kavramlara geniş yer verir. Bu kavramlar, onun terbiye perspektifinde ne kadar mühim

---

⁷⁰⁹ *Minah*, s. 176.

⁷¹⁰ Bakara, 2/257.

⁷¹¹ *Minah*, s. 186.

⁷¹² *Minah*, s. 52.

⁷¹³ *Minah*, s. 188.

⁷¹⁴ *Minah*, s. 67.

⁷¹⁵ Uludağ, *a.g.e.*, s. 19.

⁷¹⁶ *Minah*, s. 52.

olduğuna ışık tutar. Düşüncelerini mutlaka bir delil veya görüşe dayandıran müellif, ifrata düşmeden vasat bir yol takip ederek fikriyyâtını ortaya koyar.

3.3. Tahakkuk Kavramları

Tasavvufun tahakkuk boyutu seyr-u sülûk sonucunda elde edilen hâl duygusu ve bu suretle kazanılmış tecrübî bilgilerdir. Tahakkuk boyutunda elde edilen bilgi ve duygular genellikle vehbîdir. Bu noktadaki hâlleri kalbî ve vicdâni olanlar ile marifet ve bilgiye dayalı olanlar şeklinde ikiye ayırmak mümkündür. Müellif, bu kavramlara bazen çok kısa bir cümle ile temas etmiştir. Ancak biz burada müellifin görüşlerini *Minah*'ta temas ettiği kavramlardan sıkça kullandıkları çerçevede incelemek istiyoruz.

3.3.1. Kalbî ve Vicdâni Olanlar

3.3.1.1. Hüzün

Müellif'in kaydına göre hüzün kalbin kabz halidir. Onun verdiği sözlük bilgisine göre, “kerih görülen şeylerin vukuundan hâsıl olan gam veya geçmişte sevimli olan bir şeyin kaybolması” olarak tarif edilir. Hüzünlü kimse, hüzünlü olmayanların senelerce kat edemediği Allah'a giden yolu kısa zamanda kat eder. Hadiste “*Allah kalbi hüzün içinde olan tüm kullarını sever.*”⁷¹⁷ denir.⁷¹⁸ Müellifin Kuşeyrî'den verdiği bilgiye göre hüzün “Kalbi sıkarak gaflet vadilerine dalmasına ve dağılmasına engel olan bir haldir”⁷¹⁹

3.3.1.2. Havf ve Recâ

Müellife göre havf; haşyet, vecl, heybet ve rehbet mütekarib lafızlardır. *Mevâhib* adlı eserin sahibi bu sözcüklerin arasında müteradifliğin olmadığını beyân eder. Havf, musannif'in açıkladığı gibi “Kalbin Rabb'in otoritesinden dolayı feryadıdır.”⁷²⁰ Ebû Süleyman ed-Dârânî, “Allah korkusu bir kalbi terk ederse o kalp harap olur.” der.⁷²¹ Başterzi'ye göre havf, imanın şartlarından ve şubelerindedir. Bunun delili, Allah

---

⁷¹⁷ Aclûnî, *a.g.e.*, I/279, (Hadis nr: 749).

⁷¹⁸ *Minah*, s. 76.

⁷¹⁹ Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 277.

⁷²⁰ *Minah*, s. 79.

⁷²¹ *Minah*, s. 78.

Teâlâ'nın “**Eğer mü'min iseniz korkunuz.**”⁷²² sözüdür. Kuşeyrî'ye göre havf, gelecekteki bir şeyle ilgili bir mânâdır. Allah Teâlâ'dan olan korku ise, kulun Allah Teâlâ beni ya dünyada veya ahirette cezalandıracak diye korkması şeklinde olur. Zira Allah Teâlâ, kullarının kendisinden korkmasını farz kılmıştır.⁷²³ Yukarıdaki âyet bunun ispatıdır.

Müellife göre havf, üç merteye şeklinde olur.

1. Havfu'l-va'îd, Cenab-ı Hakk'ın otoritesi ve amelin kabul olmamasından dolayı korkmak. Hadiste “*Mü'min, kalbi emin olmayan ve endişesi sakin olmayandır.*”⁷²⁴ ve “*Benim bildiklerimi bilse idiniz çok ağlar az gülerdiniz.*”⁷²⁵ buyrulur.

2. Havfu'l-mekr, kötü son, hallerin olumsuzluğu korkusu. Allah Teâlâ “**Allah'ın mekrinden ancak hüsrana uğrayan bir kavim emin olur.**”⁷²⁶ demiştir.

3. Havfu's-sâbika, geçmişte ve bilmeden yaptığı amellerin korkusu.⁷²⁷ Rivâyet edilmiştir ki “*Sizden biriniz cennet ehli olacak amel işler ta ki cennet ile kendisi arasında bir karış kalır ki, yazı onun önüne geçer o kişi cehennem ehli olacak amelini işler ve cehenneme girdirilir.*”⁷²⁸

Başterzi'nin verdiği bilgiye göre recâ, lügatta “emel, ümit, umut” anlamına gelir. Tasavvufî bir terim olarak ise, “ilerde husûle gelecek olan, arzu edilen şeye karşı (kalbin) duyduğu ilgidir.”⁷²⁹ Başterzi, bu tanımında Kuşeyrî'den etkilenmiştir.⁷³⁰ Recâ, istenilen şeyi (müteraccâ) idrak etmeksizin korkuyla beraber olan taleptir.⁷³¹ Bazılarına göre recânın en faziletli sıhhat zamanında korku ile eşit olmasıdır, bazılarına göre ise korkunun galip olmasıdır. Hastalık zamanında ise recânın ağır basması daha faziletlidir.

---

⁷²² Âl-i İmrân, 3/175.

⁷²³ Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 263.

⁷²⁴ *Kenzu'l-ummâl*, I/163, (Hadis nr: 816).

⁷²⁵ Buhârî, “Rikak”, 27; Müslim, “Salât”, 112; Nesâî, “Küsuf”, 11, 23; İbn Mâce, “Zühd”, 19, (Hadis nr: 4190).

⁷²⁶ A'râf, 7/99.

⁷²⁷ *Minah*, s. 80

⁷²⁸ İbn Mâce, “Mukaddime”, 10, (Hadis nr: 76); Buhârî, “Rikak”, 23; Tirmizî, “Kader”, 4, (Hadis nr: 2137); Ebû Dâvud, “Sünnet”, 14, (Hadis nr: 4710); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/382.

⁷²⁹ *Minah*, s. 239.

⁷³⁰ Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 270.

⁷³¹ *Minah*, aynı yer.

Allah Teâlâ **“Allah’la karşılaşmayı uman bilsin ki, Allah’ın bunun için belirttiği vakit gelecektir.”**⁷³² Nebî (a.s.) de *“Rabbiniz şöyle dedi: Kulum bana kulluk ettiği sürece ve benden ümit ettiği sürece ve bana hiçbir şeyi ortak koşmadığı sürece senden olan şeye rağmen seni bağışladım. Yeryüzü dolusu hata ve günahlar ile de bana gelseniz onların yeryüzü dolusu rahmetle karşılarım ve seni affederim.”*⁷³³ buyurur.

Müellife göre recâ, üç şekilde olur.

1. Günahlarda ileri gitme ve amellerin azlığı ile birlikte şefaath edenlerin şefaathini ümit etmektir.
2. Amellerin riyâ, süm‘a, ucub, sevab ve derecelere kavuşma isteğinden tahlis ile Allah Teâlâ’nın şu sözüne işaretle **“Rabbine kavuşmayı ümit eden salih amel işlesin ve ibadette Rabbine hiçbir şeyi ortak koşmasın .”**⁷³⁴ kabulünü ümit etmektir.
3. Rahmet ve dinî marifetler ümit etmektir. Bunun kaynağı, rahmet ve minnet genişliğidir. Allah Teâlâ **“Rahmetim her şeyi kuşatmıştır.”**⁷³⁵ der.⁷³⁶ Sâlik, bir yandan Allah Teâlâ’nın rahmetinin genişliğine bakan diğer yandan da azabından korkan bir hâlde bulunmalıdır.

3.3.1.3. Heybet ve Üns

Heybet, sözlükte “saygıya dayanan korku, azamet” anlamına gelir.⁷³⁷ Başterzi’ye göre tasavvuf terimi olarak “Hakk’ın celâlî tecellîlerini kalpte müşâhede etmekten hâsıl olan eserdir.” Üns ise “Gönülde ulûhiyet mertebesinin cemâlini temaşa etmekten hâsıl olan eserdir ve celâlin cemâlidir.” Kabz ve bast, havf ve recâ’dan üstün olduğu gibi heybet ve üns de, kabz ve bast’ın üstünde bir haldir. Heybet gaybeti gerektirir. Üns de sahv ve

---

⁷³² Ankebut, 29/5.

⁷³³ Tirmizî, “Deavât”, 99, (Hadis nr: 3540).

⁷³⁴ Kehf, 18/110.

⁷³⁵ A’râf, 7’156.

⁷³⁶ Minah, s. 79.

⁷³⁷ Uludağ, a.g.e.,s. 165.

ifakatı gerektirir. Nefs-i kâmile makamındaki sâlik, heybet ve üns arasındadır.⁷³⁸ Kuşeyrî de bu minvalde düşünür.⁷³⁹

3.3.1.4. Fenâ ve Bekâ

Başterzi'ye göre fenâ, “kötü vasıfların yok olması”; bekâ ise “güzel, övülen vasıfların var olmasıdır.” Sûfide her ikisinin de bulunması gerekir. Sûfide birinin olmaması, diğerrinin olduğu anlamına gelir. Çirkin vasıflardan sıyrılan kişide güzel huylar ortaya çıkar. Çirkin huyların galebe çaldığı kişide övülmüş sıfatlar gizli kalır. Dünyadan kalben vazgeçene *fena an rağbetihi* denir. Kötü ahlâktan uzaklaşan, güzel ahlâk sahibi olur. Halktan eserleri tevehhüm etmekten uzaklaşanda Hakk'ın sıfatı kalır. Göz, eser, isim yönünden ağıyarı görmeyecek derecede hakiki sultanın tesiri altında kalmış kişiye halktan fânî olmuş Hakk'la bekâ bulmuş denilir. Nefis ve halktan fânî olmuş denildiğinde nefis de halk da mevcuddur, fakat o onları hissetmeyecek surette onlardan gafil olmuş mânâsındadır. Kur'an-ı Kerîm'de Yûsu suresi 31. âyette şöyle buyrulmaktadır: **“Kadınlar onu görünce (gözlerinde) onu çok büyüttüler, şaşkınlıklarından ellerini kestiler.”** Nitekim Hz. Yusuf (a.s.)'u gördükleri anda, zayıf tabiatta olmalarına rağmen ellerinin kesilmesinden duyulan acıyı hissetmediler. **“Bu bir insan değildir.”** demişlerdi oysa o insandır. Yine o hanımlar **“Bu ancak güzel bir melektir.”** dediler, oysaki melek değildi. Bu durum bir mahlûkun yine kendisi gibi bir mahlûk karşısındaki kendi durumundan gafil olmasıdır.

Başterzi'ye göre sâlik için evvela Hakk'ın sıfatlarıyla bekâ bulmakla *nefs ve sıfatlarından fenâ*, sonra Hakk'ı müşâhede etmekle *Hakk'ın sıfatlarında fenâ*, daha sonra Hakk'ın varlığında tamamen yok olmak suretiyle *fenâsını görme halinden de fenâ* gerçekleşir. Müellifin Kuşeyrî'den kaydettiğine göre “Cehlinden fânî olan ilmi ile bâkî olur. Heva ve hevesinden fânî olan Allah'ın iradesi ile bâkî olur.”⁷⁴⁰

Müellife göre virdin dokuz (zikirle meşgul olmak, müzâkere, şeyhi ziyaret, zıtlıklardan ve kötü sohbetten kaçınmak, şeyhin emrine itaat, şeyhin hakkını gözetmek, şeyhin huzurunda veya gıyabında, hayatta veya ölü iken hürmet göstermek, mürîdin aklını,

⁷³⁸ *Minah*, s. 186.

⁷³⁹ Kuşeyrî, *a.g.e.*, s: 187.

⁷⁴⁰ *Minah*, s. 181; Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 198.

ilmini ve riyâset sevgisini azletmesi ve ölçüsünü şeyhinin muvafakat ettiği şeye göre belirlemesi, şeyhin yasakladığı şeylerden kaçınması) şartına sahip olan bekâ ehlinin vasıflarına sahiptir. Bazılarına göre kulun fânî olması, Allah ile bâkî olmasındadır. Bazılarına göre, kulun her şeyi Allah'ın ikame ettiğini görmesidir.⁷⁴¹

3.3.2. Marifet ve Bilgi Kavramları

3.3.2.1. Marifet/ Marifetullah

Marifet, sözlükte “bilmek” demektir. Tasavvufî bir ıstılah olarak, kulun kendi hakikatini ihata etmesi, leh ve aleyhindeki şeyleri bilmesidir. Cüneyd'e göre “Marifet, kişi ve Hakk'a ait şeyleri bilmektir.”⁷⁴² Kuşeyrî'ye göre sâlik, önce Hakk'ı, onun sıfat ve isimlerini tanır, sonra ibadet ederek ve çile çekerek nefsini arındırır, ona yaklaşır. O zaman Hakk, kendisini ona tarif eder.”⁷⁴³ Başterzi, Kuşeyrî ile hemfikirdir. Ona göre marifetullah, Allah Teâlâ hakkında müstahil ve caiz olan sıfatları bilmektir ve mürîde lazım olan ilk şeydir. Aynı şekilde Hz. Peygamber hakkında ve hangi halde olursa olsun kâfi miktarda ihtiyaç duyduğu elzem bilgileri bilmektir. *Minah*'ta kaydedildiğine göre ilim, nefsânî ve rabbânî taallüm olmak üzere iki yolla elde edilir. Nefsânî öğrenim (taallüm) de iki şekilde olur. Birincisi haricî faktörlerle yani öğrenme ile elde edilir. Ulema ve pak gönül sahipleri ârif şeyhlerden alınmak suretiyle gerçekleşir. İkincisi ise dâhilî faktörlerle yani tefekkürle iştigal etmek; mülk, melekût ve bunun dışındaki âlemlerde bâtinî tedebbürle olur. Bu ikinci tür taallüm, ulema ve akıllıların eğitim tarzında daha tesirli ve kuvvetlidir. Rabbânî öğrenim (taallüm) de iki şekilde gerçekleşir. Birincisi vahiyle öğrenimdir. Enbiya ve resûllere hastır. İkincisi ise ilhamla öğrenimdir. Vahiyden elde edilen ilim ilm-i nebevî olarak isimlendirilirken ilhamdan hâsıl olan ilim, ilm-i ledünnî şeklinde adlandırılır. Vahiy enbiyanın zinetidir ve vefatı ile birlikte kesilmiştir. İlham ise evliyanın zinetidir ki kıyamete kadar kesintiye uğramayacaktır. Ehl-i ilham Peygamber (a.s.)'in “*Ümmetinden bir grup din gününe*

---

⁷⁴¹ *Minah*, s. 74.

⁷⁴² Kâşânî, *a.g.e.*, s. 526.

⁷⁴³ Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 488.

kadar hak üzere kâim olacak, kendilerine muhalefet edenlerden zarar görmeyeceklerdir”⁷⁴⁴ sözüyle haber verdiği taifedir.⁷⁴⁵

Başterzi ilim öğrenimi hakkında bilgi verdikten sonra ilmin herkese eşit miktarda dağıtılmadığını, sahabe ve sonraki âlimler içerisinde özel bilgi sahibi kişiler olabileceğine dair deliller ortaya koyar. Ona göre hakikat; işaret, gizli sırlar, müphem ifade ve görülmedik remizler üzerine kurulmuştur. Hakikati ancak, onların yollarına seyr eden bilebilir ve o kişiye hakikatin sırları keşfolunur. Kişi, bu işaretleri anladığında ona müjdeler vârid olur. Allah’ın kendisine muttali kıldığını ve kendisine açılan sırları gizlediğinde Allah ona bol ihsan ile azık verir, sülûkunu kolaylaştırır. İbn Abbas, Nebî’ye “Ya Resûlallah senden işittiğim her sözü insanlara anlatayım mı?” şeklinde soru ettiğinde Efendimiz şöyle buyurmuştur: “Onların akıllarının kavrayacağı şeklindeki hadisleri tahdis etmek şartıyla anlatabilirsin. Aksi takdirde fitneye sebebiyet verir.”⁷⁴⁶ Yine İbn Abbas “Allah’ın emri yer ile gök arasında inip durur. Sözünde gizli öyle bir mânâ biliyorum ki şâyet onu söyleseydim beni tekfir ederdiniz.” Selmân-ı Fârisî “Şâyet size bildiğim her şeyi anlatsaydım siz Selmân’ı katledene Allah rahmet etsin derdiniz.” der. Ebu Hureyre de “Ben Resûlullah (a.s.)’tan iki kap dolusu ilim öğrendim. Birini size açıkladım. İkincisine gelince eğer onu anlatıp söyleseydim şu boynum kesilirdi.”⁷⁴⁷ der. Müellif, bu hususta bazı sûfîlerin sözlerini naklettikten sonra ve İmam Şâfiî’nin şöyle söylediğini iktibas eder:

“Elimden geldiğince cehalet ehlinden ilmimi saklayacağım.

Çok hoş bir inciye ben çamura saçmam.

Sâlike bu hâl arız olduğunda ve bu feyizle konuştuğunda orada bulunanlar kendisinin dostlardan (âşıklardan) olduğunu inkâr eder, yalancılıkla suçlar ve iftira atarlar. Böyle benzeri bir durumda gizlemek gerekir.⁷⁴⁸

---

⁷⁴⁴ Aclûnî, *a.g.e.*, II/467, (Hadis nr 3162).

⁷⁴⁵ *Minah*, s. 35.

⁷⁴⁶ *Kenzu’l-ummâl*, X/307, (Hadis nr: 29537)

⁷⁴⁷ Buhârî, “İlim”, 42.

⁷⁴⁸ *Minah*, aynı yer.

Müellif, amel-ilim münasebeti üzerinde durur. Ona göre amel, ilmin akabinde gelmelidir Zira amelsiz ilim, meyvesiz ağaç gibidir. Bu yol gayret ve ciddiyet yolu olması hasebiyle kim elinden geleni yapar ve gereken ehemmiyeti gösterirse temenni ettiğine kavuşur. Kim de gevşeklik gösterir, ameli ihmal ederse maktu olur. Hizmet yedi uzvunu (eller, dil, gözler, kulaklar) muhafaza etmeksizin tahakkuk etmez. Zira rıza-i ilahiye ulaştırın yol iki kısımdır. Bunlardan biri nehyedilenleri terk ve diğeri taati yerine getirmektir. Nehyedilenleri terk önceliklidir, taat itaat edilmesi gereken her fiili mümkün merteye yapabilmektir.⁷⁴⁹

Allah Teâlâ “**O gün dilleri, elleri ve ayakları, yapmış olduklarından dolayı aleyhlerinde şahitlik edecektir.**”⁷⁵⁰ buyurur. Kim yedi azasını nehyedilenleri işlemekten sakındırırsa Allah Teâlâ kendisine yedi cehennem kapısını kapatır. Göz, zulümatta doğru yolu bulmak için yaratılmıştır. Kulak, bidat, gıybet, fuşşiyat, batıl ve insanların kötülüklerinin zikredildiği konuşmaları dinlemekten onu korumak içindir. Dil, Allah’ı çokça zikretmek, kitabını tilavet etmek, Nebî’ye salât-u selâmda bulunmak için yaratılmıştır. Karın, haram ve şüpheli yemekten korunmak ve helalini talep etmek içindir.⁷⁵¹ Netice olarak sâlik, çirkin vasıflardan bütünüyle sıyrılarak irfana ulaşır.⁷⁵²

3.3.2.2. Tecellî

Tasavvuf literatüründe “tecellî” iki anlamda kullanılmaktadır. Birincisi, kudret-i ilahiye eserlerinin eşyada görünmesidir. İkincisi ise sûfînin kalbine gaybdan gelen nurlardır.⁷⁵³ Başterzi ikinci anlamda kullanır.

Başterzi’ye göre tecellî, gayb nurlarının sâlikin kalbine yayılmasıdır. O dört türlü tecellîden bahseder ve zâtî tecellînin de vukua gelebileceğini ifade eder ve şöyle der: “Tecellînin başlangıcı sıfatı itibara almaksızın zât ise, **zâtî tecellî** olarak isimlendirilir. Evliyanın ekserisi bunu kabul etmez ve sıfatın vasıtasıyla olabileceği görüşündedirler. Hâlbuki bu, sıfatların tecellisine yakın olan esmâ tecellîsiyle olur.⁷⁵⁴ **Esmâ tecellîsi** ise

---

⁷⁴⁹ *Minah*, s. 35-36.

⁷⁵⁰ Nur, 24/24.

⁷⁵¹ *Minah*, s. 37.

⁷⁵² *Minah*, s. 29.

⁷⁵³ H. K. Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 253.

⁷⁵⁴ *Minah*, s. 161.

sâlikin kalbine Hakk Teâlâ'nın isimlerinin açılması, yayılmasıdır. Sâlike esmâ'dan bir isim tecellî ettiğinde bu ismin nurları altında hayrete düşer. Allah Teâlâ'nın bu ismi nida edildiğinde sâlik gayri ihtiyarî icabet eder. **Sıfat tecellîsi** ise sâlikin kalbine Allah Teâlâ'nın sıfatlarının inkişaf etmesi açılmasıdır. Allah'ın bir sıfatı sâlike tecellî ettiğinde, sâlik kendi sıfatından fânî olur ve Allah Teâlâ'nın fazlıyla sıfatın bazı eserleri sâlikte ortaya çıkar. Mesela semi' sıfatı ile Hakk Teâlâ tecellî ettiğinde sâlik cemadat (cansız varlıklar) ve diğer varlıkların konuşmalarını dinler hale gelir. Sâir sıfatlar da buna kıyas edilir. **Ef'alin tecellîsi** sâlikin kalbinde Allah Teâlâ'nın fiillerinin inkişaf etmesidir. Hakk Teâlâ sâlike fiiliyle tecellî ettiğinde, sâlike Allah Teâlâ'nın eşya üzerindeki kudretinin cereyanı inkişaf eder. Böylece hareket ettiren ve durdurmanın yalnızca Hakk Teâlâ olduğunu müşâhede eder ki bu sadece ehline bilinmektedir. Fiillerin tecellîsi esmâ ve sıfatların tecellîsinden öncedir ve ayağı kaydıran bir özelliktedir.⁷⁵⁵

3.3.2.3. Havâtır ve Vâridât

Genel olarak dört tür havâtırdan (rahmanî, melekî, şeytanî, nefsanî) söz edilir.⁷⁵⁶ Kuşeyrî'ye göre melek ve şeytanın ilkâsı, nefsin sözleri ve Hakk cihetinden olur.⁷⁵⁷ Ancak Başterzi'nin kaydettiğine göre sâlikin kalbine gelen hitap olarak tanımlanan havâtır; rabbânî, melekî, kalbî, nefsanî ve şeytanî olmak üzere beş kısımdır. Bir gün ve gecede kalbe gelen yetmiş iki bin havâtırdan söz edilir.

1. Hakk Teâlâ'ya nispet edilen hâtırdır ki bu; ilâhî, rabbânî hâtır veya hıtâbî olarak isimlendirilir. Saflığı bozulmamış halis bir kalbi emreder.
2. Melekî hâtırdır. Meleğe nispet edilir. İlâm olarak isimlendirilir. Nefsanî heveslerle alakayı kesmekle beraber itaati emreder.
3. Kalbî hâtırdır. Kalbe nispet edilir. Hâtif olarak isimlendirilir. Melekî hâtıra göre daha yavaş intikal etmekle birlikte ona yakın bir şeydir.

---

⁷⁵⁵ *Minah*, s. 162.

⁷⁵⁶ *Uludağ, a.g.e.*, s. 160.

⁷⁵⁷ *Kuşeyrî, a.g.e.*, s. 218.

4. Nefsânî hâtırdır. Nefisten gelir. Hâcise olarak isimlendirilir. Nefsin dâhil olduğu şeyi emreder.⁷⁵⁸

5. Şeytanî hâtırdır. Şeytandan gelir. Vesvese olarak isimlendirilir. İki kısımdır bazen kat'î masiyeti emreder, bazen de kabın kalıbını boşaltan masiyeti emreder.

İlkinin misali sadece orucu emreden şeye benzer. İkincisinin misali nefsin şehvetini kontrol altına almak ve vesveseleri defetmek için onu şüpheye sokarak emredene benzer. Üçüncüsü öncekilerine benzer. Dördüncüsü nefsânî hâtır uyku, elbise ve benzeri mübah şeyleri ve muhalefâtı emreden gibidir. Beşincisinin ilk kısmı farz namazı kılmama veya akraba ile alakayı kesme gibi şeyleri emredendir. İkinci kısmı ise riyâ, süm'a gibi ihlâssız, saflığı bozulmuş ibadeti emreder.

Başterzi'nin kaydettiğine göre bir başka tasnifte ilahî, melekî ve kalbî olmak üzere taati emreden; nefsî ve şeytanî olmak üzere masiyeti emreden şeklinde iki kısma ayrılabilir.

İlahî hâtır diğerlerinden ayıran alameti, kalp üzerinde şiddetli bir nüfuz ve gücünün olmasıdır. Kalbin üzerindeki hâkimiyeti, yırtıcı hayvanın avı üzerindeki hâkimiyeti gibidir, onun bulunduğu yerde şeytan ve nefsin yeri yoktur.

İkinci ve üçüncü nev' olan melekî ve kalbî hâtırın diğerlerinden ayrılan alameti ferahlık ve lezzet meydana getirmesidir ve bu havâtırın mürîde gelişi akabinde faydalı ilim nazil olur. Onda bâtinî elem olmaz ve sûret değişmez. *Tuhfe*'de "kalbî hâtır, melekî hâtıra muvafıktır" şeklinde belirtilmektedir.⁷⁵⁹

Şeytanî hâtır, azalarda karışıklık meydana getirir, kalbe elem verir, dikkati dağıtır. Nefsânî hâtır şu hususlarda temayüz eder: Kalpte muzır bir elem, göğüste darlık meydana getirir ve ısrarla arzusunu tekrar eder. Zira nefis bir şey isterse bunda inat eder, direnir ve bu hususta bir zaman sonra bile olsa amacına ulaşmaya çalışır durur. Şeytan ise kişiyi, günah işlemeye çağırır. Şeytanın maksadı daimi surette herhangi bir günahı işletmektir. Yine hâtır, ilâhî olduğunda kulu uyardığı ve irşad ettiği; melekî olduğunda

---

⁷⁵⁸ *Minah*, s. 151.

⁷⁵⁹ *Minah*, s. 152.

ibadete teşvik ettiği; kalbî olduğunda melekî olana muvafık olduğu; şeytanî veya nefsanî olduğunda ise masiyeti süslü gösterdiği belirtilir.⁷⁶⁰

Başterzi'nin işaret ettiği bir başka kavram olan vârid ise hâtır ile yaklaşık olarak aynı mânâyâ gelmekle birlikte aralarındaki ince bir fark vardır. Vârid şimşek gibi aniden parıldar, görünür sonra gider; hâtır ise gelir ve sabit kalır. Tasavvufî ıstılahta “vârid”, havâtır-ı mahmûde ve gaybî mânâlardan kulun kesbi olmaksızın kalbe gelen bütün şeylerdir.⁷⁶¹ Müellif, bu tanımda Kuşeyrî ile hemfikirdir.⁷⁶² Mürîd vâridâtın kendisine gelenleri nakîbe değil şeyhine bildirir. Çünkü onlar rabbânî sırlardır ve şeyhten başkasına açmak doğru olmaz. Mürîd, şeyhin yalnız olduğu uygun bir vakitte ona vâridâtını anlatır. Ancak şeyh: “Ey mürîd vâridât veya rüyanı anlat” derse mürîd, insanların bulunduğu bir ortamda da anlatabilir. *Tuhfe*'de belirtildiğine göre, şeyh onu veya başkasını tekdir etmek veyahut hazırûndan bazılarını uyarmak gibi maksatlarla bunu yapabilir.⁷⁶³

Müellif, Mustafa el-Bekrî'nin görüşleri bağlamında havâtırın uzaklaştırmak için sâlikin yapması tavsiye edilen hususları şu şekilde özetler. Sâlik, havâtır kendisine gelmeye başladığında öncelikle abdestini yeniler. Havâtır bu şekilde gitmezse, bunlar azalınca kadar zikirde sesini yükseltir. Bu şekilde de gitmezse onu uzaklaştırmak için şeyhinin himmetine yönelir.⁷⁶⁴

Başterzi'ye göre; nurânî bir cevher olan kalbi, bilgi ortaya çıkarmayan her türlü hâtırdan arındırmak, zihni-kalbi tamamen temizlemek yolun erkânındandır. Zira böyle hâtır Rabb'in rızasına kendisiyle ulaşacağı, rabbânî nefhalara ve ilâhî tecellîlere istidadının elverdiğince erişeceği, matlubundan mürîdi alıkoyan meşguliyetlerdendir.⁷⁶⁵ *el-Hikemü'l-Atâiyyede* “Kalbini ağıyardan temizle ki Hakk Teâlâ onu marifet ve sırlarla doldursun.” kayıtlıdır.⁷⁶⁶ Çünkü ezkâr lambasının nuru kulun ağıyardan uzaklaşması, imdadın ortaya çıkması, istidadı ölçüsünce. Dolayısıyla kalbin havâtırdan

---

⁷⁶⁰ *Minah*, s. 153.

⁷⁶¹ *Minah*, s. 220.

⁷⁶² Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 220.

⁷⁶³ *Minah*, s. 220.

⁷⁶⁴ *Minah*, s. 153.

⁷⁶⁵ *Minah*, s. 60.

⁷⁶⁶ İskenderî, *a.g.e.*, s. 38.

arındırılması nurların gelmesi, marifet ve sırların açığa çıkmasını ve eserlerin suretlerinin silinmesini sağlar.⁷⁶⁷

3.3.2.4. Vâkıa

Başterzi'nin kaydettiğine göre tasavvuf ıslahında vâkıa, “gayb âleminden hitâb veya misâl yoluyla kulun kalbine gelen mânâlar” olarak bilinir. Mürîd, ister güzel ister kötü olsun vâkıayı şeyhinden gizlememelidir. Mürîd kendisine âyân olan her şeyi bütünüyle üstadına haber verir. Gizlemek, artırmak ve eksiltmek hıyanettir. Allah Teâlâ'nın şu sözünde olduğu gibi “ **Allah size mutlaka emanetleri ehil olanlara vermenizi emreder.**”⁷⁶⁸ O, hıyanet edenleri sevmez. Sühreverdî'ye göre “Vâkıanın sıhhati öncelikle ihlâstır, sonrasında ise zikir ile meşgul olmaktır. Mürîdin vâkıayı şeyhinden başkasına duyurmaması gerekir. Ancak Allah onu, diğer sûflilere yönelik teşvik ve neşat sağlamak için ifşa etmesini emrederse bu durum başkadır.”⁷⁶⁹

Musannifin açıkladığı gibi mürîdlerin hallerini temyiz etmek için nefisî illetlerin ilaçlarını hocalara bildirmek, havâtırı sunmanın meyvelerindedir. Çünkü şeyh, hastalığı ve ilacı bilen uzman tabip gibidir. Doktor, cisim, ruh ve şekillerin tedavi edicisidir. Şeyh de doktor gibi ruhları ve mânâları bilir.

3.3.2.5. Rüya

Başterzi'ye göre rüya, uyku esnasındaki vâkıa, hitab ya da misal kabilinden her hangi bir tarikle gayb âleminden kalbe gelen şeydir.⁷⁷⁰ Hadiste belirtildiğine göre “*Salih rüya nübüvvetin kırk altı cüz'ünden bir parçadır.*”⁷⁷¹ Sâlik, ahvalinden -ziyade veya naks yapmaksızın- şeyhine haber verir. Bu haller sâirinin derecelerini ortaya çıkarır, perdeleri kaldırır. Şeyh böylece mürîdlerin meziyetlerini ve nefislerinin hangi nefis derecesinde olduğunu bilir. Hz. Peygamber'in şu hadisinde olduğu gibi “*Kim rüyasına kasten yalan*

---

⁷⁶⁷ *Minah*, aynı yer.

⁷⁶⁸ Nisa, 4/58.

⁷⁶⁹ *Minah*, s. 154.

⁷⁷⁰ *Minah*, s. 154.

⁷⁷¹ İbn Mâce, “Ta'bir”, 1, (Hadis nr: 3894); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/10.

katarsa cehennemdeki yerine hazırlansın."⁷⁷² bu şekildeki yalan hıyanettir."⁷⁷³ Müellif, rüyayı dört kısma ayırır. Ona göre

1. Zâhiren ve bâtinen övülen rüya, enbiya ve evliayı güzel sıfat üzere görmek vb.
2. Zâhirde övülen ancak bâtında övülmeyen rüya. Çiçekler v.s. görmek.
3. Zâhiren ve bâtinen mezmûm olan rüya. Kişiyi ısırarak bir yılan ve benzerini görmek.
4. Bâtinen övülen, zâhiren mezmûm olan rüya. Kendi çocuğunu boğazlamayı ve bu gibi rüyaları görmek.⁷⁷⁴

Şeyh mürîde vâkıa ya da rüyasını bildirmesi esnasında bunun nefsanî, şeytanî veya buna benzer bir şey olduğunu söylerse, mürîdin ona itimat etmesi ve onun bildirdiğinden şüphe etmemesi gerekir. Zira hüsn ve kubuhu fark ve temyizden yoksun iken şeyhinin huzurunda şüphe, edepsizliktir.⁷⁷⁵

Sonuç olarak Başsterzi, *Minah*'ta daha ziyade mürîdin seyr u sülûkun mertebelerini katetmede gösterdiği gayret, mücâhede ve mücâdelenin önemine vurgu yapar. Bunun sonucunda ortaya çıkan duygu ve tecrübeler hususuna çok yer vermez. Bu da bir nev'i Hakk vergisi olan duyguların onun düşüncesinde bir hedef olmadığını gösterir. Nitekim *Minah*, âdâb, erkân ve usûl konusunda mürîde rehberlik edecek bir eserdir.

---

⁷⁷² Buhârî, "Tabir", 45; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/96.

⁷⁷³ *Minah*, s. 48.

⁷⁷⁴ *Minah*, s. 48-49.

⁷⁷⁵ *Minah*, s. 155.

SONUÇ

Mustafa Başterzi, Halvetiyye'nin Kuzey Afrika'daki günümüzde en yaygın kollarından biri olan Rahmâniyye tarikatının XIX. yüzyıldaki önemli temsilcilerinden biridir. Başterzi (ö. 1252/1836) babasından devraldığı mirası kendisinden sonraki dönemlere taşımıştır. Tasavvufî eğitimini şeyhi ve babası Abdurahman b. Ahmed Başterzi'den (ö. 1222/11806) almıştır. Babasının vefatından sonra postnişîn olan Mustafa Başterzi'nin yaşadığı dönemde tarîkatı Eğitim ve Din İşleri Bakanlığı gibi faaliyet gösterdiği kabul edilir.

Birçok te'lifâtı olan Başterzi, tasavvufî eserlerin yanında fıkha dair risaleler de kaleme almıştır. Diğer yandan Rahmâniyye edebiyatını –nesir ve nazm olarak- Arapça ortaya koymak suretiyle Arapça konuşan halka ulaşan Başterzi, te'lifâtı ile okuyanların gönüllerini fethetmiştir. Nitekim müellifi ve babasını meşhur Arap şâirleri arasında saymak da mümkündür. *Kitâbu'l-Minahu'r-Rabbâniyye fî beyâni'l-Manzûmeti'r-Rahmâniyye* adlı eseri birçok kez istinsah edilmiştir. Tarîkatın âdâb, erkân ve prensiplerini konu alan bu eser müridler için önem arz eder. Bu bağlamda eseri, âdâb ve usûl kitapları içerisinde zikretmek mümkündür. Başterzi'nin eserleri üzerinde yapılacak ilmî ve akademik çalışmalar, onun fikriyatının ve yaşadığı dönemdeki tasavvufî hayatın daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunacaktır.

Başterzi, eserdeki görüşlerini, bir şahıs ya da kaynağa dayandırmıştır. *Minah*'ın önsözünde bu durumu kendisi de belirtmiştir. Bunun yanında eserde çok sayıda hadisten de istifade etmiştir. Müellif genel olarak hadisleri sahih kaynaklardan seçerken bazen zayıf ya da uydurma hatta kaynağı tespit edilemeyen hadisler de kullanmıştır. Araştırmamız neticesinde onun referans gösterdiği kaynak ile elimizdeki hadis kaynaklarını karşılaştırdığımızda bazı yazım farklılıkları olduğunu gördük. Bunun sebebinin eserin basımındaki hatalardan kaynaklandığını düşünmek mümkündür.

Müellifimiz, *Kitâbu'l-Minahu'r-Rabbâniyye fî beyâni'l-Manzûmeti'r-Rahmâniyye* adlı eseriyle; yola intisap, yolun esasları, nefsi tanıma yolları ve nefsin mertebeleri, zikir, halvet, şeyh, mürid, nakîb âdâbı gibi konularda okuyucuya rehberlik etmektedir. Nefs ve şeytanın iki düşman olduğuna vurgu yaparak bu ikisinden selâmetle kurtulmanın çarelerini göstermiştir. Ayrıca kişinin hiçbir zaman kendini bir başka kimseden üstün

görmemesini gerektiğine ve bunun tarîkate uyulması gereken ilk basamak olduğuna vurgu yapmıştır.

Tezimizde incelediğimiz üzere mürîdin terbiyesinde önemli olan birçok kavrama dikkat çeken Başterzi, tarîkatın on üç esasını müstakil bir başlık halinde incelemiştir. Bunlar şöyledir: Tevbe, nefisle mücâhede, hüznün, duâ, havf, reca‘, vera‘, takva, zühd, sabır, şükür, kanaat ve tevekküldür. Bunun yanında tahakkuk kavramları olarak tasnif ettiğimiz havf-recâ, havâtır, vâridât, marifetullah, heybet-üns, fenâ ve bekâ, rüya gibi kavramlara da açıklık getirmiştir. Ancak daha çok tahalluk kavramları üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu da yolun amel ve ahlâk esasları üzerine kurulu akla getirir. Yine Başterzi, seyr ü sülûkta çok mühim bir yer tutan âdâb konusuna yer vermiştir. Bilhassa zikir âdâbı, mürîdin kendisine-ihvâna ve şeyhine karşı âdâbı, halvet âdâb ile nakîbin âdâbını genişçe kaleme almıştır. Mürîdi bu âdâb ve erkânı bilmek, ezberlemek ve amel etmekle sorumlu tutmuştur.

Mustafa Başterzi, seyr u sülûkta üstadları söz” ve “hâl” ile teslîk edenler şeklinde iki kısma ayırmış ve hâl ile teslîk edenlerin daha üstün olduklarını ifade etmiştir. Mürîd ve murâd kavramlarına da açıklık getiren Başterzi, mürîdin Allah’tan başka her şeyi terk etmesi gerektiği görüşündedir. Şeyh-mürîd ilişkisinde ise tam bir teslimiyetten yana olmuş ve mürîdîn şeyhine mutlak olarak itaat etmesini gerekli görmüştür. Zikir konusuna da büyük önem vermiş, zikirden istifade etmenin âdâba riayet etmekle mümkün olacağını belirtmiştir.

Mustafa Başterzi nefsin mertebeleri konusunda farklı görüşlerden istifade etmekle birlikte daha ziyade takipçisi olduğu Mustafa el-Bekrî’nin görüşlerini benimsemiştir. Bu minvalde İbnu’l-Arabî’nin düşüncelerini de kaleme almıştır. Sâlikin hangi nefis mertebesinde olduğunun alametleri ve vasıfları gibi hususları mufassal bir şekilde okuyucunun istifadesine sunmuştur.

Ayrıca müellif, Allah Teâlâ’ya itaat noktasında üstadın yardımcıları olan nakîbi dört kısımda değerlendirmiştir. Nakîbü’n-ni’âl, nakîbü’s-sâkî, nakîbü’s-simat ve nakîbü’l-hazreti başlıkları altında bu vekillerin vazife ve niteliklerini açıklamıştır. Dervişlerin ayakbaılarının tanzim ve mesuliyetini yapan nakîbu’n-ni’âl, nakîblikte en alt derecededir. Su dağıtmak ve sofrayı kurmakla görevli nakîbler, fukaranın yediklerinin

aynı zamanda ruhlarına da gıda olması için birtakım âdâb ve usûle riâyete mükelleftirler. Müellif, bu bölümde sofrâ (yeme-içme) kültürüne dair öğeler zikretmiştir. Nakîbu'l-hazreti ise zikir meclislerini yönetme ve zikrin tek bir tempo ile yapılmasında üstada yardımcı olur. Başterzi'nin bu bölüme getirdiği âdâb ve usûl, kendisinden önceki mutasavvıflar tarafından da dile getirilmiştir.

Müellif ilmin, nefsânî ve rabbânî olmak üzere iki şekilde taallüm edileceği görüşündedir. Nefsânî taallüm, haricî faktörlerle öğrenme (ulema ve ârif şeyhlerden alınmak ve telakki edilerek) ve dâhilî faktörlerle (tefekürle iştilal etmek vb.) öğrenme şeklindedir. Rabbânî taallüm de vahiy ve ilhamla öğrenim şeklindedir. Vahiyden elde edilen ilim, ilm-i nebevî olarak isimlendirilirken ilhamdan hâsıl olan ilim, ilm-i ledünnî şeklinde adlandırılır. Bununla birlikte o, ilmin herkese eşit dağıtılmadığını, sahabe ve sonraki âlimler içerisinde özel bilgi sahibi kişiler olabileceğini savunmuştur.

Müellifin *Minah* çerçevesinde fikriyatını kendisinden önceki şeyhlerden Mustafa Kemâleddin el-Bekrî ile karşılaştırdığımızda aralarında büyük farklılıkların olmadığını söyleyebiliriz. Bunun yanında halvetteki sâlikin Cuma namazına katılıp katılmayacağı meselesi gibi ulemanın ihtilaf ettiği hususlarda düşünce farklılığına rastlamak mümkündür. Müellif bu hususa kendisi gibi düşünen ve düşünmeyen âlimlerin görüşlerini zikretmiştir. Başterzi bu durumdaki sâlikin Cuma namazına iştirak etmeyip halvethânedede vakit namazını kılmakla yetinmesi gerektiğini, halvetten çıkışın ibadetin ruhu olan cem'ıyyetin (bütünleşmenin) dağılmasına sebebiyet vereceğini savunmuştur. O'nun bu meseleye "kadın, çocuk ve hastalara Cuma namazının farz olmama"sına dair hadisten getirdiği delil câlib-i dikkattir. Başterzi, kemâle ermemiş mürîdin çocuk ve kadın mesabesinde değerlendirildiğini, hastalıktan maksadın kalbî illetler ve zafiyetler olduğunu belirtmiştir. el-Bekrî'den bu hususta ayrılmıştır.

KAYNAKÇA

- AKABÎ, Salâh Müeyyed, *et-Turuku's-sûfiyye ve'z-zevâyâ bi'l-Cezâyir, Târihuhâ ve neşâtuhâ*, Beyrut: Dâru'l-Burak, 2002.
- ABDULLAH b. Mübarek, *Kitabü'z-zühhd ve'r-rekâik* (çev: M. Adil Teymur), İstanbul: Seha Neşriyât, 1992.
- ACLÛNÎ, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs 'an mâ iştehera mine'l-ehâdis 'alâ elsineti'n-nâs*, (I-II), Beyrut: Mektebetü'l-asriyye, 2006.
- AHMED b. Hanbel, *Müsned*, (I-VI), İstanbul: Çağrı Yay., 1981.
- 'ARABÎ, İsmail, *Mucemu'l-firak ve'l-mezâhibu'l-İslâmiyye*, Mağrib: Dâru'l-âfâki'l-cedîde, 1993.
- ARUÇI, Muhammed "Senûsî", *DİA*, XXXVI (İstanbul 2009), ss.534-536.
- AŞKAR, Mustafa, "Bir Türk Tarîkatı Olarak Halvetiyye'nin Tarihî Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili", *AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXXIX, ss. 535-563.
- ATTÂR, Ferîdüddin, *Tezkiratü'l-evliya* (I-II), (çev: Süleyman Uludağ), İstanbul: Mavi Yayıncılık, 2002.
- AYDINLI, Abdullah *Doğuş Devrinde Tasavvuf ve Hadis*, Ankara: Seha Neşriyât, 1986.
- AYDINLI, Yaşar, "Menâkıbu Ma'rûf el-Kerhî", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy: 1, y. 1, 1986, ss. 141-144.
- BALTACI, Burhan, *Şâtıbî'nin Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi*, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2005.
- BAŞTERZİ, Mustafa b. Abdurrahman, *Kitâbu'l-Minahu'r-Rabbâniyye fî beyâni'l-manzûmeti'r-Rahmâniyye*, Kostantîne: Dâru'l-ba's, 2003.

- BEYAZIT, Ayşe, *Ahmed Bîcân'ın "Müntehâ" İsimli Fusûs Tercümesi Işığında Tasavvuf Düşüncesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2008.
- BİRİŞİK, Abdulhamit "İbn Atiyye el-Endelüsî", *DİA*, XIX (İstanbul 1999), ss. 338-340.
- BROCKELMANN, C., "Bekrî", *İA*, MEB, II (İstanbul 1986), ss. 460.
- BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmail, *Edebü'l-Müfred*, (I-II), (te'lif: Fazlu'l-lah el-Ceylânî), Mektebetü'l-İslamiyye, 1969.
- _____, *Sahîh*, (I-VIII), İstanbul: Çağrı Yay., 1981.
- CİLÂLÎ, Abdurahman b. Muhammed, *Tarihü'l-Cezayiri'l-'âm*, (I-IV), Beyrut: Dârü's-Sekâfe, 1980.
- COLONNA, Fanny, "XIX ve XX. Asırda Aurés'te Sûfî Tarîkatlar: Cezayir'deki Dini Güçlerin Sosyal Tarihine Bir Katkı", *İslam Dünyasında Tarîkatlar*, Alexander Popovic, Gilles Veistein, (çev: Osman Türer) İstanbul: Sûf Yay., 2004, ss. 469-510.
- CÜRCANÎ, Ali b. Muhammed eş-Şerîf, *Tarifât*, Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1985.
- DÂRİMÎ, Abdullah b. Abdurrahman, *Sünen* (I), İstanbul: Çağrı Yay., 1981.
- DEVELİOĞLU, Ferid, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi, 1988.
- EBÛ DÂVÛD, Süleyman b. el-Eş'as, *Sünen* (I-V), İstanbul: Çağrı Yay., 1981.
- DEYLEMÎ, Şiraveyh b. Şehredâr, *Müsnedü'l-firdevs*, (tah: Saîd b. Besyûnî Zeğlûl), Lübnan: Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, 2010.
- ELMALI, Hüseyin, "Feyyûmî", *DİA*, XII (İstanbul 1995), ss. 516-517.
- ERİNÇ, Sırrı "Cezayir", *DİA*, VII (İstanbul 1993), ss. 483-485.

- GAZZÂLÎ, Ebû Hâmid Muahmmmed, *İhyâu 'ulûmi'd-dîn*, (I-IV), (çev: Ahmet Serdaroğlu), İstanbul: Akçağ Yay., 1985.
- _____, *Mişkâtü'l-envâr*, (tah. Rıdvan Cami'), Kahire: Dâru'l-harem li't-türâs, 2004.
- GÜMÜŞ, Mustafa, *Münâvî'nin Suyûtî'ye İtirazları (Feyzu'l-kadîr'in İkinci Cildi Özelinde)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2007.
- GÜMÜŞ, Sadrettin, "Radî el-Esterâbâdî", *DİA*, XXXIV (İstanbul 2007), ss. 387-388.
- HARÎRÎZÂDE, Muhammed Kemaleddin, *Tibyânü vesâilî'l-hakâik fî beyâni selâsilit'tarâik*, (I-III) Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi, nr. 430.
- HIFNEVÎ, Ebu'l-Kâsım Muhammed, (I-II), *Ta'rifu'l-halef bi ricâli's-selef*, Cezayir: Piyer Fontâne eş-Şarkıyyâ Matbaası, 1906.
- HEYSEMÎ, Nureddin Ali b. Ebî Bekir, *Mecme'uz-zevaïd ve menbeu'l-fevâid*, (I-XII), Mektebetü'l-kudsî, 1994.
- HİNŞELÂVÎ, Zaîm, "Cezayir Tarihinde Tasavvuf", *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, (çev: Dilaver Gürer), sy. 26, İstanbul 2010, ss. 221-235.
- _____, "el-Manzûmetü'r-Rahmâniyye fî'l-âdâbi's-şer'iiyeti'l-müte'allikati bi't-tarîkati'l-Halvetiyye", *Mâ verâû'n-nas*, Alger: Kültür Bakanlığı Yay., 2008, ss. 287-301.
- HİNDÎ, Ali el-Müttakî, *Kenzu'l-ummâl fî süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*, (I-XVI), Beyrut: Matbaatü'l-belâğa, 1979.
- İBN MÂCCE, Muhammed b. Yezîd, *Sünen*, (I-II), İstanbul: Çağrı Yay., 1981.
- İBRAHİM b. Abbâd en-Nefeziyyi ez-Zendî, *Ğaysu'l-mevâhibu'l-aliyye Şerhu'l-Hikemi'l-Atâiyye*, (I-III), Dımeşk: Dâru'l-beyrutî, 2007.

- İSKENDERÎ, Ahmed b. ‘Atâullah, *el-Hikemü’l-‘Atâiyye, Tasavvufî Hikmetler*, (çev: Mustafa Kara), İstanbul: Dergâh Yay., 1990.
- KANDEMİR, M. Yaşar, “Ahmed b. Hanbel”, *DİA*, II (İstanbul 1989), ss.75-87.
- _____, “Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin”, *DİA*, VI (İstanbul 1992), ss.58-62.
- _____, “Nevevî”, *DİA*, XXXIII (İstanbul 2007), ss. 45-49.
- KARA, Mustafa, “İbn Atâullah el-İskenderî”, *DİA*, XIX (İstanbul 1999), ss. 337-338.
- _____, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul: Dergâh Yay., 1999.
- KARLIĞA, H. Bekir, “Kâdî İyâz”, *DİA*, XXIV (İstanbul 2001), ss. 116-118.
- KÂŞÂNÎ, Abdurrezzak b. Ahmed, *Letâifu’l-a’lâm fî işârâtı ehli’l-ilhâm: Tasavvuf Sözlüğü*, (çev: Ekrem Demirli), İstanbul: İz Yayıncılık, 2004.
- KAVAS, Ahmet, “Rahmâniyye”, *DİA*, XXXIV (İstanbul 2007), s.418. ss.418.
- KEHHALE, Ömer Rıza, *Mu’cemu’l-müellifin: terâcimu musannifi’l-kütübi’l-Arabiyye*, (I-XV), Beyrut ts.
- KILIÇ, Hulusi, “el-Kâmusü’l-muhîr”, *DİA*, XXIV (İstanbul 2001), ss. 287-288.
- KOÇKUZU, Ali Osman, “İbnü’l-Esîr Mecdüddîn”, *DİA*, XXI (İstanbul 2000), ss. 28-29.
- KUMBASAR, H. Murat, “Taftazânî’nin Eserleri”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy: 25, Erzurum 2006, ss. 149-164.
- KUŞEYRÎ, Abdulkerim b. Hevâzin, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risâlesi*, (haz: Süleyman Uludağ), İstanbul: Dergâh Yay., 1991.
- MÂLİK b. Enes, *Muvatta*, (I-II), İstanbul: Çağrı Yay., 1981.
- MARGOLIOUTH, D. S., “Rahmâniyye”, *İA*, IX, (İstanbul 1993), ss. 605-607.

MERTOĞLU, Mehmet Suat “Süyûtî”, *DİA*, XXXVIII (İstanbul 2010), ss.188-204.

_____, “Seâlibî, Ebû Zeyd”, *DİA*, XXXVI (İstanbul 2009), ss.239-240.

MİFTÂH, Abdalbâkî, *Ezvâun ‘ale’t-tarîkati’l-Rahmâniyyeti’l-Halvetiyye*, Cezayir 2004.

MUSLU, Ramazan, *Anadolu’da Tasavvuf Yolları*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.

_____, *Mustafa Kemâleddin Bekrî ve Tasavvufî Görüşleri*, İstanbul: Erkam Yay., 2005.

MÜNZİRÎ, İmam Hâiz, *et-Terğib ve’t-terhib*, (I-VII) (çev. A. Muhtar Büyükçınar, Ahmet Arpa, Durak Pusmaz, Abdullah Yücel), İstanbul: Huzur Yayın Dağıtım, 1982.

MÜSLİM, Ebu’l-Hüseyn b. el-Haccâc, *Sahîh*, (I-III), İstanbul: Çağrı Yay., 1981.

NEFÂTÎ, Abdulkâdir, “Tunus’ta Rahmâniyye: Seyyidî Beşîr Enmûzec Zaviyesi”, *Sâvletu’r-rûh*, Alger: Kültür Bakanlığı Yay., 2010, ss. 241-258.

NESÂÎ, *Sünen* (Suyûtî neşriyle birlikte), (I-VIII), İstanbul: Çağrı Yay., 1981.

NEVEVÎ, *Riyâzü’s-sâlihîn*, (I-VIII) (çev. M. Yaşar Kandemir, İsmail Lütfi Çakan, Raşit Küçük), İstanbul: Erkam Yay., 1998.

NÜVEYHİZ, Adil, *Mu’cemu A’lâmi’l-Cezâyir*, Beyrut: Müessesetü Nuveyhizi’s-Sekâfiyye, 1980.

ÖMER b. Kayne, *Şahsiyyetün Cezâiriyye*, Kostantîne: Dâru’l-bîat, 1983.

ÖNGÖREN, Reşat, “Sühreverdî, Ebü’n-Necîb”, *DİA*, XXXVIII (İstanbul 2010), ss. 35-36.

ÖVEZMUHAMMET, Abdullayev, *Seyyid Şerîf Cürcânî’de Tanrı-Âlem Tasavvuru*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa 2005.

- ÖZBALIKÇI, M. Reşit, “İbn Hişâm en-Nahvî”, *DİA*, XX (İstanbul 1999), ss. 74-77.
- ÖZKÖSE, Kadir, “Batı Avrupa’da Tasavvuf Akımlarının Etkisi”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, III(2003), sy.2, ss.153-168.
- RABÎ b. Selâme, *el-Hayâtü’l-edebîyye fî Kostantîniyye*, Kostantîne: Vüzaretü’t-ta’lîm, 2005.
- RÛDÂNÎ, Muhammed b. Süleyman, (I-V) *Cem’u’l-fevâid*, (çev: Naim Erdoğan), İstanbul: İz Yayıncılık, 1996.
- SA‘DULLAH, Ebu’l Kasım, *Tarihu’l-Cezayiri’s-sekafi*, (I-IX), Cezayir 1998.
- SAÎDÛNÎ, Nâsirüddin, “Cezayir: Kültür ve Medeniyet”, *DİA*, VII (İstanbul 1993), ss. 494-497.
- SAMÎ, Şemseddin, *Kamus-ı Türkî*, İstanbul: Dersaadet, 1317.
- SARI, Mevlüt, *el-Mevârid: Arapça-Türkçe Lügat*, İstanbul: Bahar Yay., 1982.
- SERRÂC, Ebû Nasr Abdullah b. Ali, *Kitabu’l-lüma‘ fi’t-tasavvuf*, (neşr: Reynold Alleyne Nicholson), London: Dini Neşriyât Yayın Dağıtım, 1914.
- SEZGİN, Fuad, *Târihu’t- Tûrâsi’l-‘Arabî*, (I-VIII) (Ar. çev: Mahmud Fehmi Hicâzî), by: Vizâretü Ta’lîmu’l-Âlî, 1983.
- SUYÛTÎ, *el-Câmiü’s-sağîr Muhtasarı Terceme ve Şerhi*, (I-III) (çev: İsmail Mutlu, Şaban Döğen, Abdulaziz Hatip), İstanbul: Yeni Asya Neşriyât, 1996.
- SÛHREVERDÎ, Ebû Hafs Şihâbuddin Ömer, *Avârifu’l-meârif*, (*Gerçek Tasavvuf*), (çev: Dilaver Selvi), İstanbul: Semerkand Yay., 2008.
- ŞENSOY, Sedat, “Lugavî Anlamın Tespiti: Veysî’nin Fîrûzâbâdî’ye Karşı Cevherî’yi Müdafaası”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, sy: 9, İstanbul 2003, ss.87-110.

- TABERÂNÎ, Süleyman b. Ahmed, *el-Mucemu'l-kebir*, (I-XX), (tah: Hamdi b. Abdulmecit es-selefî), Mektebetü'l-ulûm ve'l-hikem, 1983.
- TİRMİZÎ, Muhammed b. İsa, *Sünen*, (I-V), İstanbul: Çağrı Yay., 1981.
- TOSUN, Necdet, "Silsile", *DİA*, XXXVII (İstanbul 2009), ss. 206-207.
- TURAN, Abdülbaki, "İbn Mâlik et-Tâî", *DİA*, XX (İstanbul 1999), ss. 169-171.
- TÜRKÇE Sözlük: *Türk Dil Kurumu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998.
- UĞUR, Mücteba, "Deylemî, Şirûye b. Şehredâr", *DİA*, IX (İstanbul 1994), ss.266.
- ULUDAĞ, Süleyman "Halvetiyye", *DİA*, XV (İstanbul 1997), ss. 393-395.
- _____, "Hasan-ı Basrî", *DİA*, XVI (İstanbul 1997), ss. 291-293.
- _____, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yay., 2012.
- _____, "Tarîkat-ı Aliyye-i Halvetiyye'nin Tarihî Kökenleri", *Keşkül Dergisi*, İstanbul: Timaş Yay., 2012, sayı:23, ss. 10-24.
- VASSÂF, Hüseyin, *Sefîne-i Evliyâ*, (çev: Mehmet Akkuş), Ali Yılmaz, İstanbul: Seha Neşriyat, 1990, I/51.
- VİCDÂNÎ, Sadık, *Tarîkatler ve Silsileleri, Tomar-ı Turuk-ı Aliyye*, (haz: İrfan Gündüz), İstanbul: Enderun Kitabevi, 1995.
- YARDIM, Ali, *Hadis II*, İzmir: D. E. Ü. Y., 1992.
- YILDIRIM, Ahmet, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 2000.
- YILMAZ, H. Kamil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2009.
- _____, *Aziz Mahmud Hüdayî Hayatı, Eserleri, Tarîkatı*, İstanbul: Erkam Yay., 2007.

YILMAZ, Necdet, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, İstanbul: OSAV, 2007.

YVER, G., “Cezayir”, *İA*, MEB, III (İstanbul 1988), ss. 132-146.

ZEBÎDÎ, Zeynüddin Ahmed b. Ahmed, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, (çev. Ahmed Naim), Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1978.

ZİRİKLİ, Hayreddin, *el-A‘lâm, Kâmûsu Terâcim li-Eşhuri’r-ricâl ve’n-nisâ mine’l-Arabi ve’l-müste‘mirîn ve’l-müsteşrikîn*, (I-VIII), Beyrut: Dâru’l-‘ilmi’l-melâyin, 1986.

İNTERNET ADRESLERİ

http://www.ahmedzerruk.net/?page_id=12 (12.03.2012)

www.belgeler.com, (24.03.2012).

<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/770/9785.pdf>, (15.03.2012)

<http://www.echoroukonline.com/ara/aklam/analyses/58204.html> (06.10.2010)

http://www.kacimisoufisme.org/ara/index.php?option=com_content&view=article&id=131:2011-08-11-13-05-12&catid=54:2011-08-11-12-41-37&Itemid=74 (24.04.2012)

<http://www.rahmaniaconstantine.com> (17.05.2011)

ÖZGEÇMİŞ

1980 yılında Hatay'ın Dörtyol ilçesinde doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Dörtyol'da, yüksek öğrenimini 2001 yılında Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde tamamladı. 2007'de Diyanet İşleri Başkanlığı'nda Kur'an Kursu öğreticisi olarak göreve başladı. 2009 yılından bu yana Diyanet İşleri Başkanlığı'nda vaiz olarak görev yapan Adsoy, evli ve iki çocuk annesidir.